8e jaar n° 43 Prijs 4 frank

Bulletijn van den Dienst voor Geschiedkundige en Folkloristische Opzoekingen van Brabant

DE OMMEGANG van den Zavel

16e eeuw

12, Oud Koornhuis, Brussel

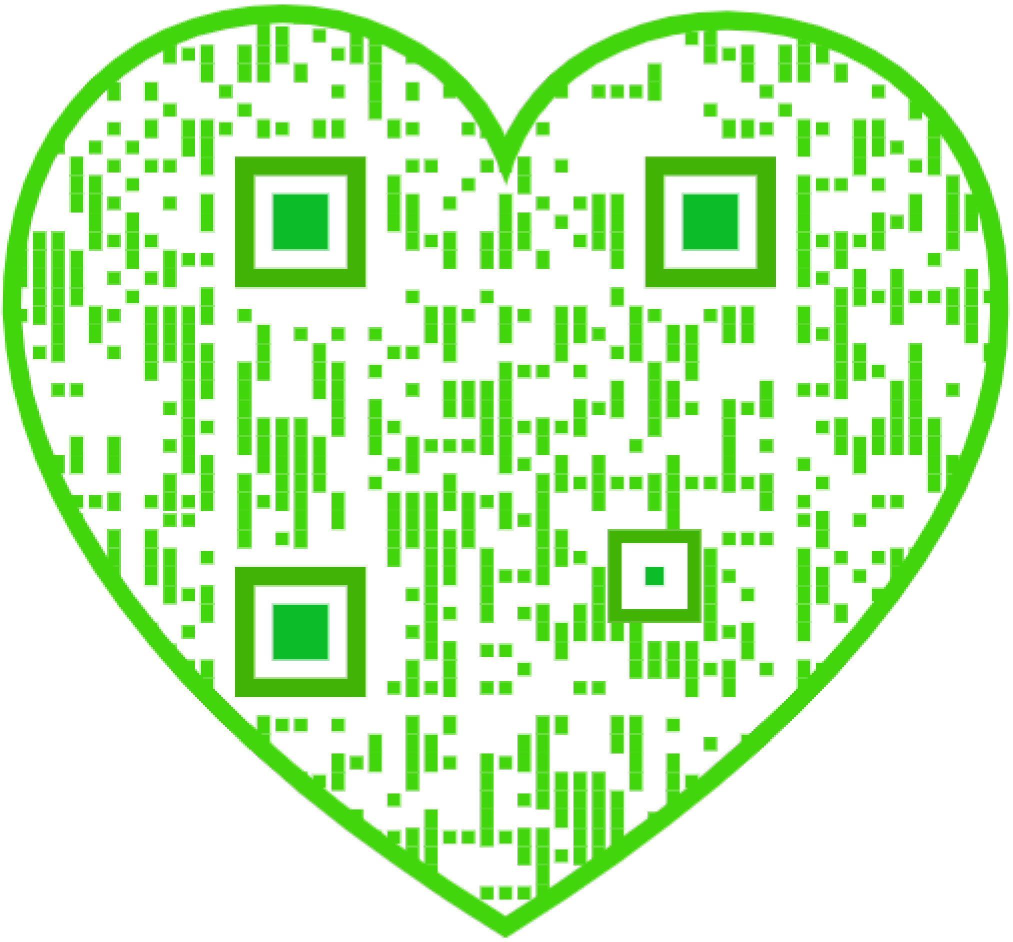

8ste Jaar. — Nr 43 September 1928

De Brabantsche Folklore

De Ommegang van den Zavel.

Door het uitgeven dezer bijdrage over den Ommegang van den Zavel, hebben wij niet tot doel een letterkundig of wetenschappelijk werk aan te bieden ; wij willen enkel eenigen uitleg geven over een ontwerp tot wedersamenstelling van den vroegeren Ommegang waardoor een oud Brusselsch gebruik opnieuw wordt ingevoerd.

Daar de Sint-Jorisschuttersgilde, die in 1381 opgericht werd, en thans de groote koninklijke Sint-Jorisschuttersgilde genoemd wordt, in 1931 de 550ste verjaring harer stichting moet vieren, is men op de gedachte gekomen deze gebeurtenis te herdenken door het wedersamenstellen van den Ommegang, en, na overleg met de Regeering, deze herdenking een jaar te vervroegen opdat zij zoude samenvallen met de jubelfeesten onzer honderdjarige onafhankelijkheid.

Welke zijn nu de redenen waarom het feestcomiteit, dat te dezer gelegenheid werd opgericht, zijn voorkeur gegeven heeft aan het wedersamenstellen van den Ommegang van den Zavel ? Het is, en dit feit is algemeen bekend, omdat in de kerk van den Zavel een Lieve-Vrouwbeeld bewaard wordt, waaraan een zeer eigenaardige legende verbonden is. Deze legende verhaalt dat Beatrijs Soetkens, om zekere thans onbekende redenen, een Lieve-Vrouw-beeld uit Antwerpen wegvoerde, en het per boot naar Brussel overbracht, alwaar het door de schutters ontvangen werd. Van dan af werd dit beeld onder den naam van Onze-Lieve-Vrouw van Zege vereerd en hebben de schutters de H. Maagd als hun patrones beschouwd en zich steeds aangesteld als beschermers van haar Heiligdom, waarvan zij den opbouw door hun bijdragen bevorderd hebben. Aan hun steun is het ook te danken dat de processie van den Zavel altijd een eigen karakter bezat. Zij was misschien wel de rijkste, de beroemdste en de schitterendste van al onze processiën.

Al de Brusselsche en Brabantsche overheidspersonen namen er deel aan en al onze vereenigingen wedijverden met elkander en ontzagen geen onkosten om haar zoo luisterrijk en plechtig mogelijk te maken.

Om echter deze wedersamenstelling van een Ommegang te kunnen verwezenlijken heeft het feestcomiteit besloten ditmaal af te zien van de gewone geschiedkundige stoeten, waardoor een overzicht van verscheidene eeuwen gegeven wordt, en zich daarentegen te houden aan een bepaald tijdperk om aldus den Ommegang uit dit tijdperk zoo getrouw mogelijk te kunnen wedergeven.

Zoo getrouw mogelijk, hierdoor verstaat men dat het tijdvak, waarin men de personen, de kleeding en de onderwerpen van de praalwagens zal kiezen, zich slechts over enkele jaren zal uitstrekken aloook dat sommige voorstellingen zullen moeten weggelaten worden ten einde geen aanstoot te geven noch aan de politieke noch aan de godsdienstige strekkingen van onzen tijd.

Het is immers duidelijk dat sommige voorstellingen welke in de XVIe eeuw als gansch natuurlijk voorkwamen, onze denkbeelden der XX^ste^ eeuw zouden kwetsen, evenals het bekend is dat sommige tafereelen, die door onze voorouders voor geestig gehouden werden, tegenwoordig eenvoudig als belachelijk, of wel als grof, ja zelfs als gemeen zouden voorkomen en aldus geen gezond vermaak zouden verwekken.

Daarom is men dan ook verplicht geweest enkele wijzigingen aan te brengen, doch hierin heeft het feestcomiteit zich tot het allernoodzakelijkste trachten te bepalen.

Het feestcomiteit heeft zijn voorkeur gegeven aan de XVIe eeuw omdat men, door op te klimmen tot een vroeger tijdperk, groot gevaar zou loopen de noodige bewijsstukken te missen die een getrouwe wedergaaf van een Ommegang zouden mogelijk maken en men daarenboven in een tijdvak zou terecht komen waarvan de kleedij ofwel geen praalvertoon toelaat of misschien ook te groote uitgaven zou vergen.

Dit laatste is ook het geval wanneer men een Ommegang uit de XVIIe eeuw wil samenstellen, daar er alsdan buiten de kleedij, welke in deze eeuw met veel praalvertoon gemaakt werd, ook nog groote uitgaven van bijkomstigen aard vereischt worden zooals bijvoorbeeld voor het aanschaffen van pruiken, die alsdan in de mode waren.

Nadat het feestcomiteit aldus besloten had tot het opnieuw inrichten van een Ommegang uit de XVIe eeuw, bleef er nog een ander gewichtig punt te onderzoeken, namelijk of er een Ommegang bestaan heeft, die als model en leidraad kan dienen voor het opmaken van zijn plan.

Hiervoor echter was er geen langdurige beraadslaging noodig daar men een handschrift uit de XVIe eeuw bezit, waarin een nauwkeurige beschrijving gegeven wordt van een prachtigen en eigenaardigen Ommegang welke in 1549 in Brussel uitgetrokken is bij gelegenheid van een bezoek dat de Infant van Spanje, die later Philips II werd, aan de stad Brussel bracht. Samen met zijn vader, Keizer Karel, nam hij dezen Ommegang in oogenschouw van uit een der vensters van het stadhuis.

Het is dan ook aan dit handschrift te danken dat het feestcomiteit in de mogelijkheid gesteld is een Ommegang weder samen te stellen als dien welken onze voorouders uit het midden der XVIe eeuw binnen de muren hunner stad hebben zien rondtrekken ; wij weten al wat er alsdan te zien is geweest.

Wil dit nu zeggen dat alles wat in de beschrijving is opgegeven wederom in den stoet van 1930 zal te zien zijn ? Volstrekt niet, en moest zich onder de toeschouwers van den stoet in 1930 een onzer voorouders bevinden die bij den Ommegang van 1549 tegenwoordig geweest is, dan zou hij waarschijnlijk vreemd opkijken moest men hem zeggen dat de stoet dien hij nu aanschouwt, een nabootsing is van den Ommegang welken hij in 1549 gezien heeft. Desniettegenstaande is het ons toch geoorloofd te beweren dat in den stoet van 1930 de algemeene trekken van dien Ommegang zullen kunnen wedergevonden worden, vermits de ambachten, de reuzen, de onderwerpen der praalwagens, de Gilden, de edelen en de magistraat der stad Brussel er in zullen voorgesteld worden zooals zij toen bestonden. Ook de kleederdracht zal dezelfde zijn als in de XVIe eeuw ; vaak zullen de kleuren de vroegere zijn, alleen de manier, waarop deze verschillende vereenigingen voorgesteld worden, zal gewijzigd zijn.

Wij hebben deze gelegenheid willen benuttigen om tevens aangenaam, opvoedend en zelfs veredelend werk te verrichten.

Het feestcomiteit heeft ook willen aantoonen waarin de instellingen der stad Brussel en der provincie Brabant in de XVI[e] eeuw bestonden om aldus te bewijzen dat wij een verreikend verleden hebben, een geschiedenis en overleveringen waaraan wij getrouw zijn gebleven, want al is het waar dat de naam, ja zelfs de vorm onzer instellingen veranderd is, toch hebben zij door de eeuwen heen een en denzelfden geest bewaard.

Dat is het wat wij vooral getracht hebben te doen begrijpen door het opnieuw samenstellen van den Ommegang en wat wij dan ook op de meest aangename wijze hebben willen doen.

Het lijdt geen twijfel, dat noch de gilden, noch de ambachten, noch de edelen, noch de magistraat aan den Ommegang deelgenomen hebben op de wijze waarop zij er thans afgebeeld worden ; de voorstelling welke er nu van gegeven wordt is slechts bestemd om te doen inzien waarin al deze verschillende lichamen wezenlijk bestonden, welk hun rol was en welk belang zij hadden in de samenleving en hoe zij ingericht waren.

Daar nu deze wedersamenstelling van den Ommegang zal geschieden ter gelegenheid van de jubelfeesten eener gilde, moet ook de geschiedenis dezer vereeniging in herinnering gebracht worden, des te meer omdat zij door haar eeuwenlang bestaan, door haar goed bewaarde overleveringen en door haar trouw aan de stad Brussel, den eerbied van alle burgers waardig is en oprecht verdient dat allen medewerken aan het welslagen van haar jubelfeesten.

Doch doordien deze optocht in 1930 zal plaats hebben en deel zal uitmaken van de feesten der honderdste verjaring onzer onafhankelijkheid, heeft men in den Ommegang groepen willen voorstellen van gelijkaardige instellingen welke men in de verschillende steden onzer provincie aantrof zooals te Zout-Leeuw, te Leuven, te Diest, te Vilvoorde, te Aarschot, te Waver, te Nijvel, te Thienen, te Halle, enz. Door deze deelneming van gilden uit de andere steden van Brabant zal de stoet dan niet alleen voor de stad Brussel van belang zijn doch op gansch de provincie Brabant betrekking hebben. Deze groepen uit de andere steden der provincie moet men veronderstellen als afgevaardigden te zijn gekomen en als zoodanig een eereplaats te verdienen.

Een laatste opmerking welke niet mag voorbijgegaan worden is dat een ommegang in den waren zin van het woord een processie beteekent. Daar echter het feestcomiteit in de onmogelijkheid verkeert om de bestanddeelen van godsdienstigen aard, welke tot een processie behooren, in den stoet voor te stellen heeft men het godsdienstig deel van den Ommegang, dat aan het einde van den stoet kwam, vervangen door een reeks praalwagens, waarop de legende van Onze-Lieve-Vrouw van den Zavel afgebeeld wordt. De reden hiervan is dat de feestvierende boogschuttersgilde een voorname rol in deze legende heeft gespeeld. Deze herinnering zal dan ook gelegenheid geven tot een grootsch, een triomfantelijk en vaderlandsch slot.

INLEIDING.

Gewoonlijk begint een stoet met een fanfare. In de XVIe eeuw echter waren de orkesten zeldzaam; feitelijk mag men zeggen dat zij niet bestonden, en als men er aantrof dan waren het « benden » van 15 tot 20 muzikanten, die zich vereenigd hadden.

Met zulk een groep, een luisterrijken stoet inzetten was onmogelijk ; de groep versterken of door een andere muziekvereeniging vervangen ware reeds van begin af aan de geschiedkundige waarheid te kort doen ; de feestcommissie heeft dan ook gedacht dat het beter was den Ommegang te doen beginnen met een onderwerp dat niet alleen aan de feestomstandigheden beantwoordt doch tevens een indrukwekkende en zinnebeeldige gedachte bevat, namelijk: « *de Vredebode* » . Voorop aan het hoofd van den stoet zal een krijgsman gansch alleen te paard rijden. Het lichte harnas, dat hij aan heeft, laat een rijke kleedij doorschijnen (1) Zijn paard is met een dekkleed versierd. Aan den linkerarm draagt de ruiter een schild waarop zijn wapens zijn aangebracht en onder dien arm houdt hij zijn lans waarvan het staal niet naar voren doch integendeel naar achteren gericht is. Op deze wijze immers meldde zich in vroegere eeuwen de vredebode aan (2).

Niets kan beter dan deze zinnebeeldige ruiter, de gedachte van vrede en eendracht vertolken waarin België zijn onafhankelijkheid wil vieren. De persoon die voorgesteld wordt om dezen vredebode te verbeelden is ridder de Lalaing, die in onze vaderlandsche geschiedenis de « goede ridder » genoemd wordt, ofwel een denkbeeldige ridder met de wapens van Brabant.

Op een afstand van 25 m. achter dezen vredebode komt een groep van 5 Thebaansche bazuinblazers te paard, die door hun geschal de algemeene vreugde des lands uitbazuinen : daarachter op 15 meter afstand volgt een groep

---

1) De halve harnassen welke in het begin der XVIe eeuw gebruikt werden, zijn door Maximiliaan van Oostenrijk ingevoerd.

(2) Z. Br. folkl. (6de jaarg. bladz. 34).

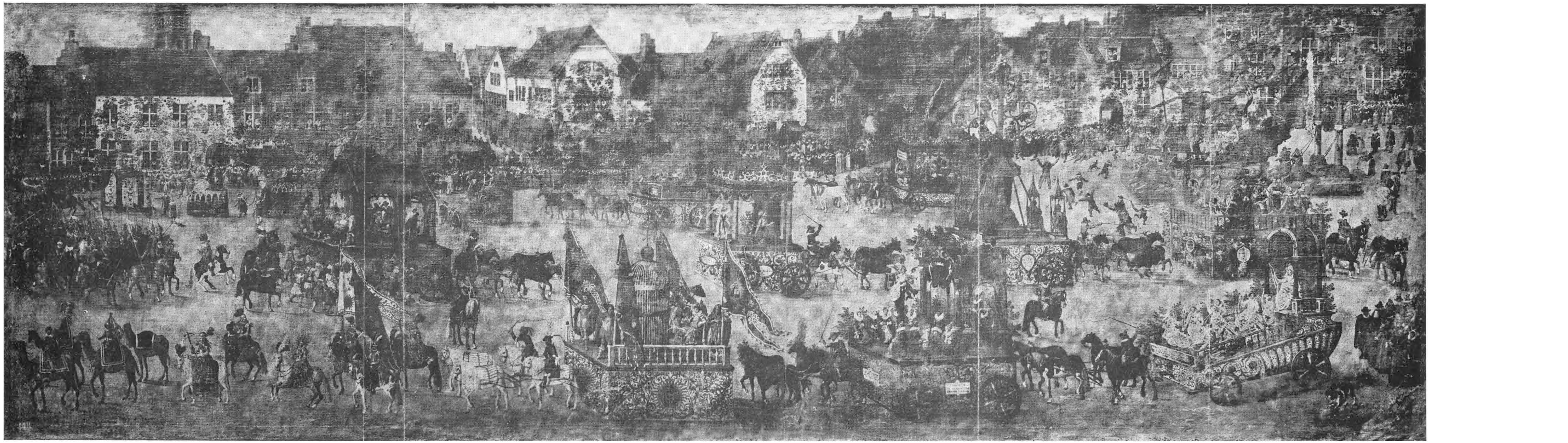

van 5 trommelslagers en 5 dwarsfluitspelers, die op hun beurt op 3 meter afstand gevolgd worden door een muziekgroep uit de XVIe eeuw.

Ziehier welke muziekinstrumenten men bijna iedermaal zal aantreffen wanneer er spraak is van een muziekgroep : 3 herdersfluiten, 1 altpommer, 1 tenorpommer, 1 baspommer, 1 bazuin, 1 cinque, 6 rietfluiten en 1 doedelzak.

De kleeding der muzikanten is gewoonlijk als volgt : een zwarte hoed met gele pluim, een zwart wambuis met gele versierselen, een gele en zwarte broek en zwart en geel gestreepte kousen. Hun muziekinstrumenten zijn versierd met geel afgezette zwarte hangers waarop een gouden leeuw met rood uitstekende tong (het wapen van Brabant) geborduurd is.

1ste Deel

DE AMBACHTEN.

De ambachtsgilden hebben in het dagelijksch leven onzer steden een voorname rol gespeeld. Niet alleen was hun bedrijvigheid overwegend in het economisch leven, hun invloed was ook van groot gewicht op het staatkundig leven, daar hun afgevaardigden er voorname posten bekleedden. Bij de regeling der krijgsmacht hadden zij insgelijks een grooten invloed omdat gedurende ruimen tijd de bijl-, piek- en hellebaarddragers uit hun midden aangeworven werden.

De Ambachtsgilden waren in negen naties ingedeeld die belast waren met de verdediging der 7 stadspoorten en der 2 muurtorens.

Bij het inrichten van den stoet heeft het feestcomiteit niet alleen getracht deze ambachtsgilden op een prachtige wijze voor te stellen, het heeft er ook zorg voor gedragen dat de schikking welke het haar heeft aangewezen als herinnering zou kunnen dienen aan de inrichting van hun militaire macht.

Voorop gaat een groep bijldragers in militaire kleedij; daarop volgen de « keersen » der 50 ambachten. Ieder ambacht had zijn eigen « Keerse » (bulandia in het Waalsch

genoemd), dat is een soort van fakkel of kenteeken van ieder ambacht. De « keerse » bestond uit een houten staak waarop een uitgesneden motief, bijvoorbeeld de afbeelding van den patroon der gilde, of soms ook het wapen van het ambacht prijkte. Aan deze uitgesneden motieven waren bij sommige ambachten de werktuigen, bij andere de vervaardigde voorwerpen van het beroep in het klein vastgehecht.

De jongste meester vergezeld van de twee jongste leergasten, die hem voor edelknapen moesten dienen en de tippen van zijn mantel vasthielden, moest de keerse dragen.

De keersedragers dragen boven hun gewoon ambachtskleed een grooten mantel die voor ieder ambacht in kleur verschilde. doch noch rood, noch paars, noch wit mocht zijn daar zulke mantels voor andere personen voorbehouden waren.

Op deze keersedragers volgen een afdeeling piekeniers, een groep meesters en een indrukwekkende groep dekens van ambachten welke gekleed zijn met den grooten laken mantel van rood scharlakenkleur (de voornaamste specialiteit der Brusselsche nijverheid). Onder hun arm dragen zij de koffertjes met de privilegiën van hun onderscheiden ambacht en worden gevolgd door een groep hellebaardiers.

Langsheen gansch dit deel van den stoet gaan de dragers van de trosvaandels der ambachten, in verschillende kleuren waarop het kenmerk van de ambachten geborduurd is.

Daarna volgt een herinnering aan de naties : de natie van Sint-Nicolaas, de natie van Sint-Petrus, de natie van Sint-Jacobus, de natie van Sint-Joannes, de natie van Sint-Christoffel, de natie van Sint-Goriks, de natie van Sint-Laurentius, de natie van Sint-Gillis en de natie van Onze-Lieve-Vrouw.

De ambachtsgilden waren onder deze verschillende naties zoodanig verdeeld dat bij ieder van haar ongeveer een zelfde getal ambachtslieden aangetroffen werd, zoodat zij om zoo te zeggen gelijk waren in macht en sterkte.

Negen ruiters dragen de banieren der natiën welke ons aan de stadspoorten en de muurtorens herinneren welke zij in oorlogstijd verplicht waren te verdedigen.

Uitgave van *Brabantsche Folklore,* 8^e^ Jaar, N^r^ 43.

Hierna volgen de blazoenen waardoor de Brusselsche parochies herdacht worden. Daarachter komen de dekens der natiën welke allen door twee gezworenen vergezeld worden. Feitelijk had iedere natie zes gezworenen ; in den stoet zullen echter slechts twee gezworenen naast iederen deken gaan omdat het feestcomiteit wel een weinig verplicht is hier en daar enkele beperkingen aan te brengen opdat de stoet niet te lang zou worden.

De dekens der natiën dragen groote paarse mantels waarop van af den kraag tot beneden toe versiersels gestikt zijn. De gezworenen daarentegen hebben witte mantels met geborduurde versiersels aan de benedentippen alleen.

Een groep van 50 ruiters met groote en rijk versierde vaandels der ambachten sluit dit eerste deel van den stoet.

Al de kleederen welke in dit 1ste deel gedragen worden zijn uit laken vervaardigd ; hier en daar, zooals overigens in gansch den stoet, zullen er groepen van trommelslagers, dwarsfluit- en trompetspelers, edelknapen, enz. aangetroffen worden. Dezen zijn hier niet allen vermeld omdat wij enkel op de voornaamste personages of de kenmerkende groepen hebben willen wijzen.

2e Deel.

DE ZINNEBEELDIGE DIEREN EN DE REUZEN

Zooals men uit de oorkonden kan opmaken zijn er te allen tijde in onze ommegangen zinnebeeldige of fantastische dieren geweest, evenals mythologische, fantastische of legendarische reuzen

Dit gebruik bestond in al onze steden, zoodat men het waarlijk een eigenaardigheid van de Belgische stoeten mag noemen, en op het oogenblik zien wij hoe dit oude gebruik bijna overal in het land herleeft.

Al hebben inderdaad de Ommegangen veel van hun belangrijkheid verloren, toch is er iets van overgebleven, namelijk de Reuzen. Dit had tot gevolg dat tegenwoordig het woord « Ommegang » slechts gebruikt wordt wanneer er spraak is van een optocht der reuzen. En daaraan is ook

te wijten de onverschilligheid, het scepticisme over de waarde van ons ontwerp en somtijds de vijandigheid van zekere kringen.

Om deze reden was het dan ook om zoo te zeggen onmogelijk een Ommegang in te richten zonder er de zinnebeeldige dieren en reuzen af te beelden. Om ze evenwel aan den smaak onzer eeuw aan te passen, was het feestcomiteit genoodzaakt dit voorouderlijk gebruik enkele kleine wijzigingen te doen ondergaan.

In vroegere eeuwen gaf het naieve volk uiting aan zijn geloof of betoonde zijn liefde tot roemrijke personages en geliefde heiligen door hen met reusachtige afmetingen af te beelden. Iedere groep, ambacht of gilde, welke aan den ommegang deelnam, stelde aldus haar beschermheilige voor ofwel herinnerde aan een feit uit zijn leven door middel van een praalwagen of andere voorstellingen welke, indien wij ze nu moesten nabootsen, veeleer den lachlust zouden opwekken dan wel den godsdienstzin zooals eertijds bij onze voorouders het geval was. Daarom heeft het feestcomiteit gedacht goed te doen door alle voorstellingen van dezen aard in het tweede deel van dezen stoet bijeen te brengen, al waren zulke voorstellingen vroeger over gansch den Ommegang verspreid. Daarenboven is de feestcommissie ook verplicht geweest enkele aanpassingen te doen om deze onderwerpen hun godsdienstig karakter te doen verliezen. Ziehier dan al wat zij besloten heeft voor te stellen :

Trommelslagers en dwarsfluitspelers, muziekgroep. Twee kameelen, de eenhoorn, drie arenden, de draak en het vuurspuwende serpent, de leeuw (zinnebeeld der zielegrootheid) omringd door een ooievaar (zinnebeeld der standvastigheid) en door een pelikaan (zinnebeeld der liefde, der zelfverloochening).

Al deze dieren gaan tusschen twee rijen piekeniers die in buffelvellen gekleed zijn met rooden gordel en otterbonten muts en gewapend met een korte piek.

Een kinderkoor dat het reuzenlied zingt, gaat juist vóór Jan van Nijvel, die door zijn drie honden vergezeld wordt. Daarop volgt Sint Michiel, de patroon der stad Brussel. In zijn hand houdt hij de zinnebeelden der gerechtigheid, te weten : de degen, de weegschaal en de gewichten ; daarna komt het ros Beiaart met de vier Heemskinderen en het rad van fortuin. De vier Heemskinderen in een schit-

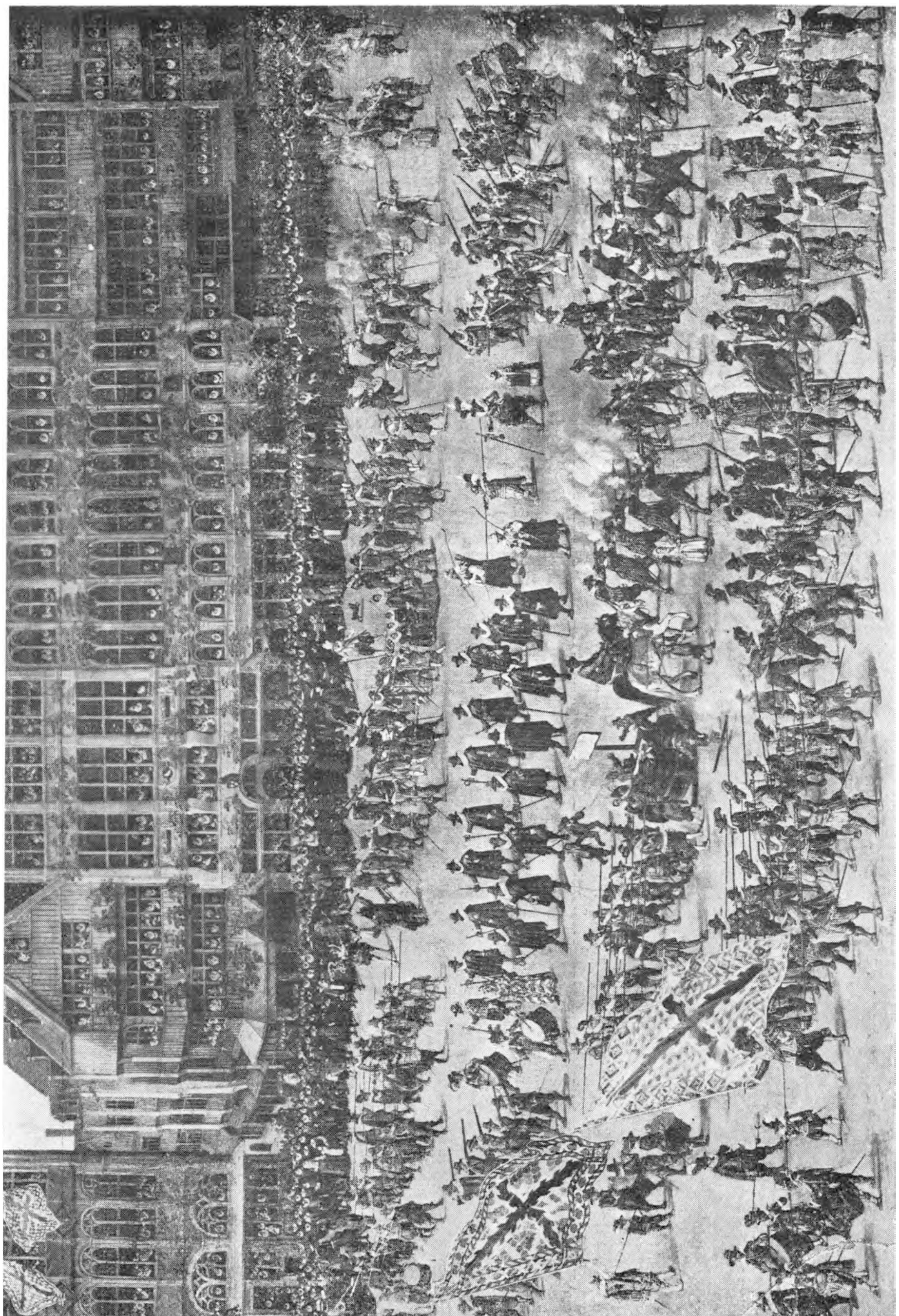

terende wapenrusting, dragen een scharlaken hoed met witte pluimen op het hoofd, zwaaien den getrokken degen en zingen een Vlaamsch liedje.

In dit tweede deel van den stoet ziet men hier en daar hoepelpaarden en bengels die rondloopen de eene met een ratel of een rommelpot de andere gewapend met blazen of met de blaaspijp waarmede zij balletjes naar het volk werpen.

Twee praalwagens welke ons aan de aardsche en de helsche straffen doen denken, sluiten dit tweede deel van den stoet.

De eerste praalwagen, die der aardsche straffen, met vooral donkere kleuren zooals het bruin en het zwart, herinnert ons aan de onteerende straffen welke men eertijds de boosdoeners deed ondergaan, zoo bijvoorbeeld de straf van de mand, de schandpaal, de houtstapel, de galg het voetblok, enz.

De tweede praalwagen in helder roode kleur, zal de hel met Satan en andere duivels verbeelden. Straatjongens en duiveltjes in het rood gekleed zullen er omheen loopen.

3e Deel

DE REDERIJKERSKAMERS.

In den Ommegang van 1549, welken het feestcomiteit als model genomen heeft bij het samenstellen van het plan van den stoet van 1930, wordt er geen melding van de rederijkers gemaakt. Of nu deze kamers geregeld aan den Ommegang deelnamen, kunnen wij ook niet met zekerheid bevestigen. Nochtans daar de feestcommissie zich ten doel gesteld heeft het maatschappelijk leven der XVIe eeuw zoo getrouw mogelijk te doen kennen en in dezen stoet de vertegenwoordigen, heeft zij niet geaarzeld om ook de rederijkerskamers in het plan op te nemen, des te meer daar deze voorname vereenigingen, wanneer zij aan een of andere plechtigheid deelnamen, de gewoonte hadden zulk een pracht en luister op heel eigenaardige wijze aan den dag te leggen dat, moest men ze achterwege laten, de stoet van 1930 veel van zijn waarde zou verliezen.

Trouwens te dien tijde bestond er reeds te Brussel een rederijkerskamer, namelijk « *Het Mariakranske* ». Deze kamer behaalde op het groot Landjuweel van 1561 te Antwerpen een buitengewonen bijval. Zij overtrof door haar luister en haar rijkdom al hare mededingsters.

Deze bijval had tot gevolg dat « *Het Mariakranske* » in 1563 deelnam aan den Ommegang van den Zavel. De weg welken de stoet gewoonlijk volgde werd zelfs gewijzigd om de praalwagens der kamer toe te laten door de straten te trekken.

Waarin het Landjuweel van 1561 bestond, vinden wij beschreven in een boek dat aan het Plantijn Museum van Antwerpen toebehoort. Het feestcomiteit heeft de beschrijving geraadpleegd eerst en vooral om de kleedij met toebehooren van deze rederijkerskamer na te maken en vervolgens om nauwkeurig te weten hoe de Brusselsche en andere Brabantsche kamers moesten voorgesteld worden, zoodat wij ons een denkbeeld kunnen vormen van hun inrichting in de XVI[e] eeuw.

Iedere rederijkerskamer wordt met haar eigen kleeding, haar eigen personeel en haar traditioneel materieel voorgesteld.

De voornaamste kamers stelden er prijs op bij hun « intrede » praalwagens of groepen te vormen, waardoor zij een zedelijke of wijsgeerige gedachte wisten te vertolken. De feestcommissie heeft voor sommige hetzelfde plan ontworpen.

Wij hebben dit belangrijk deel van den stoet geordend als volgt:

Voorop komen de afgevaardigden van enkele Brabantsche rederijkerskamers. Deze worden vertegenwoordigd door hun prins, vergezeld van twee herauten en voorafgegaan door het blazoen, stafdragers en het vaandel. Wij noemen slechts enkele rederijkerskamers welke in den stoet zullen vertegenwoordigd worden : *De Leliebloem* en de *Christus-Oogen* van Diest (1) ; *De Leliekens uuten Dale* van Zout-Leeuw (2) ; *De Roos* van Leuven ; *De Goudbloem* van Vilvoorde, enz.

---

(1) Deze kamer bestaat tegenwoordig nog. Zie Br. Folk. 6[e] jaarg. bladz. 375.

(2) Het blazoen en het vaantje dier kamer worden nu nog te Zout-Leeuw bewaard. Zie Br. Folk. 4[e] jaarg. blz. 95.

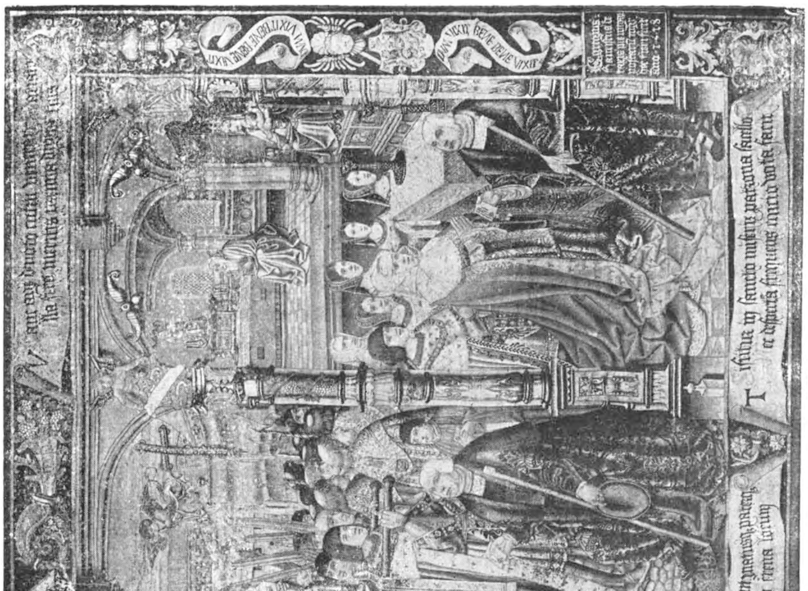

De rederijkers der « *Leliebloem* » van Diest dragen een bruine jas, een rood wambuis, een groenen hoed met roode en witte pluimen en krans, zwarte kousen en witte laarzen

De leden der « *Christus-Oogen* » hebben een goudgelen mantel aan, een blauw wambuis, een groene sjerp, een rooden hoed met witte pluimen en witte laarzen.

De rederijkers der « *Leliekens uuten Dale* » van Zout-Leeuw gaan gekleed met een rood wambuis, een bruine jas, gele kousen en zwarte halflaarzen ; zij dragen een zwarten hoed met roode en gele pluimen en een groenen krans op het hoofd.

De rederijkers der « *Roos* » van Leuven dragen vleeschkleurige mantels met een witten boord afgezet, zwarte mansrokken en zwarte kousen, zwarte hoeden met witte en roode pluimen, roode sjerpen en witte laarzen.

De rederijkers der « *Goudbloem* » van Vilvoorde zijn gekleed met een wit wambuis en een zwarte overjas, zij dragen een groenen hoed met witte pluimen op hun hoofd, hebben een groene sjerp en zwarte laarzen.

Daarna komen de afgevaardigden der Brusselsche kamers waarvan er in de XVIe eeuw vier bestonden namelijk : « *De Olijftak* », « *De Korenbloem* », « *Het Boek* » en « *Het Mariakranske* » dat ontstaan was door het samensmelten van twee andere kamers : « *De Leliebloem* » en het « *Viooltje* ».

De Olijftak. De feestcommissie is overeengekomen om deze rederijkerskamer op de volgende wijze voor te stellen : De eerste van allen gaat een heraut met een staf, daarna volgen trompetblazers, trommelslagers, het wapenschild, de bode, zingende rederijkers te voet en de narren.

Een dezer narren draagt een platten visscherskorf waarin tongen liggen, een andere heeft een visschersnet dat hij naar de menigte uitwerpt al roepend : « *ik visch kwade tongen* », een derde zit averechts te paard en speelt duikelaartje (een spel dat in de XVIe eeuw hoog aangeschreven stond).

Daarop volgen het vaandel der kamer, de prins vergezeld van edelknapen, een groep edellieden, de hoofdman en rederijkers te paard.

De kleedij der rederijkers is als volgt : een roode mantel die groen gevoederd is, een roode hoed met gelen

krans en pluimen, wambuis, kousen, halve laarzen en gordel in 't geel.

De prins draagt een groenen mantel met goudkleurige zijde gevoederd, een witte overjas en rood neerhangende mouwen, een rooden hoed met witte pluimen en roode kousen.

De kenspreuk dezer kamer is : *Ecce gratia*.

De rederijkerskamer « *De Korenbloem* » zal op de volgende manier voorgesteld worden : trompetblazers, trommelslagers en dwarsfluitspelers. Een nar, Oomke, die nu nog bekend is bij het Brusselsche volk, speelt met zijn kleinen teen, terwijl hij tot het volk roept : « Ik bezit alle menschelijke kennis ». Daarop volgt de prins der kamer, een groep rederijkers te paard, het wapenschild, de wagen met reisgoed, een ton door de schenkers gedragen, zingende rederijkers te voet, twee herauten, de Maagd van Brussel op een draagstoel zooals die door Albrecht Dürer geteekend is, en ten slotte een nar te paard met zijn marmot op den arm.

Daarna komt een groep die de gedachte : « *de menschheid hoopt op beterschap* » vertolkt : kinderen die bloemen strooien, het vaandel der kamer omringd door jonge meisjes die vlagjes dragen waardoor de menschelijke deugden in herinnering gebracht worden zooals : de eendracht, de samenhoorigheid, de liefde, het geloof, de goedheid, de zachtmoedigheid, de vreugde, de standvastigheid, de zelfverloochening, de zielegrootheid, enz. enz., en eindelijk een praalwagen die dezelfde gedachte weergeeft.

De kleeding dezer rederijkerskamer, waarvan al de leden een korenbloem in de hand houden, bestaat uit een bleekblauwen mantel met zwart passement afgezet, een blauwen hoed met zwarte pluimen, een geel wambuis, een donkergroene broek en witte laarzen.

De paarden hebben roode harnassen en een gelen (haast goudbloemrooden) kwast op den kop.

De prins draagt een wambuis van grijze zijde, een grooten donkerrooden fluweelen mantel, zwarte broek en witte laarzen. Zwart paard met dekkleed.

De zinspreuk dezer kamer is « *Jeugd sticht vreugd* ».

Het Boek. Deze kamer zal voorgesteld worden door een heraut met staf en verder door trommelslager, dwarsfluitspelers, haar wapenschild, de standaarden van Brussel

en die der kamer, de bode, een heraut, zingende rederijkers te voet en andere te paard, de narren, waarvan de eene op een ezel gezeten een kruiwagen voortduwt, een andere te paard gezeten, is half in 't groen, half in 't wit gekleed en draagt een grooten hoed met overgroote pluim op het hoofd. Hij heeft een bult op zijn rug, blokken aan zijn voeten en een kronkelslang in de hand. Het paard waarop hij gezeten is, is met een geheel wit paardendeken bedekt.

Daarachter volgen de prins, de standaarddragers vergezeld van edelknapen en edellieden, de reiswagen waarop de schenkers gezeten zijn en ten laatste een groep die de gedachte « *Laat ons de gedachte verspreiden* » vertolkt.

Thebaansche bazuinblazers, mannen die borden met de volgende opschriften dragen : « *Gheen boom en wast op eenen dagh* » en « *Gheen boom en valt ten eersten slagh* ». Jonge meisjes die de verschillende takken der menschelijke wetenschap verbeelden en kinderen met de zinnebeelden der godgeleerdheid, der wijsbegeerte, der sterrekunde, der tooverkunst, der meetkunde, der scheikunde, der selenologie (of wetenschap der maan), der heliologie (of wetenschap der zon), der geneeskunde, der letterkunde, der schilderkunst, der beeldhouwkunst, der muziek en der bouwkunst. Ten laatste komt een praalwagen waarop een beeld der gedachte voorgesteld wordt, een groep waardoor ons een denkbeeld gegeven wordt van de menschelijke krachtinspanning om de kennis te verwerven, een zandlooper, zinnebeeld van den tijd en een wereldbol, zinnebeeld van de ruimte.

Het kostuum dezer rederijkers bestaat uit een wambuis, kousen, laarzen, pluimen, krans en degen in 't wit, een groenen mantel en hoed welke met oranje gevoederd is en met goud afgezet.

De rederijkers die te paard rijden hebben den degen uit de schede getrokken, zij die te voet gaan hebben ofwel een viooltje in hun hand ofwel een rol in perkament. De paarden hebben groene harnassen en witte vederbossen.

De prins draagt een zwart fluweelen mantel met zalmkleurige zijde gevoederd, hij heeft een geel wambuis, een smaragdgroene broek en zwarte verniste laarzen. Zijn paard is bedekt met een purper fluweelen paardendeken dat met goud afgeboord is, het draagt een langen witten

vederbos op den kop. De edelknapen zijn in wit satijn gekleed. De vaandeldrager in het paars.

Deze kamer heeft tot kenspreuk : « *Om betters wille* ».

« *Het Mariakranske* ». (1) Deze kamer welke de voornaamste was niet alleen van gansch Brabant maar, naar alle waarschijnlijkheid, van gansch het land, moet ook in evenredigheid met den roem welken zij in de XVIe eeuw verworven heeft, in dezen stoet voorgesteld worden.

Voorop gaat de bode gevolgd door trompetblazers, trommelslagers, de vlaggen en de vaandels, de herauten, de reiswagen met de schenkers, een muziek, het wapenschild, een dichter met een lier in de hand, schildknapen, bezoekers en te voet gaande zingende rederijkers, die de een of andere bloem in de hand houden.

Daarop volgt de stoet der dwaasheid ; hierin zien wij achtereenvolgens een koddig orkest bestaande uit twee Brabantsche violen, een rommelpot, een triangel, twee ratels en twee paardenschedels. Daarna komen de narren waarvan een, op een houten paard gezeten, voortgetrokken wordt, een andere zit op een hondenkarretje, een derde in een kinderwagen enz. Ieder dezer narren roept een of ander schijnbaar dwaas gezegde dat nochtans een diepe wijsgeerige gedachte in zich bevat.

Vervolgens komen trommelslagers, een troep voetvolk met trosvaandels (de rijke kamers deden zich op hunne tochten van krijgslieden vergezellen welke zij zelf onderhielden), schildknapen om de wapens van den Prins en van den Hoofdman te dragen, de Prins (welke te dien tijde de burgemeester van Dieghem was) met zijn edelknapen, de hoofdman, de schatbewaarder, de griffier, de hofmeester, de costumiers en met degens gewapende rederijkers te paard.

Dit alles wordt gevolgd door een groep die de gedachte « *vrede brengt geluk* » vertolkt. Rederijkers te paard, die het stalen gewelf vormen, een draagbord met de zinspreuk « *Vereenigd door vriendschap* », een gedragen bloemenkrans, een rij kinderen die elkaar met de hand vasthouden, een rij vrouwen die elkander den arm geven en mannen die dicht bij elkaar stappen. Thebaansche bazuinen en een

(1) Deze kamer werd reeds voorgesteld op het Landjuweel van Antwerpen in 1892.

praalwagen welke de feestcommissie meent te mogen samenstellen als volgt : boven op een voetstuk, voor hetwelk een kolom staat met een vaas om reukwerk te branden, houdt een vrouw de handen van twee kinderen in elkander, daaromheen staan groepen die ons doen denken aan de verloving, aan het gelukkig huisgezin, aan een vreedzamen ouderdom, aan het werk, aan den voorspoed en aan de vruchtbaarheid. Vooraan op dezen praalwagen stopt een kind den muil van een bomketel waaruit rozen oprijzen.

De rederijkers dezer kamer dragen karmozijnroode jassen, welke met zilver passement afgezet zijn, een rooden hoed in den vorm van een ouden helm, een wit wambuis en witte pluimen en witte laarzen. Zij zijn met een vierkleurigen gordel (geel, rood, blauw en wit) omgord. Hun paarden hebben witte harnassen en roode vederbossen.

De Prins dezer kamer draagt een blauwen fluweelen mantel met hermelijn afgezet, amarantkleurig wambuis en broek en witte laarzen. Zijn paard, met een citroengeel paardendeken bedekt, heeft een heldergroen harnas.

De prins draagt ook nog een karmozijnroode dubbele pluim.

4e Deel.

DE GESLACHTEN

Het spreekt vanzelf dat, wanneer men een streng logische volgorde in den stoet had willen bekomen, men eerst de ambachten, daarna de geslachten en vervolgens de magistraat had moeten plaatsen, vermits de twee eersten zich onderling het bestuur der gemeente verdeelden en aldus de derde afdeeling, namelijk de magistraat, uit hun midden vormden. De feestcommissie ziet zich echter verplicht van deze volgorde af te wijken en de voorkeur te geven aan het ontwerp dat in den stoet den geleidelijk stijgenden rijkdom der kostumen en de afwisseling der voorstellingen beter doet uitkomen.

Dit vierde deel van den stoet, dat zeer kort zal zijn, wordt samengesteld door een muziekgroep, een groep ruiters met de vaandels der geslachten, edelknapen die de wapenschilden der zeven patricische familiën zullen dragen, de

zeven hoofden der patricische familiën gevolgd door een rij edelknapen en een groep patriciërs. Gansch deze groep is omringd door een rij hellebaardiers, die met een staatsie-hellebaard gewapend zijn.

De patriciërs dragen het zwart kleed met een mantel en hoofddeksel volgens de dracht der XVIe eeuw. Deze kleeding wordt trouw weergegeven ; daarom zal men dan ook om den hals der patriciërs den geplooiden halskraag zien en het witte kantwerk aan het uiteinde der mouwen. Het wapen dat zij dragen is kort en smal en hun borstrok wordt langs voren dichtgeknoopt.

De hoofden der patricische familiën dragen een zilveren halsketen.

Opdat echter de donkerkleurige kleeding der Patriciërs een weinig zou uitkomen, zullen de edelknapen in lichtkleurig satijn gekleed gaan en de hellebaardiers lichtblauwe kleederen dragen met zwarte versiersels.

De praalwagen van de stad Brussel zal dit deel van den stoet sluiten. Deze praalwagen zal voorstellen hoe de H. Michaël den draak met zijn zwaard neervelt. Het fatidische cijfer 7 der stad zal er insgelijks op voorkomen. Men weet immers dat Brussel met zeven letters geschreven wordt, dat er zeven poorten waren, zeven wegen, zeven bruggen, zeven heuvelen, zeven torens, zeven parochiën, zeven schepenen, zeven geslachten enz. enz. (1).

5[e] Deel

DE MAGISTRAAT.

Dit deel dat eveneens zeer klein is, zal ook geen gelegenheid geven tot een voorstelling waarvan de kleeding door haar afwisselenden kleurentooi uitschittert. De kleederen zijn weelderig doch over 't algemeen somber van kleur. Men kan het geheel beter doen uitkomen door heldere kleuren te kiezen voor trommelslagers, hellebaarddragers en edelknapen.

---

(1) De zang in zeven heptaden van Erycii Puteani heeft de feestcommisie op de gedachte gebracht deze voorstelling te geven. Alhoewel de gedachte van de « Bruxella septenaria » (1646) onjuist is, toch denkt zij dat zulk een praalwagen geheel en al zou beantwoorden aan de opvatting welke onze voorouders uit de XVI[e] eeuw er zich van maakten.

De groep zal zich voordoen als volgt : voorop gaan de trommelslagers, dan volgen de dwarsfluitspelers en vervolgens de zinnebeeldige bloem der stad, namelijk de Iris faux acore en niet de « Iris Germanica » omdat de eerste bloem beter overeenkomt met de beteekenis welke men haar toeschrijft, alsook met de plantkundige eigenschappen dezer bloemensoort (z. Brab. Folkl. 3e jaar blz. 84). Daarna volgen de schop-spade, het wapenschild, de stafdragers de amman van Brussel of 1e burgemeester die door de geslachten aangeduid werd ; in het jaar 1550 bekleedde Jan van Locquenghien, ontwerper van het zeekanaal, deze waardigheid. De tweede burgemeester volgt op hem ; deze werd door de Ambachten gekozen en was het opperhoofd van de schuttersgilden waarna de zeven schepenen, de zes raadsleden, de zes ontvangers en de groote raad in zwart fluweelen kleed en muts volgen. De groote raad telde 24 leden, waarvan de eene helft door de Geslachten, de andere helft door de Ambachten aangeduid werd. Zij die door de Ambachten gekozen werden om deel uit te maken van den grooten raad, dragen een grooten roodlaken mantel, zooals de dekens der Ambachten, de anderen, die door de Geslachten aangeduid werden, dragen een zwarte korte overjas volgens de mode van dien tijd.

Gansch dit deel van den stoet is omringd door hellebaardiers en wordt gesloten door een afdeeling lansiers, die gewapend zullen zijn met een lange lans, waaraan een smal langwerpig vaandeltje is vastgemaakt.

6e Deel

DE HERTOG VAN BRABANT.

Op dat tijdstip bestond er natuurlijk geen zelfstandig hertogdom Brabant meer. Al had Brabant ook zijn bijzondere instellingen behouden, de soevereine macht berustte bij Keizer Karel, Keizer van Oostenrijk en Koning van Spanje, zooals dit trouwens eveneens het geval was voor Vlaanderen, Henegouwen en Namen.

Het is als Hertog van Brabant dat de Keizer zal optreden in den stoet en aldus zullen wij de gelegenheid hebben om rondom hem al de beroemde personages uit dat

beroerde tijdvak van onze geschiedenis te groepeeren. Men zal er aantreffen de Lannoy, de Ligne, Egmont, de Crooy, Hoorne, Brederode, Berlaymont, de Lalaing, de Merode, de Beauffort, van Assche, enz.

Het is in de bewogen tijdperken dat men de ziel van een volk het beste voelt trillen en er zijn voorzeker weinig perioden in den loop van onze geschiedenis, waarin onder den drang der omstandigheden, zulk een diep gevoel van samenhoorigheid tusschen de verschillende Belgische provincies tot uiting kwam. Dit gedeelte van den stoet zal vooral bestaan in een optocht van beroemde historische personages, met gevolg, wapenschild en wimpel. De weelderige kleederdracht zal de bekoorlijkheid van die voorstelling nog verhoogen. Hier volgt nu de orde der voorstelling zooals ze voorloopig werd vastgesteld. Thebaansche bazuinblazers, banieren der oude Belgische en Brabantsche heerlijkheden, de vrije steden van Brabant: Brussel, Assche, Aarschot, Diest, Leuven, Thienen, Zout-Leeuw, Nijvel, Waver, Vilvoorde, Geldenaken, Genappe, Eigen-Brakel, Scherpenheuvel, Sichem, Halle, enz. voorgesteld door banieren en edelknapen die wapenschilden dragen, de banier van Brabant, jonge edellieden die het blazoen van den keizer dragen, evenals den helm, het zwaard, de kroon, den schepter, den wereldbol, de keizer in hofkleedij gevolgd door de waardigheidsbekleeders van het paleis, de abten van Villers-la-Ville, van Affligem en van Opheylissem te paard onder baldakijns, de abdis van Sinte-Geertruide, de prinses van Nijvel, de abdis van Ter Kamer, de ridders van het Gulden Vlies, een groep edellieden en een afdeeling lansiers.

Gansch het gevolg van den Keizer, Hertog van Brabant, zal opnieuw samengesteld worden volgens authentieke stukken. Dienaangaande bestaan er nog zeer nauwkeurige archiefstukken (1) waarvan verschillende door teekeningen zijn opgeluisterd. De voorstelling van deze groep edellieden zal evenwel afhangen van de medewerking welke de Belgische adel ons wel zal willen verleenen.

---

(1) Markies de Beauffort heeft de noodige nasporingen gedaan voor het samenstellen van die groep.

7e Deel.

DE SCHUTTERSGILDEN.

Bij alle ommegangen zijn het de schuttersgilden die den stoet openen.

Daar echter het jubelfeest van de handboogschuttersgilde van Sint-Joris een der redenen is waarom deze Ommegang weder samengesteld wordt, heeft de feestcommissie de schuttersgilden aan het einde van den stoet geplaatst als apotheose.

Tijdens de XVIe eeuw telde men te Brussel 5 gilden welke aan den Ommegang deelnamen. Zij rangschikten zich derwijze dat de gilde welke het langste bestond achteraan kwam zoodat de Schermersgilde (1480) de eerste ging, daarop volgde de Kolveniersgilde (1477), de Boogschuttersgilde (1422), de Handboogschuttersgilde van Sint-Joris (1381) en ten laatste de groote schuttersgilde (1213).

Ieder dezer gilden was samengesteld uit gildebroeders en vrijwilligers.

Zij openden den stoet en namen er deel aan met hun waardigheidsbekleeders, hun beschermheiligen, hun koning, enz.

De feestcommissie denkt de verschillende gilden in dezen stoet op de volgende wijze voor te stellen.

De Schermersgilde. Een muziekgroep gaat voorop, daarna volgt het wapenschild met schildknapen, vaandels en vrijwilligers, de praalwagen waarog de H. Gudula met haar dienstmaagd afgebeeld wordt. De H. Gudula heeft een lantaarn in de hand welke de duivel tevergeefs tracht uit te dooven. Op dezen praalwagen volgt het vaandel der gilde, vergezeld door den ceremoniemeester, den sabelman, den deken, den onderdeken, de gezworenen, de gildebroedors en de knechten.

De leden der schermersgilde waren in 1549 in het wit en het blauw gekleed en droegen groote strijdzwaarden.

De Kolveniersgilde. De groep dezer gilde zal geopend worden door enkele trommelslagers, daarop volgen het wapenschild der gilde en edelknapen, vrijwilligers met trosvaandels, die nu en dan met hun oud vuurroer salvo's afschieten ; de beschermheilige der gilde, een reus : Sint-Christoffel met het kindje Jezus op zijn schouders, het

vaandel der gilde dat omringd wordt door een ceremoniemeester, den sabelman, den deken en onderdeken, de gezworenen, den koning met edelknapen en de gildebroeders. De leden der kolveniersgilde waren in het wit gekleed.

De handboogschuttersgilde. Hier zal eveneens een groep trommelslagers voorop gaan, waarachter het wapenschild der gilde en edelknapen Dan komen de vrijwilligers met trosvaandels. Deze zijn gewapend met musketten (welke tijdens de XVIe eeuw in gebruik gekomen zijn) en vuren nu en dan salvo's af. Achter deze vrijwilligers wordt een beeld van den H. Sebastiaan gedragen, dan volgt een andere groep vrijwilligers en de praalwagen waarop Sint-Antonius voorgesteldwordt omringd door kwelgeesten die hem trachten te verleiden. Na dezen praalwagen komt het vaandel der gilde vergezeld van den ceremoniemeester en den sabelman, den deken, den onderdeken, de gezworenen den koning met edelknapen, de gildebroeders met hun boog in de hand en knechten die de pijlkokers dragen.

De leden dezer gilde dragen een witte, zwarte en roode kleedij.

De kleine boogschuttersgilde van Sint-Joris en de groote boogschuttersgilde. Deze beide gilden zullen samen in één groep afgebeeld worden. De leden van de eene gilde gaan aan den eenen kant en die van de andere gilde aan den anderen kant van den weg.

De boogschutters der kleine St-Jorisgilde zijn gekleed in het wit en in het rood, die der groote gilde in het groen met één roode das zoodat hun kleeding de kleuren der stad Brussel weergeeft.

Tusschen deze twee gilden in zal er een afdeeling vrijwilligers met trosvaandels gaan, en een groep trommelslagers, dwarsfluitspelers en Thebaansche bazuinblazers. Wij vermelden hier enkel de meest kenmerkende onderwerpen van deze groep als de praalwagen van St-Joris, beschermheilige der kleine gilde den draak bestrijdend, boogschutters te paard ; het wapenschild met de edelknapen ; de groote voetbogen, welke voor het verdedigen der vestingen gebruikt werden ; het beeld van O. L. Vrouw, patrones der groote boogschuttersgilde ; de praalwagen waarop de slag bij Woeringen afgebeeld wordt.

De slag bij Woeringen, waaraan de boogschutters een groot deel namen en waarin zij zich bijzonder onder-

scheidden, heeft een zeer grooten invloed gehad op de latere historische gebeurtenissen. Door het voorstellen van dien slag heeft de feestcommissie ons willen herinneren aan de vroegere krijgsverrichtingen der boogschutters.

Deze praalwagen zal voorafgegaan worden door een groep, waarin Jan I de Overwinnaar, Hertog van Brabant, en de heeren van zijn gevolg zullen verbeeld worden. Onder de heeren die het gevolg van dien Hertog uitmaakten, trof men reeds voorname Belgische familiën aan.

Op den praalwagen van den slag bij Woeringen volgt de praalwagen der boogschuttersgilden, die de verdediging van de stad en hare voorrechten op zich genomen hadden ; hij zal herinneren aan de keure van Cortenberg welke als het ware de grondslag is onzer vrijheid, die wij voor een groot deel aan de opofferingen der Gilden en aan den ijver der ambachten en der geslachten te danken hebben. Deze praalwagen zal ook een voorstelling geven van het vroegere belfort van Brussel.

Op dezen praalwagen der gilden zullen enkele afgevaardigden van andere gilden der provincie volgen. Er bestaan immers in ons land nog verscheidene zeer oude gilden, waarvan men nauwkeurig weet wanneer zij opgericht werden. Deze gilden zullen in den stoet vertegenwoordigd worden door afgevaardigden, die aan de feestvierende gilde hun geschenken komen aanbieden.

Op de afgevaardigden der vreemde gilden volgen de dekens, de onderdekens, de gezworenen en de vaandels der beide boogschuttersgilden, daarna de koningen van 1549, die echter voorafgegaan zullen worden door edelknapen, die door middel van wapenschilden en opschriften de vroegere koningen in herinnering brengen.

Na de koningen komen de gildebroeders wier getal, wat de groote gilde betreft, op 60 leden bepaald was.

8ste Deel

DE LEGENDE VAN O. L. VROUW VAN DEN ZAVEL.

Dit 8ste deel van den stoet moet feitelijk de godsdienstige processie, waardoor een ommegang in de XVIe eeuw gesloten werd, vervangen.

De herinnering aan de legende van O. L. Vrouw van den Zavel beantwoordt volkomen aan het doel dat de feestcommissie beoogde bij het wedersamenstellen van dezen Ommegang, welke niet alleen plaats heeft ter gelegenheid van het eeuwfeest onzer onafhankelijkheid doch ook nog ter gelegenheid der jubelfeesten eener boogschuttersgilde, waarvan O. L. Vrouw van den Zavel, O. L. Vrouw van Zege genaamd, de patrones is.

Zoo men het verhaal dezer legende nagaat, dan ziet men dat de boogschutters een voorname rol in de wonderbare geschiedenis van dit beeld gespeeld hebben en voortdurend optreden in de geschiedkundige feiten welke men dienaangaande verhaalt.

Dit laatste deel, dat tevens als Apotheose zal dienen, denkt de feestcommissie op de volgende wijze te kunnen samenstellen. Vooraf gaan Thebaansche trompetblazers, trommelslagers, dwarsfluitspelers en een muziekvereeniging. Daarop volgt : de 1ste praalwagen waardoor ons de ontvoering van het Lieve-Vrouwebeeld te Antwerpen in 1348 aanschouwelijk wordt voorgesteld. Beatrijs Soetkens neemt het beeld weg terwijl de koster die haar dit wilde beletten, als het ware aan den grond genageld staat.

De 2de praalwagen waarop wordt voorgesteld hoe het beeld per boot wordt overgebracht naar Brussel. De vorm van deze boot is die van het bootje, dat in de kerk van den Zavel bewaard wordt.

De 3de praalwagen waardoor de aankomst van het beeld te Brussel verbeeld wordt. Deze heeft plaats in de nabijheid van de kapel der boogschutters die het beeld plechtig ontvangen.

De 4de praalwagen waarop vertoond wordt hoe de boogschutters ijverig medegewerkt hebben aan het opbouwen der nieuwe kerk.

Vóór ieder dezer vier praalwagens rijden landbouwers te paard, van een bedevaart terugkeerend zooals men kan opmaken uit het bedevaartsvaantje, dat zij aan de ooglappen van hun paard gestoken hebben.

De voorstelling van het overbrengen van het Lieve-Vrouwebeeld naar de nieuwe kerk, hetgeen tijdens de regeering van Maximiliaan van Oostenrijk plaats heeft gehad, zal in een levend beeld uitgevoerd worden volgens een tapijtwerk dat in het Museum van het Jubelpark bewaard wordt.

Deze groep zal voorafgegaan worden door een zangkoor.

Als slot van gansch den stoet komt een groep Thebaansche bazuinblazers die den praalwagen voorafgaan, waarop de roemvolle Jacquemart van den Zavel voorgesteld wordt. Bij iedere omwenteling van het wagenrad zal deze Jacquemart met een hamer op een klok slaan waardoor de hartkloppingen van het Vaderland worden voorgesteld.

UITVOERING.

Korte samenvatting : Om dit ontwerp ten uitvoer te brengen moet men kunnen beschikken over een figuratie van 2301 mannen, 68 vrouwen, 111 kinderen, 461 paarden, 9 honden, 2 ezels, 1 kat, 16 vracht- en 3 andere wagens, 87 hoofden van groepen, commissarissen en dragers van spandoeken.

Daarenboven zullen er nog een tiental muziekgroepen vereischt worden, evenals een groot getal Thebaansche bazuinblazers, trommelslagers en dwarsfluitspelers. De muziektuigen van al deze muzikanten moeten vervaardigd worden volgens de oude modellen welke in onze musea bewaard worden.

Verder zal men honderdtallen vaandels, banieren, trosvaandels en wimpels noodig hebben alsook honderden kleedingstukken welke allen verschillend zijn, hetzij door den vorm, hetzij door de kleur, hetzij door de stof : laken, zijde, satijn, fluweel of brokaat.

Dan moet er ook nog een overgroot getal wapenschilden geschilderd worden en ontwerpen voor praalwagens gemaakt worden.

De kosten van dezen stoet zullen groot zijn, ingeval er niemand gevonden wordt die kosteloos steun zou willen verleenen en indien alles moet betaald worden : ontwerp, uitvoering, figuranten.

Doch zal dit het geval zijn ?

Immers met de medewerking, den goeden wil en de offervaardigheid van gansch de bevolking kan dit plan tot in de kleinste bijzonderheden gemakkelijk verwezenlijkt worden. Deze stoet, die driemaal zal uitgaan, zal een ontzaglijke menigte naar Brussel doen stroomen niet alleen uit ons land doch ook nog uit den vreemde. Moest een gepaste propaganda onzen stoet bekend maken, tal van Hollanders, Engelschen en Amerikanen, belust op voorstellingen en herinneringen uit het verleden, zouden er toe aangezet worden om dit schouwspel in onze goede stad te komen bijwonen. De handel zal er insgelijks door gebaat zijn. Wij zullen aldus in de gelegenheid gesteld worden, om den stoet niet enkel in het jaar 1930 te laten uitgaan doch ook nog de volgende jaren, vermits bovenstaande bestek opgemaakt is voor een uitvoe-

ring in degelijk materiaal dat verscheidene jaren nadien bij andere gelegenheden zal gebruikt kunnen worden.

Zoodoende zullen wij er toe bijdragen om de goede oude gewoonten van vroeger bij ons volk weder in te voeren. Het is inderdaad algemeen bekend dat reeds in de XVIe eeuw de stoeten, welke onze voorouders inrichtten, de bewondering van alle natiën gaande maakten. Bij het samenstellen van deze optochten werkten in die vroegere eeuwen alle standen der bevolking mede, en wedijverden onder elkander om uit te schitteren door hun oorspronkelijkheid bij het oprichten der praalwagens en door de weelde en pracht hunner kleeding en vaandels.

Deze medewerking en dien wedijver onder het volk zouden wij gaarne bij deze gelegenheid opnieuw willen zien ontstaan. De hoop welke wij dienaangaande koesteren, zal niet ijdel zijn, want waarom zouden onze burgersfamiliën niet willen medewerken om dit deel van den stoet uit te voeren dat betrekking heeft op het wedersamenstellen van de geslachten en van de magistraat van Brussel ? Waarom zou de adel den Hertog van Brabant en andere adellijke personen niet willen verbeelden ? Waarom zouden onze groote kleermakers zich niet willen belasten met het vervaardigen der noodige kleedingstukken ? Waarom zouden onze tooneelvereenigingen de rederijkerskamers niet willen voorstellen, waarvan zij de opvolgers zijn ? Waarom zouden de werkliedenvereenigingen en handelskamers de vroegere Ambachtsgilden niet willen vertegenwoordigen ? Waarom zouden onze sportvereenigingen, onze maatschappijen voor volksspelen en onze boogschuttersvereenigingen de nalatenschap van de oude schuttersgilden niet overnemen ? Waarom zouden onze scholen het vereischte getal kinderen niet leveren welke noodig zijn voor onze kindergroepen ? Lezen wij niet dat reeds in de XVIIe eeuw de leerlingen der Jezuïeten aan den Ommegang deelnamen ? Waarom zouden onze groote vereenigingen zooals : de Groote Harmonie, de Cercle Gaulois, de Rotary Club, enz. zich niet willen belasten met het vormen van groepen of het oprichten van praalwagens ? Zou de feestcommissie op geen medewerking mogen rekenen vanwege de muziekmaatschappijen en de vereenigingen van weldadigheid ? Zouden er geen kunstenaars te vinden zijn die de ontwerpen zouden willen maken voor de praalwagens, en vakscholen der agglomeratie die

zouden willen zorgen voor de uitvoering ? Waarom zouden de provinciesteden niet willen zorgen voor het afzenden der afgevaardigden, welke in het plan van den stoet voorzien worden ? Onzerzijds zouden wij aan de steden, welke hun medewerking verleenen, bereidwillig het materiaal afstaan dat zij eventueel zouden noodig hebben bij de feesten, welke zij in hun stad ter gelegenheid van de verjaring onzer onafhankelijkheid zullen inrichten.

Er is dus slechts een beetje goede wil noodig om het plan van dezen stoet grootendeels ten uitvoer te brengen, des te meer daar het voorstel tot het wedersamenstellen van een Ommegang reeds van nu af aan op de hoogste bescherming kan bogen.

Wij van onzen kant vragen slechts dat zij die over de noodige middelen beschikken, ons hun geldelijken steun verleenen, dat anderen ons helpen voor het uitvoeren van sommige werken ofwel door deel te nemen aan den stoet en eindelijk dat allen die maar eenig voordeel verwachten van dezen stoet en van de latere aanpassingen, niet nalaten hun bijdragen te storten.

Vat men den stoet op deze wijze op dan zal de uitvoering van het plan ongetwijfeld een band vormen met ons verleden.

Deze stoet van den Ommegang waarvan zelfs de uitvoering een symbool is, zal als het ware een belijdenis zijn van onze gemeenschap met onze voorouders ; het zal een hulde zijn aan de vorige geslachten en een groote en schoone daad van eendracht tusschen alle Brusselaars en Brabanders voor de viering der jubelfeesten onzer onafhankelijkheid. De stoet zal daarenboven het zinnebeeld zijn van den vrede in onzen dagelijkschen strijd, wat reeds bij het begin van den ommegang uitgebeeld en bevestigd wordt door den vredebode.

Dat eenieder derhalve gehoor geve aan zijn goede gevoelens en onderzoeke welken steun hij ons zou kunnen verleenen, en wij zijn ervan overtuigd dat men te Brussel in 1930, ter gelegenheid van het eeuwfeest onzer onafhankelijkheid en der jubelfeesten eener boogschuttersgilde, een stoet zal zien uittrekken, die ons door zijn luister zal herinneren aan onze wereldberoemde Ommegangen van weleer.

Sursum Corda !

Albert Marinus

(Vertaling door M. Grauls).

ONZE ILLUSTRATIES.

De teekening van het dekblad van deze aflevering werd in 1927 gemaakt door Charles Counhaye en stelt den Vredebode voor. De buitentekstplaten zijn kopergravuren welke schilderijen van Denis Van Alsloot voorstellen en een tapijtwerk uit het Museum van het Jubelpark. Laten wij eenige woorden zeggen over deze illustraties. In 1615 trok een merkwaardige ommegang uit, waaraan de herinnering bewaard is dank zij zes schilderijen van Denis Van Alsloot ; deze ommegang werd bijgewoond door Albert en Isabella. Twee dezer schilderijen worden bewaard in het South Kensington Museum te Londen, twee in den Prado te Madrid en van de twee overige weet men niet wat zij geworden zijn. In het Brusselsch Museum bestaat een kopij van een der gekende schilderijen van Van Alsloot. Deze doeken stellen den stoet voor op de Groote Markt. Bovenaan, rechts, duidt het Broodhuis de richting aan.

Dezelfde kunstenaar heeft eveneens een optocht geschilderd van al de praalwagens van dien ommegang. Die schilderij hangt eveneens in het South Kensington Museum en wij geven er hier een reproductie van. Wij meenen dat die optocht moet geplaatst worden bij de kerk van den Zavel.

Ten slotte geven wij nog een reproductie van een tapijtwerk van François de Tassis, uit de zestiende eeuw, dat betrekking heeft op het overbrengen van O. L. V. naar den Zavel.

Dit tapijtwerk wordt weergegeven in den stoet.

Comiteit van den Ommegang

Beschermcomiteit

onder de Hooge Bescherming van Zijne Majesteit Koning Albert I.

Eerevoorzitters : Zijne Eminentie Kardinaal van ROEY, Aartsbisschop van Mechelen.

De heer MAGNETTE, Voorzitter van den Senaat.

Baron TIBBAUT, voorzitter der Kamer.

De heer Henri JASPAR, Eerste Minister en Minister van Koloniën.

De heer Adolphe MAX, Staatsminister en Burgemeester van Brussel.

Onder-Eerevoorzitters : de heer CARNOY, Minister van Binnenlandsche Zaken en Volksgezondheid.

De heer M. VAUTHIER, Minister van Kunsten en Wetenschappen.

De heer F. NENS, Gouverneur van Brabant.

E. H. RICHARD, Pastoor van O. L. V. van Zege op den Zavel.

Uitvoerend comiteit

Eerevoorzitter : De heer Adolphe MAX, Staatsminister, Burgemeester van Brussel.

Voorzitter : E. H. François DESMET, Onderpastoor in den Zavel.

Ondervoorzitters : De heer J. COELST, Schepen der stad Brussel.

De heer G. DES MAREZ, Archivaris der stad Brussel.

Secretaris-generaal : De heer Albert MARINUS, Bestuurder van den Dienst der historische en folkloristische Opzoekingen der Provincie Brabant.

Secretaris : De heer Jules DEWINCKELEER, Secretaris van den « Grand-Serment Royal et de Saint-Georges ».

Penningmeester : De heer Charles DIETRICH, Onderconsul van Noorwegen.

Adjunct-penningmeester : De heer Jules HÉNON.

Leden : De heeren BAUTIER Pierre, Conservator aan het Koninklijk Museum van Schoone Kunsten.

CAPART J., Hoofdconservator van het Museum van het Jubelpark.

CARTON DE WIART (Baron Edmond).

CLOSSON Ernest, Leeraar aan het Koninklijk Conservatorium van Brussel.

COPPEJANS Fr., Kunstschilder te Gent.

CRICK Lucien, verbonden aan het Museum van het Jubelpark.

CUVELIER J., Rijksarchivaris-generaal.

DANTHINE Gaston, Secretaris van de Rotary-Club.

DE BEAUFFORT (Markies)
DE BORCHGRAVE D'ALTENA (Graaf J.), Conservator van het Museum der Hallepoort.
DE MOT PAUL, Gemeenteraadslid van Brussel.
DE SCHAETZEN (Ridder MARCEL).
DUVIVIER MAURICE, advokaat.
GRAULS Jan, ambtenaar aan het Ministerie van Kunsten en Wetenschappen.
KENETTENORF LOUIS.
MONTALD CONSTANT, Leeraar aan de Koninklijke Academie van Schoone Kunsten.
PARIS LOUIS, Hoofdconservator der Koninklijke Bibliotheek.
Mej. PAUL, verbonden aan het Secret. van het Museum van het Jubelpark.
ROUSSEAU FÉLIX, Conservator aan het Rijksarchief.
TAHON VICTOR, Ondervoorzitter-Stichter van het Comiteit van « Oud Brussel ».
THIRIAR JAMES, Kunstschilder.
VANDEN HAUTE MODESTE, Voorzitter van den « Grand Serment Royal et de Saint-Georges ».
VANDEVELDE FERNAND.
VAN PUYVELDE LEO, hoofdconservator der Koninklijke Musea van Schoone Kunsten van België.
VAN YSENDIJCK MAURICE, Bouwkundige.
VAUTHIER EMILE, Bestuurder der School voor Nijverheid- en Sierkunsten van Elsene.
VERHAVERT CYPRIAAN, Secretaris van den Folkloristischen Kring van Brussel.

EERELEDEN

De heeren FRANCQUI, Staatsminister, Onder-Gouverneur van de « Société générale de Belgique ».
MICHEL LEVIE, Staatsminister.
A. BRAUN, »
LÉON DELACROIX, »
J. DESTRÉE, »
RENKIN, »
Graaf H. CARTON DE WIART, Staatsminister.
Burggraaf POULLET DE FRANEAU, »
Baron LEMONNIER, Schepen der Stad Brussel.
J. COELST, »
E. JACQMAIN, »
FR. VANDE MEULEBROECK, »
P. WAUWERMANS, »
R. PATTOU, »
V. WAUCQUEZ, »
Baron STEENS. »
Mgr. MARINIS, Deken van Brussel.
A. GODDYN, Eerste Voorzitter van het Verbrekingshof.

Graaf JAN DE MERODE, Groot-Maarschalk van het Hof.
Graaf DE LANNOY, Groot-Meester van het Huis van H. M. de Koningin.
Graaf DE MERODE-WESTERLOO.
Graaf en Gravin D'ARSCHOT SCHOONHOVEN.
LOUIS FRANCK, Gouverneur der Nationale Bank.
FRANS SILVERCRUYS, Raadsheer aan het Verbrekingshof.
J. DEHAENE, »
V. GENDEBIEN, Raadsheer aan het Verbrekingshof.
ED. MECHELYNCK, »
Baron VERHAEGHEN, »
EM. DE LE COURT, »
J. JAMAR, »
J. SMITS, »
PAUL LECLERCQ, Procureur-generaal bij het Verbrekingshof.
B. JOTTRAND, Eerste advokaat-generaal bij het Verbrekingshof.
EDOUARD REMY, Eere-Voorzitter van het Verbrekingshof.
Generaal DE CUYPER.
Baron DE BECKER-REMY, Senator.
Senator en Mevrouw MAURICE DESPRET.
A. VERMEYLEN, Senator, Professor aan de Universiteit van Gent.
E. BRUNET, volksvertegenwoordiger.
Ridder LAGASSE DE LOCHT, Voorzitter der Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen.
Graaf en Gravin ADRIEN VAN DER BURCH.
M. en Mevr. WILLIAM THYS.
M. en Mevr. ALBERT MARCHAL.
M. JOSEPH NÈVE.
M. en Mevr. JOSEPH HALFLANTS.
M. en Mevr. ANDRÉ TAYMANS.
Graaf en Gravin RAOUL DU BOIS D'AISCHE.
M. en Mevr. GEORGES JACOBS.
M. en Mevr. ALBERT DELEPELEIRE.
M. en Mevr. VERHELST.
Gravin M. DE MEEUS.
Mevr. DUPLAT-HUYGHE.
Mevr. PAUL DEMOT.
M. en Mevr. HAROLD ALSBERGE.
M. FRANS PHILIPPSON.
M. LÉON PERLAU.
M. PIERRE DESCAMPS.
Graaf HORACE VAN DER BURCH.
M. JOSEPH JONGEN, Bestuurder van het Koninklijk Conservatorium van Brussel.
M. HERMAN TEIRLINCK, Letterkundige ;
M. en Mevr. DE BOER.
M. en Mevr. SYSTERMANS-DE LAVELEYE.
Mevr. JULES DESTRÉE.
Mevr. LÉON GROSJEAN.
M. PAUL LAMBOTTE.
M. RENÉ BARBIER.

De Brabantsche Folklore verschijnt zesmaal in 't jaar.
ABONNEMENTSPRIJS : 25 frank — *Vreemde : 30 frank.*
PRIJS VOOR BEIDE UITGAVEN : 40 frank. — *Vreemde : 50 frank.*
De briefwisseling moet gezonden worden aan den H. A. Marinus Provinciaal Bestuur, 12, Oud Koornhuis, Brussel.
Postcheck n° 142.119.
De onderteekende artikels verbinden enkel den schrijver ervan.

Le Folklore Brabançon paraît six fois par an.
PRIX DE L'ABONNEMENT : 25 francs. — *Etranger : 30 francs.*
PRIX POUR LES DEUX ÉDITIONS : 40 francs. — *Etranger : 50 francs.*
La correspondance doit être adressée à M. A. Marinus, Gouvernement provincial, 12, Vieille Halle aux Blés, Bruxelles.
Compte chèque postal n° 142.119.
Les articles signés n'engagent que leurs auteurs.

DRUKKERIJ
CHARLES PEETERS
ZOUT-LEEUW

8ste Jaar. — Nr 44 November 1928

De Brabantsche Folklore

INHOUD

De Schuttersgilden. — Volksspelen van Nijvel. — De Allerheiligenkapel van Diest. — Een feest en een processie in de buurt der puinen van Villers in Brabant. — De Wandelende Jood. — Bij den kruisheuvel Del Quinique. — Onze Reuzen. — Ditjes en Datjes. — Boekennieuws. — Vereenigingen. — Overlijdens.

De Schuttersgilden.

Het is tijd, ja hoog tijd dat er een nauwkeurig inventaris opgemaakt worde van de schuttersgilden, die in Brabant tegenwoordig nog bestaan en van deze, die eertijds bestaan hebben.

Ook is de tijd gekomen om de voorwerpen, die deze gilden bezitten, aan te duiden en te beschrijven evenals hun godsdienstige en burgerlijke gebruiken.

Om wille van onze medewerkers hebben wij een uitgebreide vragenlijst opgesteld, die onze briefwisselaar M. Peeters van Zout-Leeuw beantwoord heeft met de inlichtingen, die hij over de Sint-Sebastiaansgilde dezer plaats bezat, om aldus nog duidelijker te doen inzien wat wij feitelijk bedoelen.

Van deze vragenlijst zijn er talrijke afzonderlijke afdrukken gemaakt.

Nu echter verzoeken wij dringend de hoogedel achtbare heeren Burgemeesters, de eerweerde heeren Pastoors en de heeren onderwijzers van alle plaatsen en gemeenten der provincie Brabant, dat zij zich met het beantwoorden dezer vragenlijst zouden willen bezighouden, ofwel dat zij iemand zouden aanstellen, die zij bekwaam achten om ons de noodige inlichtingen desaangaande te verstrekken.

Werken van dezen aard immers kunnen slechts dan vruchten afwerpen, wanneer plaatselijke medewerkers er iets voor voelen en er zich willen aan toewijden.

In geval deze opzoekingen aan onze verwachting beantwoorden en dat zij daarenboven belangwekkend zullen bevonden worden, dan zullen wij trachten er een geheel van te vormen. Wij denken ook dat het ons mogelijk zal zijn een bijzondere prijs als belooning te schenken aan diegenen die zich met dit werk zullen willen gelasten.

Zeer waarschijnlijk zal het dan later ook mogelijk zijn ofwel een tentoonstelling te houden waaraan al de Brabantsche schuttersgilden zullen deelnemen, ofwel een stoet in te richten en prijzen uit te loven aan die gilden welke de schoonste verzameling van kunstvoorwerpen bezitten of het meest tot ons werk zullen hebben bijgedragen.

De Redactie.

VRAGENLIJST.

A. Algemeene Beschouwingen.

1. *Bestaat er in uwe gemeente een gilde ? Zijn er ook nog andere ? (1)*

   Te Zout-Leeuw bestaat er slechts één schuttersgilde.
2. *Welk is de naam dezer gilde.*

   De Sint-Sebastiaansgilde.
3. *Haar zinnebeeld of kenteeken ?*

   Deze gilde heeft voor zinnebeeld de distelbloem, (sedert een vijftigtal jaren echter dragen de leden dezer gilde een kleinen zilveren boog als kenteeken en de bestuursleden een medalie waarop de waardigheid vermeld staat die zij in de gilde bekleeden).
4. *Haar kenspreuk ?*

   LIfDen VerVInt Moeren (1562)
5. *Welk is het doeleinde, dat deze gilde nastreeft ?*

   Oorspronkelijk bestond het doeleinde dezer gilde in het zich oefenen in het schieten naar het doel met den edelen handboog ; tegenwoordig echter is zij een vereeniging die slechts ontspanning nastreeft.

---

(1) Wanneer er in uwe gemeente meer dan één schuttersgilde mocht bestaan of bestaan hebben, wordt gij vriendelijk verzocht voor ieder van hen een afzonderlijke vragenlijst in te vullen.

6. *Geef in 't kort de geschiedenis dezer gilde.*

Zeer waarschijnlijk werd deze gilde in 1457 opgericht. Tegen het einde der XVIe is zij in verval geraakt; doch werd in 1611 opnieuw hersteld. In 1797 werd zij opgeheven en van haar goederen beroofd. Zij werd andermaal den 3 April 1836 opnieuw opgericht en telt tegenwoordig nog een dertigtal leden.

7. *Bezit de gilde een Charter of reglement? Door wien werd het haar toegestaan.*

De Sint-Sebastiaansgilde van Zout-Leeuw bezit een Charter of reglement dat 25 artikelen bevat. Het werd goedgekeurd door den Aartshertog Albrecht op 10 April 1612.

Is de gilde nog in het bezit dezer oorkonde?

Ongelukkiglijk niet.

8. *Van wien hing deze gilde af?*

Zij hing rechtstreeks af van de stad Zout-Leeuw, die haar jaarlijks 21 gulden en 8 stuivers toelagen verleende. Deze som, brandgeld genaamd, werd haar tot in het jaar 1767 uitgekeerd.

Erkende de gilde het gezag van een andere gilde?

Neen, daar zij een vereeniging vormde die op zich zelf bestond, zooals immers door haar Charter of voorrechten erkend werd. Dientengevolge heeft zij zich op 8 Februari 1738 en 14 Augustus 1768 voor het gerecht moeten verzetten tegen de Handbooggilde van van Loven, die haar gezag door de gilde van Zout-Leeuw wilde erkend zien.

9. *Is de gilde in het bezit van een oorkonde. Uit welke stukken bestaat deze verzameling?*

De gilde van Zout-Leeuw bezit nog enkele oorkonden namelijk:

a) een register van 1752

b) de registers van 1836-40-57-67-73-78-90 tot op onze dagen.

c) de reglementen van 1838 en 1865.

10. *Bezit de gilde stukken die een kunstwaarde hebben? a) stukken van geschiedkundigen aard?*

Ja, de gilde bezit enkele stukken die een kunstwaarde hebben, namelijk:

1° Een *koningsbreuk* die samengesteld is uit een zilveren vergulden vogel met breed uitgestrekte vleugels.

In zijn bek houdt hij een medalie waarop het wapen der Bourbons van Spanje gegrift is. Deze vogel is verbonden aan een gedreven zilvere vergulde plaat, waarop den marteldood van den H. Sebastiaan afgebeeld wordt; de zinnebeeldige versiersels dezer plaat zijn in rennaissance stijl. Boven deze plaat hangt een medalie volgens de welke alle medaliën, welke de koningen achtereenvolgens geschonken hebben, moesten vervaardigd worden. Deze plaat hangt te midden van een dubbel sieraad van loofwerk dat een St-Andreaskruis vormt en waaraan een pijlenkokertje hangt. Daaraan zijn 33 gelijkvormige medaliën verbonden zoodat zij een waar halssnoer uitmaken. Daarenboven vindt men nog op dezen breuk een vergulden arend, die in 1840 geschonken werd, een liggende vergulden leeuw in 1868 geschonken en een ster die bij middel van een dubbele ketting met de middenplaat verbonden is.

2. Een geschilderd houten St-Sebastiaensbeeld uit de XVIe eeuw.

3. Een stok voor den ceremoniemeester. Deze staf is versierd met een beeldje van den H. Sebastiaan uit de XVIIIe eeuw.

4) Een armvormige koperen kandelaar.

b) Van folkloristischen aard :

Een hoepelpaard, een trommel, een lans voor den kapitein, een bel, tinnen schotels en een stembus.

c) Bezit zij ook hedendaagsche kunstvoorwerpen ?

1. Portretten in waterverf van verschillende leden der maatschappij uit de jaren 1850.

2. Een zilveren beker die haar geschonken werd door de koninklijke St-Jacobsgilde van Leuven, als tweede prijs welke zij op de tentoonstelling van 5 tot 13 September 1926 behaald heeft.

d) Hechten de leden der gilde prijs aan deze kunst voorwerpen ?

Zij overschatten ze en bewaren ze met de grootste zorgvuldigheid.

c) Worden deze kunstvoorwerpen tegenwoordig nog gebruikt, wanneer en hoe gebruikt men ze ?

1. *De koningsbreuk* wordt door den koning gedragen wanneer de gilde aan de processie deel neemt en ook wanneer de gilde een uitstap doet.

2. Het geschilderde houten beeld van den H. Sebastiaan prijkt in een nis op de vergaderkamer der gilde, eertijds droegen leden van de gilde dit beeld in de processie.

3. De knaap der gilde draagt den ceremoniestok ; hij moet dan minstens drie stappen gaan vóór den vaandeldrager.

4. De armvormige koperen kandelaar is juist onder het beeld van den H. Sebastiaan aan den muur bevestigd.

b) Het hoepelpaard wordt sinds een dertigtal jaren niet meer gebezigd.

De kapitein moet in de stoeten de lans dragen ; vóór enkele jaren had een der kapiteins deze lans vervangen door een degen.

De bel moet altijd op een tinnen schotel geplaatst worden, men gebruikt ze om de vergadering geopend te verklaren.

De tinnen schotels worden gebruikt om de bijdragen der leden alsook de opgeloopen boeten in te zamelen.

Al deze voorwerpen zijn tijdens de zittingen op de vergaderkamer der gilde tentoongesteld.

10. *Bezit de gilde een of meer vaandels ?*

De Sint Sebastiaansgilde bezit twee vaandels :

1) een zeer oud vaandel in zijde ; dit vaandel dat erg beschadigd is, draagt te midden op het kruis van Bourgondië de distelbloem, het zinnebeeld der gilde.

2) Een driehoekig vaandel in rood fluweel met op den voorkant een schild, waarop een afbeeldsel van den H. Sebastiaan geschilderd is. Op den achterkant van dit vaandel staat er « *Société Saint Sebastien à Léau 1840* » in gouden letters geborduurd.

12 *Kent gij enkele bijzonderheden aangaande het vervaardigen van het vaandel ?*

Neen.

13. *Hoe worden deze voorwerpen der gilde bewaard ?*

De hoofdman der gilde bewaart bij hem thuis de koningsbreuk, den staf van den ceremoniemeester, de lans van den kapitein en de vaandels.

(Bij vonnis van het tribunaal van 1e aanleg te Leuven is de pastoor-deken van Zout-Leeuw aangesteld om deze voorwerpen te bewaren).

14. *Waar houdt de gilde haar vergaderingen?*
De gilde vergadert in een lokaal dat door het gemeentebestuur tot haar beschikking gesteld werd volgens beraadslaging van het gemeentebestuur op 5 April 1860

15. *Uit hoeveel leden bestaat de bestuursraad der gilde?*
Uit acht leden, namelijk : 1. de hoofdman ; 2. de kapitein ; 3. de gildesecretaris ; 4. de tresorier (of schatbewaarder) ; 5. de alpheris ; 6. de koning ; 7. het oudste lid der gilde ; 8. de Deken.

16. *Welke is de bediening van ieder dezer leden ?*
Geef op a) *Hoelang zij hunne bediening mogen behouden ;* b) *Hoe zij verkozen worden tot die bediening ;* c) *of men sommige bedieningen kan afkoopen.*

1e *De hoofdman.* a) Deze wordt voor 't leven gekozen ; b) bij geheime stemming nadat hij als geschikt persoon is voorgesteld geworden.

De hoofdman is belast met het bewaren der kunstvoorwerpen der gilde en heeft recht van veto bij de beraadslagingen ;

2e *De kapitein* wordt voor hetzelfde termijn en op dezelfde wijze als de hoofdman gekozen. Bij afwezigheid van den hoofdman moet hij de vergaderingen voorzitten en heeft het recht een lans of een degen te dragen bij de ceremoniën der gilde.

3e *De gildesecretaris* wordt insgelijks voor het leven en op dezelfde wijze als de hoofdman aangesteld. Hij moet de beraadslagingen der gilde opteekenen ;

4e *De tresorier* die eveneens voor het leven op dezelfde wijze als de hoofdman verkozen wordt, moet de ontvangsten en uitgaven der gilde doen ; hij is ook verplicht de jaarlijksche rekening van ontvangsten en uitgaven op te maken en de boeten te ontvangen.

Deze bediening bestaat slechts sedert een honderdtal jaren ; zij werd ingesteld om aldus de rekeningen te vergemakkelijken daar de dekens zeer dikwijls ongeletterde personen waren.

5e *De alpheris* wordt ook voor het leven en bij geheime stemming gekozen. Hij draagt het vaandel der gilde en heeft dan een breeden sjerp met franjen aan.

6e *De koning.* Deze waardigheid bekomt men door het afschieten van den vogel op de driejaarlijksche schieting.

7e *Oudste lid.* Het lid dat het langste deel maakt van de gilde heeft van rechtswege deel aan 't bestuur.

8e *De deken.* Deze wordt van jaar tot jaar op 20 Januari aangesteld. Hij is belast met het onderhouden van den tucht tijdens de feesten en plechtigheden der gilde welke tijdens zijn dekenaat gehouden worden.

17. *Op welke wijze worden de nieuwe leden aangeworven? Moeten zij een eed afleggen?*

Hij die verzoekt om lid der gilde te worden moet zijne aanvraag schriftelijk bij den hoofdman indienen. Deze stelt hem dan aan de leden voor, die bij middel van witte of zwarte boonen moeten te kennen geven of de aanvrager als lid der gilde mag aangenomen worden. Deze stemming is geheim. Wanneer de meerderheid der stemmen den aanvrager gunstig is dan wordt hij als lid aangenomen, en moet hij een *colf* of inkomrecht betalen. (Een veertigtal jaren geleden moesten de aanvragen op gezegeld papier geschreven zijn). Tegenwoordig leggen zij geen eed meer af.

18. *Hoe worden de leden tot de vergaderingen uitgenoodigd?*

De knaap der gilde moet van huis tot huis de leden mondelings gaan verwittigen (zie verder bij de feesten).

19. *Hoe noemen de leden zich onder elkander?*

Confreer.

20. *Hoeveel lijsten bestaan er om de leden der gilde op te teekenen?*

Drie verschillende, namelijk :

1e de lijst der leden met den datum hunner intrede ;

2e de lijst der afgestorvene leden, waarop den datum hunner geboorte alsook die van hun overlijden vermeld staat ;

3e De lijst der leden die uit de gilde gesloten werden waarin ook de reden hunner uitsluiting opgeteekend is.

2) *Hoe wordt een lid uitgesloten?*

In geval van ongehoorzaamheid of slecht gedrag, na aanklacht van den hoofdman. In geval een lid de boete of de jaarlijksche bijdrage weigert te betalen na aanklacht van den tresorier. Evenals er voor het aannemen van een nieuw lid moet gestemd worden, zoo ook stemt men wanneer een lid moet uitgesloten worden. Zijn de meerderheid der leden voor zijne uitsluiting, dan wordt de naam van het uitgesloten lid op twee briefjes geschreven, waarvan het eene langs het

venster naar buiten geworpen wordt, terwijl het andere in de kachel gestoken wordt. Zijn naam wordt dan ook op de lijst der uitgeslotene leden aangeteekend.

22. *Wanneer een der leden geen deel meer wenscht te maken van de gilde, moet hij dan een losgeld betalen?*

Een lid der gilde dat ontslag neemt moet eerst en vooral zijn rekening vereffenen; daarenboven moet hij dezelfde som geld storten als wanneer hij als lid aangenomen werd.

23. *Welke zijn de inkomstbronnen der gilde?*

De gilde heeft slechts de bijdragen der leden als bron van inkomsten.

B. Godsdienstige Gebruiken.

24. *Heeft de gilde een bijzonder altaar in de parochiekerk?*

Neen.

25. *Is er in de parochiekerk een beeld van haar beschermheilige? Is dit beeld eigendom der gilde?*

Ja. In de parochiekerk staat er een beeld van den H. Sebastiaan als soldaat der schutterij gekleed. Dit beeld dagteekent uit de XVIe eeuw. Het is geen eigendom der gilde.

26, *Neemt de gilde als vereeniging deel aan de processiën?*

Ja, namelijk op 2^den^ Sinxendag en op Hoogweerdig. De leden zijn op straf van boete verplicht aan deze processiën deel te nemen. Vroeger werd ook het beeld van den H. Sebastiaan, dat op de gildekamer bewaard wordt, door twee leden in de processie gedragen.

27. *Welke godsdienstige plechtigheden worden er op den feestdag van den beschermheilige der gilde gehouden?*

Op 20 Januari, feestdag van den H. Sebastiaan, moeten al de leden samen de H. Mis bijwonen, welke om 9 uur aan het altaar van den H. Rochus opgedragen wordt. Op dit altaar bevindt zich door het jaar heen ook het beeld van den H. Sebastiaan, doch op dezen dag wordt dit beeld op een troon buiten de kapel geplaatst.

28. *Hoe herdenkt men de overledene leden?*

Vroeger werd er op 21 Januari een H. Mis opgedragen om 8 uur voor de overledene mannelijke leden en op den 22 Januari een H. Mis om 7 uur voor de overledene vrouwelijke leden.

(Sedert 1923 echter heeft men de drie H. Missen tot een enkele H. Mis met offer terug gebracht.

Sint-Sebastiaan, patroon der gilde van Zout-Leeuw.
Beeld der XVIe eeuw uit de Sint-Leonarduskerk.

Vaandel in zijde der Sint-Sebastiaansgilde van Zout-Leeuw.
Hersamengesteld naar de nog bestaande deelen. Slechts de hoeken werden uitgevonden. Men heeft er de bloem der gilde op verbeeld.

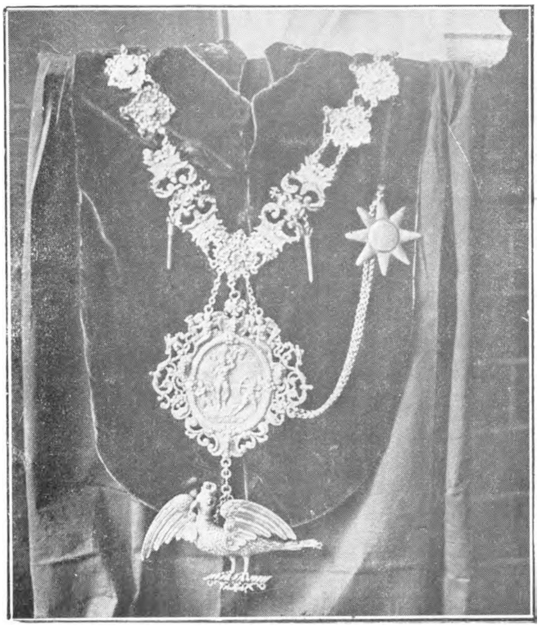

Koningsbreuk der Sint-Sebastiaansgilde van Zout-Leeuw.

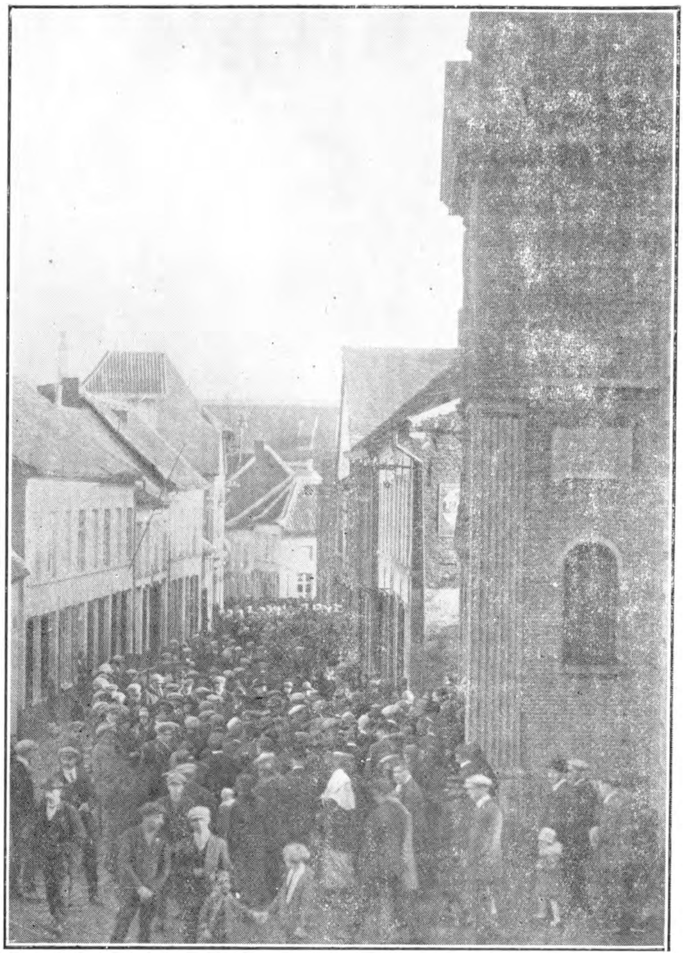

Zicht op den Allerheiligenberg tijdens de begankenis.
Ingang der kapel, rechts op vóórplan.

« Netteke de Stoop » naast haar tafeltje met wassen « herten »

29. *Wordt er tijdens deze missen een geldomhaling gedaan* ?
Ja.

30. *Aan wie komt de opbrengst der geldomhaling ten goede* ?
Aan de gilde, die, zooals het blijkt, een godsdienstig broederschap was.

31. *Wordt er bij de vergadering gebeden* ?
Neen.

32. *Ontsteekt men kaarsen ter eere van een of andere heilige*?
Ja, gedurende gansch den zittijd der vergadering wordt er een kaars voor het beeld van den H. Sebastiaan ontstoken. De in dienst zijnde deken der gilde heeft voor plicht te zorgen dat dit gebruik onderhouden blijft; zoo hij de kaars tijdens de zitting laat uitgaan, dan is hij ook strafbaar. Het is aan alle leden streng verboden de pijp of de sigaar aan deze kaars aan te steken.

33. *Kent gij nog andere godsdienstige gebruiken der gilde* ?
Neen.

C. Gebruiken van Folkloristischen aard.

34. *Beoefent de gilde nog het schieten met den handboog* ?
Neen.

35. *Kent gij de gebruiken welke tijdens de schietoefeningen voorgeschreven waren, alsook de uitdrukkingen welke door de schutters gebezigd werden* ?
Alvorens den pijl te laten schieten moesten de schutters der gilde het woordje *Vast* roepen.
Bij het einde van ieder schietoefening had de *Sint-Sebastiaanscheut* plaats. Alle deelnemers aan de schieting, diegene die het beste punt behaalde uitgezonderd, moesten 0.02 fr. aan de kas betalen.

36. *Richt de gilde wedstrijden in* ?
Welke prijzen kent zij aan den overwinnaar toe ?
Eertijds hadden er jaarlijks twee prijsschietingen plaats. Als prijs werden er porceleinen pinten, tinnen schotels en andere voorwerpen uitgeloofd. (Hier en daar vindt men nog deze prijzen in sommige huisgezinnen terug).

37. *Heeft de koningschieting nog plaats* ?
Ja, om de drie jaar.

38. *Waar en op welke wijze wordt die koningschieting gehouden* ?
De koningschieting wordt buiten de stad gehouden, alwaar men den vogel van de wip moet afschieten.

39. *Is deze schieting publiek?*
Ja, en om er nog wat meer luister aan te geven, worden er enkele muzikanten verzocht om de leden naar de schietplaats te vergezellen.

40. *Bestaan er vastgestelde regels voor het koningschieten? Welke zijn deze?*
Ja. Aan het lokaal der gilde wordt een stoet gevormd waaraan een loopjongen met een pijlenkoker voorafafgaat; dan volgt de muziek, de waardigheidsbekleeders der gilde en de leden in de volgorde van hun langer of minder lang deelmaken aan de gilde.
Bij de wip gekomen gaat de stoet driemaal er om heen. Hierna wordt de Burgemeester verzocht om drie pijlen naar den vogel af te schieten; na hem moet de koning ook drie pijlen naar den vogel schieten en vervolgens ieder lid op zijn beurt een pijl.
Is de vogel dan nog niet nedergehaald dan geeft de koning bevel allen te samen naar hartelust te schieten.

41. *Waaruit bestaat feitelijk de wip voor het koningschieten?*
Boven op den staak waaruit de wip gevormd is, staat de vogel, die men op een plankje geplaatst heeft om hem tegen de pijlen te beschermen. Hij die dit plankje heelemaal doet omkwikken krijgt een pijp, vroegertijd een tinnen schotel, maar van zijn kant is hij verplicht een liter brandewijn te geven.

42. *Welke zijn de gebruiken zoodra de vogel is afgeschoten?*
Zoodra de vogel is afgeschoten gaat de hoofdman met den koning der vorige schieting de koningsbreuk halen om haar om den hals van den nieuwen koning te hangen, terwijl de muziek het vaderlandsch lied aanheft. De afgeschoten vogel wordt aan den boog van den nieuwen koning vastgehecht, die dan getooid met de koningsbreuk en den boog in de handen in triomf naar het lokaal der gilde geleid wordt. Dien dag ook brengt men een bezoek aan de koffiehuizen welke door leden der gilde gehouden worden.

43. *Waartoe is de koning verplicht?*
De koning is verplicht bij het eerst volgend feest een vaatje bier te laten afdrinken; zijn vrouw vergast dan gewoonlijk ook haar gezellinnen.

44. *Geeft de koning een herinneringsteeken van zijn koningschap aan de gilde?*

Ja, door een plaat aan de breuk bij te voegen. (De vijf laatste koningen echter hebben dit lofweerdig gebruik niet nageleefd).

45. *Hoe verkrijgt men den titel van keizer?*
Iemand die driemaal achtereen het koningschap verworven heeft, wordt keizer genoemd.

46. *Heeft men vroegertijd in de gilde het vaandelspel beoefend?*
Wordt dit spel nu nog beoefend?
Er bestaan geen gegevens waaruit men zou kunnen opmaken dat het vlaggenspel ooit door de gilde beoefend is geworden. Alleen de eigenaardige vorm van den vlaggestok van het oude vaandel kon een teeken zijn dat dit spel wel eens kan beoefend geweest zijn.

47 a) *Op welke dagen wordt er in de gilde gefeest?*
a) 1) Op Sint-Sebastiaansdag en de twee volgende dagen;
2) Op Mastermaandag, vetten Dinsdag en Vastenavond.
3) Op Sint Pieter en Paulusdag.

b) *Mag dit getal feestdagen vermeerderd worden?*
Om welke reden?
Voorzeker. Vóór vijftig jaar waren alle gelegenheden die men maar kon uitdenken geschikt om feest te vieren. Zoo bijvoorbeeld werd er dan feest gehouden omdat het Sint-Cecilia was ofwel omdat het Sint-Niklaas was of ook nog omdat het de naamdag was van den hoofdman, enz. Zoodoende is het wel eens gebeurd dat er op één jaar wel 15 feesten gehouden werden.

48. *Hoe worden deze feesten gevierd?*
1) Op Sint Sebastiaansdag wordt het jaarlijks feestmaal gehouden en op de twee volgende dagen geeft men alleenlijk broodjes met koffie.
Ieder van deze drie dagen moeten de leden een vat bier afdrinken.
2). Op Mastermaandag heeft er een koud avondmaal plaats.
Op vetten Dinsdag geeft men broodjes met koffie.
Ook wordt er op ieder van deze twee dagen een vaatje bier geledigd.
3) Op Sint-Pieter- en Paulusdag worden de leden op een vaatje bier vergast.

Is dat speciaal bier, dat men in de gilde te drinken geeft?
Neen.

49. *Mogen de dames ook aan die feesten deelnemen?*
Ja, maar zij mogen hun feestmaal slechts beginnen nadat de heeren met het hunne gedaan hebben. Zij moeten ook altijd aan een kant van de zaal blijven.

50. *Hoe worden de leden op deze feesten uitgenoodigd?*
De knaap van de gilde gaat al trommelend door de straten, blijft staan voor ieder der huizen waar een confreer woont, slaat een maat of twee op zijnen trommel en vervolgt verder zijnen weg.

51. *Zingt men geen liedje te dier gelegenheid?*
Ja, namelijk: Jan streepe, Jan streepe,
Jan streepe, Jan streepe
is n'e man
en Jan blijft er van.
Jan scheet zijn voorschoot vol
op een, twee, drij, vier, vijve (bis),
Jan streepe.... enz.

52. *Geeft men geen bijnaam aan de leden der gilde?*
Ja, te weten : Sopbruurs.

53. *Tafelgebruiken :*

a) *Wat gebeurt er voor de zieke gildeleden?*
Aan de leden die door ziekte belet zijn het feestmaal bij te wonen laat de hoofdman vier liters bier en de spijsportie die hem toekomt door de twee jongste leden te huis brengen.

b) *Worden er bijzondere gerechten of dranken uitgedeeld?*
Ja, rond middernacht wordt er warm bier te drinken gegeven ; deze drank noemt men biersuipen.

c) *Is de maaltijd nog al ruim?*
Ja, men schat een halve kilo vleesch per man daarvoor noodig te hebben.

d) *Wie mag het noodige voor die feestmalen leveren?*
Bij voorkeur bestelt men bij de leden der gilde al wat er voor het feestmaal noodig is.

e) *Bezit de gilde een eigen tafelgerief? Is dit tafelgerief geteekend?*
Ja, de gilde bezit een eigen tafelgerief, doch het is niet geteekend.

Bezit de gilde bijzondere schotels en keukengerief?
Neen.

54. *Worden er soms dansavonden gegeven?*
De zes dagen waarop de dames aan het feest mogen deelnemen wordt er ook des avonds gedanst.

Hoe wordt er dan gedanst?
Het is dan een omgekeerd bal dat plaats heeft,' 't is te zeggen dat de vrouwen de mannen moeten uitnoodigen om te dansen. Deze zijn op straf van boete verplicht de uitnoodiging te aanvaarden. Een vrouw die haar echtgenoot zou uitnoodigen om te dansen is insgelijks verplicht een boete te betalen, eveneens de echtgenoot die de uitnoodiging zijner vrouw zou aannemen.
Deze boeten moeten afbetaald worden aan de dame schatbewaarster die met de opbrengst daarvan voor de snoeperijen moet zorgen.

55. *Bestaan er ook geen eigenaardige of bijzondere dansen?*
Ja. 1e *De keerskendans*. Men zet namelijk eenige brandende kaarsjes recht op den grond; de dames moeten dan in ronde er om heen dansen. Zij die het ongeluk heeft een kaarsje uit te dooven moet een boet betalen (sedert dat de mode der korte rokken in zwang is wordt deze dans niet meer uitgevoerd).

2e De *kuskesdans*. De heeren en damen, beurtelings geplaatst, scharen zich rondom eene andere dame die een sjaal in haar handen heeft. Deze sjaal werpt zij om den hals van een der heeren die zij dan omhelzen moet; wanneer dan die heer haar een kus teruggeeft, wat gewoonlijk gebeurt, dan moet hij een boet betalen.

56 *Hoe wordt een nieuw lid binnen gebracht?*
Wanneer een nieuw lid aangenomen wordt moeten twee confreers hem aan huis gaan afhalen en naar de gildekamer brengen waar men hem met den naam van confreer begroet, de muzikanten der gilde spelen het nationaal lied, de dames dansen in het rond om hem heen en verplichten hem te trakteeren. Hij heeft dan echter het recht om bij een volgende feestvergadering een aan de gilde vreemd persoon mede te brengen.

57. *Anecdoten welke met de gilde in betrekking staan.*
De geschiedenis omtrent een medalie welke de stad Brussel haar in 1838 niet heeft willen toekennen. Ter herinnering aan dit feit hebben de leden der gilde zelf een medalie doen vervaardigen.

D. Kunst.

58. *Zijn de kunstvoorwerpen die de gilde bezit ooit tentoongesteld geweest?*

1e Op de oudheidkundige tentoonstelling te Brussel in 1893.

2e Op de tentoonstelling van Zout-Leeuw welke door den Dienst voor Geschiedkundige en Folkloristische Opzoekingen van Brabant in 1924 was ingericht.

3e Op de tentoonstelling der gilden te Leuven in September 1926 (2e prijs).

59. *Heeft de gilde eenigen invloed gehad op den plaatselijken bouwtrant?*

Ja. Sommige leden der gilde versierden de looze bovenlijsten hunner deur met zinnebeelden van de boogschutters. Het valt te betreuren dat er heden weinig of geen sporen meer van te vinden zijn.

60. *Heeft zij haar invloed gehad bij het opmaken van het wapenschild der gemeente?*

Ja. De zegel waarvan de gemeente tegenwoordig nog gebruik maakt vertoont op het roode veld een gestyliseerde of volgens de kunst geteekende distel. Op het stadhuis wordt ook nog zulk een wapenschild in gekleurd glas bewaard. Desniettegenstaande is dit bijvoegsel van den distelstruik op het roode veld niet op officieele wijze erkend geworden toen het gebruik van een wapenschild aan de gemeente toegekend werd.

Bibliographie.

61. *Wordt er in de plaatselijke geschiedenis van de gilde gewag gemaakt.*

Ja, zie Bets, *Zout-Leeuw,* bladz. 48.
zie Wauters, *Canton de Léau,* bladz. 43.
zie Piot, *Histoire de Léau,* bladz 54.

62. *Zijn er omtrent de gilde nergens aanteekeningen te vinden?*

Zie Govaerts, *Construction d'un hôtel de ville au moyen-âge.*
zie *Brabantsche Folklore,* 2e jaarg. *De Bedevaart tot den H. Leonardus te Zout-Leeuw* door Jean Ch. Peeters.
id. 4e jaargang nr 20 bladz. 50-51.

63. *Bestaan er afbeeldingen waarop er voorwerpen van belang die aan de gilde toebehooren, voorgesteld worden ?*

Zie *Brabantsche Folklore,* 4e jaarg. nr 20, bladz. 50-51.

64. *Zijn deze aanteekeningen en afbeeldingen heden nog te verkrijgen ?*

Jawel, hiervoor is het voldoende dat men desaangaande een aanvraag doet bij den Dienst voor Geschiedkundige en Folkloristische Opzoekingen van Brabant, 12, Oud Koornhuis, Brussel.

Daar het best mogelijk is dat deze vragenlijst omtrent de gilden onvolledig is verzoeken wij onze medewerkers om alle desaangaande mogelijke bijzonderheden aan te teekenen en bij hun werk te voegen.

Wij verzoeken hen insgelijks hun bijdrage met af- afbeeldingen, teekeningen of schetsen op te luisteren in geval dit eenigszins mogelijk is, zoo niet dat zij ons laten weten op welke wijze wij ons deze zouden kunnen aanschaffen voor den Dienst voor Geschiedkundige en Folkloristische Opzoekingen van Brabant.

Drie volksspelen van Nijvel en omstreken : het spel met den kleinen ijzeren ring, het spel met den grooten ijzeren ring en het spel met den houten reep (1)

Veertig jaar geleden waren de inwoners van Nijvel zoodanig ingenomen voor het spel met de ijzeren ringen (jeu de fer) dat men ze waardige leerlingen van Discobole (2) mocht noemen. Immers, evenals het spel met de werpschijf, de kurk en veel andere, is het spel met de ijzeren ringen slechts de voortzetting van het schijfwerpen (3) in de Oudheid en het verst mogelijk werpen van een steen in de middeleeuwen ; alleen heeft men de manier van spelen naar de tijdsomstandigheden gewijzigd.

Tijdens de middeleeuwen had men ook nog als spel, waarbij een zekere behendigheid vereischt werd, het spel van « *het dichtste bij het mes of aan den voet van het mes* » (l'au plus près du couteau). Volgens A. Parmentier in zijn boek « *Les jeux et les jouets* » (4) aanhaalt, bestond dit spel in het werpen van een schijf of een muntstuk zoodanig dat geworpen voorwerp zoo dicht mogelijk kwam te liggen naast het mes of den spijker, die op den rand van een tafel of plank bevestigd was. Enkele jaren geleden is dit spel bij de kermisfeesten wederom beoefend geworden, doch de werpschijf werd alsdan door een ring vervangen.

Volgens men uit de rekeningen der oude schuttersgilde (5) kan opmaken moet het spelen met de ringen te Nijvel een oud gebruik zijn, immers in de rekeningen van

---

(1) Zie Brab. Folk. 3e jaargang 1924, nr 17 bladz. 156.

(2) *Discobole* was een kampvechter die uitmuntte in het schijfwerpen. De *Discobole* is een oud beeld van Myron uit de Ve eeuw vóór Chr. Tegenwoordig wordt het te Rome in het Lancellotpaleis bewaard. Dit beeld werd in de XVIIIe eeuw op den Esquilin ontdekt.

(3) De gewone werpschijven waren van metaal, zij hadden den vorm eener lins met een middenlijn van ongeveer 30 centimeters. Tegenwoordig gebruikt men op de Olympische spelen houten werpschijven die met een ijzeren band beslagen zijn en ongeveer 1 kgr. 972 wegen.

(4) « *La Petite Bibliothèque* », Armand Collin, Parijs.

(5) *Notes sur les serments de Nivelles* door G. Willame in de « Annales de la Société Archéologique de l'arrt de Nivelles, derde deel, bladz. 204(3) 1903.

het jaar 1760-1761 vinden wij den aankoop vermeld van ringen en staven of spitten voor het spel met de ijzeren ringen.

Het spel met de ijzeren ringen wordt slechts op enkele plaatsen hier in België beoefend, namelijk in het Waalsch gedeelte van Brabant, te Feluy en Arquennes in Henegouwen en te Walcourt in de provincie Namen. In Frankrijk noemt men dit spel *coitte* of *couette* (1) en in Engeland staat het onder den naam van *quoit* (werpschijf) (2) bekend.

De Engelsche werpschijf is, zooals men duidelijk kan opmaken, uit de bijgaande teekening, welke wij uit de « Grande Encyclopédie des Jeux et Divertissements », door

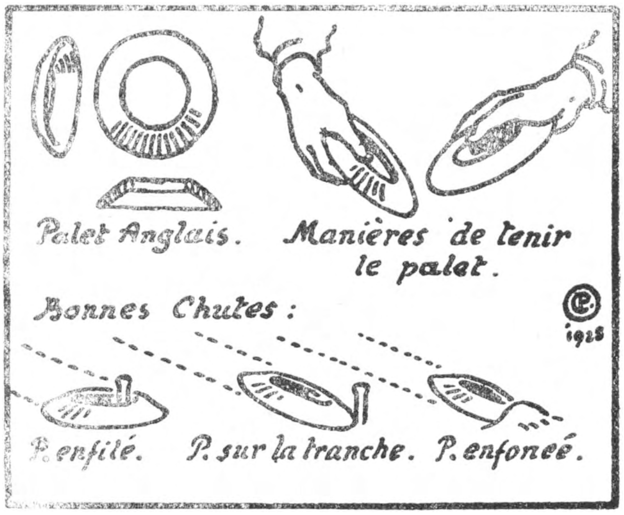

T. Moulidars (3) overgenomen hebben, een schijf welke aan den eenen kant holvormig is en aan den anderen kant bolvormig. Deze werpschijf of quoit moest de speler naar een doel werpen en trachten dat zij er aan geregen werd. De afstand waarop de speler zich van het doel moest bevinden hangt meestal af van de handigheid der spelers en gaat soms tot 30 meter ver.

---

(1) « Les Jeux Scolaires » door Lt-Co Docx, uitgegeven bij Ad. Wesemael-Charlier, Namen 1889.

(2) « *Recueil de jeux et exercices* » door Doctor G. Laun, uitgegeven bij Delarue, 5 Parijs.

(3) « A La Librairie illustrée », Parijs.

Volgens den plakbrief van het gemeentebestuur van Nijvel uit het jaar 1816, welke wij hier gedeeltelijk wedergeven, kan men duidelijk opmerken dat het spel met de groote evenals met de kleine ijzeren ringen (jeu de grand et petit fer) onder de vermakelijkheden gerekend werd, welke jaarlijks tijdens de kermisdagen plaats hadden.

« Le Maire de la ville de Nivelles voulant contribuer « aux amusements de la Kermesse du 29 Septembre 1816, « prévient les amateurs, que des prix seront proposés aux « jeux de Balle, Grand et Petit Fers et Tirage des oiseaux « à l'arc ».

Voor wat het spel der ijzeren ringen betreft, lezen wij verder op dezen plakbrief :

« Les parties de Grand Fer auront lieu dans l'enclos « du Marché aux Bêtes et celles du Petit Fer sur la Place « vis à vis de la mairie. Elles seront à 5 jeux ou armures ; « aucun joueur ne pourra dépasser la limite qui sera dési- « gnée, à peine de perdre son coup ».

« Les premières parties de Nivelles de jeux de fers « auront le droit de seulement tirer an sort avec les parties « gagnantes «.

« Chaque partie de jeux de fers nommera des experts « pour décider de toutes contestations et cas douteux aux « décisions desquels chacun sera tenu de se conformer ».

Door een andere plakbrief van 1834 maakt het College van Burgemeester en Schepenen der stad Nijvel aan de bevolking bekend dat zij het programma der feesten als volgt hebben samengesteld : (wij halen hier slechts aan hetgeen betrek heeft op de spelen met de ijzeren ringen).

A) Anniversaire des Journées de Septembre ».

. . . .

« Prix accordés au jeu de Petit fer, le 28 Septembre 1834.
« 1r prix, 4 couples de flambeaux de Mahem.
« 2 id. 4 cravates.

« B) Kermesse annuelle, le 5 octobre 1834...

. . . .

« Petit Fer, Prix :
« pour la partie gagnante. 4 couples de beaux flambeaux de « Mahem ;

« pour la partie concurente, 4 pots en étain.
« GRAND FER, 1r Prix, 4 demi-douzaines de cuillers à café
« en argent ;

2e » 4 foulards.

Een zeventigjarige inwoner van Nijvel herinnert zich zeer goed dat bij zijn grootvader, een groot liefhebber van het spel met de ijzeren ringen, den ijzeren ring goed in het zicht naast den schoorsteen hing en dat bij zijn vader op de « Al Baume » (1) plaats, waar nu het koninklijk atheneum is, met de ijzeren ringen heeft weten spelen.

Op de « Al Baume » plaats werd inderdaad gedurende verscheidene jaren gemoedelijker wijze gestreden voor den prijs welke het stadsbestuur bij de gemeentefeesten uitloofde.

Vijftig of zestig jaren geleden bestonden er te Nijvel een twintigtal herbergen (2) en koffiehuizen waar een speelterrein voor het spel met den kleinen ijzeren ring op de koer was aangelegd ; tegenwoordig echter vindt men er nog slechts vier, die weinig of niet bezocht worden.

Te dien tijde bestonden er ook 5 vereenigingen van spelers met de kleine ijzeren ringen, die nu allen sedert lang ontbonden zijn.

Het spel werd niet alleen door de burgers doch ook door het werkvolk beoefend ; sommige spelers, ja zelfs al de spelers van sommige plaatsen waren om hun goed spel beroemd ; zoo werd bijvoorbeeld met ontzag gesproken over de spelers van Bois de Nivelles (3), over de spelers van Baulers, van Thines, van Houtain en Monstreux.

Het was voornamelijk op de wedstrijden tijdens de kermisdagen dat de beste spelers tegenover elkander stonden. Deze wedstrijden hadden plaats de drie Zondagen en Maandagen van de kermis en duurden den ganschen dag.

---

(1) *Al Baume*. Volgens de Nijvelsche gewestspraak : abreuvwére, bowe; deze woorden treft men ook aan in de Provencaalsche gewestspraak en beteekent grot, spelonk, uitgraving.

(2) Deze herbergen hadden onder andere als opschrift : « Au Franc-Etat, A la Croix de Malte, A ma Campagne, A la Falize, Aux Champs Elysées. Nadat men een partij met de ringen gespeeld had moest men volgens het gebruik « tarte al Djotte » eten.

(3) Een gehucht van Nijvel, waar het gekende gezelschap der broeders Manteau te huis hoorde.

Sommige jaren is men zelfs verplicht geweest tot na het feest van Allerheiligen den strijd voort te zetten omdat het getal ingeschrevene liefhebbers te groot was.

De deelnemers aan den wedstrijd moesten zich naar het stadhuis aangeven. Er is eens een jaar geweest waarop er 44 ploegen van 4 man ingeschreven werden, zoodat men alsdan in het geheel 176 mededingers telde.

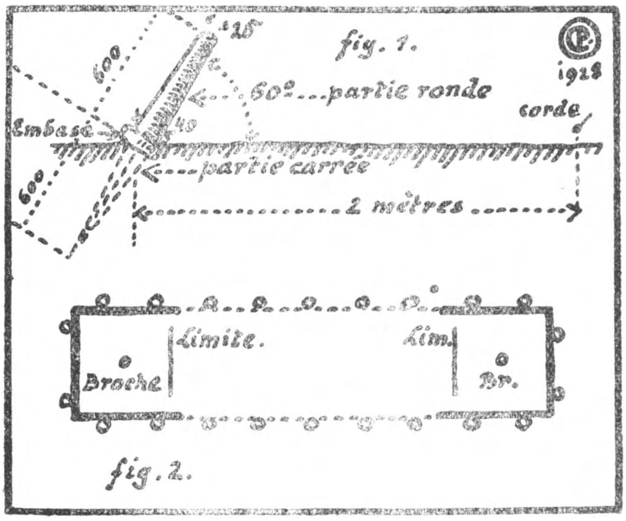

Het spel der kleine ijzeren ringen of Petit Fer.

Op het speelterrein van het spel met de kleine ijzeren ringen, dat van stadswege op de « Al Baume » plaats aangelegd werd waren de twee ijzeren spitten 13 m. 20 van elkander verwijderd (1). De afmeting dezer spitten evenals hun overhellingshoek hebben wij in de bijgaande teekening (fig 1) aangeduid. Te midden van een vierkant van 4 meter zijde werden deze ijzeren spitten in den grond geslagen.

Alvorens echter het terrein aan te leggen werden de straatsteenen, voor zoover het noodig was, opgebroken en door een dikke laag koolassche vervangen. De drie buitenkanten van de twee vierkanten, die aan de beide uiteinden

(1) Of 48 voet (een voet meet 27 cm. 5) of 12 regels (rîles) van vier voet. In werkelijkheid is deze voorgeschrevene lengte gelijk aan 4 stappen (enjambées).

van het terrein tegenover elkander stonden, werden voorzien van een planken schutsel en aan elkander verbonden bij middel van gespannen touwen welke door houten paaltjes weerhouden werden (fig. 2).

Rond dit schutsel mocht de nieuwsgierige menigte staan om den wedstrijd te volgen, ook bleef hun aandacht steeds gespannen daar de strijd meestal levendig en boeiend was en de spelers buitenmate behendig in het spel.

Op den dag der beslissing was de toeloop van volk grooter nog dan bij de andere wedstrijden en plaatste men binnen de omheining banken voor de spelers.

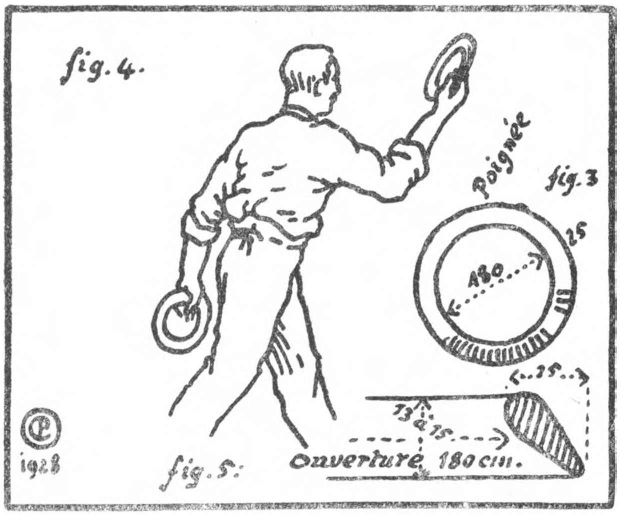

Ieder gezelschap of ploeg bestond uit vier spelers, die ieder twee kleine ijzeren ringen (petits fers) bij zich hadden (fig. 3 en 4).

De kleine ijzeren ringen hadden de volgende afmeting:

De middellijn van de binnenopening, 180 millimeters.

Breedte van den ijzeren band 26 »

Dikte van den ijzeren band 13 tot 15 »

Het gewicht van den ring was 1 kgr. 500.

Fig. 5 geeft een doorsnede van den ijzeren ring in zijne natuurlijke grootte (1).

---

(1) Te Haut-Ittre en te Arquennes noemt men de kleine ijzeren ringen « mastelles ». De middenlijn der binnenopening bij deze ringen meet slechts 13 cm. ; ook de spitten staken niet zoo hoog boven den grond uit als die van Nijvel.

Op de « Al Baume » plaats speelde men voor punten. De wedstrijden waren beslist na 7 armures of manches, de eindbeslissing na 9.

Om een armure te winnen moet men 9 punten weten te behalen. 1 punt werd behaald door den ring welke het dichtst bij de spit lag ; 2 punten behaalde men voor iederen ring die men aan de spit had weten aan te rijgen. Alleen echter werd er rekening gehouden van die punten welke de tegenpartij niet had kunnen afslaan.

Vóór den aanvang van het spel werd er op het speelterrein gelot om te weten welke van de twee partijen den laatsten worp mocht doen. Om dit uit te maken wierp een der hoofdmannen der tegenover elkaar staande partijen een kleinen ijzeren ring zoo in de lucht dat hij op zichzelve ronddraaiende (al cabriole) nederviel. Ondertusschen moest de andere hoofdman, vóór dat de ring op den grond gevallen was, roepen « tiesse » (kop) of « lette » (letter). Viel de ring op den grond met den kop of de letter naar boven volgens dat de hoofdman geroepen had, dan mocht hij den laatsten worp doen ; lag de ring echter anders dan hij geroepen had dan moest zijn ploeg het spel openen (1).

Om de beurt moesten dan de spelers van ieder ploeg spelen ; na eerst goed naar het doel gemikt te hebben wierpen zij al slingerend met hun arm den 1en ring van de eene spit tot de andere, oogenblikkelijk daarop wierpen zij hun tweeden ring.

De eerste speler van ieder partij had voor plicht zijn ring zoo dicht mogelijk tegen den voet der spit te werpen ; dat noemde men « tenir l'estomac ». Werd er een grooten wedstrijd gehouden dan zorgde ieder ploeg er ook voor dat haar eerste man een oud speler was, die, zeker van zijn slag, zijn ring aan den voet der spit wist te plaatsen, eens deze plaats bereikt dan konden de andere spelers met een zekere gerustheid het spel voortzetten. De 2e en 3e speler mocht dan zooveel mogelijk trachten zijn ringen om de spit aan te rijgen ; men hield er nochtans aan dat de 3e speler iemand was die geregeld goed speelde. De 4e speler of de hoofdman van de partij, *el maîsse djoueu* of *el dernî* was

---

(1) Bij de kleine ijzeren ringen werd den bolvormigen kant tête of kop genoemd, de holvormige kant daarentegen heette men « lettre » of letter.

altijd de beste speler der ploeg daar hij moest kunnen de punten afslaan welke de tegenpartij behaald had. Daarom ook stelden zijn medespelers steeds het grootste vertrouwen in hem, en hielden de toeschouwers hem bijzonder in het oog.

Nadat de 8e speler zijn laatste worp gedaan had werden de punten samengeteld ; was deze speler er in gelukt een of allebei zijn ringen om de spit aan te rijgen dan behaalde zijn partij twee of vier punten waarbij de andere punten gevoegd werden welke de tegenstrevers niet hadden kunnen vernietigen.

De partij welke gewonnen had moest bij de volgende ronde den eersten worp doen, en alzoo werd het spel voortgezet tot een der partijen 9 punten of een « armure » behaalde. Hiermede echter was de wedstrijd niet geeindigd, deze was slechts beslist nadat een der partijen 7 « armuren » bekomen had.

Nadat al de partijen een eerste maal op het speelterrein gekampt hadden werd de « rebarre » gehouden, dat is de strijd tusschen de winnende partijen die nu zoolang tegenover elkander geplaatst werden tot er ten laatste nog slechts twee partijen overbleven, die voor den einduitslag te strijden hadden. De partij welke bij de eindbeslissing overwon behaalde den eersten prijs, zij die bij dezen laatsten wedstrijd overwonnen werden, den tweeden. De overige prijzen werden onder de andere partijen verdeeld naargelang zij meer of minder kans hadden gehad om voor den einduitslag te moeten medestrijden.

Vroegertijd bestond de prijs der stad meestal uit zilveren tafelvorken en lepels en koffielepeltjes. Deze voorwerpen werden op een stuk karton vastgemaakt dat bij middel van een driekleurig lint om den hals van den overwinnaar gehangen werd. Nu en dan werden er toch ook zakuurwerken, pijpen, zijden halsdoeken als prijs gegeven.

Sedert 1886 is men begonnen van in plaats van die voorwerpen geld te geven. De eerste prijs was dan 200 fr. ; de tweede prijs 100 fr. ; de derde prijs 60 fr. ; de vierde prijs 30 fr. De volgende jaren nam het getal spelers zoodanig toe dat de stad om zoo te zeggen verplicht is geweest vanaf 1888 tot in 1893 de toelage te verhoogen zoodat in die jaren de 1e prijs 240 fr. bedroeg, de 2e 140, de 3e 80 en de 4e 40 fr. Dit alleen is genoeg om ons een gedachte te geven

van de groote genegenheid welke het volk van Nijvel voor het spel der kleine ijzeren ringen koesterde.

De prijzen werden op het stadhuis door den burgemeester of een der schepenen uitgereikt; deze lieten nooit na de overwinnaars geluk te wenschen en aan te moedigen.

Het is nu 20, misschien wel 25 jaren geleden dat de wedstrijd met de kleine ijzeren ringen niet meer op de « Al Baume » gehouden wordt. De reden hiervan is dat enkele herbergiers, die aan hun huis zulk een speelterrein bezaten, hier tegen opgekomen zijn. Het gemeentebestuur heeft aan hun klacht gehoor gegeven en buiten de eindbeslissing die nu eens op de « Al Baume » plaats, dan weer op de St-Paulusplaats of soms ook op de Emile de Lalieuxplaats gehouden wordt, werd er geen enkele wedstrijd op een openbare plaats toegelaten (1).

Doch het zijn niet alleen de herbergiers die het spel der ijzeren ringen, waarvoor de Nijvelsche bevolking zulk een genegenheid had, ten onder hebben gebracht, meer nog is de schuld hiervan te wijten aan de spelers van Nijvel zelf.

Na de herbergiers gingen zij op hun beurt klachten doen en teekenden verzet aan omdat vreemde spelers met vooraf gevormde ploegen afkwamen. Zij vroegen dat dit in het vervolg niet meer zou aanvaard worden maar dat de partijen volgens het lot zouden samengesteld worden.

Het is waarlijk te betreuren dat men aan deze klacht gehoor heeft gegeven, daar het niet aanvaarden der vooraf samengestelde partijen, evenals het door het lot samenstellen der ploegen voor gevolg had dat de spelers eenvoudig wegbleven en de toeschouwers geen belang meer in het spel stelden.

Van jaar tot jaar verminderden sedertdien de deelnemers aan den wedstrijd, zoodanig dat men verplicht is geworden de partijen van twee man samen te stellen. Dit blijkt immers uit den officieelen plakbrief van 1910 waarop het programma der kermisfeesten aangegeven wordt en waarvan wij hier hetgeen op het spel met de ijzeren ringen betrekking heeft, aanhalen :

---

(1) Onze lezers, die in 1926 de tentoonstelling bezochten, door onzen dienst te Nijvel ingericht, hadden er de gelegenheid het uitoefenen te zien van deze spelen welke door ons toedoen ingesteld werden.

« Dimanche 16 octobre 1910.

« *Jeu de Petit Fer*. Inscription jusqu'au Vendredi « 14 Octobre, chez tous les cabaretiers où se trouvent des « jeux de petit fer et chez Me Ve Herman, Place de l'Abreu- « voir ».

« Tirage au sort à l'Hôtel de Ville, le vendredi 14, à « 7 h. du soir pour la formation des parties, qui seront de « *deux* joueurs ».

« Prix : 30, 20, 10 et 5 francs en espèces ».

Doch meer en meer nam het getal deelnemers af zoodat men het sedert verscheidene jaren nutteloos geacht heeft er nog melding van te maken op de plakbrieven van het programma der kermisfeesten. In 1926 nochtans kwam(1) opnieuw op die plakbrieven de volgende melding van het spel voor :

« Dimanche 10 octobre 1926 ».
« à 13 h. Concours de jeu de fer au Chalet du Parc, chez « Mr G. Bardiau ».

Er zijn alsdan in het geheel 15 spelers opgekomen die in 5 ploegen van 3 man onderverdeeld werden. De partijen werden vastgesteld op 3 « armuren » van 9 punten ieder.

De stad had 75 fr. als bijdrage voor de prijzen toegekend ; hierbij werden de 15 fr. inzetgeld gevoegd, zoodat men in het geheel over 90 fr. beschikte. Deze werden in 3 prijzen onderverdeeld als volgt :

De 1e prijs 45 fr. of 15 fr. per speler.
De 2e » 30 fr. of 10 fr. »
De 3e » 15 fr of 5 fr. »

De wedstrijd werd slechts door een tiental liefhebbers gevolgd ; ook was hij na enkele uren afgeloopen, zoodat het waarlijk slechts een schim was van hetgeen zulk een wedstrijd vroeger beteekende.

Men kan het spel met den kleinen ijzeren ring op verschillende wijzen spelen, ofwel man tegen man, ofwel twee tegen twee, enz. Men speelde om het meeste punten

(1) Het weder in leven roepen van dit spel had plaats ter gelegenheid der Tentoonstelling in Juli door onzen dienst ingericht; wij hadden beroep gedaan op personen welke dit spel voorheen beoefend hebben.

te behalen (au points, zooals wij blz. 58 gezegd hebben) of ook nog voor de ronden (aux rondes); in dit geval werden slechts de ringen welke de spelers van iedere ploeg om de spit hadden weten aan te rijgen, samengeteld. Die partij, welke bijvoorbeeld het eerst 20 ringen om de spit had aangeregen, was gewonnen.

In de laatste jaren wilde men de spelers aantrekken door ook voor den prijs der stad voor 60 ronden te doen spelen, doch de uitwerking hiervan was dat de spelers nog meer wegbleven.

Tijdens den oorlog en na den wapenstilstand hebben enkele oud beproefde spelers getracht het spel met de kleine

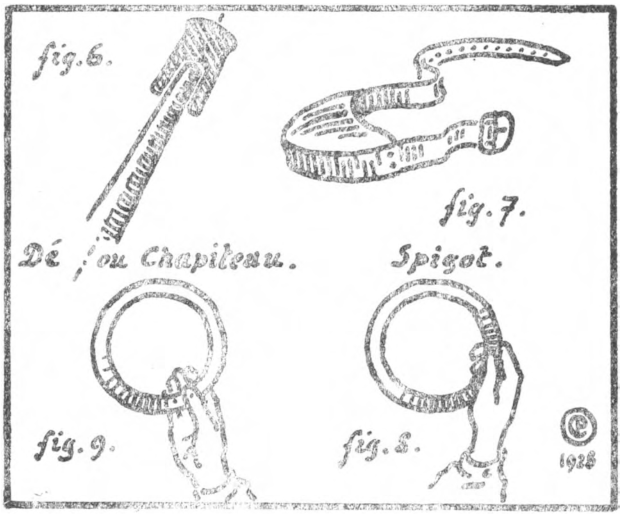

ijzeren ringen terug in de liefhebberij van het volk te brengen, doch ook deze poging is om zoo te zeggen op niets uitgedraaid; het spel dat eertijds zoo hoog in de gunst van het volk stond wordt al meer en meer verlaten, daar het jongere geslacht naar andere vermakelijkheden zoekt.

Kost wat kost zou men desniettegenstaande alles in het werk moeten stellen om het volk opnieuw tot het beoefenen van dit spel aan te trekken, vermits het een ware sportoefening is, waarvoor én krachtoefening én behendigheid én lichaamsbeweging vereischt wordt. Wat belet verder dat er hier te Nijvel evenals te Binche, waar er door het gemeentebestuur een terrein voor het kegelspel op de groote markt is aangelegd, ook door het stadsbestuur zulk

een blijvend speelterrein voor de ijzeren ringen wordt opgericht op de Sint-Paulusplaats langsheen de oude slaapzalen van het kapittel ? De vroegere spelers zouden bij de jongere wederom de liefde weten op te wekken voor dit spel der kleine ijzeren ringen dat feitelijk aan Nijvel eigen is.

Tot hiertoe hebben wij slechts over de spitten, de ringen en het speelterrein gesproken ; buiten deze voorwerpen nochtans, waren er nog enkele andere van ondergeschikten aard, die bij het spel gebruikt werden, zooals bijvoorbeeld :

De hoed of kop (Dé ou chapiteau). Dit voorwerp was een metalen kop welke men boven op de spit zette om de punt der spit te beschermen wanneer men ze bij middel van een zwaren hamer in den grond vast sloeg. Eenmaal dat de spit vast stond werd deze kap of hoed afgenomen (fig. 6).

Vroeger, vertelde onlangs een bejaard man, was men zoodanig op het spel met de kleine ijzeren ringen verzot dat men bij het vallen van den avond de spit met krijt wit maakte, ja, zelfs ging men soms zoover dat men er een brandend kaarsje boven op plaatste. (tchandelle allumée al coupette des broques).

De schreef of meet (pas). Bij de wedstrijden werden twee meter vóór ieder der spitten een wit gemaakt touw of lat geplaatst (fig. 1) ; deze touw of lat noemde men de meet of schreef (le pas). Kwamen de spelers bij het werpen van hun ring over de meet dan werd er geen rekening gehouden van de punten welke zij bij dien worp mochten behaald hebben.

Spigot. Vóór het werpen van den ring neemt de speler een kleinen aanloop, met den punt van den voet die achteraan staat maakt hij op den grond een groefje, dat hem gedurende gansch het spel tot meet zal dienen. Om nu den top van dien schoen niet te veel te laten slijten waren er sommige spelers die een « spigot », een soort van lederen schede, boven den schoen aantrokken (fig. 7).

Er blijft ons nu nog alleen over enkele uitdrukkingen te verklaren welke tijdens het spel gebruikt werden.

1) Volgens dat de speler zijn ring vasthield zegde men dat hij hem « *à pougnée* » met de volle hand vast had (fig. 8) of slechts « *à pinchette* » met de toppen der vingers (fig. 9).

De wijze waarop de ring naar het doel vloog noemde men « *al volée, al cabriole* of *al manedjouque* », ging hij « *al*

volée » dan had men de beste « *entree* » of aanrijging van den ring aan de spit.

2) *In fier à l'estoumaque* beteekende dat de ring lag tegen den voet of het punt waar de ijzeren spit in den grond drong.

3) *Enne tiesse* zegde men wanneer de ring de punt van de spit raakte en overvloog zonder nochtans aangeregen te worden.

4) *Fier escapé* werd gezegd van een ring die bij het vallen op de andere ringen, welke reeds om de spit aangeregen waren, terug opspringt en ontsnapt.

Voorzag men echter dat zulks zich kon voordoen dan mocht een der partijgenooten van den speler zijne hand op den top van de spit leggen om zoodoende te beletten dat de ring van zijn maat ontsnapte.

5) *Bia mariatche* of *troupette* was de uitdrukking waarmede men een speler gelukwenschte wanneer hij zijn twee ringen om de spit had weten aan te rijgen.

— *N'lachiz nî pou les Haut-Itte.* Deze oude Nijvelsche zegswijze moet naar alle waarschijnlijkheid ontstaan zijn toen de wedstrijden met de groote ijzeren ringen nog gehouden werden. De letterlijke beteekenis er van is : gij moet niet willen onderdoen voor de spelers van Haut-Ittre. Het volk echter gebruikt deze uitdrukking om een of ander speler tijdens het spel aan te zetten en aan te moedigen (1).

— *Ardent, les ptits !* ofwel — *Allez, les ptits !* Deze uitroepingen worden herhaaldelijk gebruikt tijdens het spel om de spelers aan te sporen

— *I fait boun mêchner, el soleye lu* (Het is de tijd om te oogsten terwijl de zon schijnt). Hiermede moedigden de spelers van eene partij zich aan wanneer een der spelers der tegenpartij tegen zijn gewoonte in slecht speelde. De beteekenis immers van dit gezegde is : laat ons de kans waarnemen nu de tegenpartij onmachtig is en laat ons trachten zooveel mogelijk punten te behalen.

— *I fait boun féner dins l'euwe !* ('t Is goed in het water te verwelken). Deze uitdrukking is een tegenhanger der voorgaande.

(1) De uitdrukking schijnt ons aan te duiden dat de spelers van dit dorp hoog aangeschreven stonden. In dit dorp word dit spel nog beoefend en 1926 hebben wij de medewerking der inwoners van Haut-Ittre verworven.

— *Allons, Pîpî, in fier dedins d'su l'court* (1) (kom Pipi, zet een ring bij aan de spit), beteekenende dat in geval de eerste ring niet om de spit aangeregen werd dat de speler er moest voor zorgen dat zijn ring tenminste aan den voet der spit kwam te liggen.

— *Vlà du fe su vo pupe.* (Daar hebt gij vuur voor uwe pijp). Zoo sprak de speler tot zijn tegenstander wanneer hij bij het werpen van den ring voorzag dat deze om de spit zou geregen worden.

— *Dédins à plein verre !...* (waarschijnlijk wordt in deze zegswijze verre (glas) gebruikt in plaats van fer (ijzer). Deze uitdrukking beteekende dat men er in gelukt was den ring om de spit aan te rijgen zonder de ligging der andere ringen gestoord te hebben.

— *Bi djooé m'petit, vos direz d'jouer al Baume* (Goed gespeeld, gij moogt met den kermis voor den prijs gaan medespelen). Met deze woorden werd een speler bij een gewoon spel door zijne partijgenooten geluk gewenscht, wanneer hij goed speelde.

— *Cé n'est rî d'ça vo davez co iun....* of wel : *Cé n'est ri d'ça, mettez vo-n-aute....* ('t Is geen erg, gij hebt toch nog een andere ring, ofwel rijg uwen tweeden ring om de spit) zegde men tot den speler waarvan den geworpen ring aan de verwachting niet beantwoordde.

— *In boun djoueu d'fier djoue d'su les twèts...* Een goed speler moet overal met de ijzeren ringen kunnen spelen ja zelfs op de daken, antwoordde men aan den speler die de oorzaak van zijn slecht spel aan het speelterrein toeschreef en hierin een uitvlucht zocht.

Andere Waalsche uitdrukkingen welke men tijdens het spel met de kleine ijzeren ringen bezigde vindt men in het Waalsch Folkloristisch blad « *L'Aclot* » van 17 November 1889 nr 13. Hierin heeft Oscar Hargot onder het opschrift « *El djeu d'fier* » op prachtige wijze de beslissingswedstrijd van het spel der ijzeren ringen geschetst, welke op de Al Baumeplaats gehouden werd. Wij achten het nuttig hier een deel van die schets aan te halen :

« In coup qué l'djeu est coumminchi, vo n'intendez pu n'mouche ; el cœur de tous les ciens qui wétont, fait toc-toc à créver leu n'estoumaque, et au promi bia coup, c'est

(1) Deze uitdrukking werd vooral in Bois de Nivelles gebruikt. Ook was Pîpi den bijnaam van een der beste spelers uit dit gehucht.

des sclamures à tout destrure. Djé vos asseure que les ciens qui dmeuront là à criî pou iun ou pou l'aute ont bî gagni dé daller bwère enn' pinte après l'djeu, pac' qu'i dvont avwère leu gozette branmint sètche.

Allo, Pierre, enn'miette dé feu, là ! Faites eun' pau vanner vo fier !

— Ravisez em'pau les ptits, respondont-i Tor, comme ça va bi ! I d'a, savez ! Là in bia mariatche, eh les ptits !

Mais c'est l'preumî d'Houtain qu'il fallout intinde avé s'vwê d'coq inrouyi :

— Allon, Ugène, à quarante-douze ! Allon, Dodore, enn' troupette ! O n'vos a nî co vu ! C'est ça Blanc tenez c'coup là, c'est l'longueur, asprouvez dé iun tout doucmint ».

Zoo hoorde men gedurende gansch den duur van het spel de stem der spelers zich mengen met het gerinkel der ijzeren ringen ; nu echter is alles stil en doodsch omdat het spel met de ijzeren ringen, dat eertijds zoo geacht werd, bij de bevolking van Nijvel, nu in onbruik vervallen is en wegkwijnt zoodat het stilaan geheel en al zal verdwijnen.

Het spel met de groote ijzeren ringen.

Zooals men in het begin dezer bijdrage heeft kunnen opmerken bestond er te Nijvel buiten het spel met de kleine ijzeren ringen ook nog het spel met de groote ijzeren ringen dat grand fer of barreau genaamd werd.

Volgens een bejaard inwoner, die nu wel 84 jaren telt, zou dit spel ongeveer een zeventigtal jaren geleden plaats hebben moeten ruimen voor het spel der kleine ijzeren ringen, waaraan sedertdien de bevolking de voorkeur gaf.

Zeer dikwijls kwamen de vreemdelingen uit de omliggende plaatsen naar Nijvel om deel te nemen aan een wedstrijd, en inderdaad, nu 25 of 30 jaren geleden, werd dit spel nog altijd te 's Gravenbrakel, Ittre, Haut-Ittre en Monstreux beoefend.

Te Arquennes echter evenals te Feluy heeft men er zich sedert ongeveer 45 jaren niet meer mede bezig gehouden.

Bij het spel der groote ijzeren ringen staken de twee spitten slechts 12 tot 16 cm. (1) boven den grond uit en stonden zij op 17 meter van elkander verwijderd.

De ringen, barreaux geheeten, verschilden in grootte en gewicht van plaats tot plaats, allen echter waren grooter en zwaarder dan de kleine ijzeren ringen van Nijvel.

De middenlijn der opening bij deze ringen wisselde af tusschen 18 en 27 cm., en hun gewicht ging van 3 kgr. 500 tot 6 kgr. (fig. 10 en 11).

De ringen echter wier opening meer dan 21 cm. doorsnede had, werden bij de wedstrijden uitgesloten.

Gewoonlijk bestonden de partijen van dit spel uit vier spelers, die ieder slechts over een ring mochten beschikken. Om de beurt moesten de mannen der twee tegenover elkaar staande partijen hun ring werpen.

Een medespeler van ieder ploeg toonde door het plaatsen van zijne twee duimen op den grond, waar zijn maat zijnen ring moest weten te zetten of waar hij moest trachten te komen om den ring der tegenpartij van plaats te doen veranderen.

Iedere ring, welke gerangschikt werd, telde voor 1 punt; slechts een der twee partijen kon punten bekomen en mocht al de ringen optellen welke het dichtst bij de spit lagen, hetzij zij er om heen geregen waren of niet. In het eerste geval nochtans telde de ring voor twee punten.

Nadat men 21 punten bekomen had staakte men het spel als men voor een pint bier speelde ; was het echter een wedstrijd dien men aangegaan had dan speelde men voor 3 « sept » of 3 armuren van 7 punten.

Te Ittre speelt men nog altijd met de groote ijzeren ringen. Het is een oud gebruik dat er Zondags na O. L. V. Hemelvaart moet gespeeld worden voor den prijs, welke het gemeentebestuur uitlooft. Al zijn er tegenwoordig nog slechts weinig deelnemers aan dien wedstrijd, toch wordt hij met veel belangstelling door de bejaarde inwoners der gemeente gevolgd.

---

(1) Dat is feitelijk de hoogte van een gesloten vuist waar den duim boven uitsteekt.

Het spel met den houten reep.

Het spel met den houten reep, Ceque de bo genaamd, is als het ware een surragaat van het spel met de kleine ijzeren ringen.

Vóór den oorlog van 1914-1918 speelde men het bijna op ieder van de wijkkermissen. Gewoonlijk was het speelterrein van dit spel buiten op straat voor een of andere herberg aangelegd ; het was overigens zeer eenvoudig twee ijzeren spitten werden op 6 tot 7 m. afstand van elkander tusschen de straatsteenen in den grond gedreven.

De houten reepen hadden veel weg van een hoepel, welke men, om er gewicht en weerstandsvermogen aan te geven, dubbel maakte (fig. 12). De middenlijn der opening van dezen hoepel bedroeg ongeveer 40 cm.

De voorschriften welke men bij dit spel te onderhouden had kwamen veel overeen met diegene welke voor het

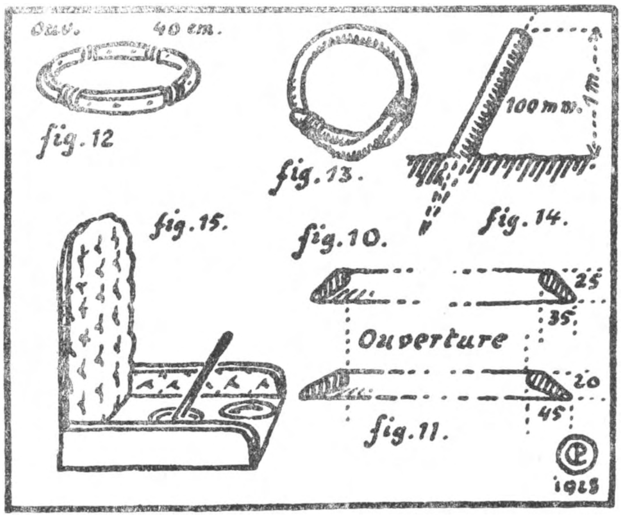

spel met de kleine ijzeren ringen bestonden.

Volgens overeenkomst speelde men ofwel om het meeste punten te behalen wanneer het ging om den prijs te bekomen welke de herbergier uitgeloofd had, ofwel om een ronde te winnen wanneer het onder makkers om pinten (chopes) ging.

Het spel met den houten reep evenals het spel met den handbal bracht heel wat leven en bedrijvigheid in de wijk waar er kermis gevierd werd.

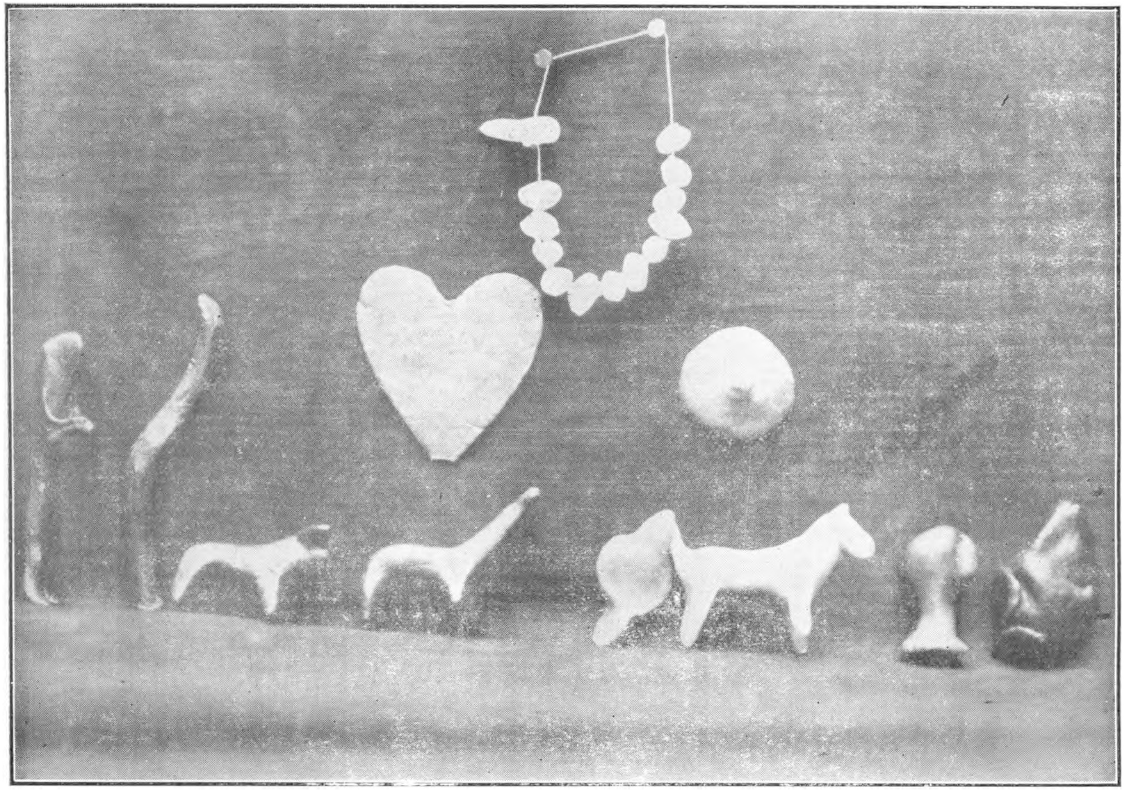

Eenige wassen « herten » uit de Allerheiligenkapel van Diest.
Van links naar rechts : een kind, een been, een hond, een koe, een « ruggestrank » (wervel), een paard, een hoofd, een hand. Bovenaan : een « mond-vol-tanden », een hart en een borst.

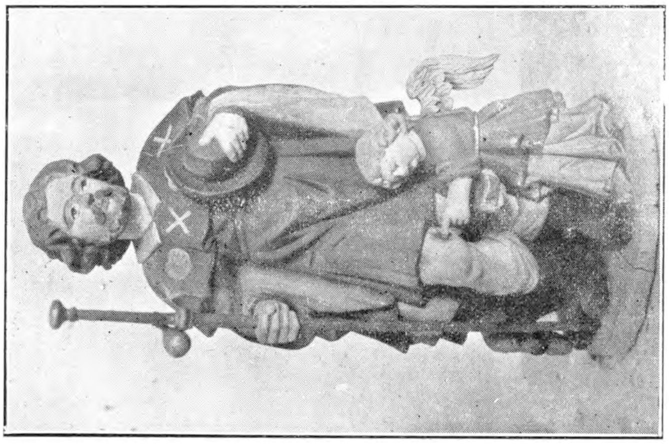

H. Rochus.
Gepolychromeerd houten beeld XVIIe eeuw)

H. Brigida.
Gepolychromeerd houten beeld (einde XVIIe eeuw)

H. Genoveva.
Houten beeld (einde XVIe eeuw).

H. Ursula en de Maagden.
Gepolychromeerd houten beeld (2^e helft der XVIe eeuw).

De H. man Job.
Houten beeld (begin XVIIe eeuw).

H. Bernardus.
Gepolychromeerd houten beeld (XVIIe eeuw).

Na den wapenstilstand heeft men getracht het spel wederom op te rakelen, doch van deze poging mag men ook zeggen dat zij mislukt is en op niets uitdraait daar het enkel oudere mannen zijn, die er zich weten mede te vermaken.

Overigens is het toch ook waar dat dit volksspel vroeger ook ieder jaar slechts een kortstondig bestaan had, want buiten de wijkkermis hield de bevolking zich in het geheel niet mede bezig en bleven de houten reepen voor verscheidene maanden opgeborgen (1).

Fier de bo! De houten reep.

Een speler met de groote en kleine ijzeren ringen, die sedert lang de stad bewoont, beweert dat men met den houten reep (fier de bo) speelde te Genappe, Loncée, Oud Genappe, Fonteny, Loupoigne en Houtain in Brabant, eveneens te Rèves, Frasnes-bij-Gosselies, Obaix en Buzet in Henegouwen.

Deze houten reep, zegt hij, had een opening van 80 cm. tot 1 m. middenlijn, hij werd uit hazelarenhout van 4 cm. middenlijn vervaardigd en woog 2 tot 3 kgr. (fig. 13).

Twee ronde houten palen van ongeveer 10 cm. middellijn werden in den grond gedreven zoodat zij er 1 meter boven uitstaken (fig. 14). Zij waren 14 m. 40 van elkander verwijderd.

Ieder speler beschikte slechts over een hoepel, welke hij met een hand zoo moest kunnen werpen dat hij rond den paal kwam te liggen. Alvorens den reep te werpen mocht hij een aanloop nemen van twee stappen.

Er werden twee soorten van punten gegeven namelijk 1 punt voor den reep die het dichtste bij den paal lag, 2 punten voor de hoepels die men gelukte rond den paal te werpen.

---

(1) In 1926 tijdens den duur der gewestelijke tentoonstelling van kunst, oudheidkunde, geschiedenis en Folklore te Nijvel hebben er iederen Zondag op St-Paulusplaats wedstrijden plaats gehad met de kleine en groote ijzeren ringen en den houten reep. Hiervan vindt men een zicht in de Brab. Folkl. nr 35, bladz. 348.

Gewoonlijk speelde men vier tegen vier, volgens recht mocht de laatste speler der partij welke de meeste reepen om den paal had kunnen werpen, bij ieder ronde het laatste zijn reep werpen

Het spel was gewonnen nadat een partij 2 of 3 « *parts* » bekomen had ; een « *part* » gold 2 « *armés,* een « *armé* « werd gewonnen door die partij welke het eerst 7 punten wist te behalen.

Het spel met den houten reep is sedert langen tijd uit de mode, des te meer daar het weinig gekend was door de vroegere spelers met de ijzeren ringen te Nijvel.

Een verplaatsbaar spel met ijzeren ringen

Vóór 25 of 30 jaren bestond er in verscheidene herbergen te Nijvel een verplaatsbaar spel met ijzeren ringen (fig. 15) dat men naar willekeur hier of daar op den vloer der herberg neerzette.

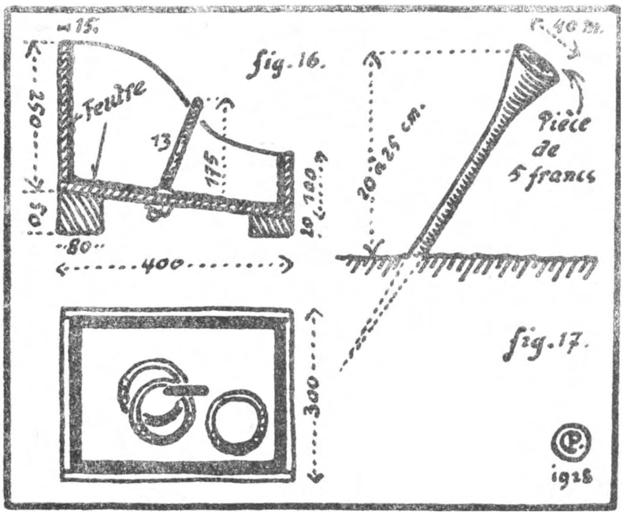

Dit spel had den vorm van een vierkanten bak van ongeveer 80 cm. zijdelengte, de rug evenals twee zijkanten waren met vlokzijde gestoffeerd. In het midden van den bodem verhief zich een ijzeren spit van 2 cm. middenlijn. Zij had een hoogte van 20 tot 30 cm.

De speler mocht de streep welke op 2,50 m. van den bak getrokken werd niet overschrijden ; hij beschikte over 12 ringen waarvan de band 12 mm. doorsnede had terwijl de middellijn van de opening 100 mm. telde.

De eerste speler wierp daarop achtereenvolgens zijn 12 ringen, na hem kwam een ander speler tenzij de eerste speler verkoos nog een of twee reeksen van 12 reeksen te werpen.

Voor ieder speler werden de ringen opgeteld welke hij om de spit had weten aan te rijgen ; diegene welke het grootste getal had was gewonnen.

De overwinning kon ook verkregen worden door den speler die het eerst 5 of 6 « *manches* » behaalde ; hij die na een eerste reeks van 12 ringen het meest de ringen om de spit kon werpen won een « manche ».

Sommige spelers vonden er vermaak in de 12 ringen zoo vlug mogelijk te werpen zoodat zij na enkele seconden uitgespeeld waren. 't Is te begrijpen dat er in dit geval veel behendigheid vereischt werd.

Enkele jaren geleden heeft een Brusselaar het laatste spel van dit soort, dat nog te Nijvel gevonden werd, opgekocht en medegevoerd.

Onlangs echter is er in de herbergen een nieuw spel verschenen, dat wel eenigszins op het vorige spel gelijkt.

Het is een houten bak waarvan de bodem 40 cm. lengte heeft op 30 cm. breedte en waarvan de wanden aan den binnenkant bekleed zijn met vilt van ongeveer 15 mm. dikte (fig. 16),

Deze bak plaatst men op een stoel, ieder speler ontvangt 6 ringen waarvan de doorsnede van den ijzeren band 10 mm. telt, terwijl de middellijn van de opening 75 mm. is. De speler moet op 2.50 m. van den bak verwijderd staan om te werpen. Zooals bij het vorige spel werpt ieder speler den eenen ring na den andere.

Om het lawijd dezer ringen bij het vallen op den vloer tegen te gaan legt men onder den stoel waarop het spel geplaatst wordt een groot voettapijt.

Het ringspel (Jeu d'anneau).

Al is dit spel zeer oud, toch is het maar weinig gekend. Het bestond slechts uit een ijzeren spit die schuin in den grond vast geslagen werd.

Deze spit eindigde in den vorm van een trechter welke een weinig uitgehold was om er een vijffrankstuk in te kunnen leggen (fig. 17).

De speler moest op twee meters van de spit staan om te werpen. Voor 10 centimes ontving hij 5 ringen waarvan de opening een middellijn van 45 tot 50 mm. had. Gelukte het hem een dezer ringen om de spit te rijgen dan won hij het vijffrankstuk dat boven op de ijzeren stang lag.

Vijftig jaar geleden vond men dit spel te Nijvel op de kermis, doch nu is het sedert verscheidene jaren niet meer te zien geweest en daarom ook geheel en al vergeten.

S. Bette.

(Teekeningen van Paul Collet).

Een folkloristische kijk op de Allerheiligen-Kapel te Diest.

De feestdag van Allerheiligen lokt jaarlijks op 1n November en gedurende het daaropvolgend octaaf, duizenden vrome bedevaarders uit Kempen, Hageland, Haspengouw en Walenland naar de alomberoemde Allerheiligen-Kapel.

Deze bidplaats werd oorspronkelijk opgericht in 1372, op den *Kluisberg*, wiens toppunt thans door het Citadel wordt ingenomen. De kapel, toegewijd aan den eeredienst van alle Heiligen, verleende haar naam aan den heuvel, nu nog Allerheiligenberg genoemd.

Tijdens de inlandsche beroerten der XVIe eeuw werd de kapel aan brand gestoken en in 't begin der XVIIe eeuw heropgebouwd. Na de Fransche overrompeling van 1793 werd zij « Nationalen eigendom » verklaard, openbaar te koop gesteld en daarna gedeeltelijk afgebroken. Na Napoleon's val (1815) richtte men haar andermaal op, doch na de omwenteling van 1830 werd zij, omwille der ontworpen vestingswerken, ten gronde afgebroken. In 1854 werden de grondvesten der nieuwe en thans-nog-bestaande bidplaats binnen de stadswallen aangelegd.

In 1450 werd de Allerheiligenkapel ten dienste gesteld van de voetbooggilde gekend onder den naam der « *Gesellen van den Rooden Valk* » waaruit de thans nog overlevende St-Jorisgilde ontstond.

Boven den ingang der huidige kapel bevindt zich nog een blazoen der voornoemde gilde, dragende het jaartal 1740 en onderaan het opschrift : « Ch. Milé F. T. — Govaert van Zurpele J° Alferes van St Joris-Gulde ».

In 1618 deden de kerkmeesters, door schilder Augustin Requirant van Diest, een ets maken der toenmalige nieuwe kapel, die later dienen zou tot het vervaardigen van een vaantje, gedateerd A° 1734, met volgend opschrift : (1)

Vaentjen van alle Godts lieve Heylighen.
« Kompt en besoeckt tot Diest
« Godts hoogh verheven vrinden
« In allen uwen noodt
« Soo moogh dij baet hier vinden
« Godts weerde Moeder Maeght
« Sal u tot hulpe sijn
« Met al het Hemels volck
« Verlossen van u pijn. »

Zooals we hooger zegden verdringen zich op 1 November en volgende dagen, duizenden bedevaarders in de nauwe straat die naar 't eenvoudig kapelletje leidt. Bezijden den weg zijn tafeltjes opgesteld met honderden ex-voto's uit was gemaakt. Deze stellen, op heel primitieve wijze, koeien, paarden, zwijnen, gevogelte, kinderen, hoofden, harten, oogen, borsten, ruggewervels, endeldarmen en tanden voor — deze laatste aan een draadje geregen. Naast elke tafel staat een oud ventje of dito wijfje dat aanhoudend de vrome buitenlieden lastig valt en, teneinde ze tot het koopen van enkele ex-voto's aan te zetten, herhaaldelijk volgend rijmpje (?) aframmelen :

« Allee Baaske och Pachteske,
« Moet 'r niks koeëpe
« Veur 't offeren in de kapel ?
« 'n Hoeët (hoofd) och 'n hèt, (hart)
« 'n Erm och e biën
« Ne mond vol tanden,
« Koei, kalf, verke(n) oeëge (oogen) och (hande(n)
« Kinderen, mannen och vrouwe(n),
« Kieke(n)s och konijnen.
« Peêde(n) och veule(n)s.
« Beûste(n) (borsten), ruggestrank, (wervel) och eësderm,
« Och e bougieke van fechtig (50) centieme(n)
« Ick zal 't zelf indraoge.
« Met e klein zijd're groeët geholpen. »

(1) Raymackers : « Kerkel- en Liefdadig Diest ».

Indien een der voorbijgangers den blik op 't tafeltje werpt en aanstalten maakt om iets te koopen, dan klinkt het aanlokkend uit den mond van den vent :

« Toe, kom es zien wat dat er van oer belofte is. (Kom zien en koop wat ge beloofd hebt te offeren).

In de kapel, links, tegenaan de kommuniebank, staat 's kosters vrouw eveneens met een tafeltje vol ex-voto's en bougies ; hier evenwel worden de koopjes gesloten zonder den woordenvloed van daarbuiten.

En intusschen trachten de bedevaarders zich binnen de kapel te wringen en dit is alleszins geen kinderwerk, als men bedenkt dat tusschen de pijlers der nauwe ingangsdeur soms acht à tien menschen wanhopig vooruitwillen, daar waar er slechts behoorlijk ruimte is voor drie ! 't Is een duwen, een wringen van belang met schouders, ellebogen en handen, waarbij menig hoed en kleedingstuk gehavend uit den slag komt. Bij 't dringen dragen de sterken de zwakken vooruit, nu eens van buiten naar binnen, dan weer omgekeerd, tot eindelijk na een forschen duw een groepje binnen de muffe bidplaats geraakt. Hier voert de menschenstroom hen willens-nillens tot aan een zware eikenhouten tafel tegenaan het koor geplaatst en waarop, naast een klein reliekenschrijn, een groote koperen schotel staat, waarin de wassen ex-voto's overvloedig worden geofferd.

Daarna doen de bedevaarders den « kleinen » of « grooten beêweg » navolgens hun belofte. De eerste bestaat in zich driemaal biddend rond de tafel te wringen en bij elken « toer » het houten relikwiekastje te kussen dat tientallen klauwende handen te gelijk grijpen willen. De « groote beêweg » wordt buiten rondom de kapel gedaan. Voor ieder « *hert* » (1) dat geofferd wordt — dus ook voor ieder intentie — doet men een afzonderlijken beêweg. Na dezen wordt er gebeden vóór 't beeld van den « bevoegden » heilige en een aalmoes gestoken in den daartoe bestemden offerblok.

Gebeurt het dat bedevaarders binnen de kerk de beeltenis van den door hen verlangden heilige niet aantreffen, dan knielen ze vóór de kommuniebank en blikken

(1) « *hert* » beteekent ex-voto. Wanneer men spreekt van « levendige herten » dan beduidt zulks levende dieren.

devotelijk naar de menigvuldige engelenkoppen die de halve koepel, boven 't eikenhouten hoofdaltaar versieren. Wellicht veronderstellen ze dat onder dezen, « hun heilige » zich bevindt.

Tot vóór een kwart eeuws nog werden hier elk jaar vele « *lèventige herten* » geofferd, als kalveren, duiven, hennen, haantjes, konijnen, jonge varkens — ook varkenskoppen. Deze « herten » werden den koster ter hand gesteld die ze, zoo mogelijk, opsloot in daartoe aangebrachte hokken of op de zolders der twee kleine sakristijen. 's Namiddags na 't lof, werd 't volk door den koster bijeen gebeld. De geofferde dieren werden « opgeroepen » en den meestbiedenden verkocht. Het oneerlijk optreden van gewetenlooze koopers was oorzaak dat dit oud gebruik een einde nam. Het gebeurde inderdaad, dat dezen die het dier in ontvangst namen, vergaten het bedrag van hun aankoop te betalen aan den rentmeester der kapel, die naast den oproeper aan een tafeltje zat. Intusschen nam het aantal levende « herten » ook fel af. In stede van ze nog te verkoopen werden ze de laatste jaren geschonken aan den bedienaar der kapel : de van dienst zijnde priester had recht op de zwaarste hen ; het overige werd verdeeld tusschen den koster van St-Sulpitiuskerk en den hulpkoster der Allerheiligenkapel. Weldra deden de priesters afstand van hun « recht » en thans worden de zeldzame kiekens of duifjes onder laatstvernoemde bedienden verdeeld.

Bijzonderste heiligen die heden
ten dage nog worden aanroepen :

De Heilige Man Job is afgebeeld naakt en over gansch het lichaam met wonden bedekt. Hij wordt gediend tegen zweren « branden ». Hem worden door de pelgrims spijkers (nagels) geofferd : één of meer kilos, 1 pond, 1/2 pond, enz... naargelang het vertrouwen, de kwaal of de vrijgevigheid van den lijdenden bedevaarder.

De H. Gerardus werd vroeger aanroepen tegen het steen (gravelle) « Veur den dië hemme we nu giën toevluchten mêër — schuddebolde de koster — Hij brengt nog gîën drij frank per jaôr ne miër op ! »

De H. Wivina wordt gediend tegen de maagpijn.

De H. Barbara heet in den volksmond *Ballebera.* Zij wordt aanroepen « om te helpen sterven ».

De H. Philomena, ook genoemd de Wonderdoenster der XIXe eeuw, wegens de vele wonderen genezingen die haar in die eeuw werden toegeschreven. Gedurende het feestoctaaf wordt zij hier aanroepen als bemiddelares om 't gewormte en de knaagdieren van de akkers te verwijderen. Hare vereering geschiedt als volgt. Eene kaars wordt ter eere der heilige ontstoken en geplaatst op den hoogsten « reep » van den gesmeden kandelaar of « troon » die vóór haar beeld staat, waarna drie « Onze Vaders » en evenveel « Wees Gegroeten » gebeden worden. Vervolgens wordt de brandende kaars op den tweeden « reep » gevestigd en dezelfde gebeden herhaald, Ten slotte plaatst de bedevaarder de bougie op de « plaat » van den Kandelaar, stort nog een gebed en laat ze opbranden.

De H. Genoveva is een der drie Maagden in onze streek zeer gekend onder den naam van « *de drij gezusters* » en bijzonder aanroepen tegen bloedverlies en bloedarmoede. De H. Genoveva dient men te Zepperen, de H. Bertilia te Brusthem en de H. Eutropia te Rijckel. Te Gelmen (bij St-Truiden) wordt, zooals men zegt « de moeder der 3 gezusters » vereerd :

Een oud vrouwtje meende onthouden te hebben dat de H. Genoveva in deze kapel destijds tegen het « vuur » (1) bij menschen en dieren werd aanroepen. Thans heeft deze vereering totaal uitgediend.

De H. Eligius wordt hier druk gediend met het oog op 'n gunstigen afloop bij 't veulen der merriepaarden.

Smakelijk verhaalde de koster der kapel ons 't volgende :

« Den eersten Woensdag van November 1914 bevond ik mij in de nauwe sakristij. Ik hoorde een aanhoudend getrappel en opende de kleine zijdeur die uitgeeft op den omweg rondom de kapel. Verbaasd zag ik daar een boer vóór me staan die een paard bij den toom hield. Hij drukte

(1) Pastoor P. V. Betz noemt deze kwaal « *het heilig vuur* » of « *St-Antoniusvuur* » en zegt dat, naar sommige gissingen, deze kwaal de roos was, gevolgd van kanker — Geschied. der gemeente Oplinter (blz. 57).

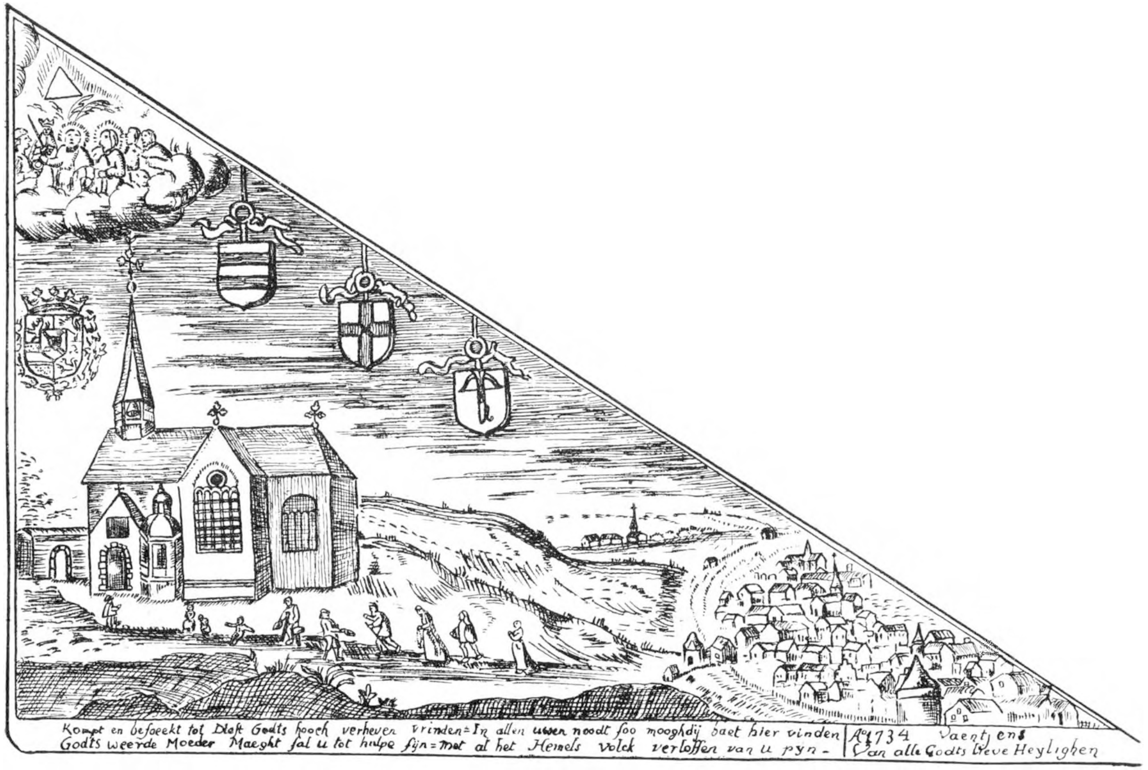

Bedevaartvaantje der Allerheiligenkapel te Diest (verkleinde voorstelling).
(Teekening van Mr R. VAN WEDDINGEN, naar een oorspronkelijke ets).

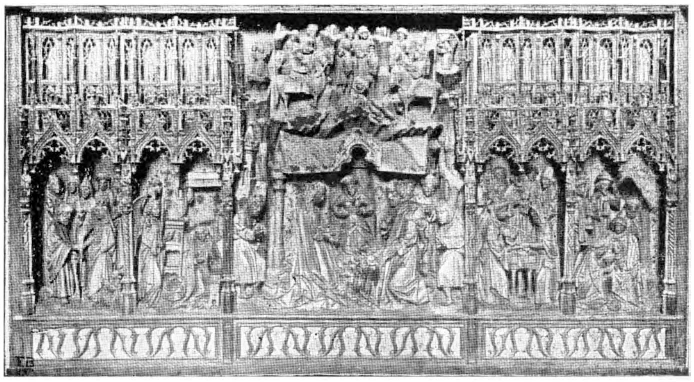

Villers-la-Ville.
Retabel der XVe eeuw. Huwelijk van O. L. V. Boodschap des Engels.
Geboorte Christi ; Aankomst der Wijzen ; Besnijdenis ; Aanbidding.

Beeld van O. L. V. van Smarten te Villers-la-Ville.

Het landschap der Quinique onder sneeuw, zicht genomen van punt 5 van het plan. Links de Sint-Hubertusboom, aan dewelke het kapelleken van den Heilige Hubertus. Het opschrift droeg : Défense de circuler dans les bois.

(Photo FLORIMOND NISET).

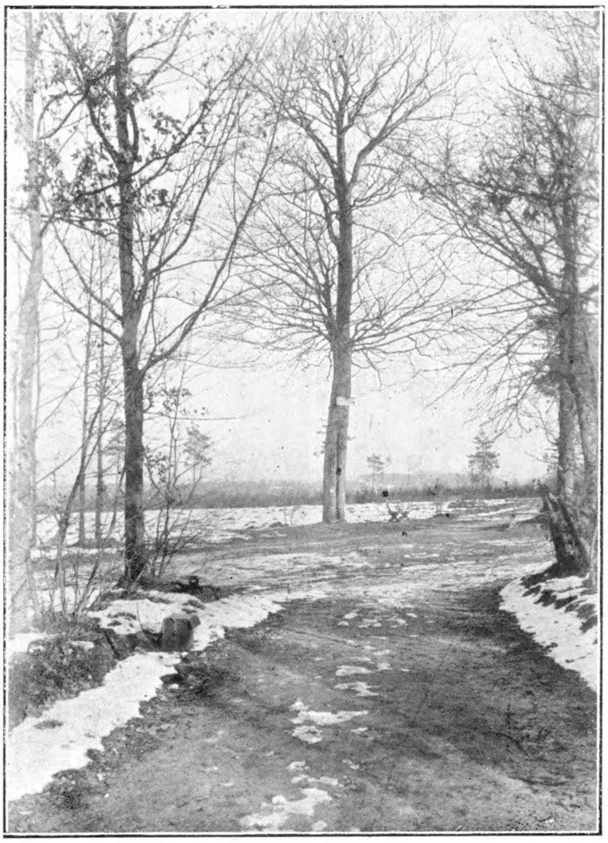

Het landschap der Quinique gezien uit plan 4.

het verlangen uit zijn paard te komen offeren en vroeg wien hij het moest ter hand stellen. Ik stond verbluft en verklaarde niet te weten wat met het paard aan te vangen. Maar de boer hield aan ! Ten einde raad verzocht ik den landman het paard te offeren, doch het aanstonds terug te koopen. Dit beviel onzen pachter ; hij zweeg eenige oogenblikken en schonk me toen een briefje van 20 fr., som, tegen dewelke hij dus zijn geofferd paard terug kocht. Daarna deed hij met zijn ros driemaal den « grooten beêweg », bracht het dier met de voorpooten tot over den drempel der kapel, maakte met gewijd water een kruis op den kop van den viervoeter en trok, betrouwend op de toekomst, de stad uit !

De H. Hubertus, evenals op vele andere plaatsen, wordt hier aanroepen tegen de razernij. Een fijn gebeiteld houten groepje stelt de wonderbare bekeering voor van den heilige.

De H. Rochus. — Een aardig beeldje stelt den heiligen pelgrim voor met ontbloote rechterknie, in gezelschap van een hond en van een engeltje dat een potje houdt en heel voorzichtig met zijn wijsvingertje de wonde zalft op het ontbloote been. — Deze heilige wordt gediend tegen alle besmettelijke ziekten, vroeger namelijk tegen de pest.

De H. Ursula wordt in deze kapel aanroepen tegen allerhande kinderziekten ; ook tegen het overvloedig krijschen en ontijdig waterloozen der kleinen. Haar worden daarom vele kinder « herten » geofferd.

De H. Maarten of Martinus door het volk best gekend als «Sinte-Mette» wordt in de kapel gediend tegen de armoede en tot het afweren van allen tijdelijken tegenspoed. In het bijzonder doel dezer vereering ligt waarschijnlijk de verklaring, waarom onder dit beeld alleen geen offerblok werd opgehangen !

De H. Appolonia wordt hier doch meer speciaal in de kapel der Eerw. Celzusters — aanroepen tegen de tandpijn. Ter harer eer worden de « mond vol tanden » geofferd.

De H. Odilia wordt hier — ook meer speciaal in de kerk der Eerw. Kruisheeren — aanroepen tegen de oogziekten.

De H. Antonius, abt, is weer een lievelingsheilige der landelijke bevolking. Beter gekend als « Antonius met

zijn verken • staat hij afgebeeld in monnikspij met een boek in de hand en vergezeld van een zwijn met een bel om den hals (1). Wordt heden ten dage nog druk gediend tegen alle kwalen en ziekten onder de varkens. Tot vóór enkele jaren werden in de Kapel, ter eere van dezen heilige, vele levende biggen en varkenskoppen geofferd.

De H. Brigida wordt vereerd in de Allerheiligen-kapel — ook in St-Sulpitius hoofdkerk — voor alle veeziekten, doch bepaaldelijk tegen de kwalen onder het rundvee, het « droog vallen » en de kalfziekte bij de koeien.

De koster der kapel verhaalde ons, omtrent de vereering dezer heilige, volgend voorval :

In 1924 kwam een boer van Pellenberg (bij Leuven) om de H. Brigida zijn beklag te maken over de onvruchtbaarheid zijner elf koeien. Na met veel devotie gebeden te hebben richtte hij zich tot den dienstdoenden geestelijke en beloofde hem, in geval zijn gebed verhoord werd, het eerst geboren kalf ten offer te zullen brengen.

't Duurde niet lang of den vurigen wensch van onzen braven landman ging in vervulling. Hij hield woord, bond het kalf bij de pooten, nam het op de schouders en stapte den steenweg op naar Diest toe. De last was zwaar en de boer geraakte uitgeput. Te Meulebeek (Molenbeek-Wersbeek) kon hij niet meer ! Hij verkocht er het kalf voor 120 frank en spoedde zich naar Diest om in den offerblok der H. Brigida de opbrengst van zijn « leventig hèt » te storten.

De H. Bernardus wordt gebeden om genezing van kwaalziekten bij paarden ; ook voor « strengen » (verstoptheid) en « wrong in de darmen » bij alle vee.

De H. Catharina wordt liefst aanroepen tot genezen van den ringworm of « Sinte Kathrienewiel » Niettemin maken menige bedevaarders van hun bezoek aan de Allerheiligen-kapel gebruik om er deze heilige te dienen tegen « de *branden* die uit het lichaam voortkruipen en welke dikwijls een rad formeeren dat zeere jeukingen aan de personen toebrengt » aldus de koster !

---

(1) Zie breedvoerigen uitleg : Celis — « Volkskundig Kalender » blz. 103-104.

De bestrijding dezer huidziekte gebeurt hier volgenderwijze. Met een trouwring — natuurlijk gewijd — duwt men doorgaans vier maal op het aangetaste deel, derwijze dat de cirkelvormige sporen door den ring op de huid nagelaten, de boorden van de « wonde » omsluiten, zulks om deze te beletten zich verder uit te breiden. Daarna wordt door den lijder, geofferd, gebeden en beloofd een noveen te zullen doen ter eere der aanroepen heilige.

H. JOANNES BERCHMANS. — Het schier reusachtig beeld van den jeugd-heilige valt in deze kapel geen bijzondere vereering te beurt. Nochtans willen we, in korte woorden, het wedervaren van dit beeld uiteenzetten (1).

In de maand Augustus 1888, bij de grootsche Berchmansfeesten dat jaar te Diest ingericht, werd het beeld in kwestie gekocht door de bewoners van den Langen Steenweg (thans Koning Albertstraat) om op een openlucht-altaar te worden geplaatst. Na afloop der feestelijkheden werd het uitgelot onder de bekostigers. Het toeval wilde dat het ten goede kwam aan een inwoner der straat, die, naar men beweert, weinig uitstaans had met God en diens gebod en dan ook weigerde het volumineus beeld in ontvangst te nemen. Op aanraden van den toenmaligen Deken Wuyts werd het beeld in de Allerheiligenkapel onder dak gebracht en... daar staat het nog.

HET H. GRAF. — Wanneer men rond de kapel den « Grooten beêweg » doet, merkt men in den Zuidermuur eene gesmeede ijzeren deur, de passie van O. H. voorstellende. Achter dit hek ligt een Christusbeeld in 't graf, dat gedurende het octaaf van Allerheiligen door de menigvuldige bedevaarders druk wordt vereerd. De donkere holte waarin het beeld ligt uitgestrekt, wordt alsdan door weifelend kaarslicht beschenen en deze mysterieuse belichting is ongetwijfeld een niet geringe factor om de devotie tegenover den aflijvigen Godmensch aan te wakkeren.

DE EX-VOTO'S. Bij 't zien der duizenden wassen « hetten » die gedurende het Allerheiligen-octaaf hier geofferd worden, vraagt men zich onwillekeurig af wat er met

(1) Deze uiteenzetting vernamen we uit tweevoudige bron. Een derde evenwel beweerde dat dit verhaal slechts een verzinsel is en dat dit beeld van den H. Berchmans, door Derwaerts van Diest werd gemaakt.

al dat goedje wordt aangevangen. Alle jaren na 't eindigen van het octaaf, worden de ex-voto's openbaar te koop gesteld door den koster, onder toezicht van den onderpastoor, titularis der kapel. Dan komen de oude vrouwtjes en venten hun voorraad opdoen om er gedurende de begankenis van 't volgende jaar, hun tafeltjes mede te dekken.

Het Vaantje der Allerheiligenkapel.

In vroegere tijden hielden alle bedevaarders er aan, ter herinnering aan hun pelgrimstocht, zich het vaantje der Allerheiligenkapel aan te schaffen. Vroolijk wapperde het dan bij den terugtocht langs den kop van het paard of boven aan de witte huifkar en bij de tehuiskomst werd het als een zegenbede tegen den balk van koe- of paardstal gespijkerd, of eenvoudigweg in eene of andere vaas boven den wijden schoorsteenmantel naast andere bedevaartwimpels ten toon gesteld.

Thans herinneren zich zelfs de oudste Diestenaars het bestaan niet meer van bedoeld vaantje. Het deed ons dan ook een waar genoegen de hand te kunnen leggen op een uiterst zeldzamen proefdruk, waarvan we zoo nauwkeurig mogelijk kopie namen, om ze bij deze onze lezers te kunnen voorleggen.

In 1618 werd aan den Diesterschen Stijn Requirant opdracht gegeven tot het maken eener ets waarop de heropgebouwde kapel zou worden voorgesteld. In 1714, na de jubileumviering van het drukbezochte heiligdom, werd een nieuwe plaat vervaardigd, wellicht gelijkende aan de voorgaande en naar allen schijn in 1734 gebruikt tot het drukken van het vaantje hier ter sprake.

Met den zeer geleerden Heer Van Heurk (1) beschrijven wij het als volgt :

In den linker bovenhoek, te midden der wolken, een hemelsch hoekje. De H. Drievuldigheid, onder vorm van driehoek, zweeft over een groep heiligen, in wiens midden men de H. Maagd naast Sinte Pieter merkt. Aan den schuinen rand van 't vaantje hangen drie wapenschilden : dat der stad Diest, een blazoen der St-Jorisgilde en een ander

(1) Emile Van Heurck : Les drapelets de pélérinage en Belgique et dans les pays voisins (blz. 100).

met een kruisboog. Een ietwat lager, tegenaan den linkerboord, de wapenen van den prins van Oranje-Nassau, heer van Diest. Dit schild draagt een kroon met vijf fleurons en is omgeven door het halssnoer van het Gulden Vlies. Onderaan, van links naar rechts, op een heuvel prijkt de toenmalige Allerheiligenkapel op den zoogenoemden Allerheiligenberg. Op den voorgrond reikt een behoeftige de bedelende hand aan voorbijgaande bedevaarders die hun schreden naar den ingang van het heiligdom richten. Rechts op den achtergrond, een verregezicht van een naburig dorp en daarnaast op het voorplan de stad Diest in vogelvlucht. Onderaan den rand, het opschrift :

« Kompt en besoeckt tot Diest,
Godts hooch verheven vrinden,
In allen uwen noodt soo moogh dij baet hier vinden ;
Godts weerde Moeder Maeght sal u tot hulpe sijn
Met al het Hemels volck verlossen van u pijn ».

Ten slotte weze hier gezegd dat de Z. E. H. Deken Dubois er aan denkt het Allerheiligenvaantje terug in voege te brengen. Dit besluit zal niet enkel de ontelbare bedevaarders maar tevens ook vele folkloristen tot genoegen strekken.

R. VAN WEDDINGEN.

Een feestdag en een processie in de buurt der puinen van Villers in Brabant.

(Vertaling)

Bij het hooren van den naam Villers denken allen die het schoone en het verleden liefhebben terug aan de prachtige bouwvallen der roemrijke abdij welke gelegen was op de hellingen van de schoone vallei der Thyle.

Deze bouwvallen herinneren ons aan die middeleeuwsche witte monniken die ter middernacht opstonden om in het diepste van het koor hunner kerk zonder gedruisch neder te knielen.

Bij het schoone jaargetijde komen er talloze toeristen deze bouwvallen bezoeken. Weinig echter onder hen geven zich de moeite om langs den hollen weg, die naar de Naamschepoort leidt, op te klimmen tot het kapelletje van Onze Lieve Vrouw van Smarten.

Kapel van O L. Vrouw van Smarten te Villers-la-Ville.
Cliché in bruikleen afgestaan door *Gembloux Agricole*.
(Teekening van Bourguignon)

De kapel in grijzen en bruinen steen opgetrokken staat hoog aangeschreven bij de inwoners van het omliggende. Onder het voorportaaltje dat er toegang aan verleent staat een oude houten bank waarop de vermoeide lieden kunnen uitrusten.

De kapel die zich op 't hoogste punt van den weg bevindt, heeft van daar stilzwijgend de plundering der ver-

maarde abdij bijgewoond ; zij heeft de roovers, onder den last de gestolen voorwerpen, met gebogen rug zien vluchten en ook heeft zij gezien hoe steen voor steen dat beroemde klooster tot puinen is vervallen, terwijl zij echter is staande gebleven en troosteres geweest is van zoo menige droefheid.

De oorsprong van deze kapel heeft veel weg van eene legende ; daarom aarzelen wij niet om ze weer te geven zooals zij in oude archieven is opgeteekend.

Rond 173:, zegt het verhaal, keerde een Fransch officier naar zijn regiment terug, nadat hij zich te Vallenciennes hersteld had van eene wonde welke hij bij een gevecht tegen de Duitschers had opgeloopen.

Toen hij echter voorbij Villers kwam zocht hij een onderkomen in de abdij alwaar hij met zulk een gastvrijheid werd ontvangen en door de goedheid der monniken zoodanig bewogen dat hij de belofte aflegde te Villers een kapel ter eere van O. L. Vrouw te laten oprichten in geval hij gezond mocht terug komen.

Na tien jaar kwam hij in volle gezondheid terug, doch daar hij geen middelen bezat om de vroeger afgelegde belofte te volbrengen, is hij alsdan kluizenaar geworden, heeft hij al bedelende de noodige bouwstoffen aangeschaft en met eigen handen het kapeletje gebouwd, waarheen het volk op den 2e Zondag van Mei jaarlijks in groote menigte toestroomt en de prachtige processie alsook het feest komt bijwonen dat dien dag in de nabijheid der brabantsche bouwvallen plaats grijpt.

* * *

Verleden jaar zijn wij ook den tweeden Zondag van Mei naar Villers opgetrokken. Hoe meer wij de plaats naderden hoe drukker het op de wegen werd. Voetgangers, wielrijders, automobielen, in een woord, een groote menigte van allerhande soort volk stroomde samen op dezen plechtigen Meidag.

Vele jongelingen kwamen er naartoe deels om de processie bij te wonen, deels ook om deel te nemen aan de kermis die alsdan plaats heeft.

Rondom de kapel staat de menigte letterlijk opeen gepakt en men heeft alle moeite om er zich een uitweg door te banen.

In de laagte, nabij de puinen der abdij, staan er protestanten om bijbeltjes uit te deelen, ook bedelaars en gebrekkigen die hunne ellende ten toon spreiden om aldus de weldadigheid bij de menschen op te wekken en kraampjes waar men allerlei soort van eetwaren kan vinden.

Een liedjeszanger speelt op de viool : « La bataille de la Volga » dat door de menigte in koor medegezongen wordt ; een weinig verder hoort men de muziek van een paardenmolen, het knallen der carabijnen en alle andere lawaaimakerij.

Langs de Naamschepoort opent weldra een groep ruiters den stoet.
(Teekening van Bourguignon)

Eensklaps echter valt alles stil bij het hooren eener fanfare die hare toonen door de vallei laat weerklinken om aldus de godsdienstige processie op te luisteren.

Een groep ruiters opent den stoet. Een van deze ruiters draagt het vaandel van O. L. Vrouw, waarvan het gouden opschrift bijna vergaan en uitgewischt is.

Op dezen eersten groep ruiters volgen andere ruiters die allen in kaki gekleed, lange wit-geele vaandels dragen. Daarop volgt het processiekruis dat tusschen twee mis-

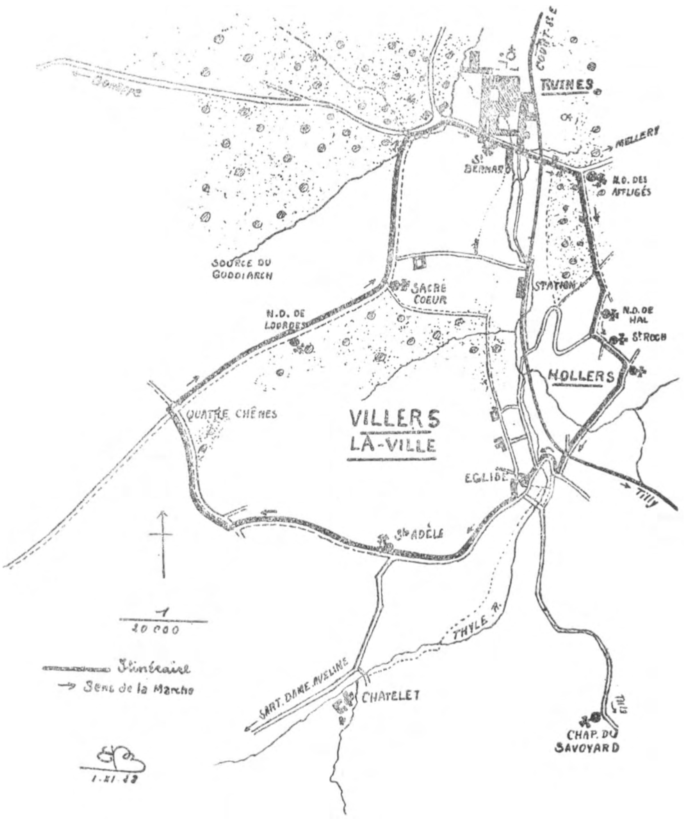

Processieweg van O. L. V. van Smarten te Villers-la-Ville.
(Teekening van Bourguignon)

dienaars gedragen wordt, de schoolkinderen, enkele hedendaagsche heiligenbeelden en ten laatste het mirakuleus beeld van O. L. Vrouw van Smarten, dat door priesters der omliggende parochiën gedragen wordt. Daarop volgt een

grooten draaghemel waaronder een priester het Allerheiligste draagt en een groote menigte, die zich rondom het H. Sacrament verdringt.

Deze stoet trekt op naar de kapel alwaar rond het middaguur een H. Mis opgedragen wordt. Daarna vervolgt de processie haar weg die ruim 10 kilometers lang is en nu en dan onderbroken wordt door de halte die men maakt bij de negen kapelletjes die men voorbij moet gaan.

Volgens een oude schilderij die op de pastorie van Villers bewaard wordt en afkomstig is uit de abdij, kan men zeggen dat deze processie reeds in 1511 bestond.

Onze Lieve Vrouw van Smarten wordt zooals de H. Germanus aanroepen voor de kinderen die beginnen te loopen. Alsdan komen de moeders met hun kinderen drie achtereenvolgende Vrijdagen naar de kapel en gaan er samen met hun kinderen rond.

* * *

Na den afloop der godsdienstige plechtigheden komt de beurt voor de wereldsche vermaken.

De muziek schettert helderder en de geweerschoten knallen harder. De vlag wappert aan de Romaansche vensters van den ouden molen der abdij. De paardenmolen draait zonder ophouden en de waarzeggers lokken het volk aan.

Des middags is er als het ware een korte verpoozing voor al dit rumoer, doch weldra heeft zij opgehouden want al meer en meer volk is er toegestroomd dat al slenterend langsheen de kraampjes der foor rondwandelt.

Aan de puinen der abdij noch aan de godsdienstige plechtigheid wordt nu niet meer gedacht want het is feest en hiermede alleen houdt al dit volk zich nu bezig.

In den molen waar weleer de bloem en het brood voor de eenvoudige monniken vervaardigd werd, wordt op dezen dag tot zeer laat in den nacht gedanst.

Waarlijk, het wilde hedendaagsch jazz-bandmuziek verdringt op dezen dag van godsvrucht weliswaar, maar helaas ook van waanzin, de diepe stilzwijgendheid van den nacht, waar volgens het vers van den dichter

« L'on n'entend plus, sous la voûte étoilée,
« Que le tic-tac du vieux moulin à eau... »

EDMOND BOURGUIGNON

De Wandelende Jood.

(Vertaling)

Ongetwijfeld herinneren zich de lezers van den « Brabantsche Folklore » de legende van den Wandelende Jood, welke ons door M. J. L. De Ceuster bezorgd werd, en verschenen is in den 6e jaargang van ons tijdschrift op blz. 254 en volgende.

Deze legende werd met twee belangwekkende platen opgeluisterd waarvan de eene te Epinal, de andere bij Brepols te Turnhout verscheen.

M. J. Dewert nam echter deze gelegenheid waar om ons te herinneren (Brab. Folkl. 7e jaarg. bladz. 403) aan een artikel dat over dit onderwerp in 1897 in de « *Petit Bleu* » verschenen is van de hand van J. M. Simon.

Dit kort artikel echter achten wij nuttig verder uit te leggen.

Eerst en vooral dient er nochtans opgemerkt dat het gedicht van de Wandelende Jood, zooals het door M. De Ceuster aangehaald wordt, de laatste verbeterde uitgave is van dit onderwerp, vermits er in dit gedicht sprake is van de laatste verschijning van dezen vermaarden persoon in Europa, welke den 22 April 1774 plaats had.

Op dien dag echter verscheen de Wandelende Jood om zes uren des avonds te Brussel in Brabant. Duizende prentjes hebben dit feit bekend gemaakt en hebben er eenigzins toe bij gedragen om het oorspronkelijk verhaal in vergetelheid te brengen.

Daar echter dit laatste verhaal eenigzins van het oorspronkelijke afwijkt, hebben wij ons voorgenomen de ontwikkelingen en veranderingen na te gaan welke dit verhaal in den loop der eeuwen ondergaan heeft.

Deze legende was reeds tijdens de middeleeuwen zeer verspreid. Het is ook onmogelijk er den oorsprong van aan te geven of te zeggen waar zij ontstaan is, alhoewel men voor waarschijnlijk mag aannemen dat zij ons uit het Oosten is overgebracht. M. Gregorius Doutrepont denkt zelfs dat zij reeds vóór het Christen tijdvak bestond.

De geleerde P. L. Jacob, die wij voor deze bijdrage menigmaal zullen raadplegen, heeft over deze legende een zeer eigenaardige studie uitgegeven. Hij wijst op het symbolisme dat men er in aantreft en meent haar ontstaan rond het jaar duizend te kunnen terugbrengen.

Men mag, zegt hij, volkomen toegeven dat de legende van de Wandelende Jood op een bijzondere wijze de straf, weergeeft, waardoor de Joden om hun Godsnood getroffen zijn, en hen verplicht hun treurige individualiteit over de gansche wereld rond te slepen zonder nochtans door den omgang met de vreemde volkeren, waarmede zij verkeeren, opgeslorpt of uitgewischt te worden.

Deze legende was reeds vóór de 13e eeuw door alle christene volkeren gekend ; de kruisvaarders hadden haar uit Palestina naar hier overgebracht. Nochtans het is meer waarschijnlijk dat zij in verband stond met de plechtige overlevering van het jaar 1000, volgens welke, om rede van een onwaren uitleg eener uitdrukking van het boek der Openbaring, velen in de Katholieke Kerk met schrik bevangen waren.

Volgens dezen uitleg beteekende het jaar 1000 zooveel als het einde der wereld, de komst van den Antechrist en het algemeen Oordeel. De Antechrist kwam niet en de wereld bleef voortbestaan, niettegenstaande de teekenen en bedreigingen, zooals overstroomingen, hongersnood, pest, maan- en zonsverduistering, welke het einde schenen te voorspellen. Dat er hier en daar gemeene aftruggelaars van den algemeenen schrik gebruik maakten en zich voor den antechrist uitgaven om aldus rijke aalmoezen in te zamelen laat zich gemakkelijk verstaan ; het volk daarentegen zag in deze gewaande antechristen niemand anders dan den wandelenden Jood aan wien het ongeoorloofd was op een en dezelfde plaats te vertoeven en zich met de snelheid van den bliksem van Oost naar West verplaatste.

Hierdoor ging de verbeelding aan 't werk en werden de zonderlingste en eigenaardigste verhalen gevormd omtrent dien armen wandelenden Jood, die ook deel had in den haat welke men den Joden over het algemeen toedroeg.

Wat er ook van deze veronderstelling mag waar zijn, een zaak is zeker, namelijk dat het geloof aan het bestaan van den Wandelenden Jood zeer verspreid was vooraleer deze legende in de kronijken aangeteekend werd.

Het was de monnik Matthias Paris uit het klooster van St-Albanus die haar tijdens de XIIIe eeuw opteekende zooals hij ze enkele jaren te voren had hooren verhalen door een aartsbisschop uit Groot-Armenie, die in 1228 in Engeland aangeland was en een onderkomen in het vermaard klooster ontvangen had.

Matthias ondervroeg dien aartsbisschop over den rampzaligen Jozef, welke, volgens het gezegde der menschen, bij het lijden van Onzen Heer tegenwoordig was.

Hierop verklaarde hem de Aartsbisschop dat hij dien persoon goed kende daar hij hem zeer dikwijls als gast ontvangen had. Hij verhaalde verder zijn geschiedenis en zegde dat hij Cartaphilus heette en portier was van het voorhof van Pontius Pilatus toen de Joden den Zaligmaker er door heen sleurden om gekruisigd te worden. De Zaligmaker echter bleef even op den dorpel van het voorhof stilstaan ; Cartaphilus maakte hiervan gebruik om den Verlosser een slag met de vuist in den rug toe te brengen en spottenderwijze toe te werpen : « Ga toch wat vlugger, Jezus ! trek op ! Waarom blijft gij hier toch staan ?

Daarop keerde Jezus zich om en zegde met ernst : « Ik ga heen, doch gij zult wachten totdat ik weer zal komen ». Cartaphilus telde op dit oogenblik slechts 30 jaren en nu sedertdien, telkens dat hij den 100jarigen ouderdom bereikt verjongt hij opnieuw totdat op het einde der wereld de Heer zal komen oordeelen. Hij ziet er uit als een godvruchtig man, is weinig van zeggen en is tevreden met de karigste spijzen, hij is eenvoudig gekleed, weent dikwijls, glimlacht nooit en stelt zijn vertrouwen in Gods barmhartigheid.

Matthias Paris vergenoegde zich met eenvoudig het verhaal van dien bisschop op te teekenen. Hij voegde er slechts bij dat in het jaar 1252 een ander Armeniër, die ook in Engeland aangeland was, beweerde dat Joseph alsdan nog altijd in leven was.

Het is echter opvallend dat slechts Matthias Paris en na hem den Doornikschen minnezanger Philippe Mouskès in zijne rijmkroniek (1), de eenige schrijvers zijn, die van dezen legendarischen persoon gewag maken.

Inderdaad, wil men verder nog iets vinden over den wandelenden Jood, dan moet men opklimmen tot de 16e eeuw, wanneer er een Duitschen brief onder datum van 24 Juni 1564 uitgegeven werd.

---

(1) Uitgave van baron DE REIFFENBERG, Brussel 1836. Voor den datum der *Chronique rimée* raadplege men J. NOTHOMB in *Revue belge de philologie et d'histoire*, t. IV, 1925 bl. 77-90.

Deze brief die eerst onder vorm van handschrift verspreid werd en later in druk verscheen, werd ook in het Fransch overgezet.

De naam van Carthaphilus, welken de wandelende Jood tot dan toe gedragen had, veranderde in dien van Ahasvèrus.

In dezen brief, waarvan de echtheid niet kan bewezen worden, doch waardoor men zooveel te meer kan inzien hoezeer deze legende onder het volk verspreid was, wordt verhaald dat de Duitsche bisschop, Paulus von Eitzen, nog student zijnde, zijne ouders te Hamburg in 1542 ging bezoeken. Toen hij daar dan op zekeren Zondag het sermoon bijwoonde zag hij tegenover den preekstoel een man zitten die groot van gestalte was en lange haren droeg die hem over de schouders hingen ; hij was barrevoets en luisterde met zulk een aandacht naar den preek dat men bij hem geen de minste beweging kon waarnemen tenzij wanneer de redenaar den naam van Jesus uitsprak, alsdan echter boog hij diep het hoofd en sloeg zich rouwmoedig op de borst. Niettegenstaande het gure jaargetij droeg hij slechts een enkel broek die tot aan zijne voeten reikte, een rok die tot aan zijne knieën kwam en een mantel die tot aan den vloer nederhing.

Naar zijn uiterlijk te oordeelen zou men gezegd hebben dat hij een vijftigtal jaren telde. Zijn vreemde handelwijze en eigenaardige kleeding hadden de aandacht van Paulus von Eitzen getrokken, hij vroeg zich dan ook af wie die vreemdeling mocht zijn en vernam dat het een man van joodschen oorsprong was, die Ahasvérus heette en schoenmaker van stiel was, en eenige weken van het Winterseizoen te Hamburg doorbracht. Ahasvérus vertelde hem, zoo staat er in dien brief, dat hij bij de kruisdood van Jesus-Christus tegenwoordig was, altijd in het leven gebleven is en sedert dien verschillende landen doorkruist had. Om echter zijn gezegde te staven verhaalde hij menigvuldige bijzonderheden en voorvallen welke voorgekomen waren zoo bij de gevangenneming van Jesus-Christus als bij de onderhooring voor Pilatus en Herodes.

De Jood vertelde ook aan Paulus von Eitzen, dat hij te Jerusalem woonde toen Jesus-Christus nog leefde en dat hij den Zaligmaker vervolgd had omdat hij Hem als een bedrieger beschouwde, daarom bevond hij zich ook onder

hen die Jesus voor den hoogepriester brachten, die riepen dat men Hem moest kruisigen, die vroegen dat men liever Barrabas zou vrijlaten dan wel Jesus, die zoodanig te werk gingen dat Hij ter kruisdood veroordeeld werd.

Nadat dit vonnis geveld was, zegde hij, liep ik zoohaast mogelijk naar mijn huis toe waar Jesus met het kruis beladen moest voorbijtrekken. Met groot genoegen meldde ik aan mijn famileleden hetgeen gebeurd was en verzocht hen deel te nemen aan het schouwspel dat vóór hun huis zou plaats grijpen. Met mijn kleinste kind op den arm plaatste ik mij voor de deur. Eindelijk komt de Zaligmaker, onder den last van het kruis terneer gedrukt, stapvoets vooruit, doch toen Hij bij mijn huis was wilde hij een weinig uitrusten en steunde tegen den gevel; ik daarentegen, om mijn ijver en afkeer te betuigen, liep naar Hem toe, duwde Hem onder het roepen van alle soort van scheldwoorden voort en wees naar de plaats waar Hij de doodstraf moest ondergaan.

Jezus echter zag mij dreigend aan en sprak : « Ik zal blijven staan en rusten. doch gij zult blijven gaan ».

Daarop zette ik het kind dat ik op den arm droeg neder, en kon het niet meer langer in huis vol houden.

Ik volgde den Zaligmaker naar den Kalvarieberg en zag hoe Hij gekruisigd werd.

Nadat de Zaligmaker zijn geest gegeven had bevond ik mij in de onmogelijkheid om nog terug naar mijn huis te Jerusalem weder te keeren, en zonder mijn vrouw of kinderen te hebben weder gezien ben ik sedertdien door ontelbare vreemde landen blijven rondzwerven.

Deze brief van Paulus von Eitzen is voor ons een bewijs dat de legende van den wandelenden Jood steeds blijven voortleven is ; voor de tijdgenooten echter was het de herleving der oude legenden daar kort na zijn bekendmaking de wandelende Jood een weinig overal in de Europeesche landen aangetroffen werd. Zoo in 1575 bevindt hij zich te Madrid, enkele jaren nadien te Straatsburg waar men hem verplichtte uitleg te verstrekken omtrent het feit dat hij de Duitsche taal zoo machtig was. In 1599 vertoont hij zich te Weenen, in 1601 en 1603 te Lubbeck, in 1604 in Frankrijk, in 1613 te Krakau en Moscow. In 1633 trekt hij door Hamburg, welke stad hij haastig verlaat, omdat hij in deze christene stad slechts joden aantrof. In 1640 bevindt

hij zich in het Zoningenbosch en eindelijk in 1642 te Leipzig.

De doortocht van den wandelenden Jood in Frankrijk welke in 1604 plaats had werd door den rechtsgeleerde Louvet opgeteekend. Deze doortocht gaf aanleiding tot het klaaggedicht dat men voor de eerste maal aantreft op de laatste bladzijden van een boekje in-8° dat 16 bladzijden telde en in 1609 te (Brugge ?) uitgegeven werd onder volgend opschrift : *Discours véritable d'un Juif-Errant, lequel maintient avec paroles probables avoir esté présent à voir crucifier Jésus-Christ, et est demeuré en vie.*

Dit klaaglied, volgens de wijze van *Dames d'honneur* getoondicht, werd dikwijls herhaald tijdens de lange winter avonden en op de verschillende jaarmarkten van den buiten. Het werd een halve eeuw later door een straatdichter omgewerkt. Deze straatdichter echter heeft zijn werk niet onderteekend, om aldus alle eer aan zijn naamloozen voorganger over te laten. Er valt echter op te merken dat in zijn gedicht de naam van Wandelende Jood voor de eerste maal voorkomt.

Le bruit courait ça et là par la France,
Depuis six mois, qu'on avait espérance
Bientôt de voir un Juif qui est errant
Parmi le monde, pleurant et soupirant.

Comme de fait, en la rase campagne,
Deux gentilshommes, au pays de Champagne,
Le rencontrèrent tout seul et cheminant,
Non pas vêtu comme on est maintenant.

De grandes chausses il porte à la marine,
Et une jupe comme à la florentine,
Un manteau long jusqu'en terre traînant ;
Comme un autre homme, il est, au demeurant.

Ce que voyant, lors ils l'interrogèrent
D'où il venait et ils lui demandèrent
Sa nation, le métier qu'il menait ;
Mais cependant toujours il cheminait.

« Je suis, dit-il, Juif de ma naissance
Et l'un de ceux qui par leur arrogance
Crucifièrent le Sauveur des humains,
Lorsque Pilate en lava ses deux mains.

Il dit aussi qu'il a bien souvenance,
Quand Jésus-Christ à tort reçut sentence,
Et qu'il le vit de sa croix bien chargé
Et qu'à sa porte il s'était déchargé.

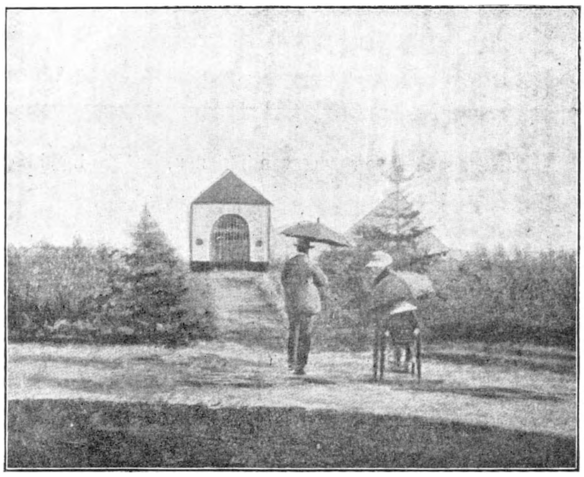

Calvarie der Quinique te Court-Saint-Etienne, opgericht op een tumulus. Cliché in bruikleen afgestaan door de Koninklijke Academie (nr 3 van het plan gezien uit plan 6).

Hoofden der nieuwe reuzen van Thienen, in 1928 ingehuldigd.

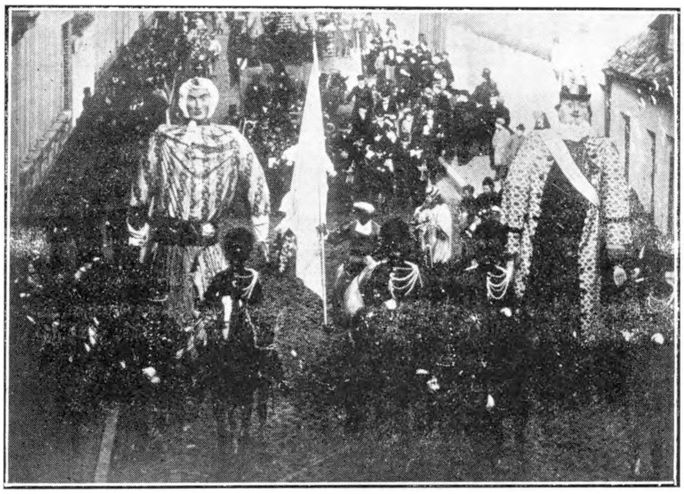

De oude reuzen van Thienen, naar een photo genomen Oude Vesten vóór den oorlog van 1914. (Photo in zeer slechten staat).

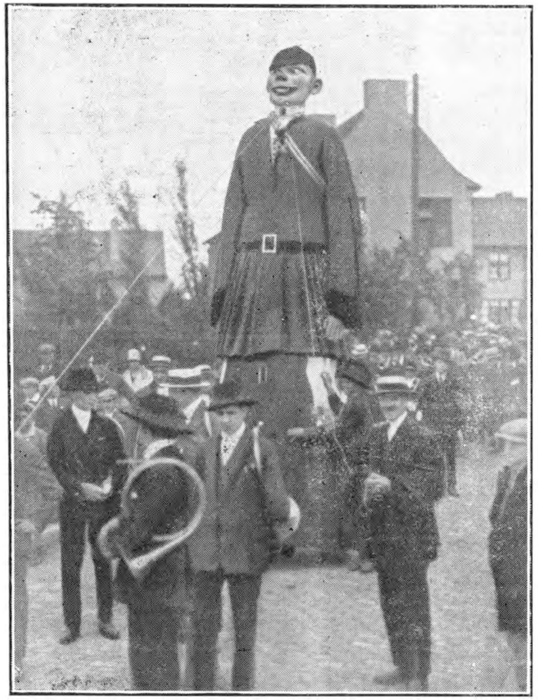

De reuzen van Boschvoorde, ingehuldigd in 1928.

De reuzen van Waver, ingehuldigd in 1928.

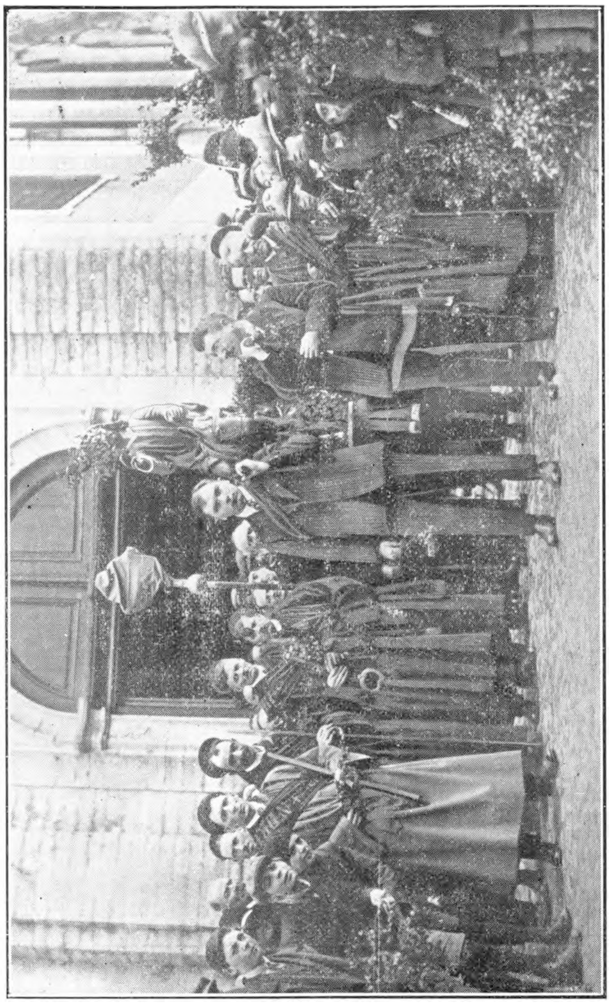

De Processie van Palmenzondag te Hoegaerde.

Lors, le Juif, par courroux, le repousse,
L'injuriant, et plusieurs fois le pousse,
En lui montrant le supplice apprêté
Pour mettre à mort sa grande Majesté.

Notre-Seigneur bien ferme le regarde,
En lui disant : « A ceci prends bien garde,
Je reposerai et tu chemineras !
Partant, regarde ce que tu feras ! »

Tout aussitôt le Juif met à terre
Son petit-fils et s'encourt en grand'erre ;
Mais il ne sut jamais en sa maison
Mettre les pieds, en aucune saison.

Hierusalem, le lieu de sa naissance,
Femme et enfants, ne fut en sa puissance
Jamais de voir, ni pas un sien parent ;
Et, par le monde, s'en va errant.

De son métier cordonnier il dit être ;
Et, à le voir, il semble tout champêtre.
Il boit et mange avec sobriété,
Et est honnête selon la pauvreté.

Longtemps il fut au pays d'Arabie
Et aux déserts de la triste Lybie,
Et à la Chine, en l'Asie Mineur,
Jadis l'Eden et du monde l'honneur.

Comme et semblable, en la stérile Afrique,
Au mont Liban, au royaume Persique,
Et au pays de l'odoreux Levant,
Toujours il va son chemin poursuivant.

Naguère étant à la haute Allemagne,
En Saxonie, puis s'en va en Espagne,
Pour s'en aller les Anglais visiter,
En notre France puis après habiter.

Pour être à bout de son pèlerinage
Et accomplir son désiré voyage,
Il n'a plus rien qu'un tiers de l'Occident,
Et quelques îles, pour aller, Dieu aidant.

Tout cela fait, le jugement attendre
Il faut de Dieu, et repentant se rendre.
Afin, dit-il, qu'entre les réprouvés,
Par nos mérites, nous ne soyons trouvés.

« Je fais, dit-il, ici-bas pénitence ;
Touché je suis de vraie repentance ;
Je ne fais rien que d'aller tracassant
De pays en autre, demandant en passant.

« Quand l'univers je regarde et contemple,
Je crois que Dieu me fait servir d'exemple,
Pour témoigner sa mort en sa Passion,
En attendant sa résurrection ».

Alhoewel dit klaagliedje van den wandelenden Jood zeer dikwijls uitgegeven werd heeft slechts de uitgave, welke in 1640 (1) gedaan werd, eenige opspraak gemaakt.

In dit berucht jaar hadden twee Brusselaars den wandelenden Jood in 't Zoniënbosch ontmoet; zijn kleeren waren grootendeels aan stukken gescheurd en waren volgens de mode welke een halve eeuw vroeger gedragen werd. Met hen knoopte hij een gesprek aan en ging hij ook een herberg binnen, alwaar hij weigerde zich neer te zetten, doch niettemin gansch zijn geschiedenis vertelde, ook zegde hij hen dat hij Isaac Laquedem heette. Hij verliet daarop de twee Brusselaars die door zijn verhaal grootelijks met vrees bevangen waren.

Deze verschijning van den Wandelenden Jood in het Zoniënbosch gaf aanleiding tot het uitgeven in België van een « *Wonderbare geschiedenis van den Wandelenden Jood* ».

De oorspronkelijke uitgave van deze wonderbare geschiedenis bestaat tegenwoordig niet meer, maar zij werd echter zeer dikwijls opnieuw uitgegeven en later werd het opschrift uitgebreid en volledigd als volgt : *Hist. adm. du Juif-Errant, lequel depuis l'an 33 jusqu'à l'heure présente ne fait que marcher : contenant sa tribu, sa punition, les aventures admirables qu'il a eues dans tous les endroits du monde.*

Deze geschiedenis is gevolgd van een liedje dat op de wijze van *saint Eustache* moet gezongen worden. Wij geven er hier de eerste strofen van :

Grand Dieu du ciel et de tout l'univers,
Quand finiront mes tourments et mes peines ?
Qu'en cheminant les campagnes et déserts,
Une grande lassitude me gêne !

A bon droit on me nomme Juif-Errant,
Car je marche jour et nuit sans retraite,
Sur terre et sur mer semblablement,
Sans qu'aucun lieu jamais je ne m'arrête.

---

(1) Bij vergissing werd in den *Brab. Folk.* VII jaarg. bladz. 372, 1740 gedrukt.

Ces jours derniers, étant près de Poitiers
Une des plus grandes villes de France,
Un homme accourt pour me parler,
Voyant mon habit et aussi ma contenance.

Je lui ai dit : « Je ne puis m'arrêter,
Pour vous parler, car le chemin me presse ;
Mais, en passant, je puis vous assurer
Que je suis ce Juif qui chemine sans cesse ».

Dans Jérusalem, j'étais un cordonnier ;
Lorsque Jésus voulait d'amour sincère
Sur ma boutique un peu se reposér,
Portant sa croix sur le mont du Calvaire.

Je lui ai dit : « Retire-toi d'ici ! »
Jésus me dit, voyant mon humeur fière :
« Jusqu'au Jugement tu chemineras,
« Et moi je reposerai dans ma gioire ».

Alors je pris tranchet soudain :
Le mettant à ma ceinture, je lève,
Cinq sols, un bâton en la main,
Sors de chez moi sans aucune trêve.

Depuis ce temps-là, je suis en tourment,
En tournaillant cette machine ronde,
Sans y pouvoir trouver soulagement
D'aucune nation qui soit au monde.

Deze enkele strofen zijn voldoende om te doen inzien dat dit liedje minderwaardig is dan het voorgaande ; er valt nochtans te erkennen dat de volksletterkunde slechts haar schoonste uiting bekomen heeft in het volksliedje dat M. De Ceuster aangehaald heeft. Dit klaaglied is echter ontstaan na de laatste verschijning van den wandelenden Jood te Brussel in 1744.

Dichters, romanschrijvers en tooneelkundigen hebben op hun beurt dit onderwerp behandeld en werken die eenige verdiensten hebben, samengesteld. M. Doutrepont en wij met hem betwijfelen of hun werk zou volstaan om aan den Wandelenden Jood die volksgezindheid te verschaffen welke hij zoolang onder de menigte genoten heeft.

MAURICE VAN HAUDENARD.

Bij den Kruisheuvel del Quinique.

(Vertaling)

Ten Noord-Westen van Court-St-Etienne, midden in het bosch, « Bwes d'Cout » genaamd, bevindt zich een kruispunt van vijfwegen, waarvan de eene naar Franquenies, een andere naar Ruchaux, een derde naar Beaurieux en de twee overige naar Court leiden.

Op 15 meter afstand ten Zuiden van dit kruispunt verheft zich een heuveltje waarop eertijds een kapelletje stond, dat onder den naam van den Kruisheuvel van Quinique bekend stond.

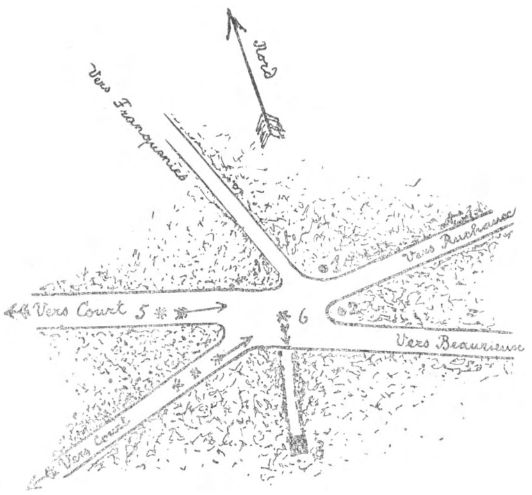

La Quinique. **Plaatsnaam te Court-St-Etienne.**
(Teekening door M. Mortier).

Dit kapelletje was in 1804 door M. Liboutton, landbouwer van de Quinique opgericht geworden ter nagedachtenis zijner echtgenoote en tot heil van zijn zoon Joachim die nadien burgemeester van Court-St-Etienne werd en stichter van het Godshuis dat zijn naam draagt.

Vroeger jaren werd de kruisberg zeer druk bezocht door de grodvruchtige menigte, voornamelijk op de dagen van rampspoed en onheil. Er werden vele kaarsen aangestoken en de personen, die om een of andere ongesteldheid verhinderd waren van naar de parochiekerk van Court te

gaan, kwamen daar of lieten er zich naar toebrengen om er tijdens den duur der goddelijke diensten der parochiekerk te komen bidden.

Wanneer iemand door zware ziekte getroffen was dan werd er aanstonds een negenste in deze kapel onderhouden.

De brandende kaarsjes maakten 's nachts door het opflikkeren van hun licht een diepen indruk op den voorbijganger. Spijtig werd deze kapel in 1919 afgebroken. Het houten Kruisbeeld dat men er vereerde bevindt zich heden in een der zijkapellen der parochiekerk. Bejaarde menschen weten te vertellen dat dit Kruisbeeld het werk is van een arbeider van Franquenies die aan een kwijnende ziekte overleden is.

Tegenover den Kruisheuvel in den driehoek welke door de wegen van Franquenies en Ruchaux gevormd wordt groeit een eeuwenouden beukenboom, die men St-Huibrechtsboom noemt, omdat er een klein kapelletje met het beeld van dien Heiligen aan vastgehecht is.

Sommigen beweren dat dit kapelletje aan dien boom vastgehecht werd door den vroegeren eigenaar van het bosch namelijk den Graaf d'Auxy, die een bijzondere vereering aan dien heiligen toedroeg. Anderen daarentegen houden staan dat tijdens een jachtpartij, de jachthonden van den heer door een razenden hond aangevallen werden, dat hij alsdan de hulp van den H. Huibrecht ingeroepen heeft en al zijn honden ongedeerd zijn gebleven en dat het ter herinnering is van deze weldaad dat die edele jager dit kapelletje aan dien boom heeft doen vasthechten waar hij de machtige voorspraak heeft van den H. Huibrecht mocht ondervinden.

De boom waar dit kapelletje aan vast hing werd in 1870 door den bliksem getroffen zoodat er een diepe groef langsheen den stam ontstaan was ; stil aan echter is deze groef bijgegroeid zoodat zij bijna niet meer merkbaar was toen men in Januari 1924 den boom uitgehakt heeft.

De kroon van dezen boom stak boven alle andere boomen uit zoodat men haar van op grooten afstand bemerken. Deze boom heeft ook vele stormen moeten trotseeren onderanderen dien van 1876 waardoor geheel het dennebosch van del Quinique, dat er niet verre van verwijderd was, verwoest werd, de bewoners beschouwden dit feit als iets bovennatuurlijks. Zij kenden dan ook aan de bast van den boom

een zekere macht toe en waren de meening toegedaan dat personen en dieren die een stuk van zijn bast op zich droegen, bevrijd bleven van de « mauvais tchès » dolle honden.

Door het afbreken van het kapelletje en het uithakken van dezen boom heeft deze mystieke plaats, kalvarieberg genaamd, haar kenmerk verloren. Wie zal zeggen hoevele zoete en godvruchtige herinneringen aan deze plaats verbonden zijn ? Hier immers bleef men staan om een kort gebed te verrichten wanneer men met een lijkstoet voorbij trok, alsook wanneer men naar de parochiekerk opging om een huwelijk aan te gaan, het H. Doopsel te ontvangen of voor de eerste maal ter Heilige Tafel te naderen. Hier ook kwamen de jongelingen daags vóór de loting de hulp afsmeeken om een goed nummer te mogen trekken.

De manspersonen, wanneer zij er voorbijtrokken, lieten niet na hun hoofd te ontdekken, terwijl het vrouwvolk daarentegen zich niet schaamde een kruisteeken te maken, en allen gingen er ingetogen voorbij en staakten het gesprek.

Talrijk zijn de geslachten die er op dagen van rouw of van feest voorbijgegaan zijn en daarom denken wij dat de zichten dezer plaats, welke wij hier bijvoegen, bij velen opnieuw dezelfde gemoedsaandoening zal opwekken als deze waarmede zij het nieuws ontvingen van het afbreken der kapel en het uitroeien van den boom, wanneer zij deze zichten toevallig zullen voor oogen krijgen.

AD. MORTIER.

Onze Reuzen.

Zoo er door het feit van den oorlog tal van folkloristische betoogingen te loor gingen, moet men thans vaststellen dat sommige andere op het voorplan kwamen, o. m. de reuzen.

In vele gemeenten verrezen de reuzen, ze kregen een nieuw pak, zelfs hun familie vergrootte. In tal van steden, waar men bij kermisdagen het gebruik verwaarloosde de reuzen te doen uitgaan, kwam de ommegang weer in zwang. En eindelijk in gemeenten waar geen reuzen bestonden, werden er geschapen.

Zoo kwamen, in 1928 voor de Provincie Brabant alleen, nieuwe reuzen te Thienen, Waver en Boschvoorde. Er werd nooit verhaald dat in deze twee laatste gemeenten openbare feesten door een ommegang van reuzen opgeluisterd werden, ze hebben in hun verleden of in hun plaatselijke eigenaardigheid de voorwendsels gevonden om hun bestaan te verrechtvaardigen.

Thienen had sinds eeuwen zijn reuzen. In 1525 namen de reuzen deel aan een ommegang, ingericht ter gelegenheid van de inhuldiging der bevaarbaarheid der Ghete. Een handschrift doet ons de sommen kennen welke uitbetaald werden aan hun dragers en aan den stielman welke ze vervaardigde, alsmede de dieren die hen omringden in den beroemden stoet. Men had er een echten dierentuin : kameelen, leeuwen, arenden, draken ; men zag er de maan, het ros Beyaart, een Sint Michiel, een Keizer Karel, een reus en een reuzin. De reuzen die vóór den oorlog nog bestonden en die telken jare aan den stoet van half vasten deelnamen, verdwenen binst den oorlog en niemand kan gissen wat er van geworden is.

In 1928 herschiep Thienen twee nieuwe reuzen : Janneken en Mieken, beiden gekleed als boer en boerin uit het Hageland. Om hun eersten uitgang te vieren werd een gelegenheidsliedje aangeleerd door al de leerlingen van het lager onderwijs.

Te Waver herdenken de reuzen Ridder Jean, heer van Waver en zijn echtgenoote Vrouwe Alice. Hun geschiedenis : oud geworden en zonder nakomelingschap vermaakten zij hun goederen aan den Hertog van Brabant, op voorwaarde dat de inwoners van Waver en omstreken groote vrijheden zouden toegestaan worden. Als blijk van dankbaarheid aan hun heer der XIIIe eeuw, besloten de inwoners van Waver dat hun reuzen deze edellieden zouden voorstellen.

Te Boschvoorde waar geen reuzen bestonden, hebben de inwoners beslist er te vervaardigen. Zeer beboschte gemeente, voorheen tooneel van groote jachtpartijen, heden nog steeds plaats waar hoorn- en trompblazers samenkomen, was het dan zoo slecht uitgedacht dat de inwoners hun reus wilden voorgesteld zien als groot jachtmeester ?

Ditjes en Datjes.

In den loop van den 7n jaargang reeds gaven wij zeer interessante ditjes en datjes, welke ons door de leerlingen der Provinciale Normaalscholen van Leuven en Geldenaeken gezonden werden. Hieronder een nieuwe reeks welke de studenten der Provinciale Normaalschool van Thienen inzonden.

Het wonder Kruis. — In de Sint-Pieterskerk te Leuven vindt men een kruis waarvan een der armen van het Christusbeeld, dat er aanvast gehecht is, los is en naar voren helt. Deze eigenaardige houding zou volgens het verhaal der bevolking aan het volgende feit toe te schrijven zijn : Vroeger tijd stond er onder dit kruisbeeld een kostbaren gouden kelk. Zekeren nacht echter braken dieven de kerk binnen en wilden zich van dien kelk meester maken, doch nauwelijks hadden zij den arm uitgestoken om het begeerde voorwerp te bemachtigen, of de arm van het Christusbeeld maakte zich los van het kruis, vatte den dief bij de haren en hield hem gevangen tot 's morgens wanneer hij in hechtenis genomen werd. Van dien dag af is het dat de arm van het Christusbeeld deze houding heeft gekregen en nooit is men er in geslaagd hem in zijne vroegere houding te herstellen.

A. SCHELLES.

De kapel van „Jesus in 't steentje". — Tegenover de St-Quintenskerk in de Naamschestraat te Leuven bevindt zich de kapel van « Jesus in 't steentje ». Deze kapel die van alle andere gebouwen is afgezonderd verheft zich op een hoek van het kerkhof dat de kerk omringt.

Men verhaalt dat er op die plaats vóór verscheidene eeuwen een steen gevonden is waarop men een kruisbeeld zag staan, dat er van zelf opgekomen was. Men beschouwdehet als een wonder en daarom werd er besloten een kapel op te richten.

Tijdens de Fransche revolutie is deze kapel verwoest en afgebrand, doch de koster had reeds te voren den wonderen steen weggenomen en in zijn huis verborgen.

Toen later in 1814 de kapel wederom opgebouwd was, werd « Jezus in 't steentje » bij den koster plechtig afgehaald en processiegewijs door de stad gedragen alvorens terug in de kapel geplaatst te worden.

In deze kapel is er weinig of niets merkwaardig te bespeuren ; men ziet er een klein altaar en aan ieder der zijmuren een heiligenbeeld : links het beeld van een Heilige die een kind op den arm draagt, rechts een beeld waarvan ik de beteekenis niet ken. Verder staan er nog zeven stoelen op den vloer die met zand bestrooid is, en een oppervlakte van ongeveer 6 tot 7 m^2 heeft.

In den voorgevel van de kapel, boven de ingangsdeur is een rechthoekigen arduinen steen ingemetseld waarop de volgenden tekst te lezen staat :

Sacellum S. Crucis
Civium liberalitate reædificatum.

Wanneer de kinderen lastig zijn en steeds genijgd tot schreeuwen komen de moeders hier in deze kapel om hulp bidden ; vandaar wordt er soms te Leuven gezegd : een Bedevoet no Janneke de Groazer doen. Om de genezing dezer kwade gewoonte te bekomen moet men volgens de menschen zeven maal rond de kapel gaan. G. GODTS.

Ook komen de vrouwen nog naar deze kapel om hulp wanneer de kinderen buikpijn hebben of de stuipen krijgen. HUBLÉ LOUIS.

Eindelijk komen er ook nog menschen die klein van gestalte zijn om te verkrijgen dat zij zouden mogen groeien. Dit gebruik schijnt voort te komen van het feit dat de menschen denken dat het Jezusbeeld in den steen nu nog groeit en binnen enkele eeuwen een groot beeld zal zijn. L. LAES.

De processie van Palmen-Zondag te Hoegaerde. — Op Palmen Zondag vóór de Hoogmis gaan te Hoegaerde de kinderen met palmtakken naar de kerk, alwaar men dien dag de palmen wijdt. Na de hoogmis gaat het « Ezeltje uit » zooals men zegt, dat is Jezus met een palmtak in de hand op een ezel gezeten, gevolgd door twaalf verkleede personen, die de twaalf apostelen moeten verbeelden, en de kinderen met hun palmtakken. De processie doet een kleine ronde in het dorp en komt daarna in de kerk terug. Dan gaan de kinderen uiteen en verkoopen hun palmtakken.

Ik heb hooren zeggen dat zulk een gebruik nergens anders bestaat. Vóór enkele jaren heeft men zichten dezer processie genomen.

RUELENS CHARLES.

Het Heilig Kruis te Oplinter. — Te Oplinter bestaat er een oud klooster omringd met groote muren. In een dezer muren is er een kapeltje gemetseld waarin een kruisbeeld geplaatst is vandaar dat het den naam draagt van het « Heilig Kruis ». Men komt er bidden om de genezing te bekomen der zieken die aan koorts lijden. Wanneer men er naartoe gaat voorziet men zich van een lintje of een haarlok van den zieke, om ze aan het traliewerk vast te binden.

VANDERSTEEN PROSPER.

De kapel van de H. Adela te Orp. — Ten Westen dezer gemeente verheft zich op een hoogte de kapel welke aan de H. Adela is toegewijd. Naast deze kapel bevindt zich een bron van drinkbaar water.

Men verhaalt dat er op deze hoogte tijdens de 7^{e} eeuw een klooster bestond, waarvan de H. Adela de overste was.

Zekeren dag kwam een persoon die aan de oogen leed hulp in het klooster zoeken, de H. Adela nam haar staf, stak hem in den grond en oogenblikkelijk ontsprong er water uit, hiermede waschte zij de oogen van den lijdende, die er door genezen werd.

Sedert dien komen er ieder jaar talrijke bedevaarders om zich met het water van de H. Adela'sbron de oogen te wasschen.

OBERS FERNAND.

De kapel « 't Ekske » te Orsmael. — Ten Oosten van Orsmael Gussenhoven, op het hoogste punt van het Zwartveld staat een eenzaam kapelletje « 't Ekske » genaamd. Het heeft zijn naam te danken aan

een reusachtigen eik, die er vóór een dertigtal jaren stond. Deze eik telde bij de tweehonderd jaar toen hij in twee scheurde en uitgeroeid werd. Het kapelletje aan de H. Maagd toegewijd bevindt zich bij den ouden heerbaan. 't Is daar dat de goedgeloovige moeder naartoe gaat wanneer haar kindje aan koorts lijdt. Zij neemt dan een draadje uit het hemdje, dat het zieke kind gedragen heeft en gaat naar « het Ekske » om te bidden. Vurig bidt zij en denkt aan de genezing van haar kind. Daarna haalt de moeder het meegebrachte draadje te voorschijn, bindt het gejaagd aan de tralie van het deurtje en vlucht in allerijl zoo hard ze loopen kan van de hoogte af naar het dorp, dat in de diepte der Gethe-vallei ligt. Hoe vlugger zij loopt, hoe meer hoop er op genezing is : De koorts zal haar niet kunnen volgen en is verplicht bij het kapelletje te blijven.

Wanneer een persoon in stervensgevaar is begeven negen personen zich naar het kapelletje om er voor den stervende te bidden.

Volgens het algemeen gevoelen worden er veel gunsten bekomen door hen die zich naar het kapelletje van « het Ekske » begaven

LENAERTS JOS.

Het kapelleken van O. L. V. van Troost. — Te Hoegaerde, een gemeente op vijf kilometer afstand van Thienen gelegen, vindt men verscheidene kapellekens, waar de inwoners op zekere tijden van het jaar in processie naar toe gaan. De meest gekende kapel nochtans is deze van O. L. V. van Troost, welke zich op het kruispunt bevindt van twee wegen welke naar Lummen leiden.

In deze kapel ziet men een beeld van O. L. V. aan wier voeten een zwart beeldje staat dat den duivel verbeeldt, en die volgens de oude menschen beweren de kaars tracht uit te blazen welke O. L. V. in de handen houdt, daarom ook noemt men dit kapelleken « het kapelleken waar den duivel de kaars uitblaast ».

's Zondags in den namiddag vergaderen zich daar eenige inwoners uit den omtrek om er te bidden en te zingen.

RUELENS KAREL EN DOTREMONT FRÉDERIC.

De kapel van Fiere Margrietje te Leuven. — In de St-Pieterskerk te Leuven berusten de relikwiën van een meisje van onberispelijk gedrag, nochtans was zij nogal fier, zoodat zij zich somtijds in het water spiegelde en daarom fiere Magrietje genoemd werd. (1)

---

(1) Het woordje Fier moet ongetwijfeld in een andere zin gebruikt worden dan dezen welke hier is aangegeven zooals blijkt uit het verhaal van het Leven der Gelukzalige Margaretha van Leuven. « *Kort begrijp van het leven, dood, wonderheden en weldaden van de weerdige en zalige Margaretha van Loven* » (1818) waarin wij lezen : « Onze Margaretha alzoo (door de belofte van eeuwige zuiverheid en godsvrucht tot de Heilige Maagd) gewapend zijnde verdreef de ontugtigheid, verwon de bekooring, berispte de dertelheid en maekte beschaamd die de reinigheid te weinig beminde ; waardoor zij oorzaak heeft gegeven van den bijnaam van Fiere Margaretha te krijgen die haar tot heden toe is bijgebleven. »

Samen met haar ouders bewoonde zij een herberg in de Muntstraat. Op zekeren avond dat onbekenden in de herberg aangekomen waren en wijn verlangden, moest Margrietje er in de buurt gaan halen. Teruggekomen vond zij hare ouders badend in hun bloed op den grond uitgestrekt. Zoodra de moordenaars haar zagen ontnamen zij haar de kruik met wijn en na haar vermoord te hebben sleepten zij haar lijk tot in de Sluisstraat waar zij het in het water wierpen op de plaats waar de inwoners gewoon waren water te scheppen wanneer zij aan de oogen leden. Maar zie, alsdan gebeurde er een mirakel. In plaats dat het lijk stroomafwaarts dreef, ging het op den rug liggen, de handen op de borst gekruist tegen het water in stroomopwaarts tot tegen de muren van het kasteel van den hertog van Leuven.

Daar de hertog zich juist op dit oogenblik aan het venster bevond, merkte hij het wonder, deed het lijk uit het water halen en naar de Sint-Pieterskerk overbrengen, alwaar tegenwoordig nog de relikwiën dezer deugdzame Maagd in een prachtige schrijn bewaard worden en tijdens de kermisdagen aan de vereering der geloovigen uitgesteld worden.

H. Dewit en Virginie Janssens.

De Jezusboom te Leuven. — De plaats waar de Victor Melzen straat de Diesterschestraat kruist is te Leuven bekend onder den naam van « Jezusboom » omdat er aldaar een boom staat waaraan een kapelletje met een beeldje van Ons Heer gehecht is. Ieder jaar bij den aanvang van den kermis versieren de inwoners uit de buurt het kapelletje met allerlei soort van bloemen.

Toen men in 1924 het vijfde eeuwfeest wilde vieren van het bestaan van dezen boom is hij twee of drie weken voor de feestelijkheden omver gevallen. De enkele blaadjes die hij nog droeg zijn zorgvuldig door de inwoners verzameld geworden.

Er wordt over dezen boom ook verteld dat hij zekeren dag tijdens een zwaar onweder van af de hoogte van den Keizersberg is nedergekomen en zich op deze plaats heeft nedergezet en in den grond recht vast stond. De menschen die bij dit zicht aan een goddelijke tusschenkomst dachten, hebben hem dan ook Jezusboom genoemd, van den boom is dan later de naam op de plaats waar hij groeide overgegaan zoodat die naam al is hij wettelijk niet erkend nochtans door ieder Leuvenaar gekend is.

Onlangs heeft het stadsbestuur een nieuw boompje op deze plaats doen planten, en het kapelletje met het beeldje is er naast gehangen.

Vandenberge Jos.

De Duivelbaan. — Niet verre van den aardeweg welke Neer-Heylissem met Raatshoven verbindt, ten Noorden van Linsmeau, bevindt zich in de nabijheid van een eenzamen boom een plaats welke neigenlijk de Zout-Leeuwsche baan genoemd wordt. Het is op deze plaats dat eertijds diegene die den duivel wilden zien evenals de heksen zich begaven, zij moesten zich alsdan van een zwarte hen voorzien en juist om middernacht op de plaats zijn (1).

---

(1) Zie Brab. Folk. 2 jaarg. bladz. 93.

Tegenwoordig nog wordt deze weg als gevaarlijk beschouwd. Eenige maanden geleden voerde een landbouwer zijn wagen met suikerbeeten beladen naar de suikerfabriek te Op-Heylissem. Toen hij omtrent deze plaats voorbij reed brak zijn wagen eensklaps in twee. aanstonds kwam het vroegere gezegde wederom te voorschijn en werd de duivel beschouwd als de dader van dit ongeluk.

L. CARLENS.

De tumulus van Herbais (Piétrain). — Te Herbais, een gehucht van Piétrain, heeft men op den weg van Piétrain naar Marilles een kleinen tumulus waarvan de omvang gedurig afneemt zoodat hij weldra geheel en al verdwenen zal zijn. Immers de landbouwers die er land omheen hebben liggen breiden de grenzen van hun land gedurig uit en andere die voor een of ander werk aarde noodig hebben komen er maar afhalen.

Men vertelt dat deze heuvel vroeger de vergaderplaats was der booze geesten. Landbouwers die een weinig laat op het veld gebleven waren zeggen zelfs dat zij zeer duidelijk het gefluit dezer geesten gehoord hebben en dat zij zich wel zullen wachten om zich 's nachts op die velden te begeven.

BOSMAN JOSEPH.

Een bedevaart ondernemen in plaats van een overledene. — Wanneer vroeger te Oplinter iemand stierf alvorens de bedevaart volbracht te hebben welke hij ter eere van een of ander heilige beloofd had dan aanzagen zijn bloedverwanten het als plicht deze bedevaart in plaats van den overledene te volbrengen. Diegene die zulk een bedevaart ondernam, wierp bij het verlaten van het huis een stok of iets dergelijks voor zich uit en zegde als sprak hij tot den overledene : « Ga er naartoe ik zal u volgen ». Daarna ondernam hij de bedevaart met de overtuiging dat de ziel van dèn afgestorvene hem vergezelde.

VANDERSTEEN PROSPER.

Voorteekenen van ongeluk te Thienen. — Ieder dorp, elke stad heeft haar eigenaardige gebruiken en bijgeloovigheden.

Van af mijne prilste jeugd heb ik opgemerkt dat een groot aantal inwoners van Thienen zekere voorteekens van ongeluk als het ware onfaalbaar aanzien. Daar ik het mij tot taak genomen heb een folkloristisch voorval te behandelen, ging ik hier en daar bij bejaarde menschen waaronder een vrouw van jaren mij het volgende wist te vertellen : « Zekeren nacht, zoo vertelde zij, moesten wij thuis opstaan daar de hond zoo vreeselijk huilde, het was zeer akelig om hooren, en het was ons onmogelijk hem te doen zwijgen. 's Morgends toen wij opgestaan waren vernamen wij dat een onzer geburen een oud moedertje gedurende den nacht overleden was. Dit alles echter was op een Zondag morgend en zie vijf weken daarna stierf de kleinzoon van de vroeger gestorvene ».

« Wat denkt gij er nu van, vroeg mij die oude vrouw, is het niet waar dat wanneer men een hond hoort huilen dat er alsdan een sterfgeval is, en verder dat wanneer iemand op een Zondag sterft (hier zegt men « Zondaglijk ») dat er dan binnen de zes weken een ander

lid der familie overlijdt, zooals het aangehaalde voorbeeld ons duidelijk laat inzien ?

Ik moet bekennen dat ik wel een weinig getroffen was door dit voorbeeld, doch geloof hechten aan dit bijgeloof dat is wat anders. Wat die oude vrouw betreft zij was er zoodanig van overtuigd dat ik haar op geen ander gedachte kon brengen.

CRAB PH.

Het vee door een Heilige getroffen, — In den omtrek van Diest denken de landbouwers dat het vee door een Heilige getroffen is wanneer er zich een ziekte onder den veestapel verklaart. Om nu te weten aan welken heilige de ziekte moet toegeschreven worden nemen zij een haarlok van een der aangetaste dieren, en werpen ze in een kom met water ; gaat de haarlok naar onder dan is de ziekte toe te schrijven aan den Heilige die zij voorgenomen hadden, en oogenblikkelijk vormen zij het inzicht een bedevaart te ondernemen naar de kerk of kapel waar den Heilige vereerd wordt. Blijft echter de haarlok op het water drijven dan herbeginnen zij de proef totdat zij er in slagen den Heilige aan wien de ziekte moet toegeschreven worden te ontdekken. Is echter het pluimvee ziek dan offeren zij ofwel een hen of een koppel duiven, soms ook een varkenskop of een zeker getal eieren. (1)

TOETENEL JOSEPH.

Eerste Communiegebruik te Onze-Lieve-Vrouw Thielt. — Wanneer de kinderen te O. L. V. Thielt rond elfjarigen ouderdom hun « Plechtige Communie » doen, worden hun twee dagen vóór dien plechtigen dag, de plaatsen aangeduid die zij twee aan twee zullen moeten innemen. Men zegt dat iedereen een « paar » neemt. Op den Communiedag zitten de gelukkige kinderen paar per paar op het « koor » der kerk. Vader en moeder gaan 's morgends mee naar de eerste mis om ook op dien dag hun « Paschen » te houden. Na de Mis gaan de communiekanten met hun ouders het ontbijt nemen bij een van de twee familiën, die het dichtst bij de kerk woont. Van dit oogenblik af, zijn de vriendschapsbetrekkingen tusschen beide huisgezinnen verzekerd. De kinderen verlaten elkander van den heelen dag geen oogenblik. Zij zijn ware vrienden geworden, die hand in hand elkander zullen helpen.

Des middags wordt er gefeest bij het verst wonende kind, en zoo gaat het van het eene huis naar 't andere, in plezier en geluk, om dien lang verwachtten dag zoo aangenaam mogelijk te maken.

Heel vroeg komt de stille Lenteavond, vol teed're vreugd, Oh ja ! want zie, nauwlijks is 't licht ontstoken, of beide « engelen » (zooals men ze dien dag noemt) dragen een gedichtje voor. Den ganschen avond wordt er gezongen, gefeest, gelachen... en zoo verdwijnt langzaam die schoone heilige dag, totdat de kinderen met goede voornemens, met een gevoelig hart, vol liefde voor hun brave ouders, hun broeders en zusters maar voornamelijk voor hun « paar » naar « Jeruzalem », zooals men in 't Hageland zegt, trekken.

---

(1) Z. Br. folk. 6 j. n° 36, bladz. 351.

's Anderendaags gaan beide vriendjes naar de kerk, om een scapulier van O. L. Vrouw te halen, die de Eerw. Heer Pastoor hun schenkt, ter herinnering aan dien plechtigen dag.

Dien dag hebben de communikanten ook geen klas, en kunnen zij vrij hun hart ophalen.

Gedurende het gansche schoolleven, blijven de kinderen die « paar geweest zijn » op hun plechtige Communie, ware vriendjes en verdedigen elkander in de hoogste mate.

MICHIELS E.

Wanneer men met het bouwen van een huis begint moet de eerste steen die gelegd door den eigenaar van het toekomstig huis, gedoopt worden. Deze doop bestaat hierin dat men aan de metsers een goed drinkgeld geeft of anders dat men hen enkele fesschen laat ledigen.

VANDERSTEEN PROSPER.

1ste Mei te Orsmael-Gussenhoven. — Door dit verhaaltje blijkt dat de schrandere geest van het Vlaamsche volk alles durft uitvoeren ja zelfs op gevaar van hun leven.

Albert was een oud jonggezel die betrekkingen onderhield met zijne buurvrouw Liza, die van zijn ouderdom was. Alle menschen uit het dorp wisten dit. Eenige dagen vóór Mei staken eenige levenslustige guiten het hoofd bijeen om te verzinnen welke grap zij zouden uithalen bij den 1sten Mei, den volgenden Zondag. Zaterdag avond ! De bijeenkomst was afgesproken. Onmiddellijk ging men aan 't werk om Liza een « man » ten geschenke aan te bieden en dit op een heel aardige wijze.

Toen het goed donker was trokken zij op. Een hunner droeg een lange ladder en plaatste ze tegen den hoogsten populier vóór Liza's woning. Een ander droeg de « Kerel » op zijn schouders. Men had hem gekleed zooals Albert in de week gewoonlijk gekleed ging, met hetzelfde uitzicht als de voorgestelde : een been wat korter dan het andere, de handen in de heupen en de klak op één oor. Op gevaar af van zich een ongeluk te doen kroop een man met een zeel rond de lenden gestropt in den kruin van den populier. Toen hij daar goed vast zat trok hij den strooien vent naar zich toe en bond hem stevig vast aan het uiteinde van een tak die nogal goed zichtbaar was. Een gevaarlijk werkje voorwaar !

's Anderendaags heel vroeg reeds had Liza « hem» gezien en verwittigde zij Albert. Doch op de straat stond reeds volk en aanschouwde het werk der jongelingen. Albert die boomkapper van stiel was trok zijn sporen aan klom den boom in en hakte den tak af waaraan zijn afdruk hing. De toeschouwers hadden natuurlijk veel leute ; maar wie niet te zien was, dat was Liza. Deze echter zat achter haar raam en bespiedde heimelijk met angstige bezorgdheid het werk van Albert.

De geschiedenis was genoegzaam gekend en reed op de tongen. Dit is te Orsmael-Gussenhoven gebeurd twee of drie jaar geleden. De bejaarde menschen vertellen dat zoo iets vroeger dagelijks gebeurde en dat zoo'n strooien vent soms verschillende dagen aan een stuk bleef hangen, daar niemand, om de leute alleen hem wilde neerhalen.

LOX JOSEPH.

Verklaring welke het volk geeft over het ontstaan der tumuli te Thienen. — Deze tumuli zijn natuurlijk Romeinsche graftomben. Het volk echter brengt hun ontstaan terug tot de omwenteling van 1830, zooals uit het volgende blijkt : tijdens de omwentelingen van 1830 hadden de Hollanders Thienen bereikt. Ongelukkiglijk zaten de Belgen weldra zonder kruit. Wat nu gedaan ? Heel eenvoudig, zij verdeelden zich in twee groepen. Een groep moest met de klakken aarde aanbrengen terwijl de anderen groep deze aarde naar den vijand zoude werpen. Na enkele minuten hadden zij zooveel aarde aangebracht dat men er die drie heuveltjes mede gevormd heeft. Men vertelt ook dat er later opgravingen gedaan zijn geweest en men er vele juweelen en wapens gevonden heeft.

TILKENS J.

Legenden aangaande een gebeeldhouwde steen in een gevel te Leuven. — Tegenover de kapel van « Jezus in 't steen » staat het huis van den pastoor der St-Quintens kerk, naast hem woont een pasteibakker wiens huis n° 191 als nummer draagt. In de twee gevels is een vierkanten steen gemetseld om een persoon te herdenken waarvan ik den naam niet goed ken. Sommige lieden zeggen dat hij Dokter Fauses heette, anderen echter beweren dat hij zich Dokter Faust noemde.

Over dezen zonderlingen persoon worden er allerlei soort van grappen verteld.

Hij had, zegt men, zijn ziel aan den duivel verkocht en was daardoor om zoo te zeggen almachtig geworden : Zoo ging hij eens door een straat en drukte den wensch uit, dat de straatsteenen vóór hem zouden opgebroken worden, en dat ze achter hem terug op hun plaats zouden liggen. Zonder dat iemand gezien werd, hoorde men toch kloppen en slagen. De straatsteenen werden opgebroken om enkele oogenblikken daarna terug op hun plaats te liggen.

Die dokter ging ook eens wandelen. Hij kwam een boer tegen, die met een geladen kar hooi huiswaarts keerde. De dokter vroeg een weinig hooi om te eten. De boer begon te lachen. Maar de geheimzinnige man, in gramschap ontstoken, at hooi, kar, paard tot zelfs den boer op.

Bejaarde menschen zijn nu nog overtuigd dat die persoon bestaan heeft en dat hij waarachtig alles gedaan heeft wat hier verteld wordt.

HUBLÉ LOUIS.

Varkens op zijn « Vinckarts » vervoeren. — Rond 1770 maakten de broeders Vinckart de streek van Orp onveilig. Zij werden hierom gevangen genomen en naar Brussel overgebracht, alwaar zij veroordeeld werden om te Orp aan den galg opgehangen te worden. Zij werden naar Orp terug gebracht op een wagen die met een vlechtwerk bedekt was zooals men gewoonlijk doet om de varkens naar de markt te voeren. Daarom zegt men sedert dien te Orp dat men de varkens op zijn Vinckarts vervoert.

In het open veld werd er een galg opgericht en nu nog draagt die plaats de naam van Galgenveld.

OBERS FERDINAND.

Oude volkszegwijze. — In het Hageland wordt nog al eens gezegd in mooi dialect : « As ge van den duvel klapt ziet ge zenne steet » wat in 't Nederlands luidt : « Als gij van den duivel spreekt ziet gij zijn staart ». Welnu deze oude uitdrukking gebruikt men om te kennen te geven dat wanneer wij sprekende van een persoon of slechts denkende aan hem, dat wij dan een weinig later zijn beeld of iets dergelijks dat innig met hem in verband staat al ware het maar een « staartje » van hem zullen bespeuren. Anderen echter vatten deze uitdrukking verkeerd op en zeggen dat het nog al gek zou voorkomen een staart te zien en geen duivel. Hoe nu deze wijze van spreken in den volksmond kwam kan ik wel niet verklaren. Hier hebben wij dus met een geschiedkundig feit te doen dat door den folklorist moet ontleed worden.

CELIS CONSTANT.

Plaatsnamen te Leuven zooals zij door het volk verklaard worden. — Zeer dikwijls geven de inwoners van Leuven aan de Quinten Matsys plaats een naam zonder beteekenis namelijk de « Gelijksche plaats ». Het is nochtans mogelijk dat dezen naam afgeleid is van de vroegere benaming toen deze plaats de Luiksche plaats geheeten werd. Deze naam werd aan die plaats gegeven omdat er de Luikenaars toen zij in 1830 de Brusselaars ter hulp snelden hier bivac gehouden hebben.

VANDENBERGE JOS.

De Donderput te Leuven. — Een weinig buiten Leuven op een half uur gaans van den schietbaan bevindt er zich bezijden den Mechelschen steenweg een hoogvlakte van tamelijke uitgestrektheid. Op een zekere plaats van deze hoogvlakte is een diepte, een groote put welke veroorzaakt is geweest tijdens een onweder waardoor deze heuvel geteisterd werd. Daarom noemt men hem « donderput ».

Deze put die tot niets dient is gedurende de verlofdagen het speelterrein der schooljeugd die er allerlei soort van insecten zooals hagedissen, kleine slangen, enz. vangen die op den bodem kruipen. 's Avonds nochtans durft er niemand, buiten de inwoners van het omliggende, zich in de nabijheid van den put wagen.

CHARLEER G.

Boekennieuws

Handwoordenboek van het Duitsche bijgeloof (Hantwörterbuch des deutschen Aberglaubens).

Er wordt op dit oogenblik te Berlijn (bij Walter de Gruyter en Cie), een belangrijk woordenboek van het Duitsche bijgeloof uitgegeven, gepubliceerd door Dr Hans Bächtold-Stäubli, van Basel, met medewerking van Prof. Dr E. Hoffmann-Krayer uit dezelfde stad.

Dit werk, in-8 Jesus (18 cm. x 25 cm. 5) zal ongeveer 160 blz. beslaan ; 5 bladen vormen een aflevering die verkocht wordt aan 4 Mk. Er verschijnen 2 afleveringen per maand.

Tachtig medewerkers en briefwisselaars, voor het meerendeel leeraars te Bazel, Belgrado, Berlijn, Bern, Chicago, Kopenhagen, Hamburg, Leipzig, Luxemburg, Praag, Weenen, enz. enz. verleenden hun medewerking bij het opstellen van dit standaardwerk.

Een belangrijke bibliographie, (een bijvoegsel zal op 't einde van het werk verschijnen), waarin we ongeveer 1200 titels van boeken en tijdschriften aantreffen, handelend over volksoverleveringen in Duitschland, Engeland, Oostenrijk, België, Frankrijk, Nederland, Noorwegen, Rumenië, Zwitserland enz. gaat het eigenlijk woordenboek vooraf.

Het doel van dit woordenboek, dat door de opstellers beschouwd wordt als een samenraapsel, is dubbel:

1e Het vereenigt de opgaven verspreid in ontelbare boeken en tijdschriften, die dikwijls uitgeput en zeldzaam zijn ;

2e Het geeft, voor zoover het mogelijk is, den oorsprong en den uitleg der opgegeven gebruiken.

Hun keus ging vooral tot het weinig gekend bijgeloof, met wel gecaractiseerd typus over hetwelk er een tamelijk groote documentatie bestaat. Dit laat aan elken zoeker toe, in een zekere mate de geographische verbreiding te bestudeeren van het geloof waarin hij belang stelt.

Als bijgeloof wordt beschouwd, de feesten en gebruiken die nog overblijven van vroegere godsdiensten, de remediën van volksgeneeskunde die geen wetenschappelijken grondslag hebben, en eindelijk, de legenden die alleen in het bijgeloof hun oorsprong vinden.

Het woordenboek zal ongeveer 2 500 artikels bevatten, opgesteld volgens de inlichtingen gegeven door bijna 500.000 steekkaarten. Er werd een voorname keus gedaan over het bijgeloof in de XIXe en XXe eeuw. De bronnen uit de Middeleeuwen en uit de XVe tot XVIIIe eeuw werden geciteerd als het mogelijk was.

Om aan de liefhebbers toe te laten zich een oordeel te vormen over den aard van het werk, kunnen wij niet beter doen dan een der bondigste artikels te vertalen, Wij kozen « Allerheiligen » (één kolom tekst, de letter A alleen beslaat 750 kolommen), omdat die dag in Brabant eveneens aanleiding gaf tot menig volksgeloof.

Allerheiligen. — Feest voor al de heilige martelaren, 1e November, in Duitschland ingesteld onder Lodewijk de Vrome (835). Reeds gevierd in Bretagne, in de VIIIe eeuw, de 1e November (begin van het Keltische jaar). (?) (1). Het was de gewoonte groote vuren aan te steken op het Keltische grondgebied (2). Men zegt, in Hoog-Bretagne, dat het graan dat om het einde van October gezaaid wordt, de beste bloem geeft, daar al de heiligen alsdan de velden zegenen (3). Daarentegen mag men, in het Groot-Herdogdom Oldenburg, het veld niet

---

(1) Frazer 6, 83 ; 10, 224 s. ; Kelnner : *Heortologie* 240 ss.

(2) Frazer 10, 245 ; Le Braz : *Légende* 2, 68 s. ; Sartori : *Sitte u. Br.* 3. 262 Anm. 14.

(3) Sébillot ; *Folklore*, 4, 454.

bebouwen (1). In Duitschland wordt deze dag « Sommerende » genoemd (einde van den Zomer) (den « Altweebersommer » Zie dit woord) (2), en « Winterbeginn » (begin van den Winter) (3).

Op Allerheiligendag kon men weten hoe de Winter zal zijn (4) en eveneens de toekomst voorzien in liefdezaken (5).

Te Osling verdeelen de jonge meisjes noten tusschen hun liefsten (6) en in Northumberland werpen de jonge lieden een paar noten in het vuur ; zoo deze op dezelfde plaats blijven en samen verbranden is dit het voorteeken van een gelukkig huwelijk ; zoo ze zich van elkaar verwijderen en en openbarsten voorspelt dit een ongelukkig huwelijk (7).

Als de zon dien dag schijnt, sterven er veel kraamvrouwen (Isartal) (8). De personen op Allerheiligendag geboren (evenals deze op Kerstdag en gedurende de « Twaalf » nachten), zijn in staat de geesten te zien (9).

Nabij Gloggniz (Neder-Oostenrijk, heeft het volk de gewoonte 's avonds van Allerheiligen gezamenlijk komen te bidden aan den voet eener rots die den vorm heeft van een predikstoel. 's Nachts, begint dan de rots op zichzelf te draaien volgens de snelheid van den wind. Zij verbergt een schat in haar wanden (13).

Dit artikel is van Prof. Paul Sartori van Dortmund.

Het woordenboek van het Duitsche bijgeloof moet prijken in de boekerijen aller folkloreliefhebbers, naast de werken die M. Sébillot uitgaf over Fransche Folklore.

Cornelissen (Jozef). — *Nederlandsche Volkshumor op stad en dorp, land en volk*, I. Antwerpen, « De Sikkel », MCMXXIX, XXXII + 300 bl.

Het doeleinde van den schrijver is in zijn werk, met de ondersteuning van de « Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde », te Leiden en van de « Universitaire Stichting », te Brussel, uitgeveven, de spotnamen in de landen van Nederlandsche taal : Vlaamsch-Belgie, Noord-Nederland, Fransch-Vlaanderen, Zuid-Afrika, te doen kennen ; verder de namen die in deze taal bestaan om andere gewesten, andere landen, te beschimpen en ook de spreekwoorden en de legenden die er betrekking op hebben. In zijne inleiding zegt S. waarom hij de voor-

---

(1) R. C. Strackerjan 2, 94.

(2) Leoprechting : *Lechrain* 200 ; Dregsler 1, 153 ; Wrede : *Eifler Volksk.* 225. In Westphalen zegt men ; « Allerheiligenzomer duurt 3 uren, 3 dagen of 3 weken : Woeete Wb. 5.

(3) Strackerjan 2, 94 ; John *Westb.* 237 ; Wrede *Eifler Volksk.* 226 ; Mesnimg *Schlesw.-Holst. Wb.*, 105 ; Vgl. Sartari 3, 263 (Kelten).

(4) Ebd. Anm. 26.

(5) Ebd. Anm. 27 ; Frazer 10, 24 Oss. ; Vernaleken, *Alpensag.* 124 ; John, *Westb.* 97.

(6) Fontaine, *Luxemb.*, 76.

(7) Grimm, *Myth.* 3, 476 (1105).

(8) ZfVk 21, 256.

(9) Hohn, *Goburt* 261.

keur aan de geographische indeeling der plaatsnamen gaf trouwens ook door Gaidoz en Sébillot in hun werk : « Le Blason populaire de la France » gevolgd.

Het boek is als volgt verdeeld. Eerst, wat men in 't Fransch « Blason populaire » noemt ; daarna, in enkele hoofdstukken — altijd met den noodigen uitleg — de spreekwoorden, de bijnamen op verschillende volken en landen, ook die op Vlamingen, Noord-Nederlanders, Walen, en Joden toegepast ; om te eindigen, eenige studiën, over de *Bestiana* of *Schildburgerstreken*.

S. kondigt aan voor het einde van zijn werk — het zal in drie deelen volledig zijn — : « een uitgebreide analytische tafel, waarin we, in 34 rubrieken, de uitingen van den volkshumor rangschikken volgens hun oorsprong en beteekenis, met vermelding onder welke verschillende afdeelingen de behandelde spotnamen enz. kunnen voorkomen » (bl. XXIII). Het voorwoord wordt gesloten met een uitvoerige bibliografie van boeken en tijdschriften in verschillende landen gepubliceerd en in verscheidene talen geschreven door S. voor zijn zoo rijk gedocumenteerd werk geraadpleegd.

In het eerste deel worden behandeld :

Zuid Nederland. A. De Vlamingen. B. De Walen. a) Spotnamen : b) Spreekwoorden en Zegswijzen ; c) Spotrijmen ; d) Spotvertelsels.

Provincie Brabant. Algemeenheden ; Arrondissementen Brussel, Leuven en Nijvel, volgens, zooals S. het zegt, (bl. 26 not. 1) de rechterlijke en niet de bestuurlijke verdeeling der provinciën in arrondissementen.

Provincie Antwerpen. Arrondissementen Antwerpen, Mechelen, Turnhout.

Tot hiertoe bestonden maar het werk van Sébillot en Gaidoz : « Le Blason populaire de la France », in 1884 verschenen, met enkele spotnamen van Fransch-Vlaanderen en België ; de zeer bewerkte studie van Johan Winkler : « Spotnamen van Steden en Dorpen », in 1900, te Haarlem, in « Studiën in Nederlandsche Namenkunde », gepubliceerd, waar ook een lijst, maar zonder uitleg, van spotnamen van ons land voorkomt. Eindelijk, voor België, het interessant, maar moeilijk om te raadplegen, boek van J. Th. de Raadt, « Les Sobriquets des Communes belges », dat te Brussel in 1904 in het licht kwam.

Dus bestond er nog geene algemeene studie over het onderwerp, zoo gelukkig door S. bewerkt. Zijn boek, vrucht van lange opzoekingen, komt deze leemte vullen.

Met zorg door de firma « De Sikkel » uitgegeven, zal het werk de grootste diensten aan alle folkloristen bewijzen en wij hopen weldra de volgende boekdeelen van « Nederlandsche Volkshumor » te zien verschijnen.

Baron de Loë. *Belgique ancienne.* — Beschrijvend en beredeneerd catalogus der koninklijke Musea van het Jubelpark, deel I. Het steenen tijdvak. — Zooals M. Capart het in zijn voorrede zegt, zal dit schoon werk weldra klassiek zijn voor onze nationale oudheidkunde. Het gaat hier niet alleen om een eenvoudig catalogus maar een ware verhandeling over Belgische archeologie, zeer gedocumenteerd en aangename lectuur. Daarenboven is het werk zeer goed geillustreerd.

Herdenkingsalbum Alf. De Cock. — Weldra zal het « Herdenkingsalbum Alf. De Cock » verschijnen. Dit werk zal herinneringen van Alf. De Cock bevatten door L. Baekelmans ; vijf revue-artikels door Alf. De Cock ; zijn bibliographie door M. de Meyer ; het werk zal geïllustreerd zijn. De luxe-uitgaven op Hollandsch geschept papier : 75 fr. souscriptie. De gewone uitgave op Featherweigt : 18 fr. souscriptie en 25 fr. in den handel. Men schrijft in bij M. Prosp. Luyckx, schatbewaarder, Wenemanstraat, 58, Gent. Postchek. 2043.98. Op de keerzijde onder « Mededeelingen » vermelden : « Herdenkingsalbum Alf. De Cock » (luxe of gewone uitgave). De opbrengst zal gestort worden op het Alf. De Cock fonds, ingesteld om een driejaarlijkschen prijs te geven voor Folklore.

Album opgedragen aan Prof. Dr J. Vercouillie. — Het eerste deel van dit album, uitgegeven ter gelegenheid van het jubileum van Prof. J. Vercouillie der Hoogeschool van Gent, bevat, buiten een belangrijke bibliographie van het werk van den jubilaris, een vijftiental interressante artikels (waarvan twee in 't Fransch) handelend over vragen van Geschiedenis, Folklore, Taalkunde, enz. Van dit prachtwerk werden slechts 300 exemplaren getrokken.

Levenswijsheid uit China, is een prachtwerk, uitgeven door Jos Vermaut, te Kortrijk. Het bevat drie Chineesche novellen uit het Duitsch vertaald door Stijn Streuvels en naar Chineesche wijze geïllustreerd door Karel Maes.

H. J. Van De Wijer. *Bibliographie van de Vlaamsche plaatsnaamkunde.* — Het eerste deel der « Nomina Geographica Flandrica », door de firma « Standaart » te Brussel uitgegeven (20 fr.) biedt aan den zoeker ongeveer 1.200 min of meer uitgebreide bibliographische documenten, allen in hooge mate belangwekkend voor hem, die zich bezighoudt met de studie van den oorsprong der Vlaamsche plaatsnamen. 't Is een veelbelovend begin.

Oude Volksgeneeskunde. — In het tijdschrift « Volkskunde » XXXIII (1928), afl. 3-4, plubliceert M. J. Gessler eigenaardige notas met betrekking op geneesmiddelen, gebruikt te Hasselt in 1598, ter gelegenheid van een pestziekte, alsook over andere geneesmiddelen aangewend in de XVIde en XVIIde eeuw.

Limburgsche Volkskunde. — M. Jules Frère laat een tweede reeks interessante documenten verschijnen met betrekking op de Limburgsche Folklore. We vinden er in eigenaardige en vermakelijke inlichtingen over sommige locale « typen », over volksgeneeskunde, bedevaarten, gewoonten van Sint-Niklaas, Sint-Maarten, Kerstmis enz. over bijgeloof in den landbouw en eveneens een studie over de volksspelen. De uitgever kondigt ons een derde reeks aan.

Vlaamsche kinderspelen uit West-Brussel. — Dank zij M. Aimé De Cort werd de Vlaamsche Folklore verrijkt met een belangwekkend en niet minder vermakelijk boekje, handelend over de kinderspelen opgemerkt in West-Brussel. Het gaat hier niet om een droge opsom-

ming der kinderspelen ; schrijver geeft talrijke aftelrijmpjes en kinderliedjes met op het einde van het boek een lijst sappige en typische uitdrukkingen uit den woordenschat der kinderen van voornoemde streek. Illustraties, door kinderen geteekend, verhoogen nog de belangstelling voor dit lieve boekje, uitgegeven door het Huis Krijn, Leuvenschestraat, 94, te Brussel. (gen. 12 fr., geb. 17 fr.)

Het Sprookje. — De maatschappij « Standaart » publiceert in haar verzameling « Folklore, Studiën en essays » een belangwekkend boek van Jan de Vries, gewijd aan de studie van het sprookje. De beteekenis er van, evenals de inhoud en stijl werden meesterlijk behandeld.

J. DEWERT. *Les mortiers mesures à blé,* gepubliceerd in de Annales de la Société Royale d'archéologie van Brussel, T. 33, 1927. Bijzondere afdrukken van 36 blz. met illustraties.

De schrijver wijst er op dat vele zgz. mortieren in witten steen of in zandsteen, met een of meer holten, niets anders zijn dan oude koornmaten, gebruikt voor het ontvangen der tienden of stammaten zijn, bewaard in de kerken, abdijen en kasteelen.

In *Brabantsche Folklore,* 6de jrg. blz. gaven wij een reproductie van een dezer maten, lang gediend hebbende als wijwatervat in de Voss Chapelle te Nosseghem-Sterrebeck. (cfr. het artikel van M. de Munck). In de lieve kerk van Humelghem (zie *Brabantsche Folklore,* 5de jrg. blz. 9) bemerkt men een aardig wijwatervat van denzelfden aard, langen tijd gediend hebbende als drinkbak voor de kiekens van de pastorij.

Vergaderingen — Voordrachten Tentoonstellingen.

Tentoonstelling van Volkskunst. — Van einde Juli tot einde September wordt er in het Paleis der Schoone Kunsten te Brussel een internationale tentoonstelling van Volkskunst gehouden. Meer dan twintig zalen worden gebezigd, bijna alle landen van Europa zijn er vertegenwoordigd door zeer belangrijke verzamelingen. Wij kunnen onze lezers niet genoeg aanzetten deze tentoonstelling te bezoeken.

In 1932 zal er te Berne, onder de bescherming van den Volkerenbond een wederlandsche tentoonstelling van Volkskunst gehouden worden. Buiten de Paleizen waarin men de tentoonstelling van voorwerpen zal aantreffen, zal men in de hovingen de verschillende typen der woningen van alle volkeren aantreffen. Muziekopvoeringen met de onderscheidene muziekinstrumenten van alle volkeren, volkszangen, tooneelwerken, dansen, enz. zullen er opgevoerd worden.

Tentoonstelling der Gilden. — Te Thienen werd in de zalen van het Stadhuis een tentoonstelling gehouden van al wat betrek had op de gilden en maatschappijen van schutters. Tijdens deze tentoonstelling hadden de kampioenschappen plaats tusschen vreemde en Belgische schutters ; Z. M. den koning had een beker geschonken.

De tentoonstelling was ingericht door het schuttersverbond in samenwerking met den Folkloristischen Kring « Thiunas ».

Tentoonstelling van Gooik. — Op 25 Augustus wordt te Gooik een tentoonstelling geopend van het oud schuttersleven in het Brabantsche. Deze tentoonstelling zal open zijn op Zondagen 25 Augustus en 15 September.

Folklore in Noord-Brabant. — Van 20 Juli tot 5 Augustus werd er te Tilburg, in Noord-Brabant, een zeer belangrijke tentoonstelling van Folklore gehouden. Deze zal betrek hebben niet alleen op Noord-Brabant maar op gansch het aloude Hertogdom Brabant.

't Is de *Brabantsche Folklorevereeniging* die ze inricht; deze maatschappij, welke Noord-Brabant instudeert, heeft zich ingericht naar de methoden door onze Brabantsche Folklore reeds gevolgd.

Commissie van Folklore te Leuven. — De stad Leuven heeft een Commissie van het folkloristisch museum aangesteld. Zooals haar titel het ons zegt heeft deze Commissie tot doeleinde een museum van folklore in te stellen, maar zal zich vooreerst toewijden aan het inrichten van een locale tentoonstelling van Geschiedenis, Kunst en Folklore.

Tentoonstelling van Anderlecht. — In Mei 1930 a. s. zal onder de bescherming van het gemeentebestuur van Anderlecht een tentoonstelling van folklore gehouden worden in het oude en zeer eigenaardig huis van wijlen Minister Van den Peereboom. Een plaatselijk museum zal deze tentoonstelling overleven.

Internationaal Congres van Folklore. — In 1930 zal naar alle waarschijnlijkheid, onder de bescherming van de « Société d'antropologie de Paris » een internationaal Congres van Folklore gehouden worden. Reeds heeft het secretariaat voetstappen bij verschillende personaliteiten gedaan om zich de medewerking van onze landgenooten te verzekeren.

Folklore, Kunst en Kunstnijverheden. — Steeds in 1930, zal er te Namen een tentoonstelling van Folklore, Kunsten en oude Kunstnijverheden geopend blijven gedurende verscheidene maanden.

Men zegde ons dat naast de tentoonstelling van Folklore en oude nijverheden, een tentoonstelling van goudsmederij en godsdienstige kunst zal geopend worden, waar men de meesterstukken der groote meesters van voorheen zal bewonderen; het driejaarlijks salon van 1930 zal toegewijd zijn aan de schilders der Maas. Met het archeologisch museum, waarvan de verzameling algemeen bekend is, met de oude Naamsche wijken, gansch in hun oorspronkelijken staat hersteld, zullen wij daar een eenige aantrekkelijkheid vinden.

Voegen wij daarbij dat deze tentoonstelling zal gepaard gaan met Folkloristische- en kunstfeesten, stoeten, optochten, concerten, roeiersfeesten, Waalsche cabarets, enz.

Museum van Folklore te Malmedy. — Dit museum werd geopend verleden jaar in de oude kapitelzaal der abdij en werd toevertrouwd aan den Zeer Eerw. Heer Dubois.

Tentoonstelling van Begijnhoven. — Door de zorgen der maatschappij « *Natuur en Stedenschoon* » werd te Antwerpen in de maand April een tentoonstelling, betrek hebbende op onze begijnhoven, geo-

pend. Deze maatschappij heeft een bijzonder nummer van zijn tijdschrift aan deze aloude instelling toegewijd (Bulletijn nr 4, April 1929). Anderzijds vernamen wij dat de Bond van Oost-Vlaamsche folkloristen een tentoonstelling der Begijnhoven ingericht heeft in het Folklore museum van Gent.

Gedenkteeken Marcellin La Garde. — De maatschappij « Le Vieux Liége » verzoekt ons de lezers te berichten dat zij zinnens is een gedenkteeken op te richten aan Marcellin La Garde, schrijver van de legendarische vertellingen der valleien van de Samber, der Amblève, der Salm, der Ourthe en der Geer. Het memoriaal zal te Sougnez-Remouchamp opgericht worden.

In het « Institut des Hautes Etudes ». — Drie voordrachten over Folklore en Wetenschap werden tijdens den Winter in het Instituut gehouden door M. Marinus. Deze voordrachten werden gevolgd in het « Seminaire de Philosophie » door vier zittingen tijdens dewelke redetwistingen gehouden werden over de verschillende opvattingen van den Folklore.

Aan de Hoogeschool van Nymegem. — Tijdens den Winter werd M. Marinus uitgenoodigd op de katholieke Hoogeschool van Nymegem, faculteit van Philosophie en Letteren, de psycho-sociologische opvattingen van den Folklore voor te houden. De gedachten door den voordrachtgever vooruitgezet zullen kortelings in een boekdeel verschijnen dat de Hoogeschool van Nymegem uitgeeft ter gelegenheid van het jubileum van Mgr. J. Schreinen, stichter dezer Universiteit.

Bericht aan onze lezers.

Steeds zijn er abonnenten die vroegen hun verzameling van Brabantsche Folklore te volledigen. Helaas ! wij kunnen ze niet meer voldoen, daar gansche jaargangen uitgeput zijn, o. m. de 2e jaargang. De volledige jaargangen van het 3e, 4e en 5e jaar zijn niet meer voorhanden. Van den 4en jaargang zijn slechts nog enkele nummers 13, 17 en 18 verkrijgbaar. Nr 23 van 4e en nr 30 van 5e jaargang zijn eveneens uitgeput (van dit laatste nummer kunnen wij nog bezorgen, Histoire de Sterrebeek van A. Cosyn) ; slechts 7 exemplaren van nr 33 blijven ons. Wij kunnen dus de lezers die in de mate der beschikbaarheid hun verzameling willen volledigen, niet genoeg aanzetten dit zoohaast mogelijk te doen, daar jaargangen die wij niet meer kunnen bezorgen reeds bij boekhandelaars gemiddeld 60 frank gecatalogeerd staan. Deze toestand welke ons als uitgever verheugd, daar het een bewijs geeft van het succes van ons tijdschrift, zet ons aan onze lezers er nogmaals op te wijzen zich de nog voorhanden zijnde afleveringen aan te schaffen willen ze later geen hoogere prijzen betalen.

* * *

Wij zijn in de onmogelijkheid regelmatig de steeds groeiende uitbreiding van onzen dienst bij te houden. Wij verontschuldigen ons bij onze correspondenten zoo er geen onmiddellijk gevolg aan hun schrijven kan gegeven worden.

* * *

Wij houden nog 7 verzamelingen der postkaarten in kleur door A. Ost, over de vermaarde beevaart van Hakendover ter beschikking van de eersten welke de som van 5.50 frank doen geworden (postchekrekening nr 142119 van A. Marinus).

Overlijdens.

In December 1928 is te Scherpenheuvel overleden de heer Eugène Frankignoulle. Zijn overlijden is een gevoelig verlies voor den kleinen kring van Folkloristische opzoekingen van Diest. Hij was ons een zeer getrouw en gewaardeerd medewerker. Het archief der stad Diest werd door hem gansch opnieuw gerangschikt; eenzelfde werk had hij aangevat over het archief der Sint-Sulpitiuskerk, toen de dood hem van zijn geliefkoosd werk wegrukte. Men weet dat deze archieven in wanorde lagen en geplunderd werden.

De Brusselaars zullen zijn overlijden met droefheid vernomen hebben, daar M. Frankignoulle, die archivaris der godshuizen van Brussel geweest was, steeds aan allen zeer belangrijke inlichtingen verstrekte over het verleden onzer hoofdstad. Zijn wetenschap, zijn eenvoud hadden hem de algemeene achting verworven.

Onze dienst werd nog beproefd door het afsterven van M. Frédéric, eere-archivaris van het koninkrijk. Hij was lid van de provinciale commissie van folkloristische en historische opzoekingen. Zijn welgepaste adviesen werden steeds geprezen, namelijk in de beoordeeling der werken op onze jaarlijksche prijskampen aangeboden. Hij had medegewerkt aan de voorbereiding van « La Médecine Populaire », met in de streek van Boschvoorde tal van geneeskundige praktijken aan te teekenen.

Eindelijk waren wij zeer verwonderd en werden wij ten zeerste getroffen bij het vernemen van de zoo onverwachte als vroegtijdige dood van onzen jongen medewerker, M. Maurits Peremans, geboren te Thollembeek in 1891.

Onze lezers hebben naar waarde zijn geprezen werk « Thollembeek », door onzen dienst uitgegeven, kunnen schatten. Hij was een nederige, doch naarstige werker die ons veel verhopen liet.

Wij houden er aan den lof uit te spreken van deze drie medewerkers van het eerste uur aan onzen dienst, zoo vol toewijding, zoo minzaam en van eenvoudigen omgang, die hen overal algemeene achting verwierf.

Om na te volgen.

M. Van Trappen, uit Gent, deed ons naar loffelijke gewoonte een som van 50 frank geworden met een briefje waarin hij o. m. zegde : « bedrag van mijn abonnement 8e jaargang van uw zoo geprezen en belangrijk tijdschrift, gelieve zooals verleden jaar het verschil van 25 frank te aanzien als vrijwillige bijdrage ».

Wij danken M. Van Trappen voor zijn vleiende beoordeeling en voor zijn wenk, en koesteren de hoop dat zijn voorbeeld moge nagevolgd worden.

Vanwege Mevr. Scrive de Negri ontvingen wij een vrijwillige bijdrage van 25 frank voor de Vlaamsche uitgave.

8ste Jaar. — Nr 45-46 Januari-Maart 1929

De Brabantsche Folklore

INHOUD

Sint-Joris. — De kerk van Vollezeele. — Het gasthuis van Hulst, thans te Assche. — De Kermissen van Brussel. — De wetenschappelijke benaderingen en de folklore. — Ditjes en Datjes. — Volkskunst.

Sint-Joris.

Het oudste Schuttersgilde van Diest.

Wie Diest kent of eenvoudig dit typisch provinciestadje heeft bezocht, weet welk verrukkelijk panorama men van op de hoogte der « citadel » geniet. Deze verhevenheid, ten Z. der stad gelegen, op een boogscheut van de Groote Markt, droeg in de XIIIe eeuw den naam van Kluisberg en behoorde grootendeels tot de verdedigingswerken der stad.

Op de nogal steile helling bevond zich eertijds eene kapel toegewijd aan « Alle Godts lieve Heylighen » (1) die weldra haren naam aan den « berg » verleende (Allerheiligenberg).

Deze kapel, herhaalde malen afgebroken en heropgebouwd, werd ten slotte, na de omwenteling van 1830, gesloopt omwille der ontworpen vestingswerken. In 1854 werden de grondvesten der nieuwe, thans nog bestaande bidplaats binnen de wallen aangelegd.

Reeds in 1450 werd de Allerheiligenkapel aan het *St-Jorisgilde* geschonken door Jan van Heinsberg, bisschop van Luik en oom van Jan van Loon, te dien tijde Heer van Diest. Dáár zouden onze gildebroeders meermalen 's jaars komen getuigenis geven van hun vromen godsdienstzin, 't zij bij de jaarlijksche viering van St-Joris, hun schutsheilige, 't zij bij het opdragen eener zielmis voor een of ander afgestorven medelid. Ook droeg het gilde in ruime mate bij tot het versieren harer bidplaats. Zelfs zien wij dat, omtrent het

(1) Zie hierover « *Een Folkloristisch kijkje op de Allerheiligen-kapel* » van schrijver dezer, in het Bull. der Brab. Folkl. nr 44, 8e jaarg.

einde der XV° eeuw, de kapel op kosten der gildebroeders gedeeltelijk werd herbouwd en met allerhande kunstvoorwerpen begiftigd (1). Thans vertoont de Allerheiligenkapel geen bijzondere teekens van weelde meer. De herinnering aan het eens zoo beroemde St-Jorisgilde blijft er enkel nog voortleven onder vorm van een op hout geschilderd tafereel, boven de ingangsdeur opgehangen. Op dit onduidelijk geworden schilderwerk bemerken we in den linker-bovenhoek het wapenschild van het huis van Oranje-Nassau ; daarnaast het jaartal 1740 en rechts een blazoen echter heel en al verdwenen. In het midden zien wij een geharnasten St-Joris die, van op zijn steigerend wit paard, met behulp van zijn zwaard, een klauwenden draak den genadeslag gaat toebrengen. Weerszijds van den strijdenden ruiter staan twee groote kruisbogen afgebeeld en ietwat onder het midden, rechts, zit een personnage, in knielende houding, de handen eerbiedig saâmgevouwen en den blik aandachtig gevestigd op het schrikwekkend schouwspel dat zich vóór zijn oogen ontrolt. In den benedenhoek links prijkt het blazoen der Sint-Jorisgilde en daar tegenover rechts het wapenschild der stad Diest. Gansch onderaan leest men onduidelijk : « *Ch. Mile F. T. — Govaert van Zurpele J° Alferes van St Joris Gulde* ». Wellicht is deze laatste de knielende persoon hierboven vermeld, zijnde ook de « gever » van dit goed gemaald schilderij.

Geen ander spoor werd hier door het aloude groote gilde van den « Rooden Valck » achtergelaten. Zelfs het mooie houten ruitersbeeld verdween uit de kapel en bevindt zich thans in het nieuw museum van het Begijnhof, waar ook andere gilden hun naamborden en beelden onderbrachten.

Het St Jorisgilde is de oudste schuttersvereeniging onzer stad. Zij alleen stond in onafgebroken dienst der Heerlijkheid en had als hoofdman den Heer van Diest. In 1333 reeds zond onze stad, op verzoek van den toenmaligen hertog van Brabant, Jan III, vijftig gewapende mannen naar Halen om er een aanval der Luikenaren af te weren. Het gilde telde *gezworen schutters* en *vrije leden*. Alleen de eersten vormden het stedelijk verweerkorps Zij droegen, benevens de gewone « kapruin » (platte muts) der vrije

(1) Onder deze : een zilveren monstrantie (1511), een Sint-Jorisbeeld (1531), een oude zilveren ciborie (1545), mooie glasramen enz...

leden, een harnas of wapenrok, schilden aan armen en beenen en een ijzeren zoogenaamden ketelhoed. Op de hoogte der linkerheup hing een koker met houten pijlen, voorzien van scherpe stalen punten. Hun wapen was in den beginne een zware voetboog, die door middel van een windas werd opgespannen. Later bedienden zij zich van den lichteren kruisboog.

De gezworen schutters moesten bij hunne intrede in het gilde, volgenden eed van getrouwheid (1), in handen van de schepenen, afleggen ;

« Desen dienst oft ambacht daer ick toe genomen ben « vant 'sheeren ende der stadtsweghe om gesworen schutter « te sijn, dat sal ick houden wettelijck ende wel, den heere « der Stadt goet ende getrouw te syn, den Borgemeesters, « schepenen ende onsen Hooftman in alle saken gehoorsa- « men ende bereyt te syn ; 't allen tyden als die stormclock « slaeght, in peryckel van brande ende op andere tyden met « mijn wapene ende geweere ter merckt ende voer der « stadthuys te comene, omme de stadt getrouwelyc te hul- « pen bewaren ende van des vijands aenslege ende entre- « prisen helpen beschudden, na mijner macht ende voortaen « alle saeken getrouwelyk te doene nae inhoudt der daer af « synde, oyck naer af en toedoen bij raede en ordonnantie « van den heere burgemeesteren en scepenen, Soe helpe my « Godt en al syn heylighen ».

Deze eedformule leert ons dus dat het gilde van den grooten voetboog — althans hare gezworen leden — zoo noodig ook als brandweerkorps optrad.

Op bepaalde tijdstippen (doorgaans om de drie jaar) gaf het St Jorisgilde, evenals zijn zustervereenigingen, een feest dat de belangstelling der bevolking gaande maakte en voor hetwelk het van stadswege eene bijzondere begiftiging van 75 gulden ontving.

Dit volksfeest duurde gewoonlijk twee dagen en bestond hoofdzakelijk in het schieten van den koningsvogel. Deze feestelijke plechtigheid ging door, voor het St Jorisgilde, aan de Allerheiligenkapel, op wier torenspil een houten gaai werd vastgehecht. De bedreven schutter die erin slaagde desen vogel met zijn pijl los te maken werd,

---

(1) Stadsarchief, 1e dossier, C. 117 « Extract uyt den eedtsboeck der Stadt van Diest, alwaer fol. 14, verso staat als volgt » :

onder algemeene toejuiching, tot koning van het gilde uitgeroepen, met eereteekens omhangen en stoetsgewijs naar de St Joriszaal van het stadhuis gebracht.

« Plechtig was de intrede der gilde — verhaalt Raymaekers (1) — wanneer deze den nieuwen overwinnaar stadswaarts geleidde. Alle gezellen in twee rijen geschaard en in roode tabbaarden uitgedost, droegen hunnen boog op de schouders. De koning was omhangen met de kostbare braak des genootschaps, onderscheidingsteeken dat zijne waardigheid te kennen gaf. Door de overheid der gilde omgeven, werd hij tot op de markt gebracht, alwaar hem naar voorouderlijk gebruik de eerewijn werd aangeboden. Vergeten wij niet aan te stippen dat onze gezellen, eer zij den berg verlieten, hunne hulde aan den voet des altaars, voor den Opperkoning gingen aanbieden ; terwijl intusschen door de kapelmeesters, aalmoezen tot onderhoud der bidplaats werden ingezameld.

Ons gild had vroeger als *hoofdman* den Heer van Diest, die zich later door den drossaard deed vervangen. Verder telde het bestuur nog *een koning, een alferis* of vaandrig, *een kapitein*, wiens bevoegdheid in 't bijzonder den krijgsdienst omvatte, *dekens,* een of twee *sekretarissen, een rentmeester* en, sinds het begin der 16^e^ eeuw ook een *koningstabel* (thans « konstabel » geheeten). Deze was als de vertegenwoordiger van den vorst en oefende een streng toezicht uit over den staat en het onderhoud der gildewapens. Verder was hij gemachtigd ter plaatse landjuweelen in te richten of deze elders te volgen.

Benevens een hun voorbehouden bidplaats en feestzaal beschikten de schuttersgilden ook over een oefenplaats waar zij zich op hun edel sport vrij konden toeleggen. Aldus bezat het St Jorisgild het nog bestaande « Schuttershof » onderaan den Allerheiligenberg langsheen den Demer gelegen. Dit eigendom, dat de gezellen van den grooten voetboog eeuwen in gebruik hielden, werd hun in 1507 door het stadsbestuur ten geschenke gegeven, als belooning voor de dapperheid waarmede zij een aanval van het Geldersch leger tegen de stad Diest hielpen verijdelen.

St Joris'gild stond bij den aanvang der XVe eeuw hoog in aanzien, wat bewezen wordt door het feit dat vele

(1) Raym. : « Kerkel- en liefdadig Diest » blz. 225-226.

voorname edellieden zich als gildebroeders lieten inschrijven. In 1401 vinden wij de toetreding vermeld van 22 ridders waaronder de Heeren van Diest, Heinsbergen, Schoonhoven, Grimbergen, Rotselaar, enz. In 1404 werden nog 8 voorname edellieden in het gild ontvangen. De onderwerping dezer leden aan de voorschriften der vereeniging moest door ieder ridder op een perkamenten diploma bezegeld worden.

De roem van het St Jorisgild bepaalde zich niet enkel bij oorlogsfeiten ; ook op vreedzame landjuweelen wisten zijne leden met onderscheiding op te treden (1). Zoo bekwam zekere Jan van Lare op een prijskamp, in 1458 te Mechelen uitgeschreven, den eerepalm bestaande uit vijf zilveren vazen die hij de gilde ten geschenke bood en hierdoor het ambt van *schepenknaap* verwierf. Tijdens de Spaansche oorlogen verloor het voetbooggild veel van zijn luister en in de XVIIe eeuw ging het hem wellicht niet beter. In de volgende eeuw evenwel verkeerde het wederom in voorspoedigen toestand en strekte opnieuw bij elke plechtige gelegenheid de stad tot luister.

Welke waren de buitengewone inkomsten waarover ons gilde kon beschikken ? Een rekenboek van 1746 (2), berustend in 't archief der St Sulpitiuskerk, licht ons dienaangaande breedvoerig in. Wij vatten samen : 1° huurprijs van 't Schuttershof van 61 tot 88 gulden 's jaars ; 2° huurprijs van 2 huizen in de Keelstraat : 11 en 8 gulden ; 3° Vierhonderd gulden rente 3 °/₀ ; 4° Opbrengst eener legaatrente : 4 gulden 9 stuivers 2 oorden ; 5° eene stedelijke vergoeding, genaamd « harnas cedule » : 34 gulden 5 stuivers ; 6° jaarlijksche gift vanwege de Allerheiligenkapel : 21 gulden ; 7° huurprijs van een tuin nabij 't Schuttershof : 7 gulden ; 8° opbrengst eener legaat-rente van 550 gulden 3 °/₀.

Benevens eene mooie braak en verscheidene bekers, bezat het gilde op 10 November 1757 nog volgende tinnen

(1) Lijst der verschillende landjuweelen waaraan de Diestsche gilden en rederijkerkamers deelnamen : zie Dr *Martinelli* « *Diest in den Patriottentijd* ». Gent-Diest, 1892, blz. 63.

(2) « Manuale van Sinte Joris Gulde, gen^t^ de Groote Gulde binnen de Stadt ende Barronnie van Diest, begonst in den jaere Ons Heeren 1746 ».

voorwerpen (1) : « een dosyn groote schotelen ; een dosyn clyne schotelen ; thien dosynen en 10 telloiren ; twee wijncannen ; vijf soutvaeten ; vier mostaertpotten ; een boterpanneken » en ook « een coperen casrolle ».

Het einde der 18ᵉ eeuw was uitermate noodlottig inzonderheid voor onze stad. Ernstige geschiedschrijvers (2) schreven gansche boekdeelen over tallooze euveldaden, heiligschenderijen, ontvoeringen, requisities, dieverijen en onteeringen van allen aard, waaraan de Franschen zich na hun « intrede » te Diest naar hartelust bezondigden. Men huivert bij 't lezen van al deze geweldaden en men besluit onwillekeurig dat het optreden der bezetters, tijdens den jongsten oorlog, — we denken er niet aan ze te verschoonen ! — slechts een flauwen schemer is, vergeleken bij wat de Franschen, tijdens hun verfoeielijk Schrikbewind, hier hebben uitgericht. Het gebeurde in 1796. Niet enkel kerken, kloosters en godsdienstige broederschappen moesten het ontgelden ; ook onze rederijkerskamers en gilden werden ontbonden en hun goederen verbeurd verklaard. Dit was eveneens het lot dat het Sᵗ Jorisgilde onderging. Immers de wrok en de haat tegen den vernielwoedigen Zuiderbuur hadden een geest van opstand in de gemoederen ontstoken — denk aan den heldhaftigen Boerenkrijg ! — en al deze vereenigen werden, in de oogen der overheerschers voor zoovele nesten van samenzweerders en staatsgevaarlijken gehouden.

Na de kroning van Napoleon, den Corsikaan, tot keizer, ging het verzet onzer vredelievende bevolking aan 't luwen, zoodat ons Sᵗ Jorisgilde in 1811 weer mocht worden opgericht. Sindsdien evenwel, verloor het zijn bijzonder karakter.

Ten huidigen dage is « Sinjöres » nog een van de voornaamste « gulden » der stad, hoewel het enkel nog zijn bestaan wettigt door het geven van een paar dansfeesten voor zijn leden.

Den avond van Sᵗ Jorisdag wordt door een beiaardkoncert de opening der feestelijkheden aangekondigd. Terwijl alsdan de beiardier Vandeplas de mooiste Vlaamsche

---

(1) Zie « Manuale » hierboven.

(2) Zie o. m. : Di Martinelli : « *Diest in den Patriottentijd* » — « *Diest in den Sansculottentijd*. — « *Diest in de 17ᵉ en 18ᵉ eeuw*.

liederen uit zijn repertorium over de stad laat galmen, komen de gildebroeders samen met het bestuur, om 't gildenbier te « proeven ». Dat noemen ze « pruvens », al drinken ze dan weleens tot de maat bij sommigen dreigt over te loopen ! 's Maandags, in den namiddag, is 't koffiefeest voor vrouwen en kinderen, met de lekkere boter- of « guldekoekskens ». Daarop volgt het kinderbal, dat besloten wordt met twee dansen voor de « grooten ». 's Avonds tijgen de oudere gildebrôers en -zusters op hun paaschbest naar de versierde St Joriszaal om er, op hunne beurt, menigen flikker te slaan — en dat doen de Diestenaars naar hartelust tot in de kleine morgenduren ! — Den daaropvolgenden Donderdag is 't opnieuw groot bal : « vrouwkensavond ». Dan nooden de vrouwen de mannen ten dans, iets wat er bijzonder veel toe bijdraagt om den avond erg gezellig te maken. Tijdens de pauze geschiedt de naamafroeping der nieuwingeschreven leden, die voorafgaandelijk, op St Jorisavond, door het bestuur in den schoot van het gilde werden opgenomen. Hun wordt door den hoofdman, — den « vrouwkenshoofdman » indien de nieuwe leden tot het zoogezegde « zwakke » geslacht behooren — den gildebeker aangeboden, gevuld met schuimend « guldebier ». De nieuwe leden bestijgen eene tafel en doen hun best om, staande op één been, den beker in één asem te ledigen. Intusschen wordt « de held » uitbundig toegejuicht en, na deze plechtigheid, herneemt de danspartij als met hernieuwde kracht.

Het eens zoo vrome karakter van het St Jorisgilde ging in den loop der laatste twee eeuwen stilaan te loor. Dit sluit nochtans niet uit, dat er jaarlijks nog in St Sulpitiuskerk een plechtige mis wordt opgedragen tot zielenlafenis der afgestorven leden. Ook in de groote processie blijft het voetbooggilde vertegenwoordigd door den hoofdman met de « braak », voorafgegaan van twee schildknapen.

RICH. VAN WEDDINGEN.

De Kerk van Vollezeele

Vollezeele, bisdom Mechelen, was vroeger een parochie van het bisdom Kamerijk. Men bewaart er nog een ouden *Pastorale*, door Aartsbisschop Fenelon uitgevaardigd. Men aanzag ook de parochie niet als Brabantsch, maar als Henegouwsch : « *in den Lande van Engien* ».

Hoe lang de parochie bestaat, is niet geweten ; men kent de lijst der Pastoors sedert 1607, (en het is wel merkwaardig, dat de huidige Pastoor slechts de 13ᵉ is sedert dat jaar). Maar de vroegere kerk moest veel ouder zijn, zooals

blijkt uit bijgaande schets, naar eene oude « Chaerte fighuratief » uit 1556, eigendom van den weledelen Heer Baron de Steenhault. Voor zooveel men daarop zien kan, was dit een kerkje uit de 14ᵉ eeuw, ten laatste. Het was gebouwd met een kruisbeuk, en de toren midden op het kruis ; ten andere, sommige stukken van het oude kerkgerief wijzen op 15ᵉ en 14ᵉ eeuw, zelfs vroeger.

Deze kerk werd afgebroken, en op dezelfde plaats werd de huidige kerk gebouwd. Zij heeft geen kruisbeuk meer, maar drie beuken, alle onder één groot dak. Van

Koningsbreuk der oude schuttersgilde
van Sint-Joris te Diest

Gepolychromeerd houten beeld van St-Joris (1531 ?)
patroon der schuttersgilde van Diest.

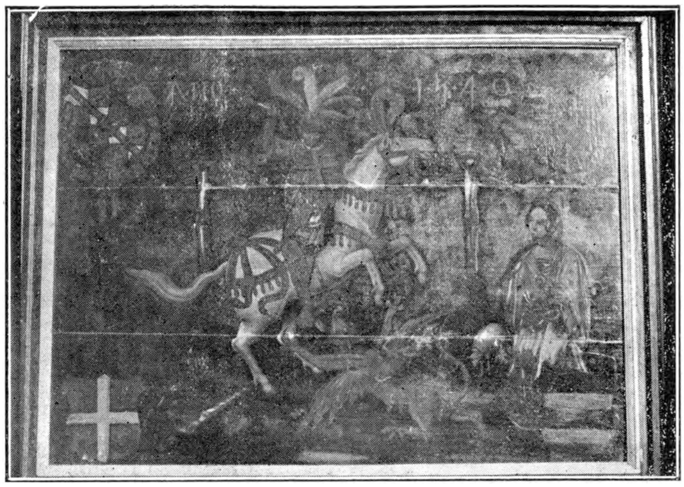

Paneel verbeeldende Sint-Joris
toebehoord hebbende aan de schuttersgilde van Diest (1740)

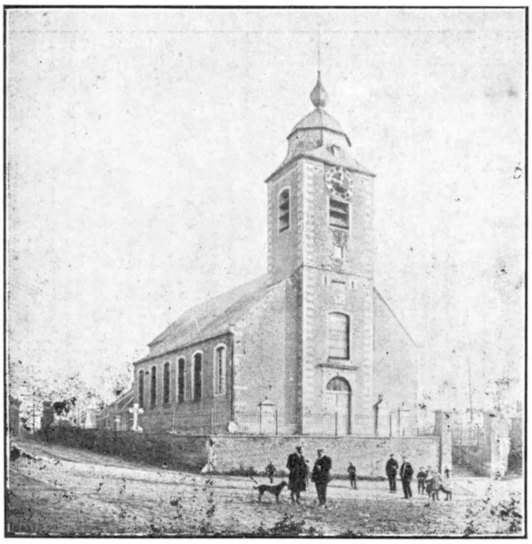

De kerk van Vollezeele

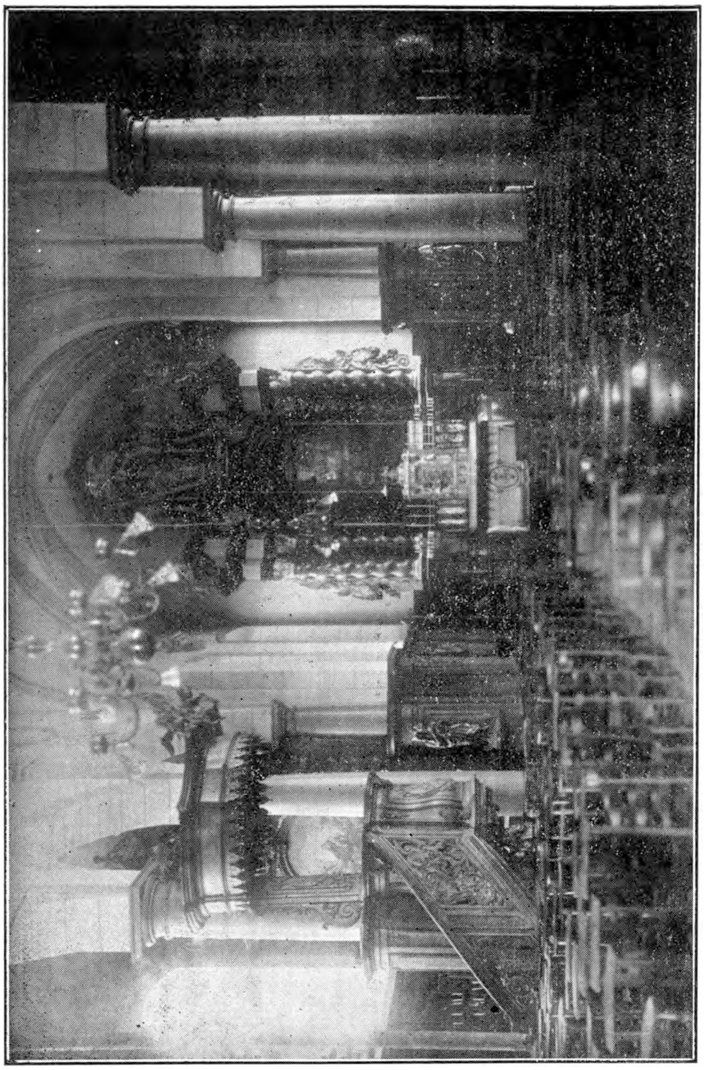

Binnenzicht der kerk van Vollezeele.

Kerk van Vollezeele O. L. Vrouwaltaar.

buiten is zij dus een rechthoekige blok in kareelen, zonder veel afwisseling, tenzij de grijze hoeksteenen en omlijsting der vensters in grauw-bruinen veldsteen. Het eenige dat haar wat vorm geeft is de toren met zijn eigenaardige kap en peervormige naald. De kerk werd gebouwd in 1776-1777, onder Pastoor Petrus De Mol, door de zorgen van de Abdij van Vorst, wier Abdisse het Patronaatsrecht over Vollezeele uitoefende. Het jaarschrift boven de ingangsdeur zegt : ABBATIssA foreStensIs De boUsIes nobIs strUXIt eCCLesIaM. Haar wapenschild staat uitgekapt in een steen boven 't oksaalvenster.

Van binnen ziet er de kerk veel beter uit dan men buiten verwachten zou. Zij kan een goede 30 meter lang zijn, waarvan een 10-tal meters voor het koor, en iets van 16 meters breed in 't schip. De middenbeuk is opvallend ruim en hoog, zoodat de meeste aanwezigen daarin plaats vinden. Vier Toscaansche kolommen scheiden hem aan beide zijden van de veel engere en lagere zijbeuken. Elke beuk is gedekt door een kruisribben-gewelf, met ronde bogen van de eene kolom op de andere. Barokstijl op zijn eenvoudigst. De eenheid van aanblik wordt verkregen door de alles omgevende, hooge muurbekleeding in gebeeldhouwden eik. Die van het koor, alsook de preekstoel, 4 biechtstoelen, communiebank, oksaal en orgel zijn van 't einde der 18e eeuw, het overige is in denzelfden stijl voortgebouwd in 1892. De beste stukken zijn de predikstoel en de biechtstoelen, wier uitvoering als steekwerk zeer te bewonderen is. De maker is Nicolas Bonnet van Nijvel (1784-1779).

Het Hoogaltaar, afkomstig uit de oude parochiekerk van Ninove, is de gewone hooge barokbouw in gemarmerd hout, met zijn vier gedraaide kolommen, zijn groote schilderij, zijn bovennis en gebroken friezen, waarop Engelen zweven. In de nis een beeld van Sinte Helena, keizerin, met het H. Kruis. Het tabernakeldeurtje (1) verbeeldt het offer van Abraham (voorafbeelding van het kruisoffer) en de schilderij is Christus op 't kruis, tusschen de twee moordenaars, en aan zijn zijde Maria, Sint Jan en Magdalena. Dit alles wijst erop, dat het altaar moet bedoeld zijn geweest als H. Kruisaltaar.

---

(1) Het tabernakel is afkomstig uit de kerk van Denderwindeke.

Het groote schilderstuk op hout, en wel bewaard, is goed werk. Het archief van Ninove schrijft het toe aan Otto Venius, maar de kenners gelooven dat niet. Een naam of handteekening is er niet op te vinden, maar, wat daarvan zij, de schilder was een meester ; zijn Christus vooral, en de Moeder, alsook de moordenaars zijn heerlijk geschilderd. Sint Jan staat in een storende, theatrale houding ; iets beter is Magdalena. Het geheel echter, zoo voor teekening als verwenspel, geeft prachtigen indruk.

Links van den aanschouwer is het O L. Vrouwaltaar, goed gesneden in eik, op denzelfden leest als het hoogaltaar, maar kleiner. De schilderij, zonder groote kunstwaarde, is toch 't zien en 't bewaren waard. Zij stelt voor Maria met het kind Jesus, den Rozenkrans uitdeelend aan een adellijke familie met beschermheiligen : Sint Dominicus en Franciscus, Sinte Catharina van Siena en een andere heilige, misschien Sinte Anna De kleederdracht der personen is 17ᵉ eeuwsch. Vroeger stond er boven in het *cartuccio* een wapenschild, gevierendeeld door een kruis, met in 1 en 4 een leliebloem, in 2 en 3 een kasteel of toren, omgeven door een hoed met drij kwasten aan beide zijden. Een prelaat of priester van dezelfde familie, die 't altaar schonk ?

Op dit altaar staat een oud Mariabeeld uit de jaren 1500. Maria draagt het naakte kind Jesus dat zegent. Dit beeld behoorde vroeger aan een oude kapel, nu afgebroken en herbouwd met een nieuw beeld.

't Altaar van den rechterzijbeuk is toegewijd aan Sint Paulus, den patroon der kerk. Zijn onaanzienlijk beeld staat in de bovennis, en de schilderij, goed van kleur maar zwak van samenstelling, verbeeldt Sint Paulus' bekeering. Overigens, het heele altaar, insgelijks in ouden eik, is veel minder goed van bouw- en steekwerk dan zijn tegenhanger.

Al is Sint Paulus hier patroon, de meest vereerde volksheilige is Sint Antonius de kluizenaar. Zijn beeld staat op dit altaar, en is 't oudste stuk dat zichtbaar aan de vroegere kerk herinnert. In deze oude kerk was een altaar aan hem toegewijd (rekeningen spreken van den *tresorier van Sint Antonius autaar*), Het beeld is zeker niet jonger dan de 15ᵉ eeuw, en stelt den Heilige voor als abt, met staf en Regelboek ; bij hem staat een verken, omgeven met vlammen dat wijst op de besmettelijke ziekte : *Sint-Antoniusvuur*, waartegen de Heilige in de Middeleeuwen, en in de jaren 1600 met vernieuwde godsvrucht, aanroepen werd.

Daarbij Sint-Antonius heeft hier zijn Broederschap, in 1720 ingesteld, zijn nog oudere Gilde, en zijn reliquie in 't zelfde jaar 1720 geschonken door de Abdis van Vorst in een zilveren gedreven houder met opschrift : *Reliquiæ S. Antonii Abbatis, dono datæ a Reverenda Domina Abbatissa Forestensi parochie Vollzelle 1720.* Deze reliquie wordt uitgesteld in een gebeeldhouwde houten en vergulde rijve, waarboven het borstbeeld van S. Antonius staat, met, rondom het voetstuk, duivels- en zwijnskoppen. Twee engelkopjes aan de zijden van dit schrijn zijn allerliefst gebeiteld : dit is ook een stuk uit de 18e eeuw.

Maar het juweel van de kerk is haar Remonstrans in prachtig gedreven zilver met vergulde gedeelten. De algemeene vorm herinnert aan de middeleeuwsche monstransen, maar al de bouwgedeelten zijn naar klassieke orden : ionische en corinthische zuiltjes, kloktorentje met fraaie bekapping, bloemslingers en sieraden van voet en knoop. De lijven en de buigingen van dit stuk zijn uiterst bevallig en evenwichtig. In den middentoren staat Sint-Paulus, en rondom dezen de 4 Evangelisten ; in 't linker zijkapelletje O. L. Vrouw ; in 't rechtere Sint-Antonius, wat er op wijst, dat vroeger de drie altaren der kerk aldus verdeeld waren. De voet draagt op de onderzijde het opschrift : *R. Dons. Brisong Anghiensis, pastor in Vollezeele procuravit anno 1613, Joe Penninck Maierio* ».

Aan de eerste linkerkolom bij 't intreden der kerk staat een oud beeld, door den voorgaanden Pastoor ontdekt en aan de kerk geschonken. Het is God de Vader met het doode lichaam van zijnen Goddelijken Zoon op den schoot. De uitdrukking is hoogst treffend. Het werk schijnt te behooren tot de Duitsche gothieke beeldhouwkunst der 14e eeuw.

Nog een zeer oud meubeltje is een hangend koperen gietvatje, dienende voor de handwasschingen, en in de sacristij bewaard. Men ziet er dergelijke op miniaturen van de 13e eeuw. Daar dit keteltje van onheuglijke tijden aan de kerk behoort, getuigt het voor de oudheid van onze vroegere kerk en van de parochie.

Alles te zaam genomen, een kerk met eigen aard, een smaakvol uitzicht, en niet te versmaden kunstschatten.

A. Walgrave
der Kon. Vl. Acad.

Het Gasthuis van Hulst, thans te Assche.

Vreemdelingen herbergen was een werk van barmhartigheid, dat in de oude tijden zeer in eere stond.

Alle kloosterregels der middeleeuwen scherpen op bijzondere wijze de plicht van gastvrijheid in, bijzonder de opname der arme reizigers. Geen plaats of parochie van beteekenis of men vond er een gasthuis, gesticht door vrijgevige giften om een onderkomen te bezorgen aan behoeftige reizigers. Vanzelf werd het gasthuis een ziekenverpleging.

De slechte toestand der wegen, het gebrekkige der middelen van vervoer, stelden de reizigers bloot aan zware vermoeienissen en talrijke ongevallen, zoodat zij dikwijls ziek en gewond opname kwamen zoeken in de gasthuizen. Vele gasthuizen, doch niet alle, werden bediend door zusters of broeders, die zich gewoonlijk onder den regel van den H. Augustinus in den dienst van het gasthuis hadden toegewijd.

Aan de gasthuizen was steeds een kapel verbonden. Meestal zorgde een pastoor of kapelaan voor den dienst en waren H. Missen gesticht, die aldaar gelezen werden.

Het gasthuis van Hulst, een stadje in Vlaanderen, thans Zeeuwsch-Vlaanderen, bestond in 1341 reeds lang; er was toen een capelrie in het oude en het nieuwe hospitaal.

Later worden de vicarijen van Sint-Blasius en van Sint-Juliaan in het gasthuis vermeld. De namen van kapelaans van het gasthuis zijn bekend tot 1538.

Het werd bediend door zusters van den H. Augustinus, die ook school deden. De burger- en godsdienstoorlogen op het einde der 16[e] eeuw deden het gasthuis, dat nog in volle bloei was, ten onder gaan. Tijdens de overheersching der Kalvinisten in Hulst, 1578-83 en 1591-96, was het verblijf voor geestelijken in de stad onmogelijk. De voortdurende invallen, het doorsteken der dijken door de oorlogvoerende partijen maakten van het tegenwoordige Zeeuwsch-Vlaanderen een onbewoonbaar moeras.

Nadat door de inneming van Hulst in 1596 door den hertog van Parma de Katholieken in hunne rechten hersteld waren, begon het stadsbestuur aan den opbouw van het verwoeste hospitaal te denken. De zusters van het gasthuis waren uitgestorven.

Met het bestuur van het bisdom Gent (Hulst behoorde eerst tot Utrecht, sinds 1559 tot Gent) werden onderhandelingen aangeknoopt, wat tot gevolg had, dat zusters uit het gasthuis van Sint-Elisabeth te Antwerpen naar Hulst zouden komen om het herstelde gasthuis te bedienen. Zij zouden evenals vroeger de arme reizigers drie dagen herbergen, zieken en gekwetsten, waaronder ook de soldaten, verplegen en de schoolkinderen het A. B. C., lezen en schrijven, speldwerk en naaien leeren. Dan nog naar « oude costuyme met de selve schoolkinderen alle Sondagen en Heilige dagen komen hooren het sermoen ende dienst van de Misse in de groote kerck deser stede ».

Een uitvoerige overeenkomst over het oprichten en herstellen der gebouwen, het onderhoud en de verplichtingen der zusters werd aangegaan door het stadsbestuur na verschillende bijeenkomsten met de afgevaardigden van den bisschop van Gent. De overeenkomst werd goedgekeurd door den bisschop van Gent, Petrus Dammant, 3 April 1604.

Met toestemming van den bisschop van Antwerpen hadden de zusters van het Sint-Elisabethsgasthuis dier stad, Z. Marie Franchoise en Joanna Neve of de Neef, haar intrek genomen in het oude gasthuis te Hulst in September 1603. De eerste werd tot Moeder aangesteld ; Z. Joanna Neve of de Neef keerde later terug naar Antwerpen, waar zij in 1652 overleed. Toen de gebouwen, in het kontrakt vermeld, als ziekenzaal, pesthuis en school hersteld en voltooid waren zijn nog enkele zusters uit Antwerpen overgekomen. Het contract met het stadsbestuur is overgedrukt in : *J. v. Lansbergen : Beschrijving der stad Hulst* (Rotterdam 1692) Een lijst der zusters met eenige bijzondere aanteekeningen, afgeschreven uit een register van het gasthuis der zusters te Assche, volgt hierna.

Veertig jaar wijdden de zusters hunne beste zorgen aan het gasthuis.

Door de verovering van Hulst in 1645, werd alle uitoefening van den katholieken godsdienst verboden in Hulst en Hulsterambacht. Het verblijf aldaar werd aan alle priesters ontzegd. Prins Frederik Hendrik kon evenmin als de gezant van Frankrijk eenige toegevendheid voor hen van de Generale Staten van Holland verkrijgen.

De zusters mochten niet langer verblijven in het gasthuis en zochten een voorloopig onderkomen over de grens

te Sint-Nicolaas (Waes). Bisschop Triest van Gent, haar beschermer, vond voor haar een onderkomen in het verlaten en vervallen gasthuis te Assche bij Brussel. De voorwaarden en overeenkomst voor hare vestiging aldaar vindt men in : *Miraeus-Foppens, Opera Diplomatica* IX, 492-494.

Nog altijd bewonen de zusters Augustinessen het ouderwetsche gasthuis te Assche. Met voldoening toonen zij nog de gedenkstukken van haar gasthuis te Hulst : oude meubelen, waaronder zeer fraai bewerkte eiken kasten, de meubelen en al het benoodigde voor een apotheek uit dien tijd, alsook geschilderde portretten, zooals van een burgemeester of commandant te Hulst, een ruiter te paard ; van zuster Marie Franchoise, een klein paneel. Van haar heeft of had men ook een portret in het Sint-Elisabethgasthuis te Antwerpen. Verder onder de portretten der Norbertijnenpastoors van 't gasthuis, meest heeren van de abdij van Grimbergen ziet men nog de twee Sint-Michielsheeren van Antwerpen : 1° Jozef Dapiano, geb. te Antwerpen in 1604, Norbertijn in Sint-Michiel, priester gewijd te Antwerpen in 1629, pastoor in 't gasthuis te Hulst, keerde hij terug naar de abdij en overleed den 4 Oct. 1669.

2° Fr. van der Licht, geb. te Antwerpen in 1605, Norbertijn in Sint-Michiel in 1625, priester gewijd in 1629.

Hij was pastoor bij de verjaging der zusters uit Hulst en bij hunne installatie te Assche. Drie jaar later werd hij pastoor te Deurne.

Vóór hem was pastoor in het Hulstersch gasthuis de Cistersiënser of Bernardijn, Bernardus Petri, geboren te Mechelen, geprofest in het klooster der Potheeren te Antwerpen in 1623. Hij overleed en werd begraven in het gasthuis te Hulst in 1643. Het prachtige portret in vergulde lijst, bewonderd door vele kunstenaars, stelt een zwak persoon voor, oud 38 jaar, zegt het inschrift. Het is het werk van een meester in de kunst, misschien wel van den beroemden schilder van Hulst, Cornelius de Vos.

De gebouwen van het gasthuis te Hulst werden in woningen veranderd ; thans zijn nog over aan de voorzijde de woningen in de Gentsche straat bewoond door den heer J. F. de Moor tot dat van den heer De Cock-Silva, B 20 tot 23. Het erf van het gasthuis besloeg aan de andere zijde de stadswallen, ten deele de Beestenmarkt en van achteren het straatje den Vestdijk. Bijna onveranderd uit dien tijd

is de fraaie zijgevel in Brabantsche stijl aan de beestenmarkt met banden en hoekblokken in natuursteen, toegemetselde kruiskozijnen en met een nis voor een beeld.

De vele vaste goederen en het inkomen van het hospitaal, renten en landerijen, eertijds bestuurd door een ontvanger, benoemd door de gemachtigden van den bisschop en het stadsbestuur werden geeigend door 's lands algemeene kasse. Zij werden als alle andere geestelijke goederen aan den staat vervallen verklaard. Dat het giften waren geschonken voor liefdadige doeleinden voor arme zieken van Hulst, werd niet in acht genomen.

Omdat zij Roomsch waren hadden zij alle aanspraak op recht verloren. Het volgende vindt men in het vermelde register.

In nomine Domini. Amen.

In het jaar 1740 is door mij fr. Guielmus Joannes Bastiaenssens, pastoor des gasthuis van Assche ende Canonick der Abdij van Grimbergen gecopieert eenen ouden boek, in denwelcken geschreven stond den inhout deser :

Memorie van het gasthuis van Hulst gefundeert 1603.

In den eersten, de stadt van Hulst is belegert geweest den 4 Oct 1645 door de Hollanders ende Franceisen ende ingenomen den 4 Nov. 1645.

Ons gasthuis is door deze belegeringhe heel in roeten geslaghen, want hebben op het selven ontfangen 52 a 53 bommen ende ontallycke cannonsballen, soo datter in alles een groote ruine is geschiet, in den bouw en andere materialen. De kercke van het gasthuis was begonnen te bouwen tot boven de gelase vensters twelke wij met groote droefheit hebben sien afbreken van de Hollanders, tot ons groot leetwesen het sieckhuys hebbende 36 koetsen van alles wel voorsien om de sieken te dienen, ter aarde gesmeten, noch een camer voor de officiers met 4 koetsen, ende een voor de vrouwen met 6 koetsen, ende een camer voor de geïnfecteerde krancken, soo gequesten als poeckens, zijn ook al te neder gelegt, behalve de muragien ende eenige solderinghe, die nog zijn blijven staan.

Het werckhuys met de keucken zijn in hun geheel gebleven. De apothecke staende ten eynde van de pant (kloostergang) is ook een weyningh geschonden geweest. Daar was ook een schoon packhuys voor der zieken cleederen te leggen tegen dat zij uitgingen en quamen sy te sterven zoo waeren die tot profijt van 't gasthuis.

Den pant is heel gebleven, behalven, dat hier en daar brocken uit waren, want het een grooten en dicken bouw was. Alle de kelders zijn goet gebleven. Den eenen stont in den pant, den tweede aan de kercke, den derden op de plaets, synde van drij vijf gemaekt. Daer was een waschhuis met twee pompen, d'een regenwater, d'ander putwater. Een slaghuis om de beesten te slaen, want sy hielden koeijen en schaepen met een schaepherder.

Aan de plaets stondt het kerckhof, afgesepareert van den hof met een doorne haeg met eenen muer tegen het westen. In den boomgaert was eenen vischput staende in het midden van den boomgaert, waermede wij religieusen ons lijnwaet begoten als wij waschten ofte bleecken, waerin stonden wel 200 fruytboomen.

Daer was een schoone brouwerye, daerteghen de backerije. Daer nevens een camer voor den gaenden man. Achter alle dit stondt de schole, groot genoeg om twee honderd kinders om te zitten.

Daerby een clyn camerken neffens de poorte. Daerbij stond het houthuis dat seer groot gebout was, en dat met schoon gerief voor het huis. De camer van den pastoor des gasthuis stond bij dit voorgenoemde. Daerbij nog een ander camer van den heer pastoor, die quame tegen den refter der religieusen, met een hof aen hebbende ende eenen uitganck aan de straete. En vermits de kercke nog niet was volbout, zoo was er een schoon camer alwaer den goddelijken dienst wirt gedaen, ende religieusen hunne getijden laesen ende alle andere goddelycke en godvruchtige wercken wirden gedaen tot lof van God en Maria.

De religieusen waeren geobligeert de siecken te dienen die geinfecteert van de contagieuse sieckte waeren, mitsgaders deselve werden gebracht in het hospitael, waertoe eene plaets was gedestineert, mits treckende daer vooren goeden salaris van die sy dienden, ende de stadt heeft hun toegestaen jaerlijks te geven een pensioen van 25 ponden grooten of ter siekten was of niet en als er siecken waren dan en mochten de zusters uit hun klooster niet gaen om te dienen dan in hun huys.

Ook was geordineerd van wegens syne coninckljke Majesteit van Spaniën, dat alle de waegene, die in de stad quamen, met hout ofte mutsaert, eenen af te werpen voor het hospitael, 't welcke de Hertoginne Isabella, Infante van

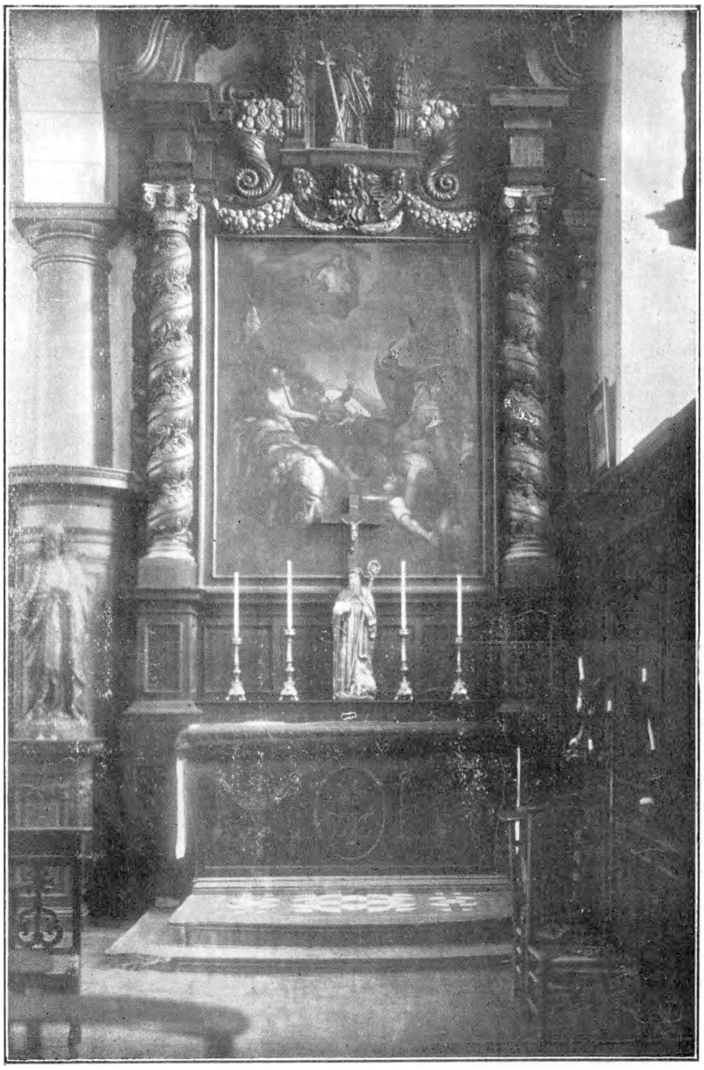

Kerk van Vollezeele. Sint-Paulusaltaar.

Kerk van Vollezeele.
De H. Maagd met het kind. (XVIe eeuw).

Kerk van Vollezeele.
Beeld van Sint-Antonius. (XVe eeuw).

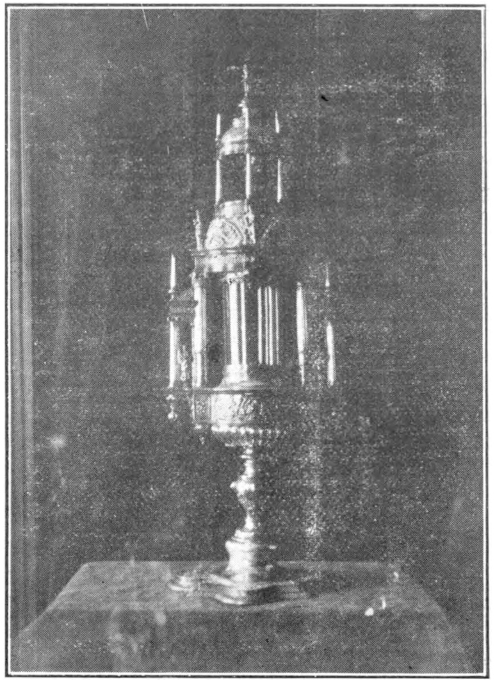

Kerk van Vollezeele.
Zilveren remonstransce (XVII eeuw).

Kerk van Vollezeele.
God de Vader, de gemartelde Christus dragende.

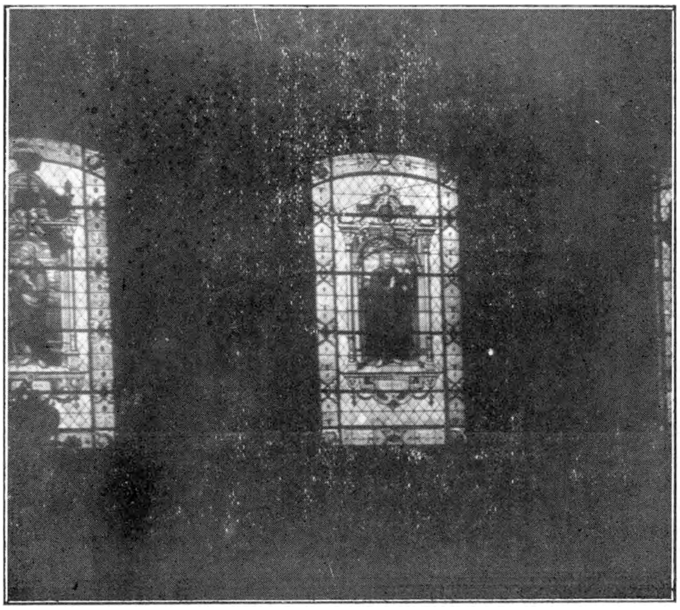

Kerk van Vollezeele. Glasramen.

Spaniën alles hadde geordineert met eenige pretensiën op de wijnen ende bieren voor dito Gasthuys. Hun wirt ook toegestaen door de Hertoginne, dat zij mochten eens 's jaers ommegaen om vlas geheel het landt van de Waes door, alwaer de religieusen wirden gerecommandeert door de heeren pastoors van de parochieën ofte steden waer zij gingen.

Raeckende alle de soldaeten van zijn conninklijke Majesteit van Spaniën, die in ons gasthuis quamen sieck ofte gequest ende andersins, trockken voor ieder soldaet acht en eenen halven stuyver daeghs, ende van de jonghmans hun amonitie broot; wierden betaelt van de Vier leden van Gent, de Heer Pastoor des voornoemde Gasthuis trock pensioen, en wird betaeld van de voornoemde Vier leden van Gent, zoo ook doctoor en chirurgijn maer en wete niet hoe veel.

In het jaer 1646 is onze Eerw. Moeder Elisabeth van den Putte met 13 religieusen gaen wonen op het casteel van mijnheer Schenaerts, daar zij gebleven zijn, totdat den Heere Godt hun zoude voorsien van een ander vertreck hebbende daer schole gehouden en apothekerye alwaer die van Sinte Nicolaes kwamen haelen, al wat zij noodigh hadden.

Wij hoorden, dat er teAssche een vervallen en gedestrueerde plaetse was, soo is onze Eerw. Moeder bij de edele vrouwe Baronesse van Assche coomen bidden om daervan te mogen genieten, 't gene zij met overstaen van zijne Hoogwaerdigheit den Aertsbisschop van Mechelen, Jacobus Boone, heeft toegestaen ende geloont, vervolgens de restauratie en andere brieven en contracten daervan gemaeckt.

Wij hebben begonnen dit Gasthuis te bezitten 29 Nov. 1647, alsoo dat al onse meubelen, leynwaet, cleederen, bedden, stoelen, bancken, schapraeyen, potten, pannen, schilderyen en alles dat er binnen onze huyze is hebben meegebracht soo in de keucke als silvere werken ende andersints, dat van Hulst is gecomen.

Suster Marie Françoise is geprofest 2 Sept. 1588 in het vermaert Gasthuis van Antwerpen oud zijnde 33 jaar ende heeft haar residentie alhier in Hulst genomen in Sept. 1603 met groote feest ende blijdschap zoo van Magistraten als burgerye, ende heeft geresideert 33 jaren ende een half met grooten lof, vervoordert hebbende met grooten arbeid naerstigheid ende wijsheid, ons voornoemde Gasthuis zoo in 't geestelijke als tijdelijke, alzoo dat zij met redenen mag genoemd worden fundatrisse van denselven huyse.

Naar veel krankheden en langdurige martelie van den steen, is zij gestorven met onze groote droefheid den 11 Febr. 1637. Haar uitvaert is solemnelijk gehouden den 19 dito, present mijnheer den gouverneur Valentijn de Lannoy, Mevrouw, Bailliu, Schout, Burgemeester, Schepenen en notabelen der stad Hulst, tot dewelke nog andere geestelijcke personen ook gegroet en geroepen zijn geweest 's noemens ter maeltijt.

Suster Elena Claree is in 't clooster gecomen 1604 geb. van Valencijn en geprofest in het vermaert clooster tot Hulst, is gestorven tot Hulst 1643 en aldaar begraven.

Suster Catherina Jansens van Wurenborght, geprofest tot Hulst en aldaer gestorven 1644 ende begraven.

Elisabeth Bosschaert geb. van Antwerpen geprofest... Sterft 20 Jan. 1606.

Suster Sara van den Putte geb. van Antwerpen geprofest... gestorven 16 Dec. 1617.

Suster Christina van den Putte geb. van Antwerpen geprofest... stierf 10 Aug. 1627.

Suster Catharina Steenwinckel is geprofest... stierf 20 Nov. 1630.

Suster Cornelia van den Damme geb. van Hulst geprofest... stierf 13 Mei 1632.

Suster Jenneken Tervants is geprofest... stierf 22 April 1636.

Suster Anna Kerckhoven is geprofest... stierf 16 Maart 1638.

Suster Elisabeth Camusot geb. van Brussel geprof. 16 Juli 1642, stierf den 22 Juli 1644. Te Antwerpen gestorven spelen gaende, maer te Hulst gehaeld en begraven.

Suster Francoise Hillens geb. van Antwerpen is geprofest den 15 Februari 1632, stierf 13 Febr. 1654.

Suster Margareta Valckx geb. van Antwerpen geprofest 25 Sept. 1629, stierf 21 Mei 1636.

Suster Anna Vermeulen geb. te Antwerpen geprofest 25 Sept. 1629, stierf 10 Sept. 1650.

Elisabeth Creft novitse geb. te Antw. stierf 4 Oct. 1645 te Hulst.

Suster Elisabeth van den Putte Eerw. Moeder geweest tot Hulst ende vandaer tot Assche ten tijde van 42 jaer heeft geregeerd met alle deugden, geprofest 1624, oud 17 jaer, stierf Oct. 1679.

Suster Antoinette Kockaert, Jubilaria geb. tot Antwerpen geprofest 22 Sept. 1617. Stierf 3 April 1671.

Suster Marie Francois Jubilaria geb tot Antwerpen geprof. tot Hulst 16 Aug. 1618, stierf tot Assche 5 Aug. 1671.

Suster Joanna Ragiers geb. te Antwerpen geprofest 11 Dec. tot Hulst 1630, stierf 3 Juli 1681.

Suster Suzanna Morsiels geb. te Antwerpen geprof... stierf 17 Juni 1669.

Suster Geertruye Luytens geb. te Gent, geprof. 1 Juli 1640, stierf 9 Oct. 1694.

Suster Maria Stelsens geb. te Antwerpen, geprofest 6 Aug. 1641, stierf 30 Aug. 1669.

Suster Marie Doby geb. te Antwerpen, geprofest 6 Aug. 1641, stierf 9 Sept. 1669.

Suster Maria van Denderen geb. te Antwerpen, is geprofest 11 Aug. 1642, stierf 18 sept. 1668.

Suster Elisabeth Freris geb. te Antwerpen is geprof. 21 Sept. 1643, stierf 1 Juni 1666.

Suster Geetruye Coen tweede Eerw. Moeder te Assche geprofest te Hulst 21 Sept. 1643, stierf 8 Jan. 1710 na een bestuur van 17 jaren ; wegens blindheid nam zij ontslag, zachtmoedig, nederig enz.

Suster Suzanna Ramont geb. tot Lokeren, geprofest 22 Sept. 1645, stierf 13 Nov. 1663, was de laetste geprofeste in Hulst.

A. Fruytier O. C.

De Kermissen van Brussel (1)

(Vertaling)

« Pueri circum innuptaeque puellae sacra canunt », De jongelingen en de jonge meisjes omringen het en zingen gewijde liederen ». Virgilius teekent die bijzonderheid op, wanneer hij ons in zang II van zijn Enéide het inbrengen van het houten paard binnen de muren van Troyas verhaalt. « Dit gebeurde te midden van het gezang en het dansen der jeugd » Niet over die liederen en dansen zal ik heden mijn lezers onderhouden, maar veeleer over eenige eigenaardigheden onzer hoofdstad. Kan men dan over die stad iets anders schrijven dan hetgeen men in de Baedekers vindt ? Zeker. Brussel is immers niet enkel de stad met de kant- en metaalnijverheid, vermeld in de Halkinatlassen ; het is niet enkel de stad, waarvan men slechts het stadhuis, het Paleis van Justitie, de Congreszuil of Ste Goedele bewonderd, het is ook het rijk van den humor, een plaats, waar het volk van lach en vermaak houdt en waarvan het kenmerk luidruchtige vroolijkheid is. En degene die twee jaar geleden in een blad dierf beweren dat de Brusselsche humor verdwijnt, had zich stellig niet de moeite gedaan ter plaatse zelf den toestand te onderzoeken en had zijn artikel geschreven in een goed verwarmde kamer.

Ik wil iets zeggen over de Brusselsche kermissen. De wijken, waarvan ik zal trachten de grootste aantrekkelijkheden of wijkkermissen weer te geven, behooren niet altijd tot de meest aristocratische. Dit doet echter niets ter zake. Het voornaamste voor die lieden is zich zelve en anderen te vermaken en daarin slagen zij volkomen.

Daaraan is het toe te schrijven dat die vermakelijkheden ieder jaar zoo veel volk lokken en veel bijval genieten.

We zullen hier spreken van de wijken Onze Lieve Vrouw ter Rooien, de Zandstraat, om te eindigen met de kermis van Brussel, die eigenlijk geen kermis is, maar iets zullen we zeggen van de « braderijen ».

---

(1) Dit werk is opgesteld door een student aan de Leuvensche Universiteit, candidaat-ingenieur. Het was een onderwerp naar de vrije keus van den leerling voor den volmakingskursus in de Fransche taal.

De stad Doornik had een braderij ingericht. Het is, zooals ge weet, een soort verkoop, in volle straat van zaken die uit de mode zijn en waar men anders moeilijk van af geraakt. Wel, daar Doornik zijn braderij had gehouden moest Brussel er natuurlijk ook eene hebben. De wijk van den Antwerpschen steenweg nam dat op zich en deed de braderij samenvallen met de kermis. En terwijl men veelkleurige lampen over de straat hing, werden er kramen op de voetpaden geplaatst en de koopwaar werd er uitgestald. Maar kermis en braderij zijn niet genoeg, de wijk moest een schouwing ondergaan, en daartoe verkoos men niet een senator, een schepen of een volksvertegenwoordiger, maar den grooten keizer Napoleon I. De verkoopers en verkoopsters van de braderij staken zich in de kleeding van 1810. Het zwakke geslacht maakte zich krollen en Napoleon trok voorbij. En ziedaar hoe de hoofdstad dit jaar, zooals de vorige jaren het geluk had den grooten keizer en zijn statige wederhelft welkom te heeten.

Hoe zag de keizerlijke stoet er uit? Voorop reden herauts te paard, standaards vol klatergoud recht houdend; daarachter kwam een reusachtige tamboer-majoor — altijd dezelfde — gevolgd door een militair muziekkorps uit den tijd van den veldtocht in Italië, dat, door een koddig anachronisme stukken uitvoert welke eerst in den laatsten tijd in zwang kwamen zooals « Viva Boma » dat een jaar of vijf geleden opkwam en nu nog dienst doet bij vroolijke omstandigheden.

Achter het muziekkorps kwam een bataljon soldaten, gewapend en gekleed als in Napoleons tijd. Het tweede gedeelte van den stoet is indrukwekkender. Voorop in 't midden verschijnt de keizer op zijn legendarisch wit paard. Hij houdt zijn rechterhand aan de ondervest en beantwoordt de toejuichingen van het opgetogen volk met een kort en koel hoofdknikje. Napoleon is omringd door een groep prachtig uitgedoste generaals en maarschalken. Daarna komen Marie-Louise en hare eere-dames, gezeten in mooie koetsen en gevolgd door tal van stoere fel gesnorde krijgslieden. Zoo moesten de mannen van het groot leger er uitgezien hebben bij den overtocht van de Moskowa of van de Beresina.

Ten slotte het onontbeerlijk cordon politieagenten, onbekwaam om het geestdriftig volk in bedwang te houden, dat aanhoudend opdringt om zoo dicht mogelijk bij de keizerin te komen.

Het spreekt vanzelf dat Napoleon en zijn gevolg na redevoeringen en de gebruikelijke plechtigheden uitgenoodigd worden om de herbergen te bezoeken en de hoogwaardigheden laten niet na daarvan gebruik te maken om menig glas lambik en faro door hun keelgat te gieten.

De wijk Onze Lieve Vrouw ter Rooien is met die waarvan ik straks spreken zal, de populairste ; zij is ook die welke door de verscheidenheid harer vermakelijkheden, door de actualiteit van hare humoristische voorstellingen het meeste volk lokt. Daar worden wedloopen ingericht ; aan een kruispunt ziet men mastklimmers enz... maar het is een gang, Rapenstraat geheeten, die het monopolie der aantrekkelijkheden heeft. Om slechts een voorbeeld aan te halen, men hangt een rot ei aan een beweegbaar touw. Geblinddoekt moet men trachten er met een stok tegen te slaan. Degene die het ei breekt, wint een prijs, en de toeschouwers worden duchtig bespat.

Van uit die gang komt men door een deurtje op een binnenkoer, waar een tentoonstelling ingericht wordt.

Eenige jaren geleden toonde men er een bundel wortelen, rapen, koolen, groenten van allen aard, waarvan de prijs in marken aangeplakt was. Men overdreef wat en zoo gold een raap milliarden ! En de oude vrouwkens uit de wijk, die nooit de bladen lezen en die als iedereen naar de tentoonstelling kwamen, keken verbaasd op en sloegen de handen ineen, roepend : Is het Gods mogelijk ? (1) Tegenover de groenten zat een als Wilhelm II gekleed gegrimeerde kerel, als een razende, in een kooi en terwijl hij naar de overwegingen van de bezoekers luisterde, bezag hij met treurig oog den prijs der waren in Duitschland.

Ik herinner mij, dat men het eerste jaar na den oorlog op een andere koer een stellage opgetimmerd had. Een electrische draad lag op den vloer door dien draad kwam de stroom, welke het tooneel verlichten moest. Op den achtergrond waren kerels zichtbaar, die Wilhelm en zijn kinderen, Hindenburg enz., verbeeldden. Rechts zaten drie rechters in roode toga en kleine « ketjes » fungeerden als gendarmen.En in de bladen had men aangekondigd : « Dezen avond, te 8 uur, wordt de keizerlijke familie gevonnist !

(1) Echt.

Dat was allerkoddigst; het is mij onmogelijk alle drollige gezegden te herhalen die men daar in 't marolliaansch te hooren kreeg, maar ik zal mij altijd de twee vonnissen herinneren, die uitgesproken werden. De beroemde admiraal von Tirpitz werd veroordeeld om verdronken te worden... in een glas water; de kroonprins — kromprins, zei men — werd veroordeeld om houthakker te worden voor zijn verdere levensdagen. Dan haalde de beul een bijl van onder zijn vest te voorschijn en hakte er op den vloer den electrischen draad mee door, zoodat de plaats opeens in de duisternis gedompeld werd. De zitting was geheven (1).

Er dient opgemerkt dat wanneer het volk van Onze Lieve Vrouw ter Rooien een stoet inricht, deze koddig is, maar hij eerbiedigt zich zelf. Straks zullen we daar de beteekenis van zien

De wijk van de Zandstraat gaat dit jaar voor de 578ᵉ maal haren vrijheidsboom planten. Die wijk is als een kolonie van volksmenschen op een min of meer aritocratisch gebied. Inderdaad, dit is ten Noorden begrensd door de Kruidtuinlaan: ten Westen door de Nieuwstraat; ten Zuiden door het Muntplein rond Ste Goedele; ten Oosten schijnt Leopold I de wijk te bewaken. De groote aantrekkelijkheid van de kermis is hier niet meer de blijde intrede van vorsten of een tentoonstelling, maar het planten van den Meiboom. De oorsprong van dat eigenaardig gebruik klimt op tot het jaar 1350. Dat jaar had er een bloedige oorlog plaats tusschen de Brusselaars en de Leuvenaars; volgens de traditie behaalden de eersten op de andere een schitterende overwinning. Dan zwoeren de overwinnaars elk jaar die gelukkige gebeurtenis te herdenken door het planten van een vrijheidsboom, altijd op dezelfde plaats in de Broekstraat. Hun afstammelingen namen het gebruik over en tot op den huidigen dag gebeurt het met veel vertoon. Er werd inderdaad gezegd, dat indien de Brusselaars een enkele maal die plechtigheid oversloegen, het voorrecht aan de Leuvenaars toekomen zou, die, meen ik, zoo nalatig niet zouden zijn en zulks zou de Zandstraat niet willen.

Brussel is, bij uitstek de stad der optochten; alles wordt als voorwendsel gebruikt om met muziek uit te gaan. Ook zal men niet verwonderd zijn te vernemen dat het

---

(1) Echt.

stoetsgewijs is dat de boom naar de Broekstraat gebracht wordt. Die stoet trekt goed op den Napoleon's stoet op den Antwerpschen steenweg. Hier ook zien wij aan 't hoofd van den stoet wat men noemt « vlekke muziek », dat is veel lawaai en weinig harmonie. Daarachter komen eenige veldwachters gezeten op kartonnen paardjes, om het volk op zij te jagen en doorgang te verschaffen aan koetsen, waarin de koning en de koningin der wijk zitten. Die vorsten hebben geen ander ambt dan getuigen te zijn bij het planten van den boom om de Leuvenaars te beschamen, zoo deze zij iets in te brengen hadden. Men ziet dat alles voorzien is. De boom komt in den stoet onmiddellijk achter de koetsen en ten slotte vóór het traditionneel cordon politieagenten komt het vroolijk rad, dat die wijk alleen bezit. Het is een ronde plaat van 3 tot 4 meters doorsnee, dat voortgewenteld wordt en waarop ledepoppen vastgemaakt zijn. Deze zijn elk jaar anders gekleed en gegrimeerd en maken toespelingen op onlangs gebeurde feiten. Zoo kon men zekeren dag naast Landru, die zijn negentiende slachtoffer wurgt, een bekenden industrieel zien, die bij gelegenheid van een beroemd proces een advokaat vet betaalt.

Het ware volmaakt, indien de stoet zich daarbij beperkte. Ongelukkig — en hier herinner ik aan de hooger gemaakte opmerking — is hij omringd door een menigte dansende oude en jonge mannen en vrouwen, die van twee uur af de ronde van de herbergen gedaan hebben en zich zelf te buiten gaan. Vrouwen met los hangend haar en versleten kleederen, waggelende mannen, jongens en meisjes die geen van allen deftig voorkomen, dat alles woelt en krioelt knielend en tierend rondom den stoet en den boom. Virgilius, wiens aanhaling aan 't hoofd van dit opstel staat, zou het nooit gewaagd hebben zulke wanorde uit te denken bij het binnenbrengen van het houten paard in Troye.

Onder den oorlog, toen de vijand ons grondgebied bezette en ons zijnen wil voorschreef, werd er geen Meiboom meer geplant; het was verboden. De boom was nog enkel een dennen taksken, dat door twee of drie leden van de Sint-Laurentiusgilde, bijna heimelijk, in 't bijzijn van getuigen op een onbebouwde plaats in den grond gestoken werd. Maar te Leuven had men het zoo kwaad als te Brussel en niemand dacht er aan de waarde van de plechtigheid te betwisten, want degenen die men daardoor tartte, waren

Braderij te Brussel. Sinte-Kathelijnemarkt.

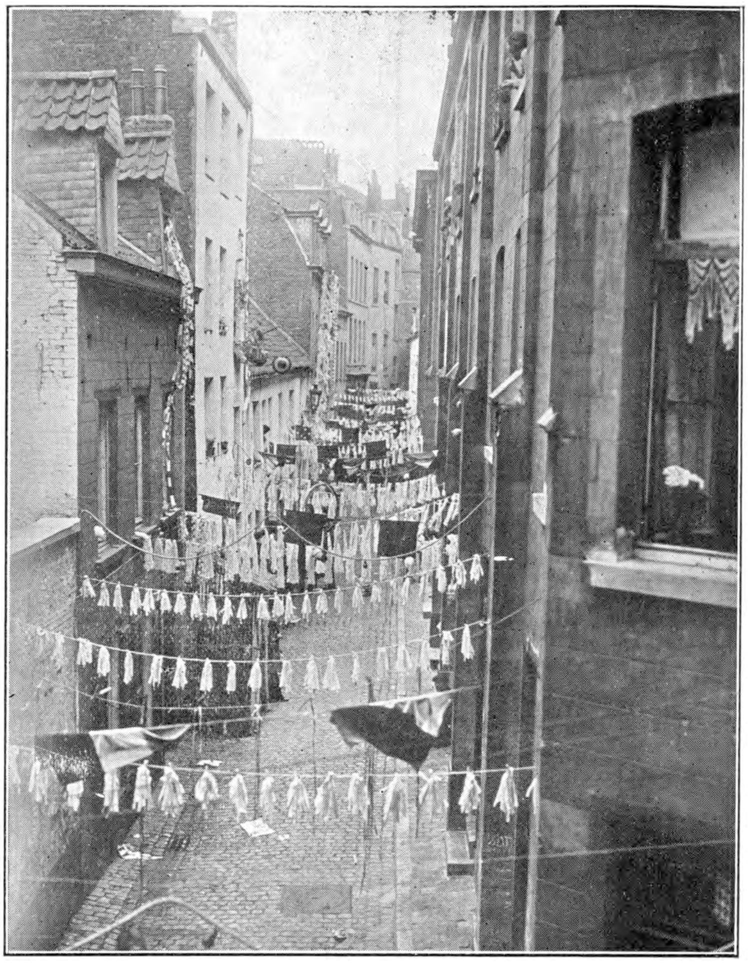

Onze-Lieve-Vrouw-ter-Rooien te Brussel.
Versierde straat bij gelegenheid der Wijkkermis.

Wijkfeest te Brussel na den Oorlog. Tooneelen der bezetting.

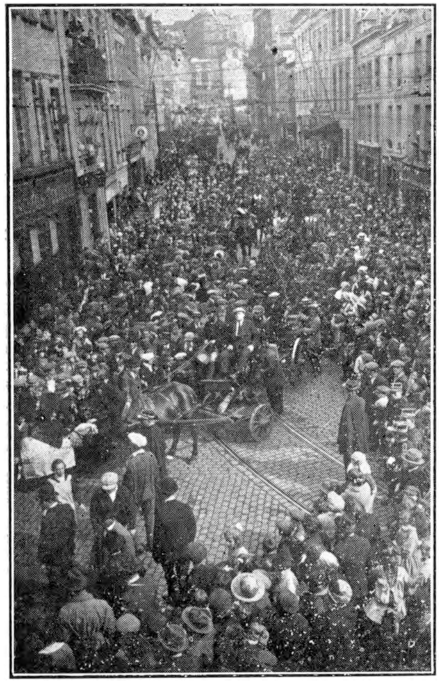

De Meiboom te Brussel.
De Stoet, Schaerbeekstraat. Het vervoeren van den boom.

Braderij te Brussel. Sinte-Kathelijnemarkt.

niet zoozeer de Leuvenaars dan wel de bezettingstroepen en hun hoofd, den beruchten von Bissing.

Nu moet ik nog spreken van hetgeen in het hoofdstuk plechtig genoemd wordt de « groote kermis » van Brussel. Die kermis is er eigenlijk geene ; ik meen het reeds gezegd te hebben. Inderdaad, zij bestaat enkel uit optochten die plaats hebben den Zondag van het nationaal feest. Zonderling, de Ommegang en de Reuzenstoet volgen beiden denzelfden weg en volgen elkaar met een tusschenpoos van 15 of 20 minuten. Zoo zou het althans moeten zijn ; doch daar de stoeten te Brussel, volgens de overlevering, altijd moeten te laat aanvangen, valt het dikwijls voor dat een stoet die om half tien zou moeten vertrekken, slechts te 10 uur of half elf in beweging komt en dat twee stoeten te gelijk vertrekken.

De ommegang ontleent zijn naam aan een aloud godsdienstig gebruik dat eigen is aan sommige Vlaamsche steden, Veurne bij voorbeeld. Elk jaar, op hetzelfde tijdstip, had een boetprocessie plaats, die om de stad ging en soms tot op het platteland doortrok. Burgers, edellieden en dorpbewoners, alle klassen waren erin vertegenwoordigd. Zoo komt het dat de Ommegang, ontdaan van alle godsdienstig karakter, heden niet meer binnen de stad, maar rond de stad gaat en slechts uit maatschappijen en vereenigingen bestaat. Al de maatschappijen van het land schijnen dien dag te Brussel bijeen te komen : turnkringen, opstappend onder de leiding van een hoofd, wielrijdersvereenigingen, voetbalclubs, vooral degene die aan't hoofd van het kampioenschap komen, schietmaatschappijen met geweren en bogen, visschersvereenigingen met net en vischlijn, voorafgegaan door een flinke marketentster ; zangmaatschappijen, die, naar men zeggen zou, bang zijn om zich te laten hooren en ten slotte de onmisbare muziekmaatschappijen, zonder de welke een stoet geen stoet meer is en die gelukkig klankenharmonie en leven in het schilderachtige van den optocht brengen.

Maar daar zijn reeds de reuzen ; zooals altijd zullen zij den verloren tijd willen inwinnen en botsen zij op de achterhoede van den ommegang. Zij marcheeren achter elkander, de jongsten voorop, ook schijnen zij er genoegen in te scheppen dansend te kunnen rondgaan. Zij vormen een groote familie van 16 of 17 leden, waarvan de voornaamste

heeten : Goliath, de Sultan en zijn vrouw, de Sultane, nonkel en tante, bonpapa en bonmama, de ouders van laatstbedoelden en eindelijk de stichters en onbetwiste hoofden van het reuzengeslacht. Janneken en Mieken, die allen te Brussel al even volksgezind zijn als Manneken Pis, ofschoon hun gestalte kleiner is dan die van hun kozijn uit Oostende, die wel gemakkelijk de tweede verdieping van een hoog huis bereikt. Dat reuzenras is zeker een gelukkig ras, daar het verzekerd is nooit den laatste van zijn naam te zien vergaan ; er werd mij inderdaad bevestigd dat geregeld alle twee of drie jaar een geboorte de verliezen komt vergoeden die de ouderdom of het ongedierte aan de familie zou kunnen toebrengen. Om den optocht te sluiten verschijnt het beroemd ros Beiaard, onsterfelijk gemaakt door Huon de Villeneuve, den zoo nederigen « trouvére » (vinder) uit de 13e eeuw. De manen van het paard komen tot boven den luchtkabel van den tramway en men moet dezen met bijzondere haken in de hoogte steken, opdat het dier er onder door zou kunnen. Op zijn rug zitten de vier dapperen van Karel den Groote, de vier Heemskinderen, Reinart, Guiscard, Allard en Rijkaart. Indien echter de politie niet alle betooging verboden had die van aard kon zijn om de goede orde van den stoet te storen, zouden wij op Beiaard het hooger aangehaald vers van Virgilius kunnen toepassen met uitzondering nochtans der gewijde zangen.

Het doel van beide stoeten is de plechtigheid op te luisteren die plaats heeft op de Groote Markt, alwaar de maatschappijen voor den burgemeester voorbijtrekken, en de reuzen allerlei vroolijke dansenuitvoeren, zooals bijvoorbeeld tangos en fox trotts. Hier doet zich een vermakelijk tusschenspel voor : ieder weet dat de heer Max niet gehuwd is en dat men, wat « druppels » alcohol, jenever of absint betreft, men zich er niet minder dan twee liters ineens mag aanschaffen. Als vrijgezel heeft onze burgemeester geen verplichting tegenover een vrouw en als Belg mag hij geen druppel meer drinken Het is echter een gebruik dat eene der marketentster, die de visschersmaatschappijen vergezellen, hem een druppelken aanbiedt om zijn dorst eenigszins te lesschen ; ik zeg een « druppelken », want gewoonlijk was het Hasselt. Niemand echter is er ooit in geslaagd te weten wat hem aangeboden wordt sedert de bekende alcoholwet, maar wat voor niemand een geheim is, is dat de heer

Max de lieve marketentster altijd met twee malsche klinkende kussen op de wangen beloont (1).

Zoo vermaakt zich het Brusselsch volk en daar wij op dit oogenblik in een tijd zijn, waarin tegenover het vasten door de katholieke kerk opgelegd, de vroolijkheid schier een wet is, kan ik niet nalaten een vergelijking te maken tusschen de kermissen en den carnaval. Hij, die op carnavaldagen in de straten en op de lanen van de hoofdstad rondslentert, is getroffen door het klein aantal verkleeden, die hij er aantreft. Nadat ik laatst gedurende een uur op de Noordlaan — thans Adolf Maxlaan — op- en afwandelde was, heb ik er slechts drie gezien Op de gaanpaden was er daarentegen veel gedrang van menschen die evenals ik teleurgesteld waren. Op Halfvasten, wanneer de koninginnenstoet zal uitgaan, ingericht door de « Gais Lurons », een maatschappijdie geld inzamelt voor sommige werken, zien wij enkel die grootmoedige menschenvrienden of andere gelijkaardige vereenigingen maar verkleede menschen uit het volk vertoonen zich schier niet meer. Heden dat het pond zoo hoog staat en de frank zoo laag en dat de carnaval nog enkel gevierd wordt door burgers of rijken, die naar een privaat bal gaan, waar de vermoeienissen van den dans duur betaald worden, kan het kleine volk zich die genoegens niet meer betalen. De kermissen, dat is de carnaval van den arme ! Daar kan hij zijn gansche vreugde en zijn tintelende luim uiting geven ; daar alleen kan hij zich vermaken. Laat ons dus een lang leven toewenschen aan de wijkkermissen en, zoo mogelijk meer omvang aan die vermakelijkheden. Laat ons zelfs van tijd tot tijd eens, als toeschouwers, deel gaan nemen aan die luidruchtige en ongeregelde vroolijkheid, die de feestvieringen der Brusselaars kenmerkt ; op zulken avond zullen wij het woord van Titus mogen herhalen dat hij uitsprak na een goede daad : « Diem non perdidit ! Dien dag heb ik wel besteed ! »

Vastenavond 1928. FLORENTIN ROUJOL.

---

(1) Echt.

De wetenschappelijke benaderingen en de folklore

(Vertaling)

« De waarneming doet ons alle dagen nieuwe verschijnselen ontdekken : zij moeten lang naar hun plaats wachten en soms om er eene voor te maken, moet men een hoek van het gebouw afbreken. In de bekende verschijnselen zelf waar onze grove zintuigen ons de eenvormigheid toonden, zien we bijzonderheden die met den dag beter uitkomen ; wat wij voor eenvoudig hielden, wordt weer ingewikkeld en de wetenschap schijnt te schrijden naar de verscheidenheid en de ingewikkeldheid » (1).

Wij kunnen niet gelooven dat geheele kennelijke heelal thans onder de zintuigen van den mensch valt. Vertrokken van hetgeen wij gaarne zouden noemen de totale onwetendheid, is hij slechts langzaam en op ongeregelde wijze en niet volgens een aanhoudend klimmende lijn, naar de kennis opgestegen. Deze streeft naar het oneindige en hoe groot de krachtsinspanningen der menschheid zijn, hoe volmaakt de werktuigen ook zijn, die de onvoldoendheid onzer zintuigen moeten verhelpen, nooit mag de menschheid hopen eens de volstrekte waarheid te bezitten. Altijd zullen er leemten in zijn opvattingen, zwakheden in zijn wetten, dwalingen in zijn onderstellingen bestaan.

In het kennelijke heelal zijn er verschijnselen, die nooit onder de zintuigen van den mensch zullen vallen, die aan zijn waarneming onttrokken zijn, waarvan hij zelfs het bestaan niet vermoeden zal. Nu, wegens het princiep van de onderlinge afhankelijkheid van alle verschijnselen, zullen de onzichtbare en onbekende feiten een werking uitoefenen op de zichtbare en waargenomen verschijnselen en zullen altijd de menschen beletten de algeheele kennis te bezitten zelfs op het gebied der waarneembare feiten. Wat wij de wetenschappelijke waarheden, de wetenschappelijke wetten noemen, zullen dus enkel benaderende gegevens zijn.

---

(1) HENRI POINCARÉ. *La science et l'hypothèse*, blz. 103.

Er zijn vraagstukken die voor de menschheid, zoo lang deze op de aarde zijn zal, *geheimen* zullen blijven. Geheimen, wat wil zeggen verschijnselen, voor dewelke de mensch, zelfs als hij ze ziet, geen streng logische verklaring geven kan.

De verklaringen, die hij ervan geven zal, zullen altijd gelijken op die welke de menschen uit de voorgeschiedenis op de huidige primitieven van de meeste der verschijnselen geven.

Die beschouwingen zijn in verband met de allereerste wijsgeerige begrippen. Niemand zijn ze onbekend ; niemand denkt er aan ze te betwisten, maar in het gewoon leven, in de wetenschappelijke werken zelfs, worden ze te dikwijls uit het oog verloren en men handelt, men denkt, men werkt gewoonlijk als op het gebouw der wetenschap thans bijna voltooid was, alsof er nog eventjes de hand moet aangestoken worden, om het te volmaken.

Zoo wij deze gewone vaststelling in herinnering brengen, is het opdat de lezer er zich van doordringen, zoo hij ons betoog begrijpen wil en vooral indien hij het niet anders opvatte dan wij en ons niet zou beschuldigen van wetenschappelijk ongeloof. Niemand meer dan wij houdt van de wetenschap en bewondert deze ; niemand heeft meer waardeering voor de zoekers. In de wetenschap stellen wij groote hoop. Wij hebben het recht trotsch te zijn op onze veroveringen, op het onbekende. Wij hebben het recht hooge eischen te stellen. Het verleden van de wetenschap staat borg voor hare toekomst. Maar onze hoop, onze verwachtingen mogen niet onbegrensd zijn. Laten wij onzen menschelijken hoogmoed intoomen en nooit uit het oog verliezen het princiep van de ***eeuwige benadering onzer kennis,*** het princiep van de ***betrekkelijkheid onzer waarheden***.

***

Nadat deze zeker pijnlijke, maar noodzakelijke vaststelling gedaan is en tot overweging stemt, zullen zij beter begrijpen hoe de mensch, in den opbouw van het weten, er geregeld toe komen kan vast te stellen dat feiten, die nog niet bestudeerd werden, kunnen waargenomen en ontleed worden en dat zij wetenschappelijk nut opleveren ; meer nog dat ze ter zijde te laten een zware fout wezen zou. Het is

dus normaal dat wij bij het beschrijven van de geschiedenis der wetenschap, aanstippen dat er op sommige oogenblikken nieuwe gebieden voor de oogen der geleerden open gaan, zoodat de horizon der kennis verruimd wordt, dat nieuwe wetenschappen geboren worden en dat het doorzicht van den mensch in de inrichting van de wereld hem in staat stelt een nieuwe verovering op het onbekende te doen.

Een eeuw geleden heeft de mensch vastgesteld dat maatschappelijke verschijnselen wel een bijzonder gebied waren, waarvan de eigenaardige feiten de aandacht van den opmerker verdienen. Sedert dien doorvorscht hij dat gebied. Mag men zeggen dat de mensch, ondanks de talrijke en verschillende methodes, er in geslaagd is de werking van die verschijnselen genoegzaam te doorgronden ? Neen, wij tasten nog altijd in een wereld van vermoedens, van veronderstellingen. Hoe nieuwer een wetenschap is, hoe meer zij gebruik maakt van veronderstellingen, ondanks alle eerlijk streven naar zakelijkheid.

De mensch die zoo moeizaam stelsels opbouwt, de mensch, die wegens de ontoereikendheid zijner middelen verplicht is het gebied der wetenschap tot in het oneindige te verbrokkelen en zich te specialiseeren, verzet zich tegen alles wat zijn moeizaam opgetimmerde stelsels kan aan het wankelen brengen. Hij is er natuurlijkerwijze toe geneigd te denken dat de brokstukken van het gebouw de voltooiing ervan zijn. Uit innerlijken drang verwerpt hij elke nieuwe opvatting, die hem zou verplichten zijn eigen opvattingen te wijzigen en hij toont zoo het benaderende van een leer, die hij volmaakt waande.

***

Wij meenen dat heden aan een nieuwe wetenschap, aan de Folklore, een plaats toekomt op het gebied der kennis. In sommige kringen wordt niet meer betwist dat de feiten, door de folkloristen bestudeerd, voor wetenschappelijke waarneming vatbaar zijn. Van de folklore heeft men een wetenschap tot hulp der geschiedenis gemaakt. Wij betwisten niet dat elk feit, wil men het langs alle zijden bestudeeren, moet onderzocht worden ten opzichte van zijn vervormingen in den tijd ; maar wij meenen dat de feiten ook moeten bestudeerd worden uit een psycho-sociologisch oogpunt.

Wij denken zelfs dat die psycho-sociologische zijde de voornaamste is ; zij geeft aan de feiten hunne grootste wetenschappelijke waarde. Wij vermoeden dat hun inlijving in de collectieve psychologie of in de sociologie (we zullen die classificatie-kwestie hier niet bespreken) van aard zal zijn om onze sociologische opvattingen aanzienlijk te wijzigen. Tot dusver heeft de sociologie de maatschappelijke feiten enkel bestudeerd onder hun meest ontwikkelden, hun meest doctrinalen vorm. Door haar werden bestudeert de politieke, juridische, economische instellingen, de opvattingen der volkeren ten opzichte van de wetenschap, den godsdienst, de kunst, de letterkunde. Zij heeft al die verschijnselen beschreven en vergeleken, maar zij heeft uit het oog verloren wat men noemen mag de menschelijke zijde der feiten. De menschen zijn de handelende eenheden in een bepaald maatschappelijk midden. Die menschen komen in voeling met elkander door middel van hun hersens, door de verrichtingen van dat orgaan en door de kennis die er in verzameld is van de geboorte af, zoo in een maatschappelijk midden het onontbeerlijk evenwicht gehandhaafd wordt, is het omdat alle hersens zich aan elkaar aangepast hebben ; het is omdat er een geheel van gedachten, meeningen, opvattingen, zeden, gebruiken, gewoonten, tradities bestaat, waaraan de individuën zich van zelf onderwerpen. Er is een soort monoïdeisatie (eenheid in de voorstellingen). Er is wat wij elders (1) genoemd hebben een geesteswerklank in overeenstemming met dat geheel van sociale eischen, van vagen dwang en zedelijke sancties. Uit dat geheel ontspringen de instellingen, leerstelsels en opvattingen, die op een bepaald oogenblik als de beste vormen van maatschappelijke inrichting beschouwd worden. Daar de sociologen slechts die instellingen bestudeerden, lieten zij de helft van hun gebied ter zijde, dat deel waar in de werkelijkheid de instellingen van morgen uitgewerkt worden. In dat samenweefsel van zeden, gewoonten, gebruiken en tradities is eigenlijk de kroes van het maatschappelijk leven ; daar ontstaan de maatschappelijke veranderingen. Dat samenstel van maatschappelijke feiten ligt tusschen de individueele psychologie en de ingewikkelde maatschappelijke inrichting.

(1) Voorwoord van *Médecine Populaire* door Paul Hermant en Denis Boomans, uitgave van de Brabantsche Folklore, 256 blz, 12, Oud Koornhuis ,Brussel. Prijs 25 fr.

Daar is het dat de psychologie den individuën, door onderlinge wisselwerking de collectieve of maatschappelijke psychologie, na een lang proces van aanpassing en samenvoeging, doen ontstaan. Waxweiler, zegde (1) dat de sociologie eerst ophouden zal beschrijvend te zijn om handelend en verklarend te worden, wanneer zij het gebied der volkspsychologie tot het hare zal gemaakt hebben.

Nu, wie anders dan de folkloristen bestudeeren dat geheel van gewoonten, gebruiken en overleveringen ? Het psycho-sociologisch karakter van die feiten komt ons klaarblijkend voor. De historische zijde ervan is van minder belang om de aanbreng van die feiten tot de sociologie kan, onzes erachtens, de richting ervan heelemaal wijzigen. Wij verzoeken onze lezers over die zienswijze na te denken en ze niet *apriori* te verwerpen, daar zij tegen heerschende begrippen ingaat.

***

Gewoonlijk begaat men de dwaling te gelooven dat de opvattingen van het volk meeningen zijn uit vroeger tijden. Gewis, het zijn dikwijls overblijfselen die doen denken aan vroegere stadio van de wetenschappelijke kennis.

Maar onder die opvattingen zijn er die nooit opgeslorpt werden door stelsels. Daar zijn er ook die op de wetenschappelijke kennis vooruitgeloopen zijn. Wat men noemt de « volkswijsheid » is de uitkomst van herhaalde waarnemingen door geslachten van eenvoudige lieden en die waarnemingen waren dikwijls de werkelijkheid nabij, voordat de opvattingen der geleerden er in slaagden ze redematig te verklaren. Is dat het geval niet voor tal van volkswaarnemingen die thans niet in aanmerking genomen worden, maar misschien eens vorschers op den weg van wetenschappelijke ontdekkingen zullen brengen ? Is het aanvangsbegrip van het beginsel van de mechanische gelijkwaardigheid der warmte, b. v. niet te danken aan een overweging van een zeeman, gehoord door Mayer, een der ontdekkers van dat princiep ?

---

(1) Em. Waxweiler. *Introduction aux archives sociologiqnes de l'Institut de sociologie Solvay.*

De Meiboom te Brussel.
De Stoet Schaerbeekschestraat. De Volksvreugde.

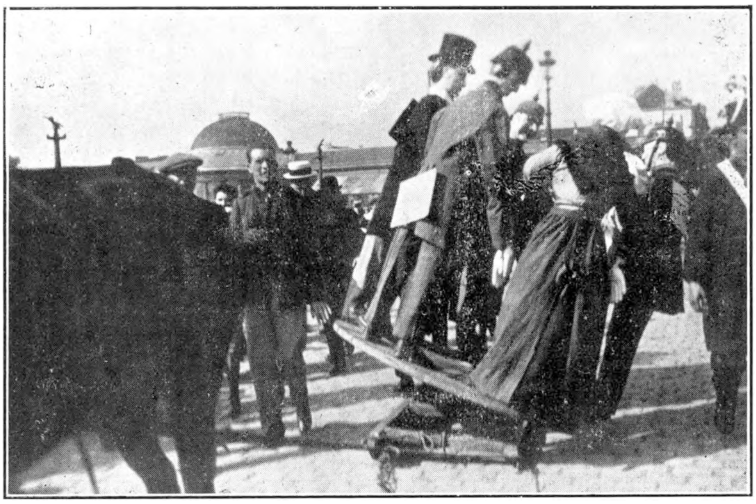

De Meiboom te Brussel. Het rad van fortuine.

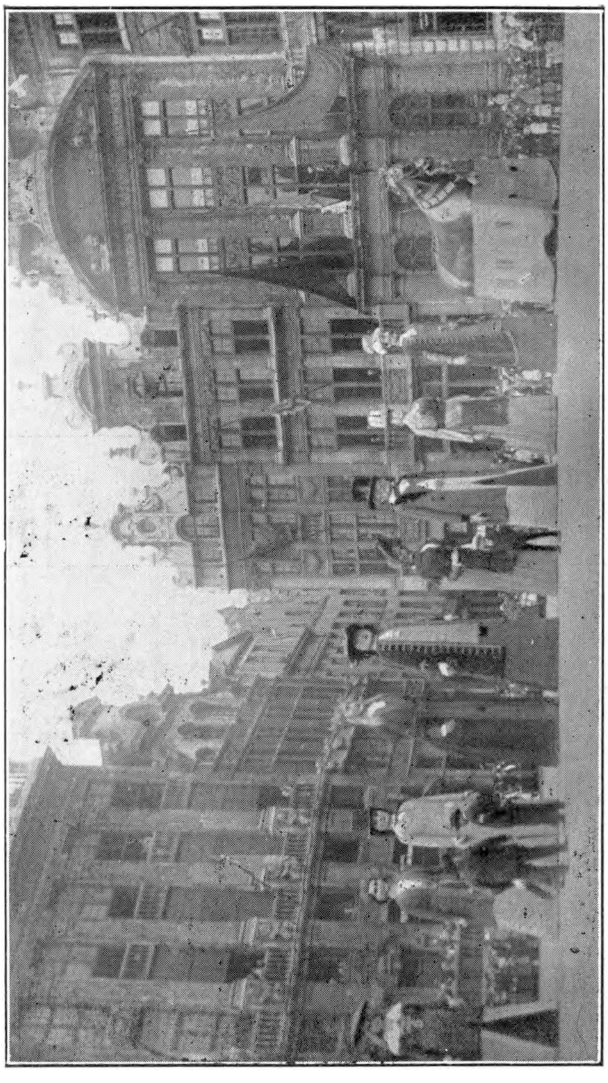

De reuzen van Brussel op de Groote Markt.

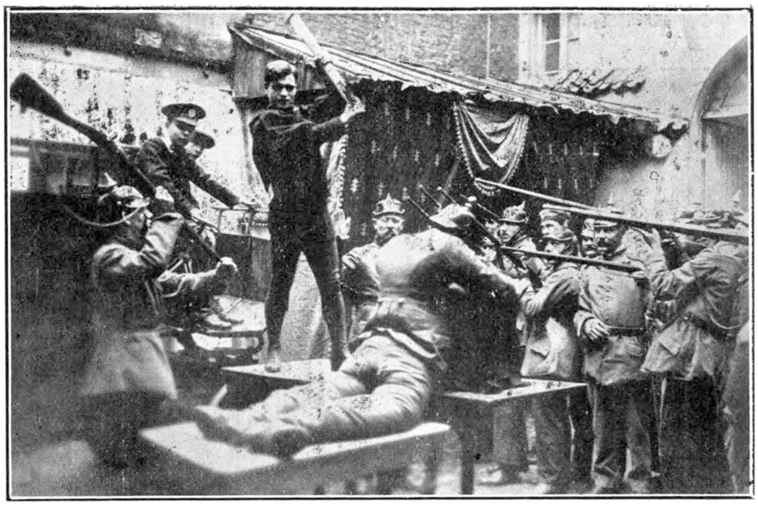

Wijkfeest te Brussel na den oorlog. Tooneel der bezetting.

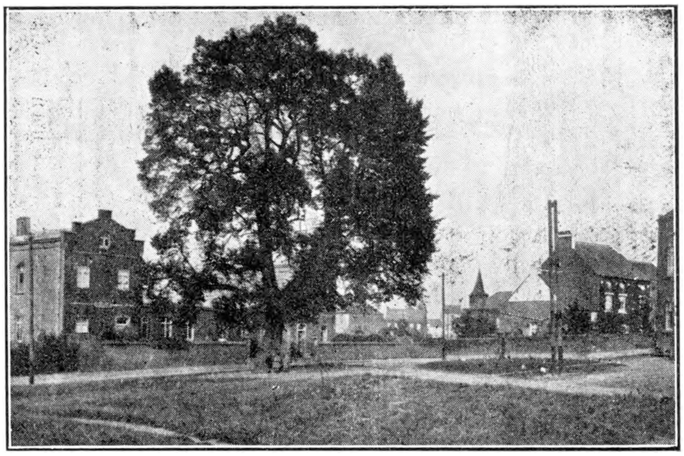

Linde van Mellery
welke volgens de overlevering geplant werd ter gelegenheid van het bezoek welk de Aartshertogen Albrecht en Isabella aan de Abdij van Villers brachten.

Sedert eeuwen hadden de zeelieden waarnemingen gedaan, die hen dichter bij de waarheid hielden dan de natuurkundigen, wier leerstelsels het tegendeel wilden bewijzen.

Maar is de volkswaarneming dikwijls juist, het volk verklaart de verschijnselen door gedachtenverbindingen, andere dan die der geleerden ; evenzoo verklaren de primitieven de natuurverschijnselen door gedachtenverbindingen anders dan die van de eenvoudige lieden der beschaafde landen.

De geleerde, de man uit het volk, de primitieve, allen doen waarnemingen en die zijn soms alle even juist ; maar de wijze, waarop zij het waargenomene verklaren, verschilt. Er zijn dus verschillen van graad in de juistheid der kennis, maar geen van die verklaringen is volmaakt, die verschillen in graad zijn enkel verschillen in de benadering.

Laten wij onze gedachte meer tastbaar voorstellen.

Indien we een horizontale lijn trekken die wij zullen noemen de lijn der totale onwetendheid en dat wij op die lijn een loodrechte lijn maken, die wij de lijn der kennis zullen noemen, lijn die tot in het oneindige verlengd wordt, dan kunnen wij op die loodrechte lijn graden aanteekenen, die de verschillende studia der kennis aanduiden.

Een trek zal den graad der voorhistorische of primitieve kennis aanduiden. Een andere, wat hooger, den graad der volkskennis ; een derde, nog wat hooger, den graad der wetenschappelijke kennis.

Primitieve kennis, volkskennis en wetenschappelijke kennis zijn alle drie een benadering der volstrekte waarheid, de eene wat meer, de andere wat minder. Indien wij een rechtstreeksche vergelijking maken tusschen de volkskennis en de wetenschappelijke kennis, dan schijnt de afstand tusschen beide zeer groot, want de bijkomende juistheid, door de verklaring der wetenschap aangebracht, laat bij de toepassingen en het systematiseeren belangrijke verschillen uitkomen.

Maar wanneer we die twee toestanden vergelijken met het oneindige der nog te verkrijgen stellige kennis waarvan we den omvang niet bepalen kunnen, dan is het zeker dat de twee bedoelde toestanden niet meer zoo ver van elkander af liggen.

Zij benaderen elkander.

***

Daar wij over die standen van de kennis gewoonlijk oordeelen zonder rekening te houden met het volstrekte, zijn wij licht geneigd te denken dat enkel de wetenschappelijke kennis logisch is en dat de volkskennis het niet is. Wat de kennis der primitieven betreft, ten onrechte beschouwen wij haar als onlogisch of « prélogique », zooals Lévy-Bruhl zegt.

Nu, beide soorten van kennis zijn logisch, in de mate, waarin de bezitters ervan logisch kunnen zijn. De menschen uit het volk hebben noch de wetenschappelijke vorming, noch de proeftoestellen, die de juistheid hunner waarnemingen of hunner verklaringen kunnen verbeteren. Zij vragen daar overigens niet om en vergenoegen zich het meest met traditioneele verklaringen. Die beantwoorden beter aan hun denkvermogens. Hun hersens zouden zelfs niet bekwaam zijn om de rationeele verklaringen te begrijpen, die slechts opgenomen worden door geesten, die daarop voorbereid zijn. De verklaringen afgeleid uit de analogie, de werking van oorzaak en gevolg, en het proefondervindelijke, welke de volksmenschen geven van de verschijnselen die onder hun zinnen vallen, gaan uit van de logica ; doch daar het wetenschappelijk materiaal, de geestesvoorraad, waarvan zij zich bedienen kunnen, om hun gedachten te verbinden, verschillend zijn, beteekenen hun verklaringen soms niet veel in de oogen der geleerden, die gewoon zijn naar een strenge logica te oordeelen. Volgens den aard van het graan, dat men op een molen stort, bekomt men het eene of het andere meel, van tarwegraan bekomt men geen roggemeel en omgekeerd.

***

Maar gezien het benaderende onzer zoogezegde rationëele kennis, hoeveel dwalingen zijn er niet in onze meest volmaakte kennisstelsels. Heden worden die als waarheden aangenomen en morgen zal wellicht de ongerijmdheid ervan aan het licht komen. Het is een ongerijmdheid, die we heden nog niet kunnen voelen.

Men veroorlove ons hier een voorbeeld aan te halen op gevaar ons vertoog te verlengen.

Open om 't even welk boek over aardkunde, volg een leergang in de aardkunde aan welke universiteit ook en gij zult zien dat het primaire tijdvak gekenmerkt wordt als het tijdperk der cryptogames, d. w. z. der varens, daar de planten, die in versteenden toestand bewaard bleven in de aardlagen van dien tijd, op onze huidige varens gelijken. Wel, sedert ten minste twintig jaren zijn de kruidkundigen het eens om te bevestigen dat die versteensels geen varens zijn.

Tot op onze dagen hebben de aardkundigen en kruidkundigen dus een bewijsvoering geleverd naar een analogie in den vorm en zij hebben gedwaald. Ondanks al hun strenge logica en ten gevolge van het feit dat zij nog niet de kennis bezaten, verkregen door de gespecialiseerde kruidkundigen, hebben zij een verschijnsel verklaard volgens doenwijzen, die gelijken op die van de volksmenschen en van de oermenschen. Hoevele volksremedies tot genezing van alle ziekten zijn er niet in alle landen en de kracht die men er aan toeschrijft, bestaat slechts in gelijkenis naar den vorm, den naam, de kleur, de beweging, enz. (1).

Het is zeker dat er in onze huidige wetenschappelijke leerstelsels nog talrijke dwalingen van dien aard zijn, die wij zelfs niet kunnen zien en die wij onderwijzen.

***

Alle menschen bezitten logica. Logica is menschelijk. Het is eene der eigenschappen van den menschelijken geest. Wij volmaken stellig de logica, naarmate wij ze toepassen, maar niet alleen geleerde menschen bezitten en beoefenen ze. Volgens den omvang en de kwaliteit zijner kennis, zal een mensch de verschijnselen die hij waarneemt, uitleggen en daar ligt heel het geheim van de verschillen in graad in den stand onzer kennis, in den benaderingsgraad der kennis.

We herhalen het tusschen de wetenschappelijke kennis, en de volkskennis is er slechts een verschil van graad in de benadering.

Wil men ons nog een vergelijking toelaten, die onze opvatting nog duidelijker maken zal?

---

(1) Zie het reeds aangehaalde werk over *Volksgeneeskunde*.

Plaats twee menschen voor hetzelfde landschap. Zij zullen beiden hetzelfde zicht voor de oogen hebben. Hun gezichtszin zal op gelijke wijze getroffen worden. Dezelfde voorwerpen, dezelfde kleuren. Doch een der twee menschen is door daltonisme aangetast. Hij zal de dingen zien met dezelfde omtrekken, maar met gansch verschillende kleuren. Welnu, er bestaat een soort geestesdaltonisme, dat de menschen der natuur op verschillende wijze doet zien, ofschoon zij dezelfde zinsorganen en hetzelfde psychisch toestel hebben ; doch daar die toestellen verschillende indrukken ondergaan hebben, werken zij op verschillende wijze en geven zij verklaringen overeenstemmend met hun geestelijken onderbouw.

* * *

Alles, in de wijze waarop de menschen zich gedragen, hangt af van hun erfelijke eigenschappen en van den inhoud van hun hersene. In een bepaalde maatschappelijke groep zijn er geestelijke lagen.

Alle menschen van dezelfde « snee » redeneeren en handelen op gelijke wijze. Hoe meer een sfeer intellectueel of beschaafd is, hoe minder talrijk de menschen zijn, die er zich in bewegen. In een bepaald wetenschappelijk midden behooren de meeste individuën, die het samenstellen, tot lagere sferen. Die individuën hebben op alle gebieden van het leven, simplistische opvattingen en die opvattingen zijn overblijfselen uit vroeger tijden. Het zijn evenmin doode of verouderde dingen. Die ***opvattingen bepalen alle handelingen van het leven dier individuën.*** Hoe kan men twijfelen aan de groote rol van die opvattingen en van die handelingen in het maatschappelijk leven, hoe kan men aan sociologisch doen zonder dat gebied te doorvorschen ? In het sociologisch stelsel dat wij vroeger uiteenzetten, waren die handelingen bepaald door den grond der gewoonten, gebruiken en overleveringen, door de som der volksopvattingen en -praktijken; dat is een gebied dat gedeeltelijk door de folkloristen bestudeerd werd.

De mannen der wetenschap, die niet zien welke geringe afstand er op den thermometer der volstrekte kennis is tusschen de volkskennis en de wetenschappelijke kennis, misprijzen de studie van die folkloristische verschijnselen en daarna zijn zij verwonderd dat de zuivere sociologie

niet vooruitgaat. Die wetenschap is in een doodloopende straat, daar zij weigert het minste belang te hechten aan feiten, die, zoo men ze ter zijde laat, de uitwerking van onontbeerlijke samenstellingen beletten.

Instellingen, godsdiensten, talen, wetenschappelijke stelsels, kunst- en letterkundige scholen ontwikkelen zich, vervormen zich, verdwijnen en sterven aanhoudend rondom ons en de bescheiden opvattingen van de eenvoudige en ongeleerde menschen duren voort. Zij zijn krachtiger en taaier dan de opvattingen der verstandelijk ontwikkelden, daar zij beter overeenkomen met den geest van de groote massa der menschen. Zoo zal het altijd zijn. De opvattingen ter zijde laten is een fout Zij leven in de sociale werkelijkheid. Zij oefenen hun invloed uit. Nooit zal men een redematige verklaring van de werking der sociale verschijnselen kunnen geven, indien men die feiten niet in aanmerking neemt.

Wij moeten de noodige inspanning kunnen doen om in dien zin onze opvattingen aan te passen. Het is niet de eerste maal dat het stelsel van onze kennis verplicht is nieuw grondgebied te betreden. Het is de eerste maal niet dat, in een bepaalde wetenschap, de inlijving van een bundel nieuwe feiten de verplichting oplegt de gezichtspunten en de methoden te wijzigen. Telkenmale hebben de vast zittende lieden weerstand geboden aan de krachtinspanning, die noodig wezen zou om die aanpassing te doen. Weer eens zullen ze weerstand bieden, dat is normaal. De ontwikkelde geesten zijn even zeer aan de overlevering gehecht als de eenvoudige menschen. Allen zijn menschen. Zij handelen als menschen. Enkel het plan waarop zij zich bewegen, verschilt. De eenen staan eenvoudig op een hoogere trede dan de anderen. Maar allen zijn zoo ver van de toppunten af! (1)

ALBERT MARINUS.

---

(1) Bovenstaand artikel is de vertaling der bijdrage aan het boek uitgegeven ter gelegenheid van het jubileum van Dr Mgr Schreinen, Professor aan de Universiteit van Nymegen,

Ditjes en Datjes.

Een vaantje van Scherpenheuvel. — M. Van der Poorten deed ons een drukproef op Chineesch papier geworden. Wij geven er hier naast de afbeelding van.

Dit bedevaartvaantje is beschreven, edoch niet gereproduceert in Em. H. van Heurck : *Les Drapelets de Pèlerinage,* bl. 322. Het is dus niet onuitgegeven ; onze abonnent voegde er aan toe dat naar zijn meening dit een teekening is van een kunstenaar van Molenbeek ; deze inlichting is misschien wel een bewijsvoering aan hetgeen M. van Heurck er van zegde.

De amulet van Boschvoorde. — Blz. 358, 7e jaargang van *Brabantsche Folklore,* in de bijdrage van M. Emile de Munck over de voorhistorische behoedmiddelen gaven wij een plaat met volgend onderschrift : Amulet van Boschvoorde. Deze amulet werd gevonden in Frankrijk en ten titel van vergelijking weergegeven met de amulet van Boschvoorde, waarvan men de afbeelding kan vinden in T. XVIII (1899-1900) der Mémoires de la Société d'Anthropologie de Bruxelles.

Sint-Sebastiaansgilde van Opwyck. — — Dit aloude gilde bezat voorheen een braak. Dit juweel werd in 1855 verkocht. Opzoekingen worden heden gedaan om de braak weer te vinden en de personen welke inlichtingen hieromtrent zouden kunnen geven, worden verzocht dit te doen aan onzen Dienst of aan lt-colonel St. Van der Elst, 212, Stévinstraat, Brussel.

Het Huwelijk onder de galg (1). — Dit gebruik moet zeer verspreid geweest zijn daar wij het tot in Spanje weervinden. Ziehier twee aanteekeningen uit een boek der Koninklijke Bibliotheek : *La Floresta Spagnole ou le Plaisant Bocage.* Dit boek is gedrukt te Brussel in 1614 bij Rutger Velpius en Aubert Anthoine, à l'Aigle d'Or près de la Court. Het schijnt een herdruk te zijn van een ander werk waarvan de schrijver Melchior de Santa-Cruz de Ducnas is, die het natuurlijk in het Spaansch schreef.

« Une dame dit à un escuyer passant devant son huys, lequel avoit esté prisonier, Monsieur, nous pensions qu'on le pendroit et tontes fois on le voit en liberté. Ie n'avoit point de crainte, respondit 'escuyer, de mourir au Gibet, tant que vous seriez en vie. L'Escuyer dit cela parce qu'elle estoit de plus anciennes, *de los Godos,* qu'on dit en Espaigne, ou quelconque femme pouvoit demander à Mary qui conque ce fust, qu'on eust condamné à mort ».

« Cependant qu'on menoit pendre un Criminel, une femme qui s'estoit mal gouvernée, se présenta pour lui sauver la vie, à la charge de l'espouser selon la coustume d'aucuns pays. Les assistants luy dire, frére, louez Dieu, qui vous délivre de la mort. Le patient voyant la femme qui le demandoit, estre vieille, laide et balafice d'un coup de cousteau leur respondit. Appelez vous cela d'estre libre, donnez lui vostre asne pour espoux, si bon vous semble ».

Charles Didier.

---

(1) Zie *Folklore Brabançon,* 7e jaar, blz. 115, 193, 350, 342.

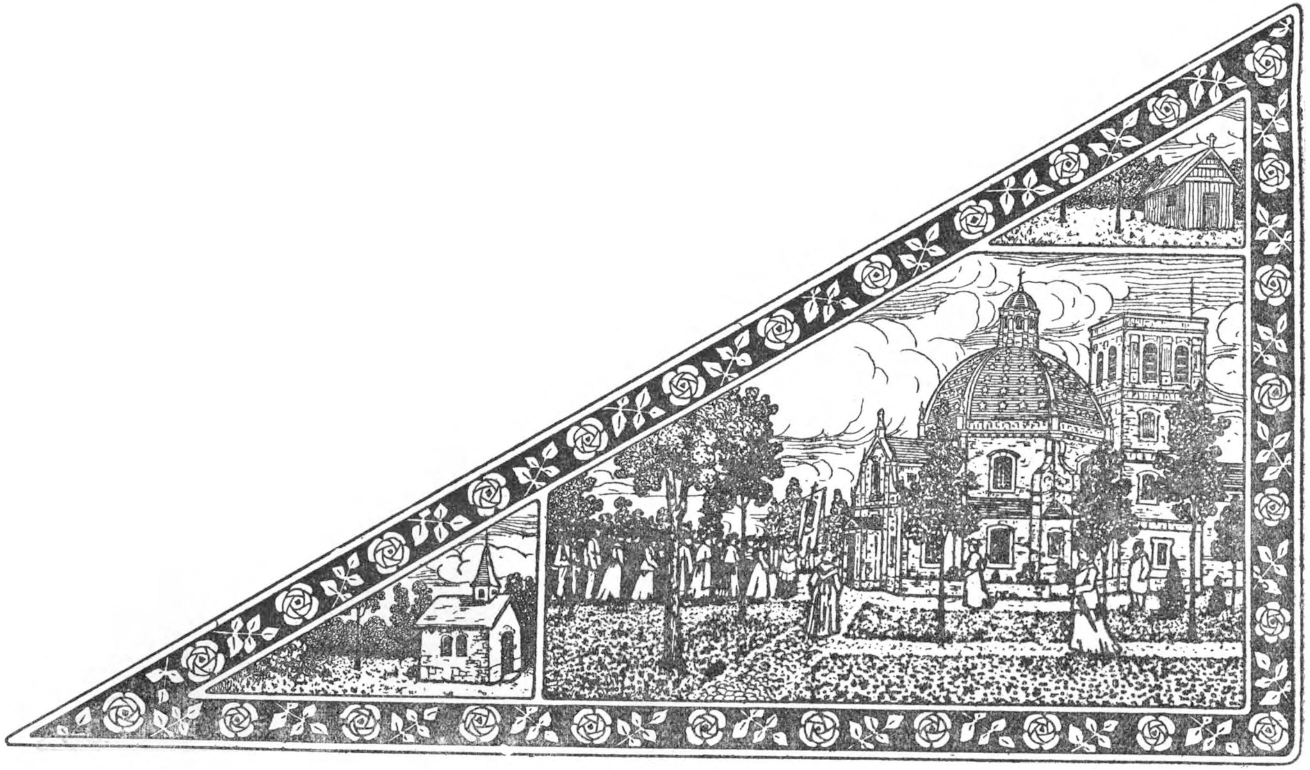

Een der vaantjes van Scherpenheuvel (voorzijde)

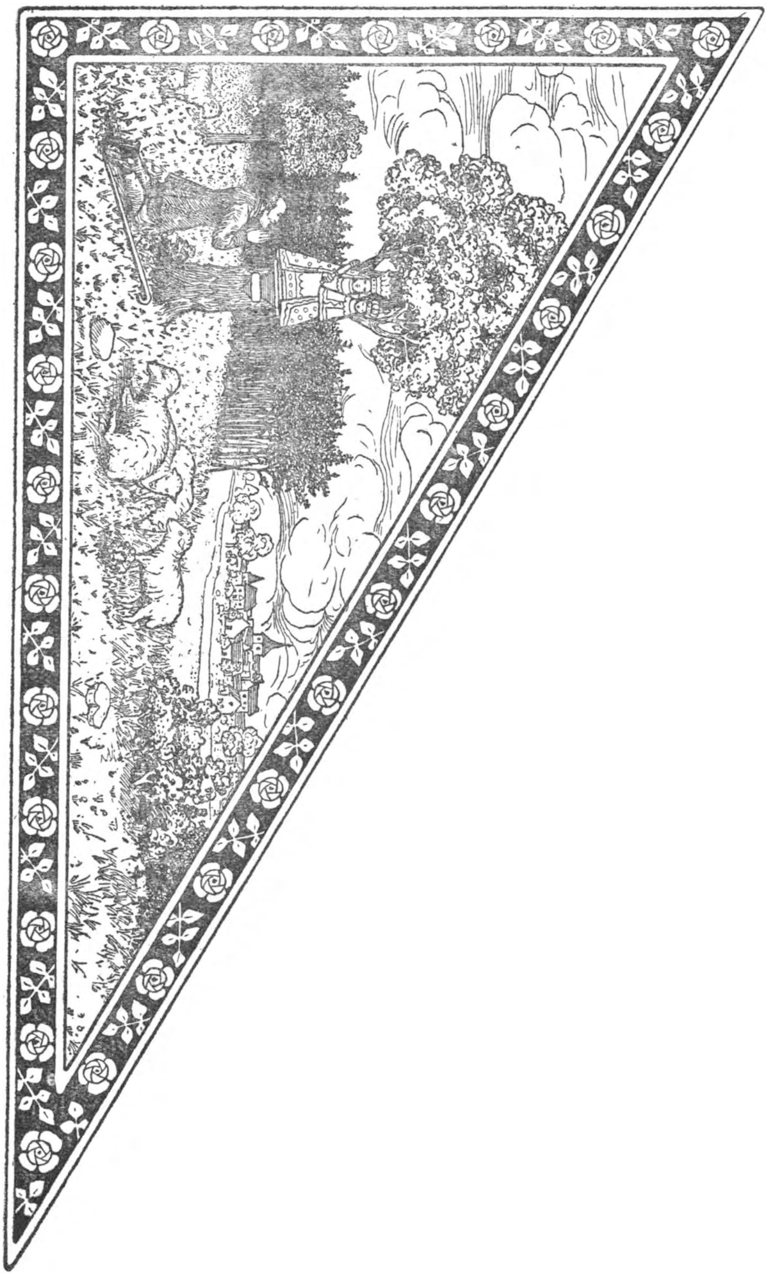

Een der vaantjes van Scherpenheuvel (achterzijde)

Manier om inkt te maken, naar een document van het begin der 19e eeuw (archief der stad Leuven N° 11841).

1/2 pondt galnoten.

4 onsen gom arabix end coper root.

1 pot reghen water.

1 pint asijn.

1 roomer loogh.

Giet eerst op de gestampte ingredienten den asijn daer naer het reghen water siedende, ende dan den loogh laet dit samen staen trecken dickwils omschuddende.

MAURICE DIEU.

Spijsbereiding uitgelegd op een document van het begin der XIXe eeuw (Archief der stad Leuven N° 11842).

« Blanc mangée ».

Faites une forte gélée avec des Pieds de veaux. Quand elle est froide degraisser là.

Faite du lait d'amandes comme suit. Prener quatre onces d'amandes douces et six onces d'amandes ameres. Faite les Blanchir, et après dans un mortier de Pierre il faut les piller peu a peu (en adjoutant de temps en temps un peu d'eau de Rose ou d'eau d'orange afin qu'elles n'huilent pas) jusqu'a ce qu'elle soient reduite en pulpe impalpable. Alors mylé bien avec une bouteille d'eau. Quand le tout est bien mylé vous le passerez au travers d'un linge bien fort le pressant, jusqu'a ce que le marre soit bien sec. Quand cela est fait fait le bouler avec votre gelee, y adjoutant environ une livre de sucre blanc, et de l'eau de Rose si il n'y en a pas assez. L'apothicaire est acoutumé a fair le lait d'amandes.

Nota. Il faudra voir par Experience si votre Blanc mangé est trop dur ou trop moulx quand il sera froid et a proportion mettre avec la gelee plus ou moins de lait d'amandes, il faut le remuer tout le temps qu'il boule autrement il sentiroit le Brylé. Il faut aussy l'escumer ».

Schrijfwijze en plaatsen der zinteekens werden volgens het document weergegeven.

MAURICE DIEU.

Het groot vuur. — Den eersten Zondag van den Vasten, wanneer de avondrust over de Brabantsche dorpen is nedergedaald, ziet men hier en daar de legendarische vuren ontsteken.

Dat noemt men het groote vuur...

Het is de vooravond der lente nachtevening, binnen enkele dagen zullen de hellingen uitgedoscht zijn met gele bloemen van hoefbladeren en anemonen, doch steeds heerscht nog de gure winter, want dikwijls zijn de voetpaden bij den morgenstond afgezet als met hermelijn en staan de boomen als het ware te weenen bij het weg smelten van de witte vacht die zich aan hunne takken heeft vastgehecht. De strijd immers is aangegaan tusschen den grijzen vorst en de jeudige zon die van dag tot dag in kracht toeneemt, en wier overwinning door den praatzuchtigen merel reeds is uitgebazuind.

Het aangename jaargetijde, de lente, is op komst,... en daarom legt men vreugde vuren aan.

Toen wij Zondag laatst (15-3-1924) in den avond bij het kleppen van den Engel des Heeren (Angelus) naar het dorp aftrokken, werd onze aandacht gevestigd op een vuur dat recht tegenover ons werd ontstoken, de vlammen door den ruwen avondwind opgehitst sloegen heen en weer, en verwekten eene zware grauwe rookwolk, die opsteeg in de donkere lucht.

Kort daarop zagen wij rechts van ons eenen haard oplaaien, de goude vlammen stijgen op om nadien als een regen op den grond neder te slaan, terwijl het geknetter van het brandende strooi overtroffen werd door het vreugde geschreeuw van het volk, dat niet wetend hoe zijne vreugde te uiten, rond het vuur als kinderen hand aan hand aan 't dansen ging en uit al zijne macht schreeuwde ; « Au grand fè yau ! au grand fé yau ».

Zooals eertijds toen de Galliërs om elkander teeken te doen het vuur ontstaken zoo zag men nu hier dan daar het vuur opflikkeren, want inderdaad dit vuur is geschikt om in onze verbeelding dit grootsche en indrukwekkend beeld te doen oprijzen der nood of hulpkreten of zelfs ook der overwinningsvreugde, welke onze voorvaderen op die wijze van af de hoogte onzer heuvelen aan elkander bekend maakten.

Aan hen die zich afvragen van waar dit gebruik voort komt kan men verschillende verklaringen geven. Zoo bijvoorbeeld was het rond dit tijdstip, dat de landbouwers in de oudheid, met brandende toortsen de velden rondgingen om er de kwade geesten uit te drijven, anderen nochtans beweren dat het een overblijfsel is van den eeredienst, die aan het vuur werd bewezen, nog andere dat het van Indische afkomst is, of wel een overblijfsel van den eeredienst toegewijd aan den god van het vuur, den grooten Agui, sommigen daarentegen houden staan, dat het Vasten vuur enkel en alleen eene begroeting is van de lente dag en nachtevening zooals het St-Jansvuur den zonnestilstand in Juni begroet, ook vindt men er die zeggen, dat het slechts eene verandering is van den ouden eeredienst, die aan de zon bewezen werd, terwijl de folklore voorstanders u wellicht zullen zeggen dat het eene onbewuste voorstelling is van den winter, welke door den terugkomende lente wordt verdrongen.

Tegenwoordig ontsteekt men niet meer zooals vroeger een enkel groote haard, doch verschillende kindergroepen ontsteken ieder den hunnen op de plaats van het dorp, welke hun wordt aangewezen ; aldaar verzamelen de kinderen van dien groep de « fenasses » waaronder zij verstaan strooi, hout en andere dorre planten in een woord al wat maar wil branden.

's Avonds wanneer de oude klokkentoren verlicht staat door den grootschen en zinnebeeldigen gloed van het groote vuur, laat de oude grootmoeder niet na er bij tegenwoordig te zijn, met eene gaffel al zoo oud en versleten als zij zelve neemt zij een weinig vuur uit den haard, om de appelaren te « blammiter » die zich alsdan ongetwijfeld voor hare kleinkinderen met vruchten zullen beladen.

Mogen wij nog dikwijls dit gebruik van « het groote vuur » beleven, dat vuur waarvan de vlammen als in bundels oplaaien terwijl duizenden vonken opknetteren, ja dat onze brabantsche dorpen dit schoon en oud gebruik beware met al het schilderachtige dichterlijke en eerlijk vermaak dat het bevat.

Waalsche spotnamen (1). — Zooals vele dorpen en gehuchten uit het vl. land, een spotnaam dragen, zoo ook zijn er te Nijvel en in het omliggende een tiental groote hoeven veelal oud kloostergoed, die een spotnaam hebben geërfd.

Dorpen kregen hunnen spotnaam door de geburen. Vroeger werd er in 't Hageland nog aleens gevochten van dorp tot dorp, en de spotbenaming vinden misschien hunnen oorsprong in zulk krakeel.

Anders waarschijnlijk is de oorsprong der benamingen van groote hoeven, die veeleer te zoeken is in den drift naar kermen en klagen dit aan het boerenvolk zoo eigen is.

Nu, mocht de walenboer, nog op de kloosterhoef zitten als op erfgoed, aan heel genadige voorwaarden huren, met rappe schreden de sociale ladder bestijgen, na eenige geslachten in de schependommen misschien in den kleinen adel opgenomen worden.

Dit alles hielp niet, hij hoorde immer klachten en kan toch niet onder staan.

« Als de Boeren niet meer klagen
En de paters niet meer vragen »
Is het laatste oordeel nabij.

Zij gaven dan aan hun hoeven een spotnaam die moeilijk is om te vertalen. Ten hoogste kan men den zin min of meer juist weergeven maar woord en klank spelen hier een te groote rol. In twee woorden zijn dan een gansche mijt klachten en kreunen begrepen.

† Cl. Buvé

Elite. — Bladzijde 373, 7e jaargang van Brabantsche Folklore wordt de oorsprong van den voornaam Elite gevraagd.

Ziehier :

Elite is een bijbelsche naam, welke voorkomt in het tweede epistel van Sint-Jan, eerste hoofdstuk, vers 1 en 13. In 't latijn wordt die naam geschreven « Electa », in 't grieksch « eklectê ». Hij beteekent « uitverkoren », 't is te zeggen uit de zonde en dwalingen getrokken om het licht der gratie te genieten. Dit in Bijbelsche taal. Hij werd voornaam door verdoling der verklaarders van den Bijbel. De latijnsche tekst zegt « Electae dominae ». De eene vertalen « la dame Electe » de andere « la dame choisie ». In 't duitsch : erwählte Herrin ; in 't vlaamsch : uitverkoren dame.

De Linde van Mellery. — Wij geven hier een afbeelding van een der schoonste boomen van Brabant. 't Is de lindeboom van Mellery die volgens de legende, aldaar zou geplant zijn in 1595 ter gelegenheid van het bezoek welk de Aartshertogen Albert en Isabella brachten aan de abdij van Villers.

De photo en aanteekeningen werden verstrekt door M. A. Minne van Sart-Messire-Guillaume (Court-Saint-Etienne).

---

(1) Deze aanteekeningen zijn van de hand, van den E. H. Buvé, in leven pastoor te Bost. Na zijn dood werden zij ons ter hand gesteld samen met andere zeer eigenaardige documenten.

Volks-veeartsenij te Brussel. — Als de paarden den afgang hebben geeft men hun melk te drinken waarin men brouwerspapier kookte. (Dik papier waarmee men de vaten stopt).

Wanneer de honden melk geven zonder jongen te hebben doet men hun een halsband aan vervaardigd met stopsels.

In de omstreken van Brussel maakt men het kruisteeken op de zieke dieren met een muntstuk.

P. H.

Volksgeneeskunde. — Wij herinneren aan de abonnenten van onze vlaamsche uitgave dat zij zich het boek „ *La Médecine Populaire* „ door Paul Hermant en Denis Boomans kunnen aanschaffen aan den prijs van 20 frank. — Dit werk behelst 256 blz. versierd met 40 illustraties geteekend door gekende kunstenaars.

Volkskunst.

I. Het internationaal Congres van Praag.

Zou het nog niet te laat zijn om in een beknopte nota te spreken over dit belangrijk Congres, dat in het begin van 1928 te Praag bijeenkwam? De overvloed aan kopij heeft er ons steeds toe gedwongen het uitgeven van dit verslag uit te stellen. Er was ten andere geen haast bij, vermits wij verhopen het ten minste, wij daar deelnamen aan het ontstaan van een internationale beweging ; evenals elke andere beweging van denzelfden aard, zal ook deze veel tijd noodig hebben om zich te organiseeren en in orde te stellen. We meenen dus dat dit uitstel geen bezwaar oplevert en dat onze lezers tevreden zullen zijn te vernemen welken rol België te Praag vervulde en op de hoogte gebracht te worden van den huidigen stand van het vraagstuk.

De grondgedachte van dit Congres bijeen te roepen ging uit, als onze inlichtingen juist zijn, van Mijnheer Focillon, Fransch lid van de internationale Commissie voor intellectueele samenwerking, die er in gelukte gezegde Commissie belang in te boezemen voor dit problema. Deze Commissie bekwam op haar beurt van de Algemeene Vereeniging van den Volkerenbond dat dit Congres zou bijeengeroepen worden.

Omtrent 400 personen van een dertigtal verschillende natiën waren er tegenwoordig ; elke natie had één tot negen officiëele afgevaardigden.

De Belgische regeering werd er officieel vertegenwoordigd door den schrijver van dit artikel en onze Kolonie door den Heer De Jonghe, bestuurder van het Ministerie van Koloniën en leeraar aan de Leuvensche Hoogeschool. Het was dus een overgroot succes. Ongeveer 500 mededeelingen over de meest uiteenloopende onderwerpen werden op dit Congres voorgelegd en gelezen. Het voornaamste en voordehandliggend besluit dat hieruit voortvloeit is : dat de volkskunst in alle landen aan zeer veel menschen belang inboezemt en dat het nuttig was allen, die zich met de zaak bezighouden, nauwer met elkaar in verband te brengen. Deze manifestatie was noodig om den Volkerenbond er van te overtuigen, dat hij moest volhouden.

Zouden wij er ons echter mogen op beroemen, bij een wetenschappelijk vraagstuk, de toetreding en de goedkeuring der massa bekomen te hebben ? Was het hooren van deze talrijke mededeelingen niet vervelend, daar hun getal zoo groot was dat elke auteur slechts over een streng bepaalden tijd beschikte en de grondige besprekingen dus materieel onmogelijk waren ? Men ging vooruit met den chronometer in de hand. Om veel nut op te leveren was het noodig, dat al deze mededeelingen zouden gelezen geworden zijn door elken deelnemer in zijn individueel werkvertrek. Wij houden niet van die talrijke vergaderingen waar we zooveel liefhebbers aantreffen tusschen de specialisten ; waar al te dikwijls door de regeeringen in aanzien staande politici of ambtenaars naartoe gezonden worden in plaats van de bekwaamste vakkundigen. De ernstige werkers zijn er van overtuigd, dat het onderzoek der wetenschappelijke vraagstukken er met het minste vooruitgaat.

Na Praag hebben we dus gemeend te moeten besluiten, dat dit toetreden der massa moest gevolgd worden door een uitkiezen der capaciteiten, door het instellen van een ernstige, strenge en sterke internationale organisatie. Zoo deze organisatie het gevolg was van het Congres van 1928 zou men mogen beweren dat het een bijeenkomst geweest was die vrucht opgeleverd had.

Dit is de taak die wij ons voorstelden en daarom hebben we, bij het bureel van het Congres, een volledig project van internationale organisatie ingediend en verdedigd ; wij haasten ons hierbij te voegen dat wij van in den beginne door de bekwaamste vakkundigen gesteund werden. Ongelukkiglijk, en dit bewijst nog beter het gevaar voor de wetenschap van deze talrijke vergaderingen min of meer op 't goed valle 't uit samengesteld, het particularistisch belang der landen bekwam de bovenhand over het doel een vóór alles en zooveel mogelijk wetenschappelijk werk te leveren. Het project, na vooreerst in zijn geheel en door iedereen aangenomen te zijn in een officieuse bijeenkomst, waaraan juist de beste specialisten deelnamen, werd op de voltallige vergadering gewijzigd in den zin van een nationale vertegenwoordiging. Volgens den Volkerenbond, die een politiek organisme is was de zaak natuurlijk op deze wijze volmaakt geregeld ; uit wetenschappelijk oogpunt beschouwd is het echter een zwakheid en een dwaling. In geval, zooals wij het wenschen en er ons over verheugen zullen, de Volkerenbond sommige wetenschappelijke werken wil aanmoedigen, dan moet hij ook wel verstaan dat wetenschappelijke werken een andere organisatie eischen dan een politieke, economische of financieële beweging. Hoe meer de nationale vertegenwoordiging in de laatste gevallen verrechtvaardigd wordt, zooveel te meer ook is ze een nonsens in het eerste geval. Ze zou zelfs voor de wetenschap kunnen schadelijk worden in sommige gevallen. Onze lezers zullen er van overtuigd wezen, dat ons ontwerp er naar streefde de wettige eischen van den Volkerenbond met deze der vakkundigen te verzoenen.

* * *

Ziehier het eerste kapittel er van. Het heeft betrekking op het instellen van een internationale commissie.

A. Bestendige internationale organisatie.

1°. Er wordt een bestendige internationale commissie voor de studie der volkskunst ingesteld. Zij bestaat alleen uit leden, (niet te talrijk) die algemeen erkend zijn voor hun bevoegdheid en een onbetwistbare bekwaamheid bezitten.

2° Deze commissie zal de opdracht ontvangen in alle landen een nationaal comiteit in te stellen voor de studie der vraagstukken die betrek hebben op de volkskunst. Deze nationale commissies zullen uitsluitend samengesteld zijn uit specialisten en op zulke wijze dat de verschillende takken der volkskunst door ten minste één lid vertegenwoordigd worde. (Zich laten leiden door het voorafgaand programma van het 1ste Congres).

3° Het aantal leden van deze nationale comiteiten moet zeer beperkt zijn ; het mag nochtans veranderen naargelang de uitgestrekt-

heid of de bijzondere eischen der verschillende landen, zich echter alleenlijk latende leiden door de wetenschappelijke noodwendigheden.

4° Eens de comiteiten gevormd, zijn deze ook meester van hun lot en mogen ze, in geval van dood of uittreden van een lid, zelf den plaatsvervanger aanduiden.

5° De nationale comiteiten bezitten het recht in hun gebied briefwisselende leden, beschermende leden of eereleden te benoemen.

6° De nationale comiteiten mogen, naargelang de bijzondere toestanden der landen, aan de regeering een officieële of half-officieële erkenning vragen ofwel volledig onafhankelijk blijven.

7° De nationale comiteiten hebben het recht een afgevaardigde bij de internationale commissie aan te duiden ; deze afgevaardigde geniet dezelfde voorrechten als de andere leden.

8° De tegenwoordige schikkingen mogen gewijzigd worden door het eerstvolgend Congres of in geval van dringende noodzakelijkheid door de internationale commissie die er voor zal verantwoorden op het eerstkomend congres.

Het Congres benoemde dus een internationale commissie. Bij deze officieuse vergadering werden negen personen aangeduid, waarvan de bevoegdheid door niemand kon betwist worden, om deze commissie samen te stellen. Deze negen personen hadden als taak in ieder land een commissie van specialisten samen te stellen. De organisatie er van had dus wel een wetenschappelijke basis. Vanaf het oogenblik dat een nationale afdeeling ingesteld was verkoos zij een afgevaardigde bij de internationale commissie. Het principe der nationaliteiten werd dus eveneens gëeerbiedigd samen met de zekerheid dat het wetenschappelijk belang gevrijwaard werd. Van den anderen kant konden alleen die landen toetreden tot de internationale organisatie, waar vooraf een nationaal organisme bestond. Een prikkel bestond dus voor elk land.

Alle specialisten traden toe tot dit ontwerp doch nauwelijks was het kenbaar gemaakt of er gingen stemmen van protest op bij de anderen. Alle landen wilden vertegenwoordigd zijn in het initiaal comiteit der negen, en de volledige vergadering gaf ten slotte toe aan dezen eisch zonder den minsten wetenschappelijken grondslag. Het eeuwig gevaar der massa, der te talrijke vergaderingen, die meer toegeven aan het gevoel dan aan de objectiviteit en de strengheid der logica.

Ziehier de formule die aangenomen werd.

De leden van elk land, afzonderlijk samenkomend, zouden een afgevaardigde bij de internationale commissie kiezen. Deze zou dus bestaan uit dertig leden. Dertig leden ! Een zoo groot getal schrikte de vertegenwoordigers van den Volkerenbond af, die vreesden dat deze de onkosten zou moeten dragen van een dusdanige vergadering. Alsdan werd besloten dat deze commissie vijf leden zou verkiezen om het administratief bureel samen te stellen. Zoo gezegd, zoo gedaan. Men kwam dus gedeeltelijk, langs andere wegen, terug tot ons oorspronkelijk voorstel.

Wat er sinds een jaar voorviel is ons niet met zekerheid bekend. Het bureel vergaderde tweemaal, eens te Parijs en eens te Bern. De commissie zal op 25sten October e. k. te Rome samenkomen met als

dagorde de vraagstukken der organisatie, de voorbereiding van het tweede congres in 1930, de voorbereiding van een tentoonstelling te Bern en het bespreken der practische middelen om een internationale vergelijkende studie te ondernemen van het lied, van de volksdansen en hun betrekking met het sociaal leven.

***

Wij verstaan opperbest dat de Volkerenbond — 't is ten andere zijn rol — er naar streeft de volkeren dichter bij elkaar te brengen en hen aan te zetten om elkander beter te kennen. Dat de folklore, waarvan de volkskunst toch maar een onderdeel is, een uiterst geschikt middel is ons dit doeleinde te bereiken, is klaarblijkend. Het schijnt dus heel natuurlijk dat de Volkerenbond zoekt om een beweging op dit gebied op touw te zetten. We zullen de gelegenheid hebben daar straks op terug te komen. Maar de Volkerenbond moet verstaan dat hij op dit gebied, zooals op elk ander wetenschappelijk gebied, de medewerking van werkelijk bevoegde specialisten niet zal hebben, zoo hij aan dezen de gelegenheid niet geeft om bij hun samenkomst op congressen of elders, de algemeene vraagstukken van hun wetenschap te bespreken. De zorg om den vooruitgang der wetenschap moet aan den Volkerenbond noodzakelijkerwijze de medewerking der specialisten verzekeren. Van den anderen kant, in het belang zelf van de ontwikkeling van internationalen gemeenschapsgeest, kan niets nuttiger zijn dan dat bevoegde mannen van de gansche wereld en van elk gebied der verstandelijke activiteit, hun krachten samenspannen en trachten de algemeene principes van hun wetenschap vast te leggen. Alle vooruitgang op wetenschappelijk gebied bestaat in het opzoeken van algemeene gedachten die, iedereen vereenigend, langzamerhand een theorie, een leerstelsel optimmeren. Het is slechts allengskens dat de wetenschappelijke waarheid, de wetten die de feiten beheerschen, te voorschijn komen. Hoe nieuwer een wetenschap is, hoe noodzakelijker wordt deze arbeid. De wetenschap waarmede wij ons bezighouden, is nieuw. Tot nog toe liet iedereen zich min of meer leiden door zijn persoonlijke meeningen, zijn karakter, zijn temperament. Zou het dan waarlijk niet te betreuren zijn dat, ter gelegenheid van deze vereenigingen die zooveel kosten, de specialisten er niet zouden naar streven hun krachten samen te spannen.

Daarom dachten wij dat het ingestelde internationale organisme een onderzoek moest instellen in elk land, volgens een gemeenschappelijk werkplan dat de vergelijking zou toelaten. Natuurlijk willen wij dit plan niet opdringen zooals wij het voorstellen. Het voornaamste naar ons oordeel, is dat er een weze dat voorgesteld worde en wij hebben er naar gestreefd een zóó algemeen plan op te stellen, dat het door allen zonder groote moeilijkheid zou kunnen aanvaard worden. Van den anderen kant meenen wij dat het dit voordeel aanbiedt dat het aantoont dat de feiten die betrekking hebben op Folklore en volkskunst wel vatbaar zijn voor een wetenschappelijke studie, daar dit hiernavolgend plan, als type zou kunnen dienen bij opzoekingen in 't is eender welke wetenschap.

1° Het karakteristiek element dat van alle feiten afzonderen. Geen wetenschap zoolang dit karakteristiek element niet afgezonderd is ; geen definitie, geen afbakenen van het wetenschappelijk domein mogelijk. (Dit element zal slechts van langzamerhand kunnen afgezonderd worden doch wij stellen het voorop als eerste punt van ons plan omdat het nooit mag uit het oog verloren worden door nationale comiteiten en briefwisselaars).

2° De feiten verzamelen, zich verzekerend dat zij wel een gemeenschappelijk karakter bezitten.

3° Het objectief beschrijven zooals men ze opmerkt ; ze ontleden, hun samenstelling nagaan zonder te trachten er een uitlegging bij te voegen.

4° De feiten groepeeren volgens hun bijzondere kenmerken (classificatie).

5° Oorsprong en oorzaak der feiten :

A) In wat ze gemeen hebben met alle feiten ; a) schoonheidsgevoel ; b) psychologische factor ; e) sociologische factor.

B) In wat elk ze van hen of elke groep van hen bijzonder heeft ; a) mesologische factor, noodzakelijkheid van het midden ; a) technische factor.

6° De verspreiding der feiten ; a) geographisch (cartographie) ; b) bij de verschillende volksklassen.

7° Hun evolutie, hun geschiedenis, hun opeenvolgende veranderingen door de tijden heen en zooveel mogelijk de redenen dezer veranderingen.

8° De redenen van hun verdwijning of van hun voortbestaan.

9° De finaliteit der feiten, hun doeleinde, het waarom.

10° De werkwijze voor ieder der feiten gebruikt nagaan om aldus tot een steeds betere methodologie te komen.

11° Vergelijking der bestudeerde feiten volgens dit systematisch plan.

12° Een gemeene, internationale, wetenschappelijke terminologie opstellen.

Men voelt oogenblikkelijk dat dit vaste werkplan, volgens hetwelk iedere nationale afdeeling de voorbereiding van haar werken voor de volgende congressen zou verricht hebben, door de vergelijking zou toegelaten hebben steeds nader bij de wetenschappelijke waarheid te komen. 't Was dus wel een degelijke methodische werkwijze. Klaarblijkend is het ook dat dit plan niet al de andere, door zoekers en wetenschappelijke organisaties gebruikt, moest vervangen. Werkend met dit plan zouden overal werken ondernomen, peilingen gedaan worden met het oog op de volgende congressen om aldus een eenheid in de internationale activiteit te brengen.

Daar al de krachtinspanning van het congres van Praag gebruikt werd om een vorm te geven aan de internationale organisatie, kon het plan er niet besproken worden. Niettemin blijft het op het verslag van het congres en de briefwisseling, sinds het congres, met verschillende leden en andere deelnemers, laat mij toe te gelooven dat deze zienswijze sindsdien door vele personen gedeeld wordt en dat het onderzoek van dit voorstel later opnieuw aan de dagorde zal komen.

* * *

Een derde gedeelte van ons voorstel handelde over hetgeen wij de bijzondere activiteiten zullen noemen.

Zooals wij het hierboven reeds zegden, tracht de Volkerenbond vóór alles propagandawerk te leveren en aan de volkeren te leeren elkaar te verstaan en te waardeeren. We deelen in deze meening en van harte wenschen wij het onze tot dit werk bij te dragen. Daarom ook vroegen wij, op het congres aan de internationale commissie de volgende werkzaamheden en het samenstellen der hieronderstaande verzamelingen, op te dragen.

a) Voorstelling der zangwijze van de liedjes.

b) Photo's of teekeningen der voorwerpen.

c) Filmopname der tooneelen,

d) Bibliographie over het onderwerp. (volgens dezelfde regels voor al de nationale afdeelingen).

e) Samenstelling van een nationaal en zoo mogelijk internationaal archief.

f) Samenstelling van een internationale boekerij (waarvan de werken aan de nationale afdeelingen zouden kunnen uitgeleend worden onder dezer verantwoordelijkheid).

g) Oprichten van nationale of regionale musea.

h) Inrichten van een internationale tentoonstelling van volkskunst (die vraag werd vanaf het begin besproken door de inrichters van het congres van Praag).

i) Een tijdschrift voor Volkskunst.

j) De uitgave der daden en werkzaamheden van het eerste congres.

Deze werken zouden aan den Volkerenbond een aanzienlijk materiaal verschaft hebben voor zijn internationale propaganda en daar het werk zou uitgevoerd geweest zijn door uitgekozen specialisten van onze internationale organisatie, zouden deze documenten de meest ernstige waarborgen opgeleverd hebben.

Wij moeten hierbijvoegen dat verschillende voorstellen door het Congres aangenomen, betrekking hebben op deze vraagstukken, namelijk :

Opstellen van een repertorium der Musea voor volkskunst, de internationale voorstelling der volksdansen, het filmeeren der dansen en volksgewoonten, radiophonische concerten van volksliederen, het uitwisselen van films, het samenstellen van een archief van volkskunst, de phonographische opname der liederen, enz.

We houden er aan vooral de aandacht te vestigen op den wensch nopens het organiseeren te Bern, waar ernstige financieelen steun beloofd werd door de Helvetische regeering, van een algemeene tentoonstelling van Volkskunst, grootsche onderneming vergelijkbaar aan deze der versierende kunsten te Parijs. Wij hopen en wenschen vurig dat deze tentoonstelling een welverdiend welgelukken zou tegemoet gaan.

* * *

Oogenblikkelijk na het Congres richtten wij een nationale comissie in in Belgie. Een vergadering had plaats in het Paleis der Academiën in November 1928.

Namen deel aan deze vergadering de HH. Bourguignon, Cornette, de Jonghe, de Keyser, de Meyere, De Vadder, Gessler, Laporte, Marinus, Minnaert, Mortier, Mme Paulis, kanunnik Puissant, Remouchamps, Rousseau, Is. Teirlinck, Vandereuse, van Heurck.

Lieten zich verontschuldigen alhoewel zij hun medewerking toezegden : Frans Claes, Closson, Crick, De Bruyne, Gennings.

Alvorens zich definitief samen te stellen besloot de commissie te wachten, ten einde te zien welke de werkzaamheid van het internationaal bureel der internationale commissie zou zijn en insgelijks om te weten in hoever zij door de Belgische regeering zou gesteund worden.

II. — De internationale Tentoonstelling van Volkskunst.

Tot de algemeene tentoonstelling van volkskunst, door de Zwitsersche regeering en den Volkerenbond voorbereid te Bern, zou niets meer kunnen bijdragen dan de internationale tentoonstelling van volkskunst te Brussel in het Paleis der Schoone Kunsten georganiseerd, in Juli. Augustus en September van dit jaar.

Een tentoonstelling van denzelfden aard, ingericht in elk land, zou de regeeringen en het groot publiek overtuigen van het belang van de volkskunst en de studie er van. Zij zou het welgelukken van de Zwitsersche onderneming verzekeren. Vernamen wij niet vóór een jaar dat een minister er over verbaasd stond dat er nog volkskunst in zijn land was ? Voelt men niet in sommige, vooral intellectueele, middens een soort misprijzen voor de uitingen van kunst in werken uitgevoerd door het volk ? Hooren wij soms niet beweren dat het beter zou zijn deze te vernietigen in plaats van ze aan te toonen en doen uit te komen.

Hier aantoonen hoezeer, hetgeen wij de groote kunst noemen, er zou door lijden, zou ons te ver brengen. Zoo het doctrinaal onderwijs in de kunst bij zijn leerlingen geen oorspronkelijkheid van inspiratie, geen frischheid, geen naïeveteit in de concepties aantrof, zouden de werken die zij voortbrengen maar droog zijn. 't Is met steeds opnieuw terug te keeren tot de spontane en eenvoudige opvattingen van het schoonheidsgevoel dat de geslachten hun grondbeginselen vernieuwen, hun hoedanigheden volmaakter doen worden. Wij verhopen dat de internationale tentoonstelling voor volkskunst te Brussel er zal toe bijgedragen hebben de slechte opvattingen, die nog op gebied van de activiteit der volkeren bestaan, te vernietigen en aldus het voortbestaan, de levenskracht er van zal verzekerd hebben.

Wij weten heel goed dat kunstenaars, kunstcritici, liefhebbers van schoone kunsten deze eenvoudige en landelijke uitingen van het schoone misprijzen. Het is voldoende in onze dagbladen de verslagen van deze tentoonstelling te lezen ; de gewone critici onzer tijdschriften hebben er over 't algemeen bijna niet over gesproken.

Hun verslagen waren opgesteld als om een impressie te geven dat ze er uit beroepsnoodzakelijkheid, wel in toestemden er enkele lijnen aan te wijden doch dat ze niet konden afdalen om er een analyse van te geven om hun indrukken neer te pennen. Welke dwaling ! Zijn dan al onze zoogezegde hoogere kunsten niet gesproten uit de volks-

kunst? 't Is slechts allengskens dat sommige opvattingen meer in voege kwamen door andere, dat de mode aan eenige concepties den voorrang schonk, dat deze zich ontwikkeld, vervolmaakt hebben, dat eer een leer en een school ontstond. De kunst trad in het gebied van het verstand ; evenals de wetenschap die insgelijks haar oorsprong vond in het volk, steeds meer en meer nauwkeurig werd, zoo legt de menschelijke hoogmoed uit dat zij tegenwoordig niets dan misprijzen gevoelt voor deze nederige afkomst

Als de beschaafde mensch rondwandelt in een museum waar een tentoonstelling gehouden wordt over den voorhistorischen mensch, dan is hij met reden fier over den afstand die er bestaat tusschen hem en zijn voorouders. Maar vermits de beschaafde mensch weet dat de spelonkbewoners lang voorbij zijn, dat deze arme familieleden hem niet meer vernederen zullen, laat hij toe dat wat van hem overblijft tentoongesteld en bewaard worde. Deze spelonkbewoner is een mijlpaal om den afgelegden weg te helpen meten. Maar wanneer in een paleis de uitingen van het zoeken naar een schoonheid, spontane werken zonder aanspraak op verstand en zonder invloed van een leerstelsel, vereenigd worden en dat deze werken de handteekening dragen van tijdgenooten, van medeburgers, dan voelen de verstandsmenschen uit de kunst een schaamte van er bij stil te blijven, van er over te spreken. De beschaafde parvenu uit misprijzen en ironie. Misschien is het omdat hij den smaak van die frissche, naïeve en oprechte uitingen der schoonheid niet meer kent. Zijn hersenen zijn gekristaliseerd op overeengekomen vastgestelde vormen der mode.

Die pralerij belet de volkskunst nochtans niet te leven en voort te bestaan.

Daar straks spraken we over een mijlpaal.

Als een soort voorrede, als een inleiding tot de tentoonstelling waarover we hier de indrukken mededeelen die ze in ons opwekten, exposeerde een Congoleesch schilder, Lubaki, zijn werken. Naïviteit in de teekening, naïviteit in de onderwerpen, naïviteit in het koloriet. Lubaki is een beschaafde neger als men hem bij de anderen van zijn ras vergelijkt, doch hij schildert op papier, met penseelen van verschillende dikte, met olieverf, t. t. z. met middelen van beschaafden. Zijn opvatting is eenvoudig, zijn werktuigen zijn deze van een leerling der groote kunst. Hij ziet de dingen, de wereld, de natuur, de dieren en de planten met de mentaliteit van een primitief. Hij vertolkt zijn gevoel met de werktuigen van een intellectueel. Er is dus wel een eerbiedwaardige afstand op gebied van waarde, van wetenschap tusschen deze primitief en den verstandsmensch der XXe eeuw. Maar is er tusschen Lubaki en den meest talentvolle onzer kunstenaars geen menigte personen die insgelijks hun schoonheidsgevoel hebben en het uitdrukken waar en zooals ze kunnen. En welke les van nederigheid leeren we uit de vergelijking der afgelegde afstanden.

Doen deze werken van Lubaki ons niet terugdenken aan de werken onzer prentenhandelaars van vóór 'n drie- of vierhonderd jaar? Waren er op de tentoonstelling in het Paleis der Schoone Kunsten geen tamelijk hedendaagsche prenten, in Europa geschilderd, waarvan het kleurenmengsel al even naïef was? Doen deze doeken van Lubaki ons niet denken aan teekeningen van kinderen, die hun naïeve

opvatting van het schoone uitdrukken, als de school hen nog niet opgevoed en hun gevoel nog geen richting gegeven heeft? Is er geen olifant door Lubaki geschilderd, die ons herinnert aan de teekeningen der spelonkbewoners zooals de boeken der voorhistorie ze ons voorstellen. Zijn er in elke afdeeling van de tentoonstelling over volkskunst geen potten met gekleurde motieven of borden en versierde teljoren, die door hun tonaliteit en den eenvoud der teekeningen, herinneren aan de teekeningen van Lubaki? En heeft u soms niet de impressie alsof de kunst, de groote kunst ditmaal, een neiging heeft om tot de oorspronkelijke, natuurlijke en eenvoudige vormen terug te keeren; alsof de beschaafde mensch, na een kunstformule uitgeput te hebben, de noodzakelijkheid er van gevoelt weer te zoeken in den eenvoud der volksziel, die zich niet belemmert voelt door leerstelsels en scholen, die spreekt zooals ze denkt, schildert modeleert, vernist, zingt en danst zooals zij voelt.

Lubaki zal de bezoekers der tentoonstelling helpen verstaan hebben wat volkskunst is. In wetenschap wordt gemeten. De maten hebben een overeengekomen nulpunt van waaruit men vertrekt om de vergelijking te doen. Zonder Lubaki te willen kwetsen zal hij hier het overeengekomen nulpunt geweest zijn dezer tentoonstelling en zal hij helpen verstaan hebben dat zelfs bij hen, die het fierste zijn over hun beschaving, in de volksmassa overleveringen gevonden worden, die blijven voortleven en buiten de scholen en van geslacht tot geslacht overgaan. Maar de principes van verstand en wetenschap dringen nooit diep door bij de massa. Zij heeft nochtans een schoonheidsgevoel. Dit schoonheidsgevoel drukt zij uit zooals zij kan. Deze volksuitdrukking nu is, alhoewel men dikwijls het tegenovergestelde denkt, eeuwig. Dit gevoel zal toegepast worden op andere voorwerpen, zoohaast het machinisme, de seriefabricatie van gebruikelijke voorwerpen en de ontwikkeling van de snelle verbindingsmiddelen hun nivelleerend werk zullen volbracht hebben.

Wij weten niet of de tentoonstelling van Volkskunst nog zal toegankelijk zijn voor het publiek als deze lijnen zullen verschijnen. Zij wordt gesloten op 30 September. We zouden aan al onze lezers willen aanraden ze te bezoeken en van niet alleen hun aandacht te schenken aan de ontelbare voorwerpen die er tentoongesteld werden maar ook van een vergelijking te maken tusschen de verschillende afdeelingen. Dat zij ze vergelijken volgens hun aard, hier de stoffen, daar de potten, elders nog de godvruchtige voorwerpen enz... Dat zij ze vergelijken voor wat de teekeningen, de vormen, de kleuren en het koloriet betreft. Zij zullen er de impressie van meedragen dat de kunst, steeds naïef en eenvoudig blijvend, verschillende karakterkenmerken vertoont van land tot land. 't Is een eenige gelegenheid vòor de Belgen om gemakkelijk en aangenaam een groote les van vergelijkende Folklore te ontvangen.

Zij zullen verstaan dat de volkskunst de originaliteit en de karaktereigenschappen der volkeren uitdrukt, terwijl de hoogere kunsten zich bij een school aansluiten, bij opvattingen die om zoo te zeggen internationaal geworden zijn vermits in alle landen kunstenaars gevonden worden die, door de wijze waarop zij hun gedachten uitdrukken tot de eene of de andere school behooren.

Nog een andere eigenschap der volkskunst is dat zij anoniem is. De auteur zet geen handteekening onder zijn werk. Aan een werktuig waarvan hij zich veel bedient, tracht hij een vorm en kleur te geven die hem bevalt en in eenzelfde land, of liever bij eenzelfde volk, wordt het schoone op dezelfde wijze uitgedrukt. De volkskunst is collectief terwijl de voortbrengselen der groote kunst een handteekening dragen. Het gaat er als bij den geleerde, die zijn naam met zijn uitvinding bekend maakt, terwijl de volkswetenschap (sterrekunde, meteorologie, geneeskunde enz.) anoniem blijft. Het verschijnsel is juist hetzelfde.

Wij moeten het Paleis der Schoone Kunsten danken omdat het dit initiatief durven nemen heeft. Dank zij deze onderneming zal het in België zijn, dat de eerste internationale tentoonstelling van dien aard zal gehouden geweest zijn.

Wij zijn er van verzekerd, dat dit voorbeeld zal nagevolgd worden.

't Weze ons een plicht de inrichters geluk te wenschen niet alleen om zooveel verschillende stukken vereenigd te hebben, voortkomende uit zooveel verschillende landen, maar ook nog om de zoo smaakvolle voorstelling welke voor den kenner het aangename en het nuttige paarde.

Spijtig nochtans dat de voorstelling van de stukken niet vergezeld was van meer aanduidingen, van herkomst, gebruik en voor sommige van hen, van hun ouderdom.

ALBERT MARINUS.

Prijs : 20 Frank

BRABANTSCHE FOLKLORE
Nr 47-48. MEI-JULI 1929.

SAVENTHEM

Landkunde — Geschiedenis — Volkskunde

DOOR

JAN-LODEWIJK **DE CEUSTER**

Dienst voor Geschiedkundige en Folkloristische Navorschingen der Provincie Brabant.

OUD-KOORNHUIS, 12, Brussel

VOORWOORD.

De schrijver van dit werk heeft de vreugde niet gesmaakt het te zien verschijnen : J. - L. De Ceuster, geboren te Mechelen op 17 October 1861, overleed te Schaarbeek op 26 Maart 1930, na het grootste deel van zijn leven, toegewijd aan het onderwijs der jeugd, doorgebracht te hebben te Saventhem. Op het oogenblik dat wij zijn werk de wereld insturen, houden wij er aan te doen uitschijnen dat de schrijver, alhoewel niet bezittend de hoogere wetenschappelijke onderlegdheid, vereischt tot het ondernemen van dusdanige werken, er nochtans in geslaagd is een zeer waardeerbare bijdrage te leveren. Deze vaststelling welke sommige — op zuiver wetenschappelijk gebied — zwakke punten van het werk verontschuldigt, die evenwel in niets aan het geheel schaden, laat tevens aan den lezer toe te oordeelen hoe verdienstvol de krachtinspanning van den schrijver is. Tijdens zijn langdurig verblijf te Saventhem heeft hij de

archieven der gemeente geordend. 't Was een moeizame, vervelende arbeid, welken hij met zulk een vlijt, met zulk een gewetensvollen iever verrichtte, dat weinige buitengemeenten er kunnen op roemen dergelijk geheel te bezitten.

Niet alleen de archieven in bezit zelf der gemeente werden door hem onderzocht en gerangschikt : hij maakte bovendien de opname van al de archiefstukken welke handelen over Saventhem en berustend in de verschillende bewaarplaatsen, zooals : Rijksarchieven, Archieven der stad Brussel, Archieven van het Aartsbisdom Mechelen, Archieven van Sint-Martenskerk te Saventhem, enz. Een naamlijst van al deze bewijsstukken werd door hem opgemaakt : zij omvat achttien registers. Schrijver maakte ook een lijst op van al de plaatsnamen ontmoet in de oorkonden welke hij onderzocht. Voegen we er bij dat hij tijdens zijn arbeid talrijke nota's genomen heeft aangaande de bevolking der gemeente op verschillende tijdstippen, de nijverheden, de geteelde veldvruchten, de bezaaide of beboschte bodemoppervlakten. Bij middel dezer nota's was het hem mogelijk aardrijkskundige kaarten der gemeente op te maken betreffende de verschillende tijdvakken der geschiedenis.

Wij mogen dus zeggen dat hij jarenlang al zijn vrijen tijd besteed heeft aan de studie van Saventhem's verleden, en het werk dat hij er van gemaakt heeft, is als een samenvatting van zijn verduldigen arbeid, welke voorzeker aan de geschiedschrijvers vele nuttige gegevens zal verschaffen.

Doch, aangezien de voornaamste bedoeling van den schrijver was aan zijn medeburgers de geschiedenis van hun gemeente te bezorgen, zoo moest de schrijftrant er van eenvoudig, onomwonden wezen : ook heeft hij in zijn bescheidenheid geen oogenblik er aan gedacht een geleerde geschiedenis te schrijven. Veeleer heeft hij gedacht aan dezen welke hij opgeleid heeft, aan zijn oudleerlingen, trachtend hun belangstelling te wekken voor het verleden van hun

gemeente. Immers, is het dat niet wat men nastreeft wanneer men de geschiedkundige beschrijving eener gemeente opmaakt ? Ons dunkens is hier dit tweeledig doel bereikt : opvoedend werk en vulgarisatiewerk. Trouwens, aldus ook begrepen het de gemeentebestuursleden van Saventhem wanneer ze besloten ons een toelage te verleenen tot het uitgeven van dit werk, opgeluisterd met overvloedige illustraties. Wij bedanken hen om hun kostbare en oordeelkundige tusschenkomst.

Voegen we er bij dat, met het doel de verspreiding van het boek te bevorderen, er te Saventhem een komiteit werd samengesteld, bestaande uit : M. H. Henneau, burgemeester en provincieraadslid, Z. E. Heer V. Van Gramberen, pastoor-deken, en M. L. Meysmans, volksvertegenwoordiger en gemeenteraadslid.

* * *

Stellers van plaatselijke geschiedkundige beschrijvingen begaan dikwijls de dwaling te veel te willen omvatten, te ver in het verleden terug te gaan en tot vervelens toe feiten en denkbeelden te herhalen welke eerder bij de algemeene geschiedenis van het land of de streek behooren. Een plaatselijke geschiedenis moet volstrekt uitsluiten al wat de algemeene geschiedenis betreft en slechts dan algemeene feiten vermelden, wanneer daartoe ernstige redenen bestaan. Wel integendeel moet ze de plaatselijke bijzonderheden doen uitschijnen : daarin juist ligt het groote nut, de bestaansreden der plaatselijke geschiedenis.

Dikwijls ook worden bij plaatselijke beschrijvingen de geschiedkundige feiten gansch van kant gelaten en enkel het hedendaagsche tijdvak in oogenschouw genomen. Ten overvloede geven zij lijsten op van burgemeesters, pastoors,

onderwijzers, statieoversten, enz. en drukken politiereglementen en reglementen van plaatselijke maatschappijen over. Zulke werken zijn van alle belang ontbloot.

Hoewel het niet mogelijk is op vaste gronden een modelplan op te maken voor een goede plaatselijke geschiedkundige beschrijving, toch denken wij dat er middel bestaat een aantal nuttige wenken en aanbevelingen neer te schrijven, ten dienste dergenen welke een dusdanig werk zouden willen ondernemen.

Hoevele personen zijn er niet, in menige stad of gemeente, welke hun kennis en vrijen tijd met vrucht zouden besteden aan dergelijk nuttig werk — doch het nu niet aandurven bij gemis aan eenige leiding! Misschien kon de Kommissie voor Geschiedenis, welke altijd veel belang gesteld heeft in de Geschiedkundige beschrijvingen der gemeenten en ze dikwijls aangemoedigd heeft, zich gelasten met het opstellen dezer aanbevelingen.

De enkele plaatselijke beschrijvingen welke wij uitgegeven hebben, alhoewel van elkander afwijkend, zoo in opvatting als in verdienste, namelijk deze van Zout-Leeuw, Nijvel, Sterrebeek, Thollembeek, Anderlecht, Saventhem, hebben allen belangwekkende bijdragen geleverd.

De plaatselijke medewerkers, welke het verleden van hun gemeente zouden willen beschrijven, kunnen reeds in deze verschillende typen een leidraad vinden.

Het is klaarblijkelijk dat Mr. De Ceuster aangespoord geweest is tot het samenbrengen in een geheel — De geschiedenis van Saventhem — van de kennis opgedaan tijdens zijn levensloop, door het lezen van het werk van M. Arthur Cosyn over Sterrebeek. Men voelt dat hij getracht heeft de opvatting er van na te volgen, ja, zelfs geeft hij in sommige hoofdstukken zekere aanwijzingen welke het werk van Arthur Cosyn komen volledigen, wat geenszins hoeft te verwonderen aangezien Sterrebeek in de nabijheid van Saventhem gelegen is.

Er is dus nuttig werk te verrichten op het gebied der plaatselijke geschiedenisbeschrijving van de Brabantsche gemeenten. Betuigen wij onzen dank aan M^r^ De Ceuster om zijn aanbrengen van deze nieuwe eenheid bij de reeks welke wij ingezet hebben. Laten wij hulde brengen aan zijn nagedachtenis en aan zijn arbeid. Zelfs in den dood zal hij zijn medeburgers nuttig zijn en zal hij zijn opvoedende taak op hen blijven uitoefenen.

A. MARINUS

DE GEMEENTE SAVENTHEM

Saventhem is eene gemeente gelegen omtrent het midden der provincie Brabant, op twee uren gaans van Brussel, drij uren van Leuven, drij uren van Mechelen.

Het grondgebied bevat 920 hectaren, en vormt een onregelmatigen vijfhoek, ten noorden begrensd door Machelen en Melsbroek, ten oosten door Nosseghem, ten zuiden door Sterrebeek, ten zuid-westen door Sint-Stevens-Woluwe en ten noord-westen door Dieghem.

De ijzerenweg van Brussel naar Leuven, Luik, Verviers, Duitschland, doorsnijdt Saventhem van West naar Oost.

Het hoogste punt van Saventhem is op 70 meters boven den zeespiegel en het laagste op 30 meters. Het grondgebied bevat twee valleien : de vallei der *Woluwe-beek,* welke met een gebroken hoek van de zuid-zuid-westzijde noordwaarts loopt naar de westzijde ; aan den gebroken hoek van haren loop ontvangt de Woluwe de *Kleinbeek* (vroeger *'s Heerenwelle-beek* geheeten), waarvan de vallei zich van oost naar west richt.

Die beide valleien zijn smal en vormden vroegertijd eenen grooten vijver. Later, bij aanslibbing van grond, ontstond eene reeks van kleine vijvers (de Groote vijver, de Kleine vijver, de Molenvijver, de Ursulavijver, het Schoonwater, de Ophemvijver, de Platteborse-vijver). Die vijvers bestaan meest allen niet meer, en hunne namen zijn vergeten. De beken, welke ze doorliepen, werden door menschenhanden op den rechterkant dier vijvers heraangelegd, op een hooger peil dan de wateroppervlakte dier vijvers, nochtans in zoodanige afhelling, dat ze de overtollige waters daarvan door talrijke bronnen gevoed, mede afwaarts naar de Senne voerden.

Aldus heeft men op de Kleinbeek één watermolen en op de Woluwe-beek zes watermolens kunnen plaatsen. De lage vallei der Woluwe-beek wordt Neer-Woluwe geheeten.

De drij hoogvlakten maakten deel van het aloude Soniën-bosch. Het laatste overblijfsel daarvan op het grondgebied van Machelen aan Saventhem grenzende, het *Loobosch,* werd in 1915-1916 uitgeroeid.

Wanneer de eerste menschelijke neerzetting zich in die streek gevestigd heeft is onbekend. Maar het moet geweest zijn aan de noorderzijde der vallei der Kleinbeek, aan het Broek langsheen het reeds aangeslibde deel des vijvers. Wijl dit broek bewoond was door talrijke wilde eenden, noemde men dit het *Eendbroek*, dat latertijd, naar de uitspraak *'t imbroek* geschreven werd (1).

Die eerste bewoners leefden van de jacht en de vischvangst. Maar vleesch en visch volstaat den menschen en zeker den huisdieren niet. Men moest dus een deel bosch uitroeien om te kunnen bezaaien met graan en andere vruchten.

Men ontgon dan den noordelijken oever der vallei, welke eenen nog al vlakken bodem aanbood. Dit was het eerste veld, dat later het *Oude-Veld (Groot- en klein Hodevelt, Cleinodevelt)* geheeten werd. Toen op een deel van dit veld latertijd *tienden* geheven werden ten voordeele van het bisdom van Kamerijk, waarvan Saventhem destijds afhing, werd dit *Bisschopsveldeken* en nu nog *'t Veldeken* genoemd.

Bij verdere uitbreiding der bevolking ging men meer noordwestelijk, en men had het *Bij-veld,* later naar de gewestspraak *Baeyveld* geschreven.

Verder ging men langs den zuid-oostelijken kant der Kleinbeek-vallei, en men noemde het aangewonnen land, het *Wijde-veld* of *Wijveld.* Noord-oostelijk ontgon men eene *Heide* en bekwam men het *Heideveld.*

Zuid-westelijk had men de afdalende helling naar de Woluwe-beek en haren samenloop met de Kleinbeek. Het veld dat men daar veroverde werd *Daelveld* geheeten. Tusschen het Wijdeveld en het Daelveld veroverde men *den Kauter.* Zuidwaarts daarvan naar het grondgebied van Crainhem, was het *Crainhemveld.*

Ten zuiden der bovenvijvers van het Eendbroek tegen Wijveld en Kauter was eene kleine verhevenheid, den *Tompberg,* en het veld daarrond noemde men *Tompveld,* later ook *Kerkeveld.*

De streek gelegen tusschen Eendbroek, Veldeken, Bijveld en beide beken, nogal kleemachtig zijnde, en een gemakkelijk verkillende grond daarstellende, kreeg den naam van *Killemoorter, Killemeurtere.*

---

(1) De bronnen dier benamingen zijn meest allen geput in de Kerkelijke archieven van Saventhem. Zie verder bij de straatnamen.

Het noorderdeel, door een deel van het Loobosch bezet, werd ontgonnen, en noemde men het *Looveld,* soms ook de *Loolanden.*

Het lage deel aan de Woluwe-beek tot broek aangeslibd en het land omgewerkt, werd het *Landbroek,* in *Lambroek* omgezet.

Tusschen de Woluwe-beek en de zuid-westelijke grens legde men weldra ook veld aan, het *Nieuw-veld of Nyveld* geboekt. Ten noorden daarvan en zich strekkende tot aan het Landbroek biedt de linkeroever der Woluwe eene korte glooiïng aan, waarachter zich eene groote oppervlakte bevindt. Wijl die van uit het bewoonde gedeelte niet zichtbaar is, noemde men dit veld het *Loozeveld,* soms verkeerdelijk *Rozeveld* betiteld.

De velden langsheen de grenzen van Nosseghem aangelegd noemde men het *Nosseghemveld.*

Zoo werden bijna al de gedeelten van Saventhem's grondgebied in *zaaivelden* veranderd en met den hoofdtitel van *Veld* bestempeld. Het waren dan allen *zaaivelden.* Is in dat woord soms de naam der gemeente niet te zoeken ? De gewestuitspraak is niet *Saventhem,* maar wel *Saoiveltem* of *Saoveltom,* en in officieele akten van 1775 schreef men ook nog *Savelthem.*

Zou de naam dan niet *Zaaiveld-hem* zijn, de woonst in het zaaiveld, naar oude wijze *Savelthem, Saventhem* geschreven ?

Men leidt ook dien naam af van Savel-them, woning in de zavelstreek. Ook nog van Zeven-Tommen, een deel van 't oude Loobosch, ten noorden van Saventhem, alzoo geheeten in de Houtvestersrekeningen van Brabant (XIV[e] eeuw). (Rijksarchief, Brussel).

Wat er ook van zij, ziehier hoe die naam op verscheidene tijdstippen, veelal in het latijn, geschreven werd, door personen vreemd aan de streek, en weinig bekend met de plaatselijke uitspraak :

Saventhem (1122) ; *Saventinis* (1219) ; *Zaventinis* (1237-1441) ; *Saventem* (1257) ; *Saventhines* (1367) ; *Saventhen* (1435) ; in de 14[e] en 15[e] eeuwen schreef men *Zaventhen, Zaventen, Zaventhem, Zaventhinis, Zaventinen, Zavethem ;* in 1721 en 1775 *Savelthem* en later *Saventhem,* wat nu de officieele spelling is.

*
* *

Alvorens over de oude banen te spreken zij gezegd, dat het leggen van den ijzerenweg Brussel-Leuven (1860) vele wegen gewijzigd heeft, en zelfs heeft doen verdwijnen.

Eene oude baan doorloopt Saventhem van Zuid naar Noord, de oude *Vilvoorde-baan (die straete daer men van der Vuren te Vilvoorde waerts gaet* (1489) *; den voerweg van Vilvoorden op Tervueren* (1700). Met eenige wijziging bevat hij nu : de Wezembeekstraat, de Statiestraat, de Heldenplaats, de Vilvoordebaan, de Boschstraat en een deel van de Loodreef. Daarbij loopt van Oost naar West de oude baan van *Erps naar Brussel* bevattende de Molenstraat, de Hoogstraat, de Woluwestraat, en de baan naar Sint-Stevens-Woluwe. Op de Zuidergrens van Saventhem heeft men nog de *Oude baan* van Brussel op Leuven. De tegenwoordige steenweg van Brussel op Leuven is maar in 1710 aangelegd.

Ziehier eene lijst der namen van plaatsen, straten en wegen van Saventhem, volgens ze in de Archieven voorkomen (1).

AARDBEZIËNSTRAAT. — Derde Beziënstraat, K. 35. — De Vier Aardbeziënweg. At.

ACACIASTRAAT. — Nieuwe straat, aangelegd in 1922.

BAYVELD. — « terre jacentem supra Bayveld via itur Vilvorde ». P. O. fol. IIII en fol. XXV (Nr 26-2-1443). — « lands in het Bayvelt, de heydestrate der cendere ». M. R. blz. 48. — « Het Buyvelt ». At.

BEEKWEG. — (Kleine Beekweg, Kleinbeek). K. 33.

BEEKWEGEL. — (Kleine Beekwegel, Kleinbeekdreef). K. 58.

---

(1) Verkortingen :

K. 35. : Kadaster en Nr van den weg.
A. K. : Archief der kerk van Saventhem.
P. O. : Perkamenten Obiit A. K. (14e en 15e eeuwen).
O. : Papieren Obiit A. K. (16e eeuw).
M. R. : Manuale Romanum A. K. (1600-1800).
At. : Atlas der goederen der Kapelrei der Geloovige Zielen. A. K. (einde der XVIIIe eeuw).
A. G. : Rijksarchief (Archives générales du Royaume) Brussel.
R. S. : Schepenboek (Registre scabinal) A. G.
A. C. : Gemeente-archief van Saventhem.
R. P. : Registre de la population d'après le recensement de 1829. A.C.

Begijnhof. — (In de eerste helft der XIXe eeuw; R. P. ; en *Vischmarkt* (2e helft der XIXe eeuw).

Grooten Borre. M. R. blz. 45. A° 1617.

Grooten Borrewegel. — K. 48. « domum et domistadio jacende op D bornken ». P. O. fol. X.

Grooten Borreweg. — K. 26. Borrestraat, Sukkelstraat, Zurkelstraat, thans *Olmenstraat*. (A° 1922) : een zelfde deel van den Grooten Borreweg.

Boschstraat. — M. R. blz. 44. A° 1667. (is een deel der oude Vilvoordebaan).

Oude Brusselsche Baan. — K. 9. « plateam que itur versus Bruxellum ». P.O. fol. V. VII, XXII, XXV. O. blz. 20. M.R. blz. 23.

Vos-Capellenwegel. — K. 60.

Crainhem-dal. — « in Crynhem-dal in de prochie van Saventhem.... tegen den voetweg van Nosseghem op Brussel ». M.R. blz. 49, A° 1667.

Crainhemstraat. — K. 5. — « straet loopende van Saventhem op Crynhem ». M.R. blz. 69, A° 1667.

Grooten Dael. — K. 3. « juxta plateam qui itur ten Dale ». P.O. fol. I. — « De Delle ». R. S., A° 1698.

Grooten Daelwegel. — K. 59. (Grooten Dael).

Kleinen Daelweg. — K. 42. (Klein-Daalstraat, Daalstraat). — « Supra come vici qui itur de Zaventen ter Dale versibus craeyenhem ». P. O. fol. XIX. — « En die strate daer men ten Dale weert gaet ». O. blz. 8. « Land gelegen ten Dale ». M. R. blz. 35, A° 1710.

Dessellliersstraat. — (de Selliers-straat, ook Nieuwstraat). Is aangelegd op het einde der XIXe eeuw door Ridder de Selliers de Moranville op zijnen eigendom.

De Smedtstraat. — Is aangelegd op het einde der XIXe eeuw op den eigendom van M^{r} De Smedt.

Dieghemstraat. — K. 6. — « de strate die te Dieghem weert gaet ». O. blz. 2. « 't heerenstrate gaende van Saventhem naer Dieghem ». M. R. blz. 24, A° 1670.

Diepestraat. — a) (Wezembeekstraat). Is een deel der Oude Vilvoorde-baan. — b) Zoo heette ook oudtijds een deel der Fabriekstraat.

Drijlindenstraat. — K. 23. (Lindenstraat, Lindekenstraat).

Drijlindenwegel. — K. 45. (Lindenweg, Lindekensweg).

DOGGEWEGEL. — K. 50. (Doggeweg, Doggewegstraat).

DORPSTRAAT. — R. P. Een deel der oude Vilvoordebaan ; nu Statiestraat.

DUIVELSPUT. — Ligt aan den Trappekenswegel, welke in de 2e helft der XIXe eeuw vernietigd is.

EVERESTRAAT. — (Van in de XIXe eeuw).

FABRIEKSTRAAT. — K. 22. Vroeger werd een deel van dien weg *Diepestraat* geheeten. « Molendinum et alia bona adiacentum site te Neerwolue in vico dicto de Diepestrate ». P.O. fol. XX.

GROENSTRAAT. — K. 21. « den groenen weg ». M.R. blz. 48.

HANDELSTRAAT. — (Nieuwe straat sedert 1907).

HELDENPLAATS. — Het drijhoekig pleintje vóór de statie, alzoo geheeten in 1921, wanneer men aldaar het standbeeld der gesneuvelde soldaten van den oorlog 1914-1918 ingehuldigd heeft. — Maakte vroegertijd deel van de oude Vilvoordebaan.

HEYDEVELD. — « In het Heydevelt, daer het pachthof van het heyde-huys placht te staen, hetwelk is afgebrand omtrent het jaar 1680 ». M. R. blz. 28. — Werd ook geheeten : « die heyde » O, blz. 22 ; « de heyde-tiende en het heyde-blok » (A° 1677) ; « de drooge heyde » (A° 1700).

HEIDESTRAAT. — K. 16. — « Platea dictam de heystrate ». P. O. fol. XV ; — « platea dictum de heistrate ». P.O. fol. XVII, A° 1479 ; — « de heydestraet loopende van het heyde-huis naar Nosseghem ». M.R. blz. 44, A° 1667.

WEG NAAR DE HEIDE. — K. 27.

HODDEVELT. — « Terre situavit opt Hoddevelt ». P.O. fol. III, XIII, XVIII, (A° 1474). « gelegen op het Hoddevelt ». O. blz. 8.

HODEVELDWEG. — K. 37.

HODEVELDWEGEL. — K. 44. In de oude Obiit van Saventhem vindt men het jaargetijde aangeteekend van *Jacob van Oudevelt.*

DEN HOEK. — (Wijk zoo genoemd in de XIXe eeuw).

HOOGSTRAAT. — K. 7. — « die straete gaende van Erps naer Brussel ». O. blz. 20. — « aen die heere straete van Erps gaende naer Brussel ». M.R. blz. 32, A° 1710. « 't bloksken gelegen op de hoogstraet ». M.R blz. 32, A° 1677.

HULSHOCHT. — « terre sive apud hulshocht ». P. O. fol. XVII, A° 1479.

HUMELGHEMSTRAAT. — K. 15. — Op de kadastrale kaart van P. C. Popp, 1848, heet ze *Heimelghemstraet*.

IMBROEKSTRAAT — K. 20. « tynbroec ». P.O. fol. I; « domum et ortam jacenta tenbroeck ». P. O. fol. VI; — « domistadio jacendem timbroeck ». P.O. fol. X, A° 1461; — « tienbroeck, tenbroeck, tymbroeck, tynbroeck », O. blz. 2, 2, 21 en 22; — « 't imbroeck » M.R. blz. 27. — (In den P. O. staat het jaargetijde aangeteekend van de familie *de Eentbroeck* (XIVe eeuw).

KAASWEG. — K. 14. — In M. R. blz. 65, spreekt men van « de bane van Steenockerzeel op Brussel » in 1771, en ook « op den Kersenberg ». — Op de kadastrale kaart van 1810 vindt men voor die baan voor de eerste maal *Kaasweg* en *Lambroeckstraat*.

KATTENSTRAAT. — K. 9. — In P. O. fol. XVI (A° 15-9-1443) en op meerdere plaatsen: « vico dicto de cattestrate». — Evenzoo op vele plaatsen in O.

KALKOVENWEGEL. — K. 55.
KAPELLEKENSWEGEL. — K. 56.
KAUTERWEGEL. — K. 47.
} Die namen komen maar voor sinds het opmaken der kadastr. kaart 1810.

KEYBERGWEGEL. — K. 46 en K. 51. — « Op den Kaberg naest Dieghem aen de loozestraet ». M.R. blz. 11. — « eene weide gelegen omtrent den Kaberg ». M.R. blz. 25 (A° 1700).

KEIKENSTRAAT. — K. 17. — Op het plan van P. C. Popp (A° 1848) draagt die straat den naam van *Quynkensstraat*. De echte naam is keiëkensstraat = rue des petits cailloux).

KERKRING EN KREUPELSTRAAT. — K. 12. — « huis en hof gelegen nevens de plaetse ». O. blz. 2 — « haer beckerie te Zaventem gelegen aen de plaetse.... en de straete daer men van de plaetse ter beke waert gaet ». O. blz. 18. — « de straet recht over de groote kerkdeur ». M. R. 52, A° 1677. — « huis.... recht over de kleine kerkdeur ». M.R. blz. 55.

KERKSTRAATJE. — K. 41... « met den eenen einde aen de kerckestraet ». O. blz. 8.

KILLEMOORTEL. — « terre jacende op ten killemorte » — « op ten killimortere » — « campum dictam den killemoertere » (A° 1445), — « op de killemorter », P. O. fol. II, IIII, V, XVII. — « op den killemottere », O. blz. 10; — « in den killemeurter(e) », M.R. blz. 21 en 31. (In den P.O, (A.K.) vindt men het jaargetijde van « *Jan van Mortere* »).

KONIJNENSTRAAT. — K. 4 en K. 36. — A° 1718, M.R. blz. 64.

KORTEWEGEL. — K. 53.

KROMMESTRAAT. — K. 32.

GUILLAUME LAMBERTSTRAAT. — Nieuwe straat geopend in 1926 tusschen de Statiestraat en de Desselliersstraat.

LAMBROEKSTRAAT. — K. 11. — Is zóó maar gekend sinds 1810. Was vroeger een deel der « bane van Steenockerzeel op Brussel » (Zie Kaesweg). (In P. O. (A. K.) is het jaargetijde aangeteekend van « *Yda dicta de Lantbroeck*).

LANDBOUWSTRAAT. — Nieuwe straat geopend na 1907.

LEUVENSCHEN STEENWEG. — Die baan werd aangelegd tusschen 1700 en 1710.

DRIJ-LINDENSTRAAT. — K. 23.

DRIJ-LINDENWEGEL. — K. 45.

LOO-DREEF. — K. 28.

KLEINE LOO-DREEF. — K. 30.

LOOWEGELTJE. — K. 52.

LOOZENBERG. — « terre arabile sivum supra Lozeberch », P.O. fol. XI. — « op den Loozenberg beneden het vlierke », M. R. blz. 8.

SINT-MARTENSWEG. — K. 19. — « tegen de straete van Sint-Martensweg », (A° 1667) M. R. blz. 44.

MERTEN-MAXSTRAAT EN STERREBEEKSTRAAT. — K. 10. (Is nu Werkmansstraat en Sterrebeekstraat). — Merten-Maxstraat is de oude baan, welke langsheen het oude pachthof liep van *Merten-Max van Ophem* (XVIe eeuw).

JAAK MICHILSSTRAAT. — K. 25. — Straat loopende langsheen het oude pachthof van *Jaak Michils* (XIXe eeuw).

MOLENBERGDREEF. — K. 39. — Het wegske nevens de haag van maalder De Greef en de *Dikke Linde*. (Gemeenteraadszitting van 1 Maart 1926).

MOLENSTRAAT. — K. 18. — « terre supra molenwech », P.O. fol. I. — « land gelegen op Wijvelt op den molenweg » O. blz. 2.

NYVELDWEG. — K. 38.

NIJVERHEIDSTRAAT. — Nieuwe straat geopend na 1907.

NOSSEGHEMWEGEL. — K. 40. — « vici qui iter versus Nosseghem », (A° 1461). P.O. fol. VIII, — « voetweg van Saventhem op Nosseghem », (A° 1700), M.R. blz. 27.

OLMENSTRAAT. — (Zie Sukkelstraat).

ONDERWIJSSTRAAT. — Nieuwe straat sedert 1907.

PAARDENSTRAATJE. — K. 57. — « de strate die van de plaetse loopt tot op die beke », O. blz. 2 en 18. (Zie : Kerkring).

POPULIERSTRAAT. — Nieuwe straat in de Tuinwijk van 1922.

SQUARE QUITMANN. — Plaats ten noorden van de statie van den IJzeren-Weg in 1907 aangelegd.

POEYSBOSCHWEG. — K. 31. — « Platea dicta de ristrate » (A° 1486) P. O. fol. XI.

RIDDERSTRAAT. — (Moranvillestraat en Marollestraat). Aangelegd op het einde der XIXe eeuw door Ridder de Selliers de Moranville.

ROLAF. — Is een oude bijzondere losweg, sinds de XIXe eeuw tot openbaren weg gebruikt.

ROOZESTRAAT. — K. 13. — « Land gelegen aen de Roozestraet » (A° 1718) M.R. blz. 65. — (Is de Loozestraat aan den Loozenberg).

« WEG VAN SAVENTHEM gelegen op den kaberg », (A° 1677) M.R. blz. 12.

SCHEEVESTRAAT. — K. 24.

STATIESTRAAT. — Is een deel der oude Vilvoordebaan, in het dorp gelegen, en werd in de eerste helft der XIXe eeuw *Dorpstraat* genoemd R.P.

STEENOCKERZEELSTRAAT. — K. 2.

MERTEN MAXSTRAAT EN STERREBEEKSTRAAT. — K. 10. « de strate komende van Sterrebeek te Vilvoorden waerts ». O. blz. 20.

SUKKELSTRAAT. — K. 26. — Soeckelstraat, Zurkelstraat, deel van Grooten Borrestraat, thans *Olmenstraat* (1920). — « Is gelegen achter zijn huis komt tot aen de Sockelstraet ». (A° 1700) M. R. blz. 28. — « in den killemeurtere de hoechelstraete ». (A° 1740) M.R. blz. 31.

TOMBERG, TOMPBERG, TOMPVELD. — Komt maar voor na 1500.

TOEKOMSTSTRAAT. — Nieuwe straat van in 1925.

TRAPPEKENSWEGEL. — Oude weg loopende van het *Paardenstraatje* de hoogte op naar de *Konijnenstraat,* langsheen de levende bron *Den Duivelsput.* Werd vernietigd in de laatste helft der XIXe eeuw bij het vergrooten van den vijver.

VAN DYCK-LAAN. — Nieuwe laan sedert 1907.

VELDEKENSSTRAAT. — K. 43. — Het Veldeken. — « item aen den Veldekensblok ». (A° 1677) M.R. blz. 25.

VELDEKENSWEGEL. — K. 49.

VILVOORDEBAAN. — K. 1. — Zoo heette vroeger de baan die van de Zuidergrens tot Noordergrens de gemeente doorliep. Zij bevat nu : de Wezembeekstraat, de Statiestraat, de Heldenplaats, de Vilvoordebaan, de Boschstraat en een hoek der Loo-dreef. — « Via qui ita de Vilfordia sub Fura ». P.O. fol. III. — « Platea qui iter versus Vilvordiam ». (A° 1461) P.O. fol. VIII. — « die strate daer men van der Vuren tot Vilvoorde waerts gaet ». (A° 1489) O. blz. 21. — « den voerweg van Vilvoorden op Tervueren ». (A° 1700), M.R. blz. 26.

VOS-CAPELLEWEGEL. K. 60.

WAELSCHE BAAN. — K. 29. — « Waelsche baene ». (A° 1770) M.R. blz. 7.

WATERKASTEELLAAN. — Aangelegd in 1906.

WEIVELDBAAN. — K. 24. — « gelegen op Wijveld op den molenweg ». O. blz. 21. « het Weyvelt ». (A° 1700), M.R. blz. 6.

WERKMANSSTRAAT. — Zie Merten-Maxstraat en Sterrebeekstraat).

WILGENSTRAAT. — Nieuwe straat sedert 1922.

WINKELBOSCHWEG. — K. 54.

WOLUWESTRAAT. — (Is een deel van de Hoogstraat, Brusselsche baan en Eversche baan. — K. 7).

NEDER-WOLUWE. — (Neer-Woluwe, Wolue).

* * *

Saventhem bezit geene merkwaardige oude gebouwen, tenzij de oude kerk aan Sint Marten toegewijd, eenige gebouwen met trapgevels uit de XVI[e] eeuw, en het oude kasteel van Terbrugghe aan de Lambroekstraat gelegen. De andere gebouwen zijn bij herstellingen gansch veranderd, of afgebroken en door nieuwe vervangen. Alzoo heeft men het *Hof van Ophem* (het verbrand hof), het oud *Heerenhuis Vander Meeren*, het *Hof ter Beken*, het pachthof *De Dogge*, de oude molen der Kleinbeek (vroeger *'s Heeren-wellemolen*, soms *Scherrewerre-molen* geheeten. Nieuwere gebouwen : het Klooster-Pensionnaat der Zusters Ursulinen, de gemeenteschool van het centrum, de bekende papierfabrieken van Saventhem, de « Tannerie et Maroquinerie, het automobielfabriek, het lederfabriek en de villa van M[r] Coppin, de gemeentelijke electriciteit- en waterdienst met

prachtigen watertoren, het buitengoed van M[r] Lambert; verder eenige nieuwe lusthoven en villa's en nieuwe tuinwijken.

* * *

Saventhem is altijd eene landelijke gemeente geweest, waar landbouw en veeteelt in hoofdzaak bloeiden ; er waren ook eenige wijngaarden (P. O). Het verbeterde waterregiem der beide beken deed er reeds vroeg eenige nijverheid ontstaan, dank aan de watermolens (XIII[e] eeuw) : bloemmolens, slagmolen, papiermolens, poedermolen. Ook ontgon men er de wit-grijze kalksteen, en dreef daarin grooten handel met Holland. Die steenen werden naar het gehucht Buda aan de Senne en aan de Willebroeksche vaart tusschen Laeken en Vilvoorden gevoerd, en vandaar met den boot verzonden. Ook moet men er ter plaatse tot kalk gebrand hebben, want er bestaat nog een deel veld dat men *Kalkoven* noemt.

Volgens het *Cohier der XX Penningen* van 1780 (1) : « *Saventhem is groot 898 bunderen waarin saylanden 813 bunders, weyden 23 bunders, in bosschen 29 bunders, in vijvers 26 bunders... In Saventhem zijn 2 brouwerijen en 3 winkels, 48 huizen ofte woningen van Kossaerden* ».

* * *

Het getal inwoners bedroeg :

in 1435 : — 400 inwoners en 88 huizen ;

in 1480 : — maar 285 inwoners (ten gevolge van oorlog en besmettelijke ziekte) ;

in 1525 : — 500 inwoners ;

in 1784 : — 800 inwoners : 457 mannen en 315 vrouwen boven de 12 jaar, verdeeld in 170 familiën. Ter schole gingen 50 jongens boven de 12 jaar en 28 beneden de 12 jaar.

in 1786 : — 879 inwoners ;

in 1794 : — 747 inwoners (gevolg van den Franschen inval) ;

in 1831 : — 1133 inwoners ;

in 1846 : — 1478 inwoners ;

Dit getal is sedert steeds geklommen, zoodat er waren :

in 1890 : — 2598 ;

---

(1) Archieven ter gemeente Saventhem.

in 1900: — rond de 4000;
in 1910: — 5375;
in 1920 meer dan 6000 inwoners.

*
* *

Onder de oudste inwoners van Saventhem telt men ridder *Jan van Saventhem*; deze was maar inwoner en geen overheidspersoon.

De oude *Obiitariën* of Jaargetijdenboeken (A. K.) geven op van de 13e tot de 16e eeuw, onder andere de volgende namen:

Johannes dictus de Amelghem; — *Dominus Johannes de Arco;* — *Martina Duits alias Denberch;* — *Waleram van den Berghe;* — *domicella de Beka, Gielys van der Beekt* (1420) en verdere familieleden *van der Becken;* — *Dominus Franco Bochart;* — *Goswijn van den Borch* (1330); — *Carolus Vanden Bossche* (1666); — *Goswini van Boxhem;* — *Hendrik* VANDER BRUGGHE (1330); — *Dominus Arnoldis de Buten miles:* — *Dominus Gerardus miles de Careloe;* — *Henricus de Castro;* — *Ignatius de Condé;* — *Walterus de Dyedeghem;* — *Petri dicti van Duffele alias Lorse* (1461) — de familie DE EENTBROECK (13e eeuw); — *van der Eicken;* — *Wilhelmus dictus de Eppegheem miles;* — *Walteris dictis van Ghestele;* — *Petrus van Ghinderboven;* — de familie *van der Haghen* (1461); — *Beatrix dicta van haren* (14e eeuw); — *Walteri dicti op hogheberch;* — de familie *van den Inde* (14e eeuw); — *Henrici dicti* VAN KAUBERCH; — *Certeels de Moldeyne alias de Kempeneere;* — de familie DE LANTBROECK (13e eeuw); — *Luutgardis dicta de Mecghelne;* — de familie DE MERA *(van der Meeren)* (14e eeuw); — *Jan* VAN MORTERE; *Willem van hockensele* (1330); — *domicella de Oyenbrugghe* (14e eeuw); — *Wilhelm* VAN OPHEM (1461); — *Jacob* VAN OUDEVELT; — *Elisabeth Paele* en familie; — *Wilhelmi de queren;* — de familie *de rimelgheem* (14e eeuw); — *Dominus Johannes miles de* SAVENTEM; — *Margareta Stroybans* (1480); — *Aleydis de trisco;* — *Laurency van Vileer* (1480); *Egidius vander Vorst* (1461); *Oda van Wanghe;* — *Johannes de Wayenberghe alias Coetmans* (1477); — de familie *de Winegheem* (14e eeuw); — *Jan Smets alias de Wyngaerde;* — *Godfridi en Elisabet Paele van Woluwent alias barbiere;* — *Ida 't Sanden;* — *Jan Zanen* (13e eeuw); enz. enz.

HET GEMEENTEZEGEL

Het plaatselijk bestuur der gemeente werd uitgevoerd door de twee schepenen, daartoe aangesteld door den Heer, Baron of Graaf, welke het hooger toezicht had over de gemeente. Toen Saventhem in 1621 tot Baronnie verheven was, kwam er een drossaert bij : de eerste was Marten van Ophem ; later heeft men Frans van Ophem en dan Van Gameren (1700). Men voegde er nog eenen greffier bij : de voornaamste is Gillis Louckx (1700).

Al hunne akten moesten bezegeld worden met den eigen zegel der gemeente, of bij gebreke daarvan, zooals het in Saventhem het geval was, met een zegel dragende het wapenschild van den regeerenden heer. Zoo heeft Saventhem opvolgentlijk gebruikt de wapens der Heeren VANDER MEEREN, der Barons DE BOISSCHOT, en na hen, het wapenteeken der Fransche Republiek, van het Fransche Keizerrijk, het Nederlandsch Koninkdom, en sinds 1830 den Belgischen Leeuw.

Bij Koninklijk Besluit van 24 September 1904 heeft de gemeente Saventhem een eigen zegel bekomen, dragende een wapenschild :
« *van goud met drij blauwe molenijzers, het schild rustend*
« *op de zilveren schachten van twee bannieren, de rechter met*
« *de wapens van het schild, de linker met een gouden schildje,*
« *waarop een everzwijnskop met natuurlijke kleuren* ».

Het gouden schild met drij molenijzers is het wapen van de familie *de Boisschot ;* het everzwijnshoofd is het aloude zinnebeeld van Saventhem.

De vaandelkleuren van Saventhem zijn dus *geel en blauw.*

DE WERELDLIJKE OVERHEID. (1)

Saventhem en Sterrebeek stonden vroegertijd onder het rechtstreeksch beheer der hertogen van Braband. Deze verpandden een deel daarvan aan de Heeren van Crainhem.

De Heeren van Crainhem.

In 1095 was Lambertus van Crayenhem het hoofd dier familie. Zijne goederen van Saventhem en Sterrebeek vielen ten deel aan zijnen derden zoon Daniël, welke trouwde met eene dochter van *Bert van Anderlecht.* Daniël liet Saventhem na aan zijnen derden zoon, ook Daniël welke vijf zonen had. De oudste zoon Gillis volgde hem op als Heer van Saventhem en Sterrebeek. Hij droeg als wapenschild *een recht kruis met vogel,* waarschijnlijk een kraanvogel, *op vrij kwartier.* Hij en zijne nakomelingen hadden het justicierecht in tweeden en derden graad, benoemden de schepenen en ontvingen de helft der boeten ; de andere helft kwam toe aan den Hertog.

In 1237 stond zijn zoon Daniël, bijgenaamd *van Bouchout,* een groot deel zijner rechten af aan het klooster van Vorst, dat alzoo vele tienden op goederen te Saventhem en Sterrebeek bekwam.

Daarna hebben we Jan van Bouchout. Na hem gingen zijne goederen over aan Hendrik van Vlaanderen, kleinzoon van Graaf Gwijde van Dampierre, en welke den 5 Januari 1357 door Graaf Lodewijk van Male tot gouverneur benoemd werd van Mechelen, Aalst, Dendermonde, het Land van Waas en de Vier-Ambachten.

---

(1) De volgende hoofdstukken over de Heeren van Crainhem, de familie Vander Meeren en de familie de Boisschot zijn opgesteld naar de inlichtingen daarover langs talrijke zijden ingewonnen in oude geschiedkundige werken, documenten, geschriften, enz. op welker waarheidszin men zich ten volle mag betrouwen. Hier en daar is er iets bijgevoegd door den schrijver zelf gevonden bij zijne studie der archieven betrekkelijk Saventhem, vooral uit de *Papieren der Familie de Boisschot.* (Inventaris nr 86 van het Rijksarchief te Brussel). Deze laatste aanhalingen zijn in den tekst door (+) aangeduid.

JAN, graaf VAN CLEEF erfde de rechten van Hendrik en stond ze af, in 1367, aan THIERRY VAN HOORNE, welke Saventhem en nog andere goederen verkocht aan HENDRIK VAN CUYCK, zoon van Jan en Catharina Berthout, dochter van Hendrik en Margaretha VAN BOUCHOUT, van de familie van Jan van Bouchout, hiervoren vermeld.

Hendrik van Cuyck huwde Gertrudis, dochter van Pieter Coutereel, burgemeester van Leuven en stierf in 1371 in den veldslag van Basweiler.

Zijn zoon JAN VAN HOOGSTRAETEN verkocht de heerlijkheid van Saventhem en Sterrebeek in 1381 aan zijn bloedverwant *Hendrik van der Meeren.*

DE FAMILIE VAN DER MEEREN (1)

I. — HENDRIK VAN DER MEEREN was zoon van Walter van der Meeren en Isabella van Heyenbeke, en was gehuwd met Maria *Clutinck.*

De familie van der Meeren bezat vele goederen in Sterrebeek.

Nauwelijks heer van Saventhem kwam Hendrik in onverschil met de inwoners aangaande zijne heerenrechten, en vroeg daarover nadere inlichtingen aan zijn oom Jan van Cuyck in 1386. Hij vernam alzoo dat de inwoners verplicht waren zijne granen, welke voortkwamen van de tienden die hij te heffen had, ter verkoopplaats te voeren tot op drij mijlen en half der heerlijkheid, alsook hem te helpen in het vervoeren van zijn hooi en zijne meststoffen.

In oorlogstijd moesten beide dorpen samen hem een oorlogswagen leveren met vijf paarden, en daarbij de paarden voor zijne dienders. (+)

Den 6 Augusti 1401 gaven zijne weduwe en hare zonen Godfried en Hendrik de kosterij van Saventhem aan den bastaard van hun echtgenoot en vader. (+)

II. GODFRIED VAN DER MEEREN trad opvolgentlijk in den echt met Isabella Vander Noot en Catharina van Erpe. Hij lag nog al dikwijls overhoop met zijne overheden te

---

(1) Zie nadere bijzonderheden over die familie in de *Brabantsche Folklore*, nr 30, Juni 1926 : *Histoire de Sterrebeek*, door A. Cosyn.

Brussel : eens moest hij vergiffenis vragen en eene boete betalen van 140 kronen, 23 pond, 18 schellingen en 4 stuivers. Hij overleed in 1442 en liet vier kinderen na :

III. 1e JAN VANDER MEEREN werd heer van Saventhem en Sterrebeek ; 2e Hendrik ; 3e Elisabeth, welke trouwde met Pieter Pipenpoy, Burgemeester van Brussel ; en 4e Ida, gehuwd met Rase van Onredens.

Jan van der Meeren, echtgenoot van Isabella Swaef, Vrouwe van Koekelberg, miskende de rechten van het Magistraat van Brussel en beliep eene groote boete. Hij had ook af te rekenen met de Schepenbank van Vilvoorden. In 1449 en 1454 was hij schepene van Brussel. Hij stierf in 1461, en liet vijf nakomelingen :

IV. 1e JAN VAN DER MEEREN, heer van Saventhem, gehuwd met Elisabeth de Herbays (1), zuster van Catharina de Herbays, echtgenoote van Pieter van de Werve. De wapenschilden van Jan en Elisabeth de Herbays staan gebeeldhouwd op een steenen voetstuk van een heiligenbeeld omtrent Sint-Martensaltaar in de kerk van Saventhem. Dit van Jan draagt voor kenspreuk : « *Voor al* ». Hij overleed kinderloos en werd opgevolgd door zijn broeder :

V. 2e HENDRIK VAN DER MEEREN, gehuwd met Anna van Cuyk. Hij was evenals zijn broeder, burgemeester van Brussel. Zij namen beiden deel aan den opstand tegen Maximiliaan van Oostenrijk, weduwnaar van Maria van Burgondië. In 1488-89 werden hunne goederen verbeurd verklaard, en de helft der huizen van Saventhem afgebrand. Hendrik overleed in 1499.

Onder hun bestuur werd het koor der kerk van Saventhem vergroot. Het gewelf draagt nu nog op den sluitsteen hun gebeeldhouwd wapenschild, bekroond met het everzwijnshoofd.

Zij hadden drie zusters :

3e Isabella van der Meeren, dame van Ganshoren, echtgenoote van Antoon Vander Noot ; 4e Elisabeth, echtgenoote van Hendrik van Dongelberghe ; en 5e Margaretha, dame van Koekelberg, getrouwd met Filip van Nieuwenhove.

---

(1) In M. R. 1710 worden ze genoemd « den heere Van der Meeren en Elisabeth Van Herbosch zijne huisvrouwe ».

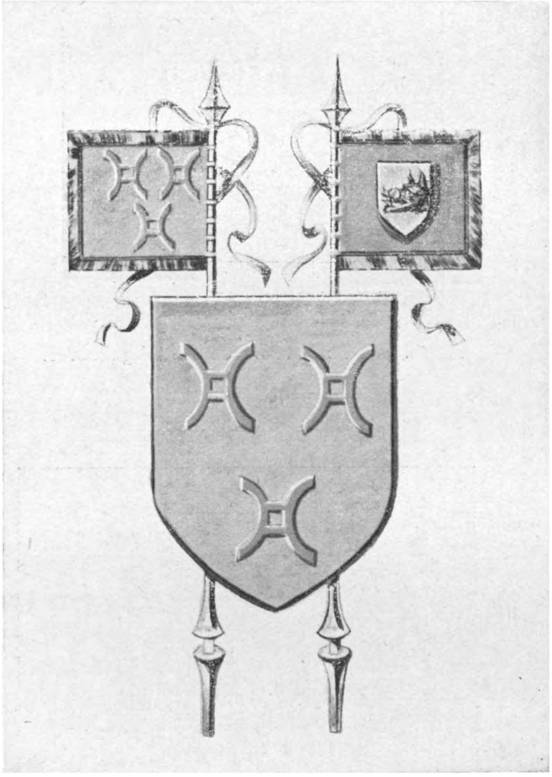

Het officieele wapenschild der Gemeente.

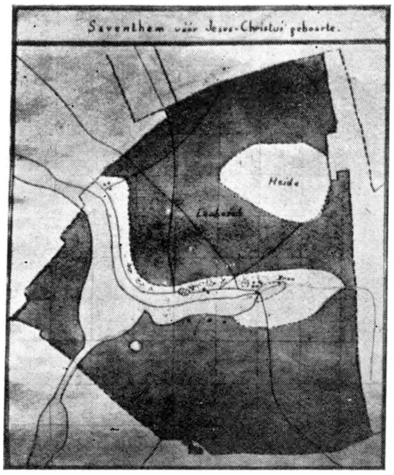

Het grondgebied van Saventhem, zooals het zich waarschijnlijk vertoonde, bedekt met bosschen, vóór Christus' geboorte.

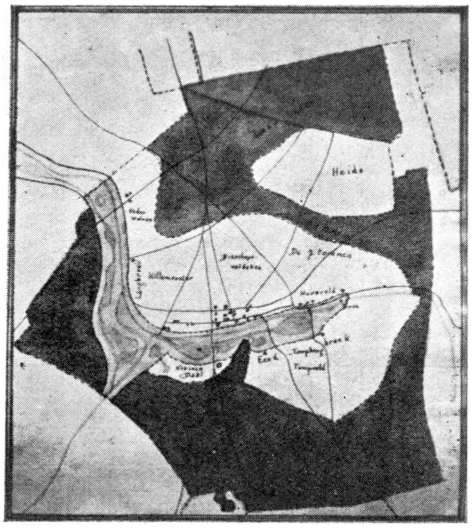

Uitzicht van het grondgebied rond het jaar 1000.

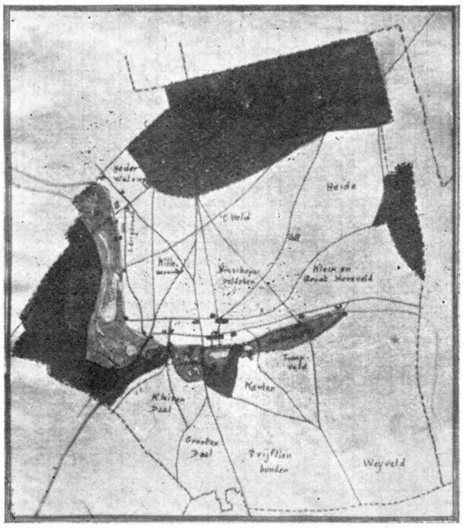

Uitzicht van het grondgebied in de XVIe en XVIIe eeuwen.

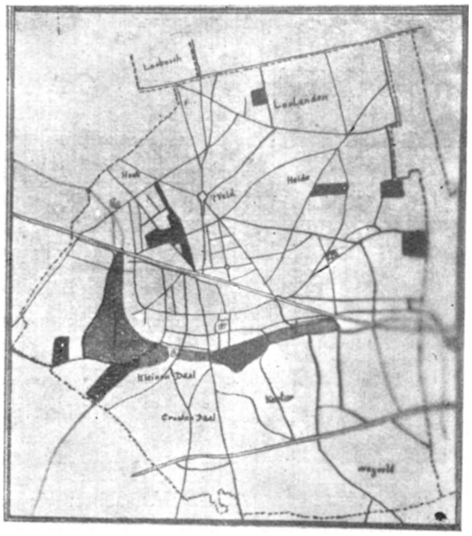

Saventhem in 1911.

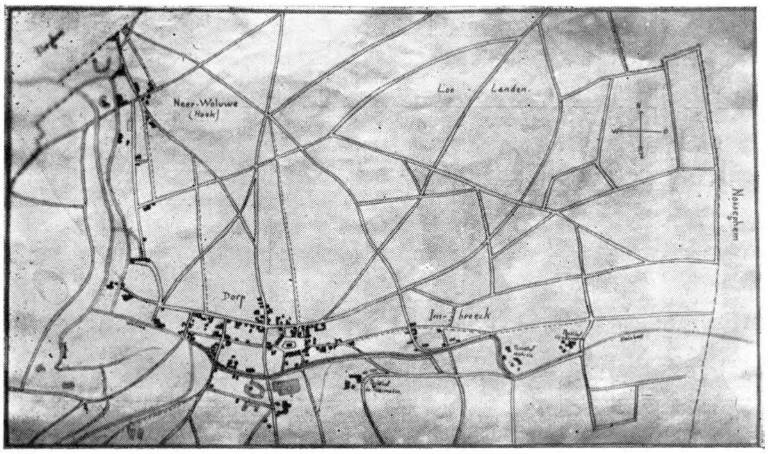

De kom der Gemeente en de verkeerswegen in 1810.

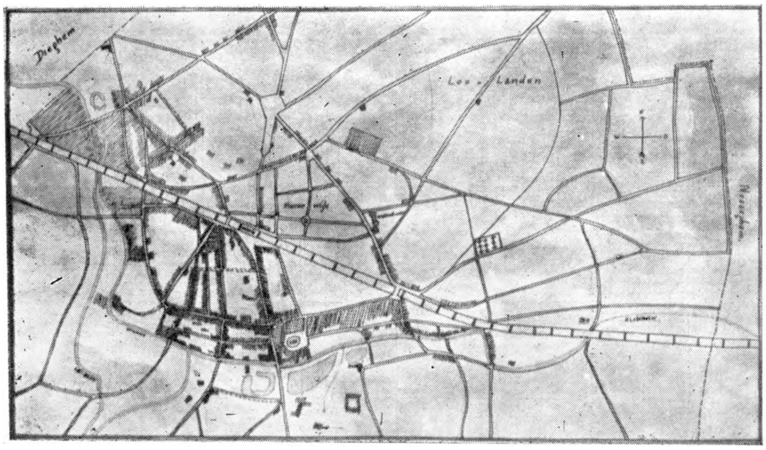

Het dorp in 1911. De vergelijking tusschen de kaarten toont de uitbreiding van den bebouwden eigendom.

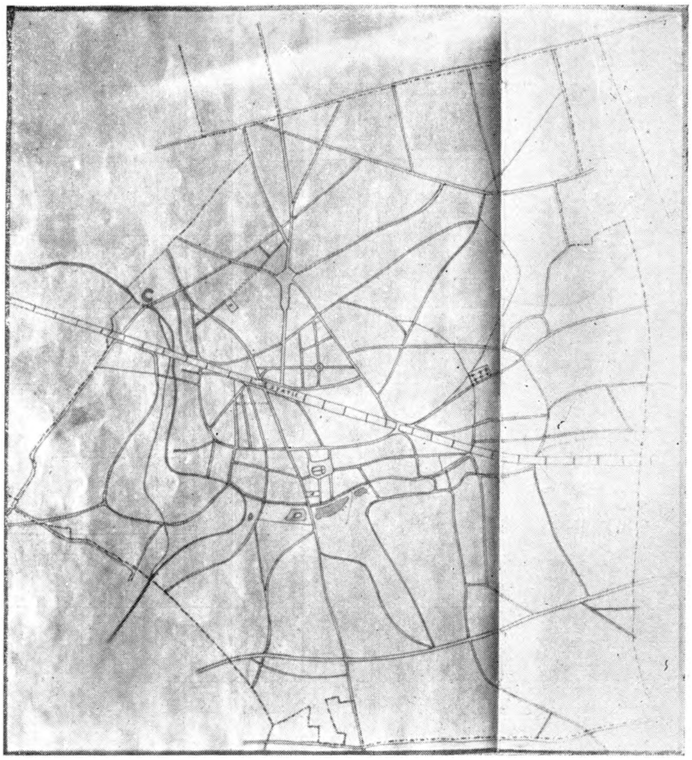

Plan van het net der banen en wegen rond 1910.

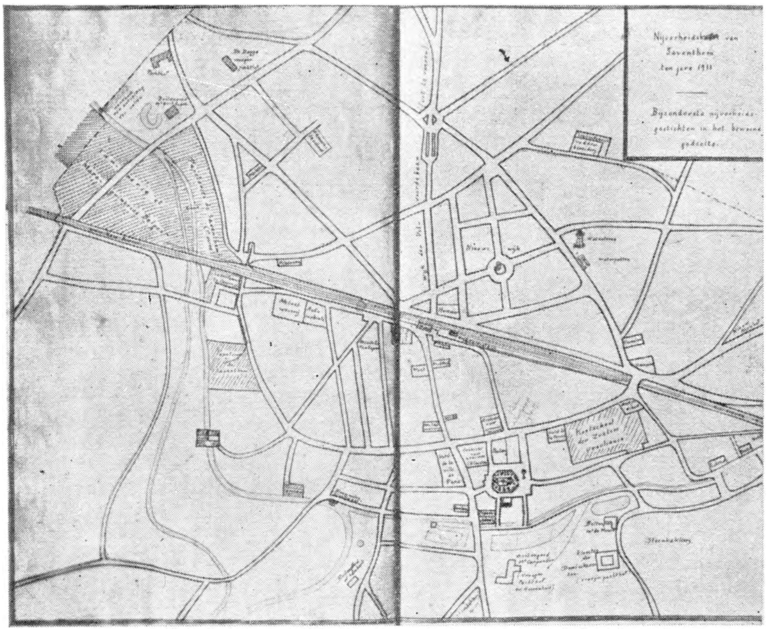

Kaart welke de ligging aantoont van de openbare en bijzondere gebouwen, nijverheden, enz. in 1911.

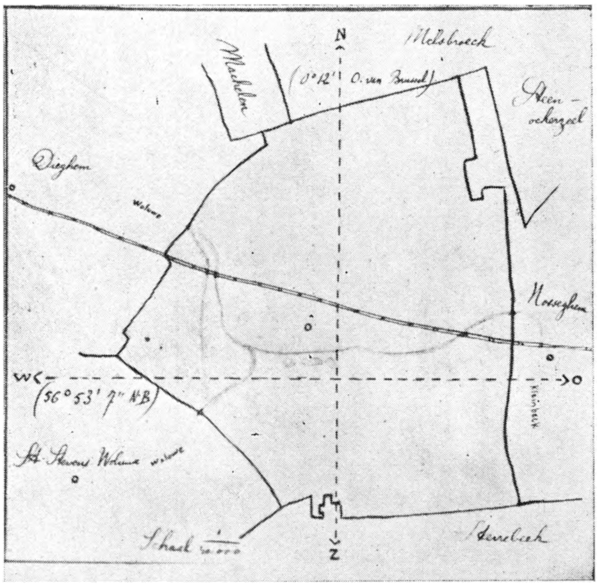

De grenzen der Gemeente.

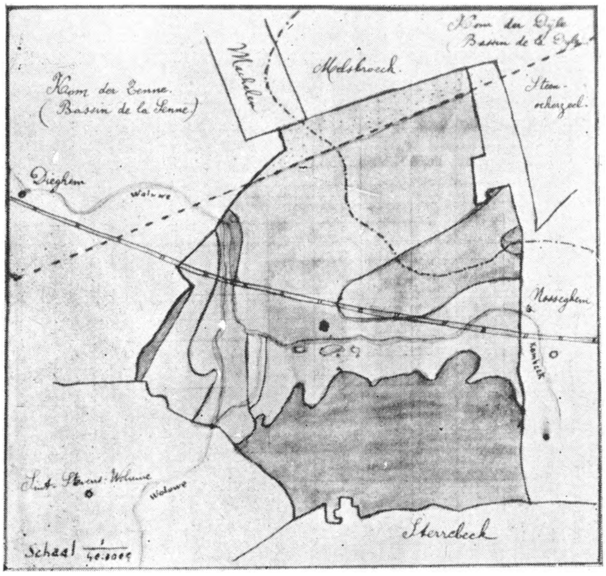

Aardkundige aanblik.

— — — — — Scheiding tusschen de gronden : Kempische zavelstreek en Haspengouwsche kleistreek.

— . — . — . — Scheiding tusschen de stroomgebieden van Zenne en Dijle.

———— Hoogtelijnen.

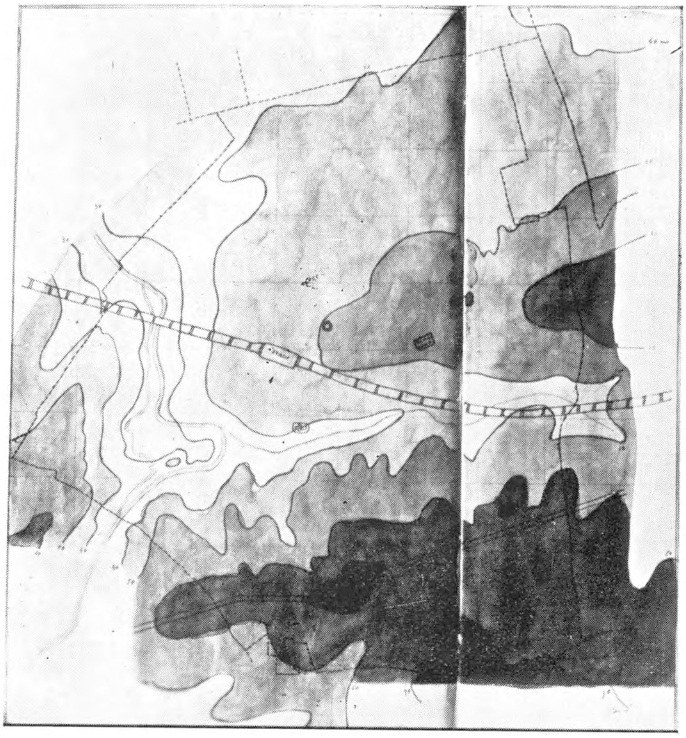

Hoogtekaart.

Panorama van Saventhem.

Een hoekje van oud Saventhem.

Een aanblik van het dorp.

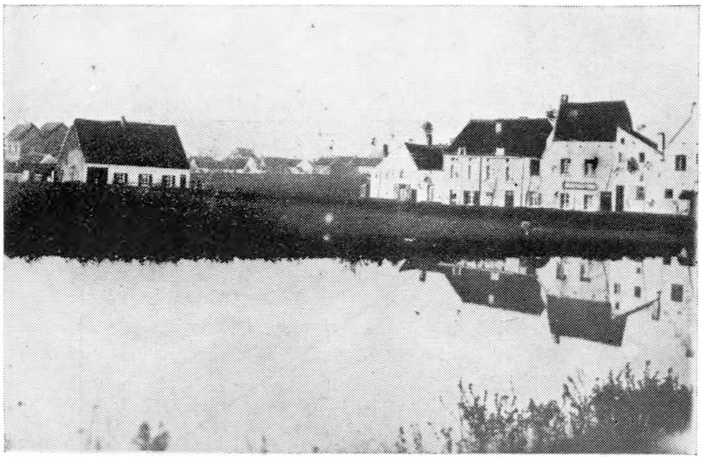

Plaats genaamd : Het Begijnhof.
Er is nochtans nooit een Begijnhof geweest te Saventhem. Op deze plaats is er een steeg « Vischmarkt » genaamd. (Hoek van Statie- en Kleinbeekstraten, zicht genomen in 1900).

Oud-Saventhem en Kleinbeekstraat.

Imbroeckstraat omstreeks 1900. Type van landbouwerswoningen.

Vijver van het Kasteel « Maria-dal ».

Dorpsplaats (Kerkring) en Vrijheidsboom.

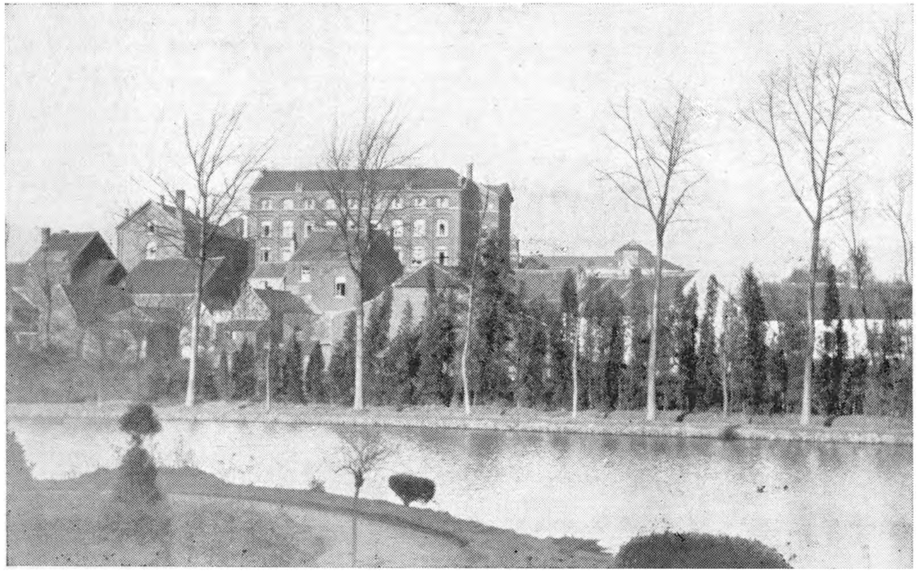

Het Klooster der Ursulinen.

VI. Hendrik werd opgevolgd door zijn zoon FILIP VAN DER MEEREN, die in den echt trad met Maximiliana Vander Noot, en in 1524 overleed. Hij liet drie zonen na : 1e Hendrik, vroegtijdig overleden ; 2e Karel, welke kanunnik werd van Sint-Gommarus-kapittel te Lier, en 3e :

VII. WALTER VAN DER MEEREN, die hem als heer van Saventhem en Sterrebeek opvolgde. Deze trad in het huwelijk met Catharina van Nassau, bloedverwante van Willem van Oranje, bijgenaamd de Zwijger, en in tweeden echt met Anna Vander Ee.

Den 6 Juni 1544 kwam hij overeen met verscheidene ingezetenen van Sterrebeek, dat zij in het vervolg in gemeen overleg den koster der kerk van dit dorp zullen benoemen. (+)

Walter overleed in 1568. Hij had drie kinderen : Filip, Paulus en Hendrik, die huwde met Anna Van Hamme, weduwe van den beroemden Andreas Vesale.

VIII. FILIP VAN DER MEEREN volgde zijn vader op. Hij trad tweemaal in het huwelijk : 1e met Maria Vander Noot en 2e met Wilhelmina van Schagen. Reeds van in 1561 bezat hij de tienden van Saventhem, die toen een weerde hadden van 100 Rijnsgulden.

Hij nam deel aan de politieke en godsdienstige twisten der XVIe eeuw, was edelknaap van Willem van Oranje en verliet ons land bij de aankomst van den Hertog van Alva. Later bekwam hij genade van Koning Filip II en werd zelfs luitenant der leenen van Brabant. Hij bekwam zelfs in 1565 de Hooge-en Midden-Justicie van Sterrebeek. Bij zijn overlijden in 1592 werd hij opgevolgd door zijn zoon Willem. Zijn dochters Anna en Isabella waren gehuwd, de de eerste met Willem de Houx, heer van Coudergraet, de tweede met Willem van Hoorne, heer van Kessel.

IX. WILLEM VAN DER MEEREN huwde Joanna Ullens. Zij hadden maar een dochter, gehuwd met Karel Daems, en die kinderloos overleed.

Reeds in 1598 had hij zijn goederen gedeeld met zijn oom Hendrik van der Meeren. Na zijn overlijden werden de goederen van Saventhem en Sterrebeek vóór de Kamer van Ukkel verkocht, den 5 Juli 1605, aan *Ferdinand de Boïsschot.*

De Familie de Boisschot.

I. Ferdinand de Boisschot was zoon van Jan de Boisschot, pensionnaris der stad Brussel, en van Catharina vanden Troncke. In 1598 was hij auditeur-generaal der legers in de Nederlanden. In 1605 kocht hij de Heerlijkheid van Saventhem en Sterrebeek. Hij bezat nog vele andere goederen. Den 21 Mei 1607 huwde hij Anna-Maria de Çamudio, dochter van Pedro Velasquez de Çamudio en dona Maria de los Rios y Alaron. Om zijn uitstekende diensten werd hij benoemd tot ridder in de Sint-Jacobsorde, en zijn goederen van Saventhem en Sterrebeek tot Baronnij verheven, en daarbij gevoegd het hooge, middelbaar en gewoon gerecht van Nosseghem. Hij werd dus Baron dier drie gemeenten (+). Hij was nog opvolgentlijk lid van den Raad van State (1623), kanselier van Brabant (1626), luitenant van het Feodaal Hof (1629). Den 28 Mei 1629 wordt hij begiftigd door Filip IV, koning van Spanje en vorst der Nederlanden, met het dorp Erps en dezes afhankelijkheid Quarebbe; met een rente van 200 kronen 's jaars. Erps-Quarebbe wordt den 31 December 1644 tot Graafschap verheven (+). Bij de onderhandelingen voor het Vredestraktaat van Munster verdedigde hij de belangen van Spanje en der katholieke Nederlanden.

Ferdinand overleed in 1649 en werd begraven in de Sint-Ferdinandus-kapel ter kerke van O. L. V. van den Zavel te Brussel (+). Zijn echtgenoote overleed in 1663.

Het wapenschild van Ferdinand de Boisschot staat gebeeldhouwd op den sluitsteen van het O. L. V.-koor ter kerke van Sint-Marten te Saventhem.

II. Zijn eenige zoon Frans de Boisschot was hem reeds opgevolgd van den 20 December 1647 als Baron van Saventhem, en den 20 October 1649 als heer van Sterrebeek en Nosseghem, alsmede van het « *Huis van Saventhem* » te Brussel in het Etensgat (thans Berlaimontstraat) gelegen en waar hij verbleef (+). Frans huwde Anna-Margaretha de Lannoy.

In overeenkomst tusschen baron, drossaert, schepenen, regeerders en de bijzonderste ingezetenen van Saventhem, Sterrebeek en Nosseghem, en met goedkeuring des konings, werd in Augustus 1664 afgekondigd een « *Regulament der Baenderije van Saventhem, Sterrebeek en Nosse-*

ghem, om te voorzien in die goede directie soo van het politicy als van de justicie seerst gecrenckt door verscheyde innegedrongen misbruycken ». (A.S.)

Den 8 Mei 1688 staan hij en zijn echtgenoote de Baronnij van Saventhem en de heerlijkheden en goederen die er van afhangen, af aan hun zoon :

III. — KAREL-ERNEST-FRANS DE BOISSCHOT, gehuwd met zijn eigene nicht Adriana-Florencia de Lannoy. Hij was Staatsraadsheer van Karel VI, en, even als zijn vader, Luitenant van het Opper-leenroerig hof van Brabant.

IV. — Hun zoon EUGEEN-GHISLAIN-VALENTIJN-JOZEF DE BOISSCHOT was Luitenant der Edele Lijfwacht gezegd Schutters. Hij overleed ongehuwd in 1720.

Zijn oudste zuster Maria-Hendrika-Franciska-Theresia huwde den graaf Chastelly.

V. — Zijn jongste zuster HYACINTHA-VALENTINA DE BOISSCHOT volgde hem op als Barones van Saventhem, Sterrebeek en Nosseghem. Zij was den 3 April 1720 gehuwd met KAREL-FERDINAND, GRAAF VAN KONIGSEGG-ROTHENFELS. Deze nam, ingevolge bepalingen van het testament van Kanselier Ferdinand de Boisschot van 15 September 1645, den naam aan van *de Boisschot*, alsook de wapens welke hij vierendeelde met die van Konigsegg (+).

Het wapenschild van de Koningsegg prijkt op den sleutelsteen van het gewelf vóór Sint-Martens-altaar in de kerk van Saventhem.

Karel-Ferdinand, enz, bediende talrijke hooge waardigheden. Hij overleed te Weenen den 19 December 1759. Zijn echtgenoote overleed ook te Weenen den 19 December 1776.

VI. — Hun dochter MARIA-JOSEPHA-CLARA-WERNARA werd Barones van Saventhem. Zij was gehuwd den 26 Augustus 1744 met JAN, GRAAF VAN SCHEROTIN.

VII. — Zij werd opgevolgd door hun dochter MARIA-FRANCISCA-JOSEPHA, die in huwelijk trad met MAXIMILIAAN, GRAAF VAN TOUR-EN-TAXIS, grootmeester aan het hof van den koning van Beieren.

VIII. — Een hunner dochters MELANIA-HORTENSIA-CLEMENTINA-ADRIANA-NATHALIA-JUDA-THEODA DE LA TOUR-ET-TASSIS, barones van Saventhem, huwde AUGUSTIJN-PAUL VAN REMOORTERE, geboren te Sint-Niklaas den 25 April 1775.

Bij de Fransche Omwenteling werden alle eeretitels afgeschaft, zoo ook de Baronnij van Saventhem. A. P. van Remoortere is *maire* of burgemeester van Saventhem geweest tot in 1819, wanneer hij tot District-Commissaris te Marche benoemd werd.

Burgemeesters.

Bij den inval der Franschen werd *J.-B. De Grève*, onderwijzer en kostschoolhouder te Saventhem, aldaar gemeenteraadslid en meier, daarna sekretaris van het Weldadigheidskanton St-Stevens-Woluwe, en Vrederechter van ditzelfde Kanton.

In Saventhem werd hij als meier opgevolgd door *Paul-Augustijn van Remoortere* (zie hiervoor), in 1819 vervangen door De la Faille, eigenaar van het Kasteel Terbrugghe tot in 1830.

Sinds heeft Saventhem als Burgemeesters gehad: Notaris Wijdemans; Pachter Beckx; J.-B. De Vleminck; Hector Henneau.

DE GEESTELIJKE OVERHEID.

De parochie van Saventhem hoorde toe, tot in de XVIe eeuw, aan het bisdom van Kamerijk, dan aan het bisdom van Brussel, en bij dezes afschaffing aan het bisdom van Mechelen.

Sinds wanneer de katholieke godsdienst en de parochiale dienst aldaar zijn ingevoerd, kan onmogelijk uitgemaakt worden, bij gebreke aan desbetreffende oorkonden. Toch moet het lang vóór de jaren 1200 geweest zijn; immers in de 14^{e} eeuw was er een pastoor en twee kapelaans die er verbleven. Weinig later waren er vier kapelrijen van Sint-Marten, van O. L. V. van de Zielen, en van het Heilig-Kruis. Aan die van O. L. V. was de kosterij gehecht. Elk dier kapelrijen, even als de kerk, bezaten goederen, welke dienden tot opluistering der diensten en gefondeerde jaargetijden en tot het onderhoud der titularissen. Er was ook een Heilig-Geesttafel of Armendienst, een Fondatie voor Arme Kinderen, en de Fondatie tot versiering van St-Martensaltaar.

Ziehier een kort overzicht der geestelijke bestuurders van de parochie van Sint-Martinus, volgens nog bestaande oorkonden, welke vooral berusten in de Archieven der kerk te Saventhem.

Vóór 1400 staan de E. H. *Ado* en de E. H. *Henricus Stolten* als priesters geboekt (P. O.). Waren zij pastoors of kapelaans?

In het begin der XVe eeuw was de E. H. *Bosmans* pastoor. Ten zijnen tijde waren er twee kapelaans en een derde daarbij geestelijke koster, en deze was een *vander Meeren,* van de familie der Heeren van Saventhem (P. O.).

Een der andere kapelaans was *Joannes de Alto of Ophoberch* (P. O) Deze werd pastoor bij het overlijden van den E. H. Bosmans.

Dan heeft men *Henricus Ysenbaert,* welke den 2 Juni 1463 tusschen 6 en 7 ure 's avonds overleed. Deze had op eigen kosten een sterke pastorij doen bouwen en aan de kerk nagelaten, op laste van een jaargetijde. Die pastorij is maar in 1838 afgebroken, bij het oprichten der tegenwoordige pastorij (P. O.).

In 1475 was pastoor de E. H. *Nikolaas Goossens,* die een wijngaard bezat nevens de goederen van Willem Coolmans, koster, en van Henricus Michiels of Megheels, bijgenaamd Lambertus (P. O.).

In 1480 was de E. H. *Walter Heylissem* pastoor. Hij bezat een eigen hof te Saventhem en liet het aan de kerk na, op last van een plechtig jaargetijde op 17 September. Alsdan moesten op zijn grafsteen in de kerk, twee brandende kandelaars geplaatst worden, en na de mis, aldaar het De Profundis voor zijn zielezaligheid gezongen worden. Hij vervulde ook het ambt van openbaar notaris (P. O).

Hij werd opgevolgd door den E. Heer *Jan Cathuys.* Den 16 Maart 1524 vervulde deze het ambt van notaris bij het opmaken van het testament van Catharina vander Meeren, anders geheeten Boergene of Borchyne, weduwe van Henricus Cordemans, en waren getuigen Laurentius Rutgeerts en Henricus Vrancken, schepenen, en ook Barbara vander Meeren (O).

Deze Cordemans bezat land op den Killemoorter langsheen de oude Vilvoordebaan aan de Vijf-wegen, waar een kruis opgericht was, *Cordemans-kruis* geheeten. Bij het uitvorschen van een oud handschrift las men daarvoor *Cortenaxe-cruce.*

Nu heeft men pastoor *Stefanus Breems*. In 1548, den 3 September, nam hij in pacht van den Bisschop van Kamerijk voor dertien rijnsguldens 's jaars de helft der offergiften in Saventhem's kerk, en de twee-derden der vleeschtienden van Saventhem, welke dezen toekwamen uit hoofde van zijn patronaat of geestelijk toezicht over Saventhem. Hij overleed rond het jaar 1560 (1).

De E. H. *Martinus Moriaens,* een ingezetene van Saventhem, werd pastoor. Te zamen met een anderen inboorling van Saventhem, de E. H. *Rutgeerts,* pastoor te Scarebeke (Schaarbeek), stichtten zij de *Fondatie voor de Arme Kinderen* van Saventhem en Schaarbeek, en begiftigden ze met vele goederen. Later werd die Fondatie gescheiden, elke parochie haar deel. (A. K. Fondatie der Arme Kinderen).

In 1590 werd Saventhem bediend door den desservitor of plaatsvervangend-pastoor *Joannes Lombaerts,* priester van het bisdom van 's Hertogenbosch, en werd in die hoedanigheid opgevolgd door den E. H. *Struelens,* kapelaan van Saventhem en pastoor van Sterrebeek. Deze bediende Saventhem tot in 1600 (M. R.)

Toen werd de E. H. *Cornelius Sijl of Van Zijl* pastoor. Hij overleed in September 1604 (O.). Saventhem bleef weer eenigen tijd zonder pastoor, maar werd bediend door Claudius De Bruyne, pastoor van Dieghem.

De E. H. *Hendrik Haelwyck* bediende de parochie gedurende eenige jaren, maar in 1613 vertrok hij onverwachts naar Holland (O).

Hij werd in 1614 opgevolgd door den Z. E. Heer *Andreas Van Turnhout,* onder wiens pastoorschap de wereldberoemde schilderij, *de Liefdadigheid van Sint-Marten* door Antoon Van Dyck voor Saventhem's kerk geschilderd werd, en er nog ten toon prijkt. Deze pastoor stierf den 30 April 1636. (Pastoorslijst M. J. Goetschalckx).

Zijn opvolger was de E. H. *Jan Vanden Plast.* Deze was terzelfder tijd pastoor en beneficiant van de kapelryen van Sint-Marten en van de Zielen. Hij verbleef meestal te Mechelen en deed zich in Saventhem door een desservitor vervangen; alzoo van 1660 tot 1665 door *Cornelius Stockmans,*

---

(1) Pastoorslijst van M[r] J. Goetschalckx ; (Archief Bisdom Mechelen).

en dan door *Carolus Vanden Bossche*. Wijl deze laatste geen genoegzaam inkomen had, moest hij door zijn vader geldelijk ondersteund worden. In 1668 werd hij vervangen door *Cornelius Van Heyst* (soms Carolus geheeten). In 1674 legde pastoor Vanden Plast zijn ambt neder en bekwam een pensioen van 220 gulden (M.R.).

Desservitor *Van Heyst* werd dan pastoor. Reeds in 1670 beriep hij zich op den bisschop van Kamerijk, aan wiens bestuur Saventhem nu onttrokken was, om de competentie op het pastoors-inkomen te regelen. Deze liet dan al het inkomen dat hij in Saventhem optrok, ten voordeele des pastoors. Bij zijn overlijden in 1675 werd hij vervangen door zijn broeder *Gerardus Van Heyst,* als desservitor tot den 26 Juni 1676, wanneer de E. H. *Jacobus Neyts* tot pastoor werd aangesteld. Deze was baccalaureaat in de Godgeleerdheid. Hij overleed den 16 September van hetzelfde jaar, en werd in de kerk begraven, waar zijn grafsteen nog ligt. (M.R.)

De parochiedienst werd dan eenigen tijd waargenomen door *Antonio Lepret,* pater-franciskaan van het klooster der Sion-Broeders te Brussel.

De Z. E. H. *Willem Vander Elst* werd pastoor den 26 Juni 1677. Hij volbracht stipt en regelmatig zijn ambt, doch werd nogal gedwarsboomd door den Drossaert Jacob Van Gameren en den griffier Gillis Louckx. (M.R.).

Drossaert Van Gameren woonde te Saventhem op den hoek van Kerkring en Kattenstraat. Zijn zoon *Henricus-Grabriël Van Gameren,* den 28 Mei 1700 in Saventhem geboren, was in 1719 Primus ter Hoogeschool van Leuven, werd priester en later bisschop van Antwerpen. Hij overleed in 1775.

Onder het bestuur van pastoor Vander Elst werden vele verloopen kerkelijke zaken geregeld, en de kerk door zekeren Petrus Bouchout van Brussel, rijkelijk begiftigd. Deze pastoor gaf zijn ontslag den 19 December 1713 en overleed den 1 September 1718. Zijn grafsteen bevindt zich nog in de kerk, alsmede dien zijner ouders. (M.R.).

Hij werd opgevolgd door zijn onderpastoor *Martinus Welsbergs,* welke den 7 Januari 1722 overleed. (M.R. en grafsteen ter kerke).

Den 26 Juni 1722 werd *Joannes-Anthonius Van Hombergen* pastoor en in 1732 daarbij Landdeken van het Oostelijk distrikt van Brussel. Hij overleed den 6 Juni 1774 in den

ouderdom van 81 jaar. Gedurende zijn drie laatste jaren werd hij bijgestaan door zijn onderpastoor en kleinneef den E. H. *Arnoldus-Hyacinthus Steemans.*

Hij werd vervangen door den E. H. *Egidius De Becker*, vroeger pastoor te Woubrechteghem, welke stierf aan een soort van toen heerschende pestziekte den 10 Januari 1791. (A. K.).

Zijn opvolger was de E. H. *Joannes-Petrus-Theodoor Stappers.* Hij bleef in Saventhem gedurende al de moeilijke jaren van het einde der XVIIIe eeuw. Den 23 Januari 1798 kwam zekere Hendrik Carpin als bijzondere kommissaris naar Saventhem om den *inventaris* van kerk en kerkmeubelen op te maken. Hij was vergezeld van de *force armée.* Dit kostte aan loon voor Hendrik Carpin 12 franken of twee fransche kronen, en voor de gendarmen en hun paarden, haver, hooi, hout en licht, de som van 7 gulden 11 stuivers. De schilderij van A. Van Dijck werd naar Parijs gevoerd en de kerkmeubelen verkocht, doch ingekocht door den vader des onderpastoors *Joannes Vermeeren,* die ze later aan de kerk terug afstond. Pastoor Stappers, geboren te Maastricht den 24 September 1755, overleed den 28 Februari 1827. Hij was licenciaat in de Godgeleerdheid en het Kerkelijk Recht, leeraar en synodale examinator te Mechelen (A.K.).

De E. H. *Joannes-Franciscus Huysmans*, in 1797 te Aarschot geboren, eerst onderpastoor te Everberg, werd in April 1827 pastoor te Saventhem. Na gedurende een-en-vijftig jaren het pastoorsambt waargenomen te hebben, overleed hij te Saventhem den 17 April 1878 ten 6 ure 's avonds.

Hij werd opgevolgd door den E. H. *Joannes-Leopold Van Beveren,* welke den 16 Maart 1883 naar Vilvoorden overging, en vervangen door den E. H. *Bonifacius-Guilhelmus De Neus.* Deze stierf den 19 Juli 1898, en werd opgevolgd door zijn broeder de E. H. *Constantinus-Ferdinandus De Neus,* den 24 December 1917 te Saventhem overleden. (A.K.).

Na hem werd de Z. E. Heer *Van den Maegdenbergh*, aalmoezenier in het klooster der Ursulinen te Saventhem, pastoor dier Parochie. (A.K.).

De laatste heeren Pastoors waren ook Deken van de Dekenij Saventhem.

SINT-MARTINUS-KERK

De oudste der twee parochiekerken van Saventhem is de Sint-Martinuskerk, nabij het Imbroeck gelegen. Van wanneer zij dagteekent kan men niet zeggen : althans moet ze reeds lang vóór 1200 bestaan.

In zijn studie over die kerk zegt de bouwkundige R. Lemaire (1) : « Ze verdient in aanmerking genomen te « worden, minder om hetgeen ze nu is, dan om wat ze ge- « weest is, en wat ze zou kunnen worden ;.... het is een « gothiek gebouw, niet ontbloot van oorspronkelijkheid met « al de kenmerken der XVIe eeuw,... en is, zooals ze nu « bestaat, een hervorming van een romaansch gebouw ».

Het onderdeel van den toren tot aan de galmgaten is romaansch, het hooger gedeelte is van de XVIe eeuw. Het traptorentje langs den noorderbuitenkant is rolvormig in zijn onderdeel en ook romaansch, terwijl het bovendeel achtkantig is en er later opgebouwd is. Het bevat een steenen wenteltrap op een boogvormig welfsel rustende. Het romaansche koor ten oosten van den toren, was de helft minder diep en hoog dan het tegenwoordige koor en vormde een halfrond. De kerk zelf, aan de westzijde van den toren bevatte een grooten middenbeuk en twee smallere zijbeuken, door vierkante kolommen gescheiden. In het overblijvende deel der oude muren boven de bogenrij, bemerkt men nog de sporen der oude romaansche vensters. Gansch de kerk had een plat houten gewelf. Zij was een vierde minder diep dan nu. Rond 1864 werd er langs voor een vierde spitsboog aan toegevoegd.

Langzamerhand gedurende een tijdperk van vier eeuwen, werd die romaansche kerk in gothieke herschapen, naar gelang hare middelen (inkomsten, giften, karweien der parochianen) het toelieten. De kerk had wel veel machtige wereldlijke patroons en tiendeheffers, zooals de Heeren van Saventhem, later de Barons van Saventhem en Graven van Erps-Querbs, de Bisschop van Kamerijk, de Princes-Abdis van Nijvel, de Abdij van Vorst, het Godshuis van Terarken van Brussel, enz., maar deze waren meer bedacht om hun

---

(1) Zie : *Bulletin des Métiers d'Art*, Brussel, nummer van November 1905.

eigen inkomen, dan om hun plichten tot onderhoud der kerk te vervullen, en moesten er soms gerechtelijk toe gedwongen worden (1).

Men vervormde eerst het koor in gothischen stijl in de XVIe eeuw. In een oorkonde geschreven door kapelaan Lambertus Tycke (A.K.) ten jare 1567, sprekende over een stuk land leest men : « *Dit is soo overgedraeghen als den choir is gemaeckt geweest* ». De sluitsteen van het gewelf van het koor draagt het gebeeldhouwd wapenschild der *van der Meeren's*, heeren van Saventhem.

Dan werd de toren verhoogd, want in een *Maanboek* van de H. Geesttafel (A. K.) schrijft dezelfde Tycke in 1605 : « *Die kercke van Saventhem die de hootpenningen opgelicht heeft tot het maeken van den nieuwen toren* ». Die noodige leening van een kapitaal van de Armentafel moet vóór 1600 gebeurd zijn.

Volgens de verslagen van den Landdeken in 1599 was het voorste deel der kerk in slechten staat ; in 1603 bestatigde hij dat het langzamerhand hersteld, en in 1604 ten volle hersteld was. (Archief van het Aartsbisdom te Mechelen).

Na koor en toren moet men het O.-L.-V.-koor in gothieken stijl veranderd hebben. In geschriften van 1606 tot 1610 spreekt men van bouwwerken en veranderingen aan Sint-Martens-koor en herstellingen aan O.-L.-V.-koor. Die moeten toen een pleisteren gewelf gehad hebben, dat in 1648 door een steenen vervangen werd in dit laatste koor, dat nog op zijn sluitsteen het gebeeldhouwd wapenschild vertoont van *Ferdinand de Boisschot*, met de kenteekens van de Sint-Jacobsorde. Het steenen gewelf van Sint-Martenskoor moet maar rond 1750 aangelegd zijn, en draagt op den sluitsteen het gebeeldhouwd wapenschild van de *Konigsegg's*.

In 1607 bouwde men nabij den ingang der kerk een *vunctkoor* en kocht een nieuwe doopvont. Men bouwde ook aan de kerk een *provys*, en op het kerkhof een *huysken*, waarschijnlijk de oude sacristij aan den noorderkant.

---

(1) Al de aangehaalde feiten steunen op de dokumenten der kerk van Saventhem, berustende ter pastorij aldaar, en vooral op de volledige reeks der kerkerekeningen. (Zie : Inventaris der Archieven van de kerk van Saventhem, hoofdstuk *De kerk*).

Die metserijwerken waren voleindigd in den Zomer, want de rekening van dit jaar zegt : « *item als die meytsers den mey droncken ende sy den kercke een paer syen meyen schoncken hebben verteerd tot smyers den IIII July V Rinsguldens en V stuyvers* ». *Tot smyers* wil zeggen bij den toenmaligen meier van Saventhem, Marten van Ophem, later eerste Drossaert.

Toen nog stonden er geene stoelen in de kerk, maar wel hier en daar een bank. De vloer werd driemaal 's jaars, bij het H. Sakramentsfeest, op den grooten en op den kleinen kermisdag met versch strooi bedekt. Dit werd nog altijd gedaan tot omtrent 1800. In zijn verslag van 1607 zegt de heer Landdeken dat de kerk vroeger lag lijk een stal. In 1608 werden voor de mannen banken geplaatst, en voor de vrouwen *scabellen stoelkens.*

In den winter 1607-1608 legde timmerman Jan Gots een nieuwe houten zoldering boven den middenbeuk en boven het koor (het deel daarvan onder den toren), en den 2 Maart 1608 betaalde men hem « *II dachuren int stoppen van de venster in den bueck tegen het innevliegen van den uyl* ».

In 1608 betaalde men : « *item doen de gelaesemaeckers het gelas zetten in Onser Lieve Vrouwe koor geschonken door de prinses van Gravigne* ». Van dit gekleurde raam is er geen spoor overgebleven. De vloer van dit koor lag hooger dan in het overige der kerk en was met een *houten truille* afgesloten.

Men plaatste ook een predikstoel, en op het koor, een priestergestoelte, een gift gedaan : « *dor menheer den auditeur generaal heer van Saventhem en Sterbeke fernando de Boisschot* ».

Men stelde ook een nieuw tabernakel op het hoogaltaar en langs den kant van het evangelie een *Heilig-Sakramenthuisje* op een voetstuk met trappen door een *truille* afgesloten.

In Sint-Martenskoor plaatste men vier vensters. Daarvan zijn er later drie toegemetst. Men kan er nog goed de sporen van zien. Die vensters waren in gekleurd glas, met de wapens der Barons. Men kan er nog de gekleurde teekeningen van zien in het verslag rond 1750 op last der Barons opgemaakt en nog berustende in de archieven der kerk. De vroegere altaars van Sint-Marten en van O.-L.-V. zijn er ook in weergegeven.

Op kosten van pastoor Van Zijl plaatste men een gekleurd raam in een der vensters van den middenbeuk en in 1609 werden door den glazenmaker Niklaas Merten « *witte glazen in den bueck boven den predikstoel ende Onser L. Vrouwe koor* » geplaatst.

Men deed toen ook eenige herstellingen aan den toren, vooral aan de galmgaten, en de kerk werd van binnen bepleisterd en gewit, wat 200 guldens kostte en daarbij nog : « *item doen die witters vrochtten ende ander werklieden als timmerlieden, om hun int werk te houden, somtijds bier doen halen bedragende tsamen II Rinsguldens VIII stuyvers I blanke* ».

In 1613 maakte Jan Gots een houten huisje in den toren voor het plaatsen van een uurwerk, dat geleverd en geplaatst werd « *door Mr Jan den Orloysenmaecker* ».

In den zomer 1608 begon men met den beuk langs de noordzijde af te breken, om hem op dubbele breedte te brengen in gothieken stijl en het getal bestaande pilaren op de helft te verminderen.

Langs binnen sloot men hem af met een houten schutsel ; langs buiten door het kerkhof met muren omringd, sloot men den omgang af met een *truillen deurken* om ongelukken te vermijden : bij vroegere werken was de dochter van een der metsers gekwetst, doch op kosten der kerk wel verzorgd geweest.

Eenige jaren later verbreedde men den zuiderbeuk.

De veranderingen der zijbeuken waren maar geëindigd in 1646. Men betaalde toen « *aen bier voor de werklieden die gewrocht hebben aan het nieuwerck van de kercke in 1646, XX Rynsguldens* » en later nog « *VII Rynsguldens XV stuyvers I blanke,* » en eindelijk « *Gegeven met het gelagh als mên die meye vuyt het Loobos voer die kercke gehaelt heeft III Rijnsguldens* ».

In 1649 plaatste men in een venster van den O. L. V. beuk een gekleurd gevierendeeld wapenschild van *de Boisschot.*

Den 14 September 1661 maakte men langs den zuidkant een portaal, waar boven de ingangdeur in een nis het wapenschild van *de Boisschot* gehouden door Sint-Martinus in steen gebeeldhouwd zich nog bevindt. Die deur is toegemetst, en dit portaal dient tot doopkapel sedert 1749. Toen

men in 1864 bij de vergrooting der kerk die doopkapel wilde afbreken en herplaatsen heeft kerk- en gemeentebestuur er zich tegen verzet, en is ze ter plaatse gebleven.

Bij den inval der Fransche troepen in 1666 had Saventhem 's kerk veel te lijden : de toegebrachte schade werd op 400 gulden geschat en door het Staatsbestuur betaald.

In den muur achter Sint-Martens-altaar werden twee gekleurde ramen gesteld verbeeldende eenige heiligen, en daaronder de wapenschilden van Ferdinand de Boisschot en zijn echtgenoote de Çamudio met het jaartal 1683.

Zekere *Petrus van Bouchout*, jonkman van Brussel schonk in Juli 1687 aan de kerk 1200 en zijn zuster later 500 guldens om noodige herstellingen te doen. Daarmede werd in den middenbeuk een wiegvormig gewelf in gipswerk aangelegd, en dat nu nog boven het steenen gewelf bestaat.

Van 1714 tot 1722 verrichtte men groote metselwerken in gekapten steen aan den toren, den steenen trap en de galmgaten.

Reeds van in 1659 vindt men beschreven dat de kerk een orgel bezat. In 1729 kocht men een nieuw orgel bij P. Boulengé te Leuven, dat omtrent 250 guldens gekost heeft. In 1769 werd het door een grooter vervangen, dat men 900 guldens betaalde.

In 1735 vervaardigde Filip Dussart de nog bestaande houten relikwiekast van Sint-Martinus, welke den 16 Juni van dit jaar plechtig werd ingehaald.

Met toestemming van den Baron, wereldlijke beschermer der kerk, werden in 1749 de volgende veranderingen gedaan :

Het pleisteren welfsel van Sint-Martenskoor werd weggebroken en vervangen door het nog bestaande steenen gewelf, met den sluitsteen dragende het wapenschild van de *Konigsegg's*. Een der ribben, langs den torenkant, steunt op een voetstuk een menschenhoofd verbeeldende.

De twee vensters achter Sint-Martens-altaar werden toegemetst, en langs den zuidkant een groot venster gemaakt, waarin men de gekleurde ramen der toegemetste vensters plaatste.

De bestaande altaars van O.-L.-V. en van St-Marten werden door nieuwe vervangen, en door Henricus Van Wel

geschilderd en verguld voor 550 guldens. Die altaars zijn nu nog ter plaatse.

Een nieuwe vloer werd gelegd, en die van O.-L.-V. koor opgebroken en gelijk gelegd met den vloer der kerk.

De doopvont beneden den zuiderzijbeuk geplaatst werd gesteld in het portaal in 1661 gebouwd, en waarvan men de buitendeur toemetste.

Men werkte aan kerkdeur, toren, kerkhofmuur, enz., zoodat gansch de kerk van binnen en van buiten gansch hersteld was.

Een nieuw dak boven de kerkebeuken werd geplaatst in 1772-73, en den 18 November 1777 betaalde men 53 guldens voor eene nieuwe communiebank.

Eindelijk den 6 Juni 1785 sloot men vóór *notaris Cepper* een kontrakt met *P. Le Cat,* meester-metser te Brussel, voor het leggen van een steenen gothiek gewelf in den grooten middenbeuk. In September was dit werk voltrokken, en werd het den 16^n gekeurd door twee deskundige meestermetsers van Brussel, welke het wel afgemaakt bevonden, en verklaarden dat er geen gevaar bestond het te zien invallen. Dit nieuw gewelf heeft met bijkomende zaken over de 1300 guldens gekost, en bestaat nu nog.

Tijdens de Fransche overheersching, den 23 September 1797 werd bij hoogerbevel de kerk gesloten ; zij bleef het maar korten tijd.

In 1803 herstelde men gansch de torenspits en het kruis, waarboven een Sint-Marten te paard tot windwijzer dient.

In den loop der XIXe eeuw werden eenige veranderingen gedaan aan het gestoelte, de biechtstoelen en het orgel, en een nieuw hoogaltaar geplaatst. Ten jare 1864 ver lengde men de kerk : men brak den voorgevel af en bouwde een boog meer aan de kerk. Het hoogzaal werd toen ook achteruit gebracht. In het koor plaatste men drie gekleurde glasramen. In 1871 bouwde men langs den Zuidkant van het koor een nieuwe sakristij.

Vroeger lag het kerkhof rond de kerk, en is langen tijd met fruitboomen beplant geweest. Sinds 1907 is het afgeschaft en is er een nieuw langs de oostzijde van het dorp, in volle veld ingericht. Het oude kerkhof is nu bij de gemeenteplaats ingelijfd : alleen een klein hofken rond de kerk blijft er van over.

SINT-JOZEFSKERK

Door den aangroei der bevolking was de Sint-Martens-kerk te klein geworden, alhoewel door drie geestelijken bediend. Men besloot dan een hulpkerk bij te bouwen. Van hoogerhand werd dit voorstel goedgekeurd.

In 1914 begon de eerste pastoor der nieuwe in te richten parochie, de Z. E. H. Rudolf Seytz een voorloopige kerk te bouwen in het noordergedeelte der gemeente, op een daartoe geschonken grond, aan de aloude Groenstraat gelegen. Het gebouw was nog maar half voltrokken, als de oorlog in Augustus 1914 uitbrak. De werken werden stil gelegd, maar in December hernomen. De nieuwe voorloopige kerk met haar spits torentje was in Februari 1915 voltrokken, en werd alsdan plechtig geopend.

Sinds het eindigen van den wereldoorlog is die parochie fel aangegroeid, vooral door het aanleggen van tuinwijken.

DE KLOKKEN

Daar het leveren en onderhouden der klokken ten laste was van de tiendeheffers, gelijk ten welken titel, op goederen te Saventhem gelegen, zoo vindt men bitter weinig over het klokkenstelsel.

Toen Savenhtem nog onder het bisdom van Kamerijk behoorde, was een klok hernieuwd geworden. De afgevaardigde van den bisschop kwam de klok bezichtigen, en omdat er het wapenschild van den Baron op stond, weigerde hij in de gedane kosten eenig deel te betalen. (1)

Vroeger waren er drie klokken : de groote of Tiendeklok en twee kleinere.

In 1662 betaalde men bij begrafenissen voor het luiden met de drie klokken zes guldens en voor het luiden met twee klokken vier guldens. (2)

« In de armenrekening van 23 October 1710 is gesteld voor apostille het navolgende : « Zij in het toekomende.... over al die van Armen worden begraven.... met de groote klok niet te luiden. » M. R.-A. K.

---

(1) en (2) Manuale Romanum. (A. K.)

In 1716 toen de Tiende-klok geborsten was en hergoten moest worden en ook het klokzeel hernieuwd, weigerden eenige tiendeheffers de kosten te betalen. De zaak werd voor de rechtbank gebracht en de tiendeheffers verloren het pleit. (1)

In een dekanale overdracht van 1774 leest men : « De kerk heeft drij gewijde klokken. De groote is bekostigd « door de tiendeheffers der gemeente. Het opschrift daarvan « luidt : *Campana Decimalis, Michael et Nicolaus van Laer* « *me fecerunt Bruxellis anno Domini 1760.* 2 doe « *Ter eere* « *van de h : moeder Godts Maria ben ick gegoten ten costen* « *en ten dienste van de gemeynte van Saventhem in 't* « *jaer 1717* » 3tix « *Ter eere van den h : Carolus Borromœus* « *ben ik gegoten ten costen en ten dienste van de gemeynte* « *van Saventhem in 't jaar 1717.* (2)

Thans bestaan er in St-Martenskerk maar twee klokken.

SINT-MARTENS-SCHILDERIJ
DOOR ANTOON VAN DIJCK

De Sint-Martenskerk bezit een wereldberoemde schilderij van Antoon Van Dijck, de *Liefdadigheid van Sint-Marten* voorstellende. Zij versiert nog altijd Sint-Martens-altaar in die kerk, maar dit altaar dagteekent maar van 1750, en heeft een ander kleiner altaar vervangen, waarvan de teekening voorkomt in een opname der bestaande wapenschilden in die kerk te dien jare, en nog berust in de archieven der kerk.

Wanneer of op wiens bevel die schilderij vervaardigd is, kan men niet met juistheid opmaken. Het was in 1619 vóór Antoon's vertrek naar Italië, of later rond 1630. Ziehier de legende aan die schilderij verbonden :

« Op zijne reis van Antwerpen naar Rome kwam Van Dijck langs Saventhem gereden, op het paard dat zijn meester P. P. Rubens hem geschonken had. Daar beviel hem de schoone *Anna Van Ophem*, dochter van den Drossaert. Hij vertoefde er twee maanden, en maalde er de schilderij, waar-

---

(1) en (2) Archieven der kerk : *De klokken.*

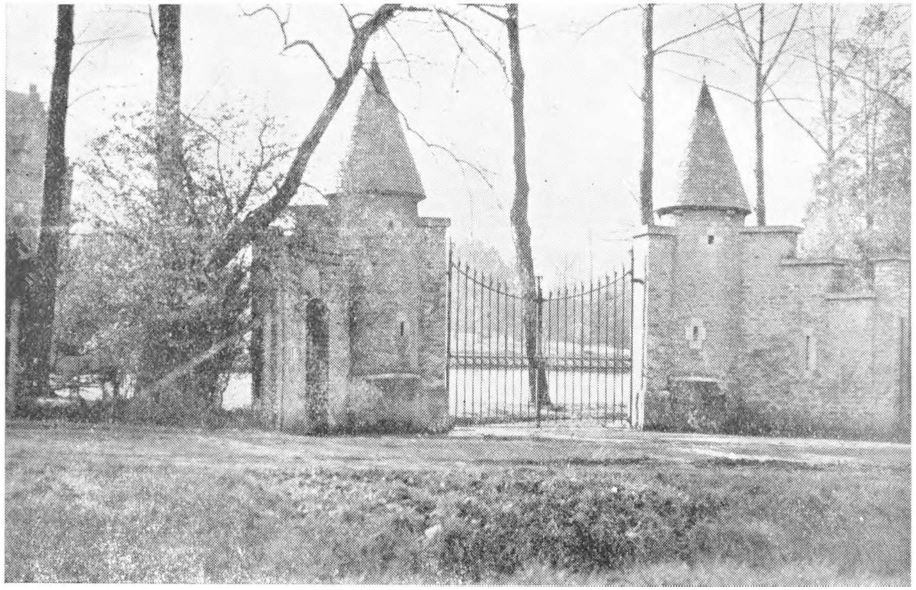

De Ingang van het Kasteel « Maria-dal » (hedendaags gebouwd).

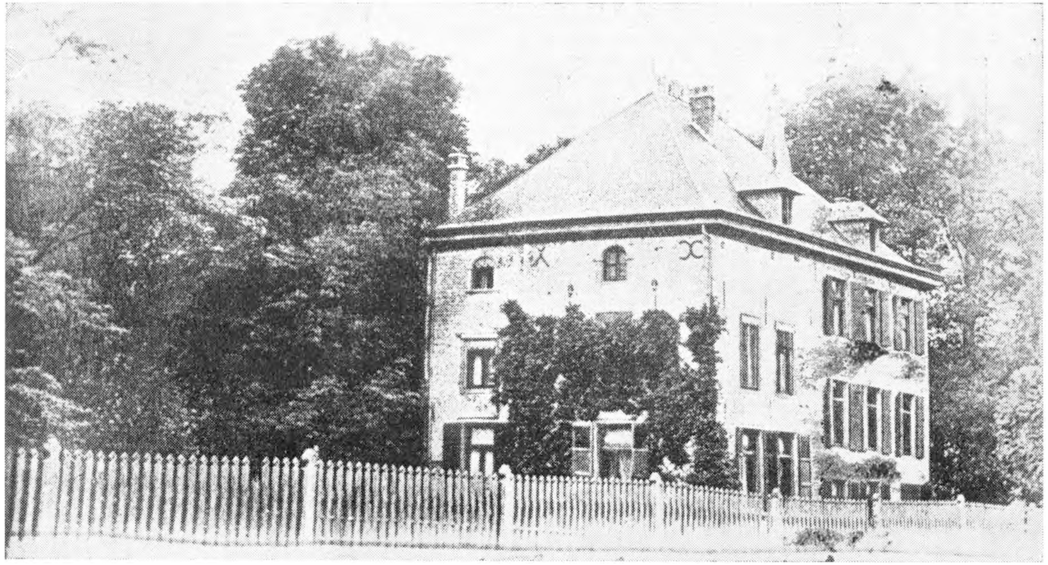

Terbrugghe, oud kasteel van Saventhem.

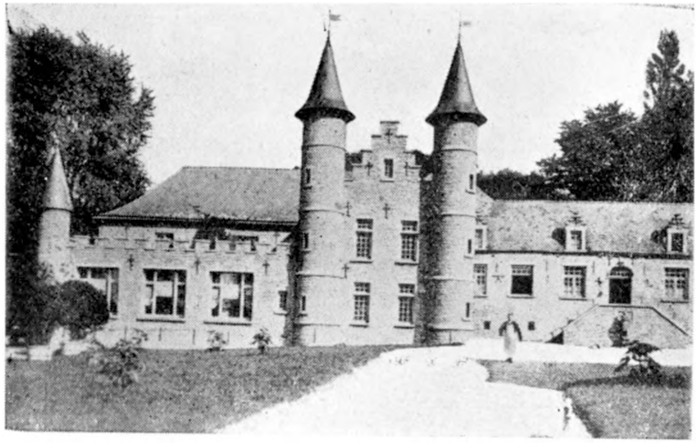

Het Kasteel.

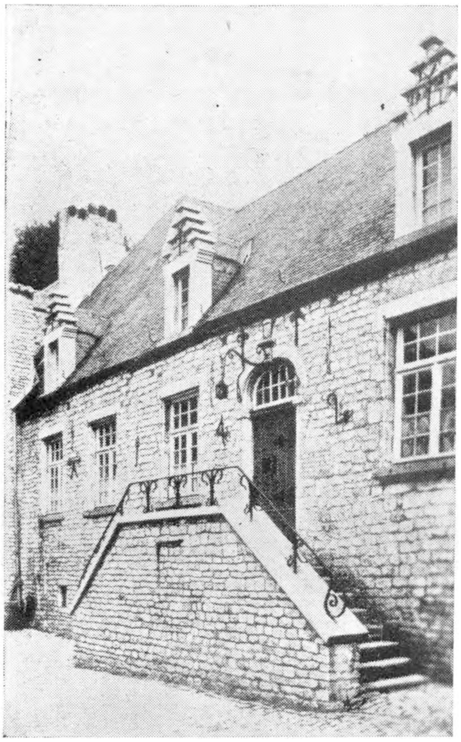

Ingang der kasteelhoeve.
De volkslegende zegt tegen alle waarschijnlijkheid in, dat Van Dijck er zijn werkplaats had tijdens zijn verblijf te Saventhem.

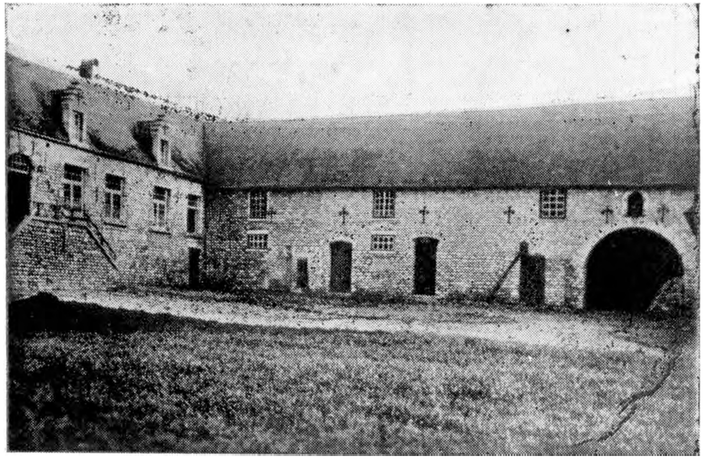

Binnenhof der kasteelhoeve.

Sint-Martens-Molen.

Huis Du Bois, zegge Van den Bossche, aan de samenvloeiing van Kleinbeek en Woluwe, genaamd « Huis der Zeven Heeren ».

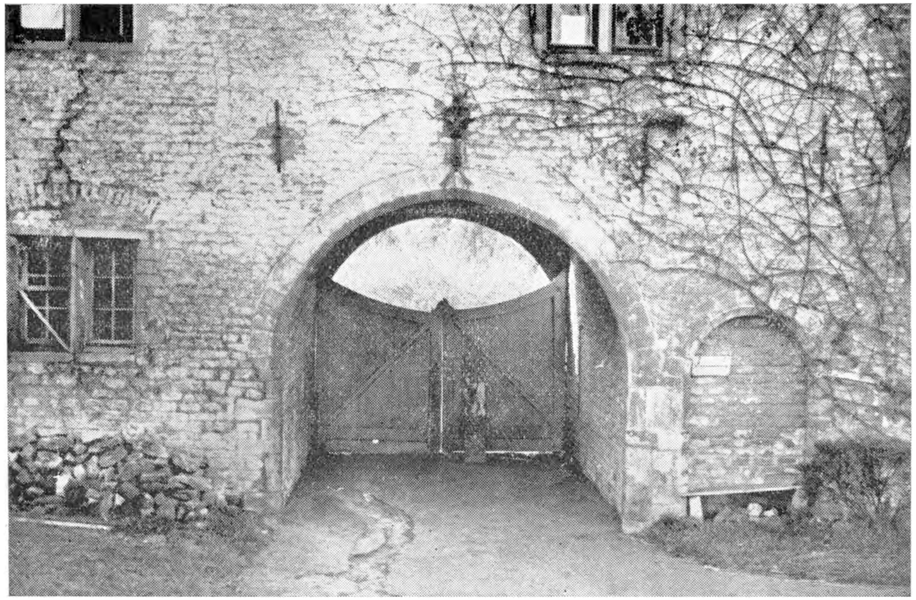

Kasteel « Maria-dal ». Hoevepoort der XVIIe eeuw.

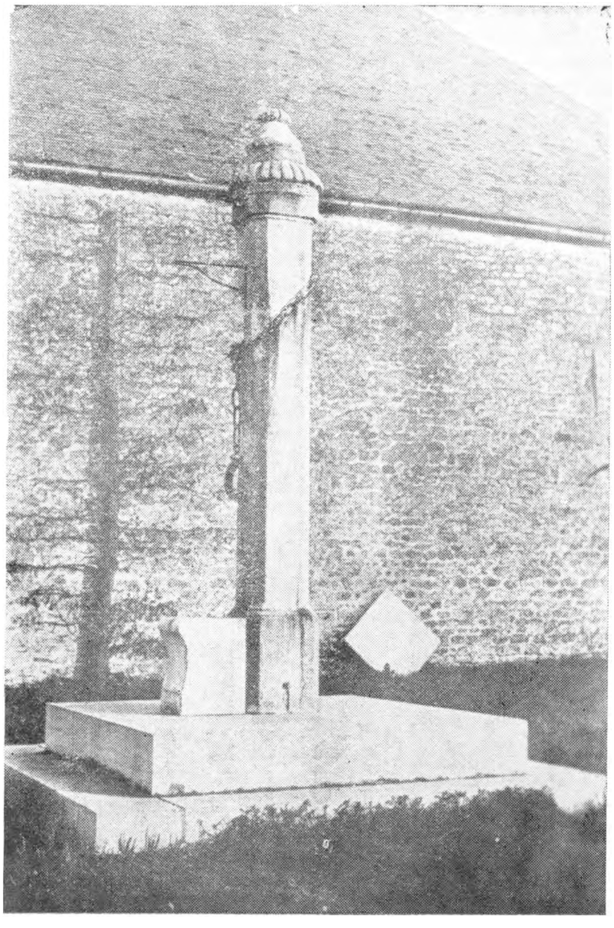

De Schandpaal van het Kasteel.
Volgens een verklaring van schrijver dezes heeft er nooit een schandpaal bestaan te Saventhem en is deze kunstmatige oprichting het gevolg eener gril van een der gewezen bewoners van het kasteel.

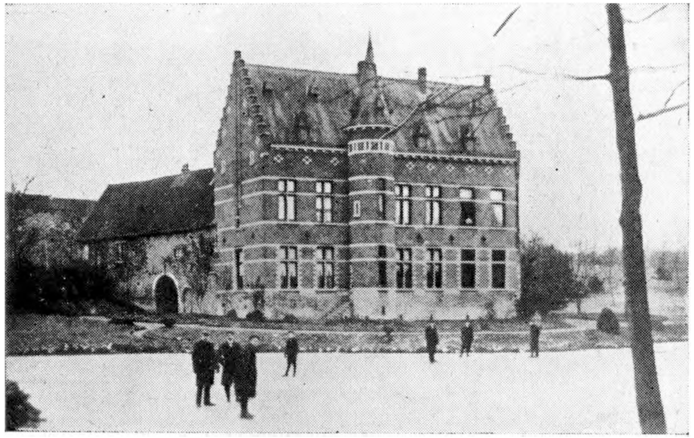

Kasteel « Maria-dal » opgericht rond 1900. Links het oude pachthof Van Ophem.

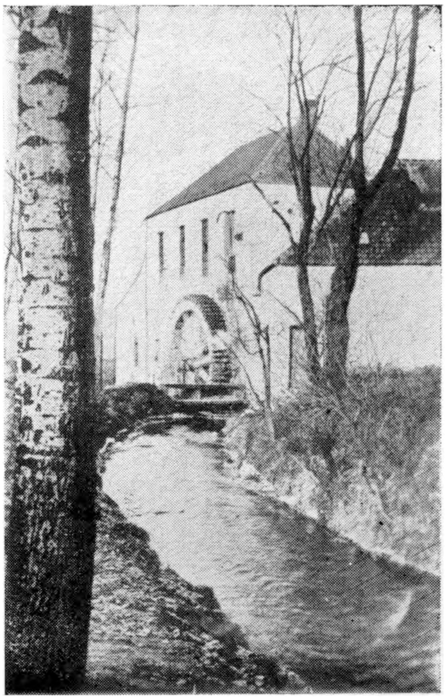

De oude molen « Willebroeck » later de molen Eloy, tot caoutchouc-fabriek herschapen.

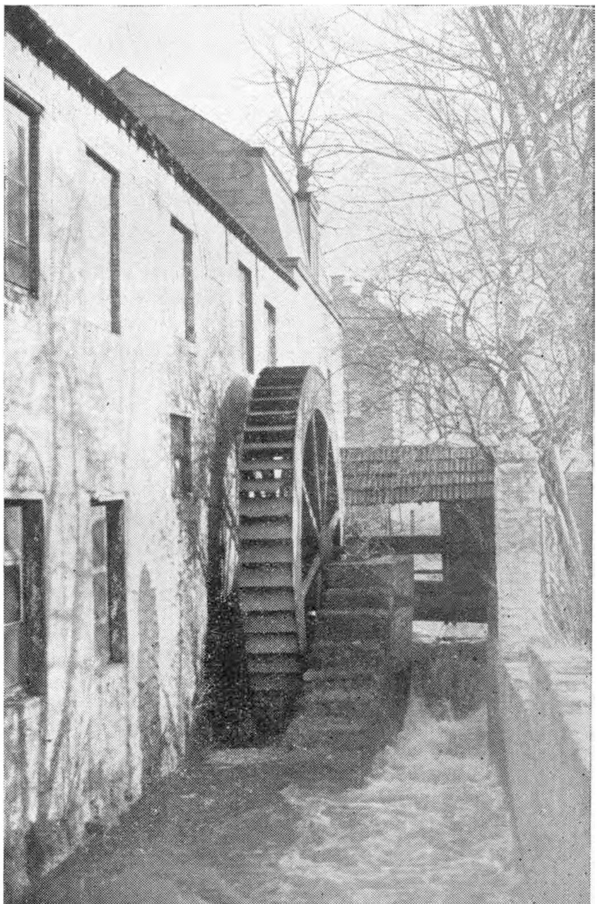

Oude watermolen te Saventhem, gezegd de molen van Stockmans.

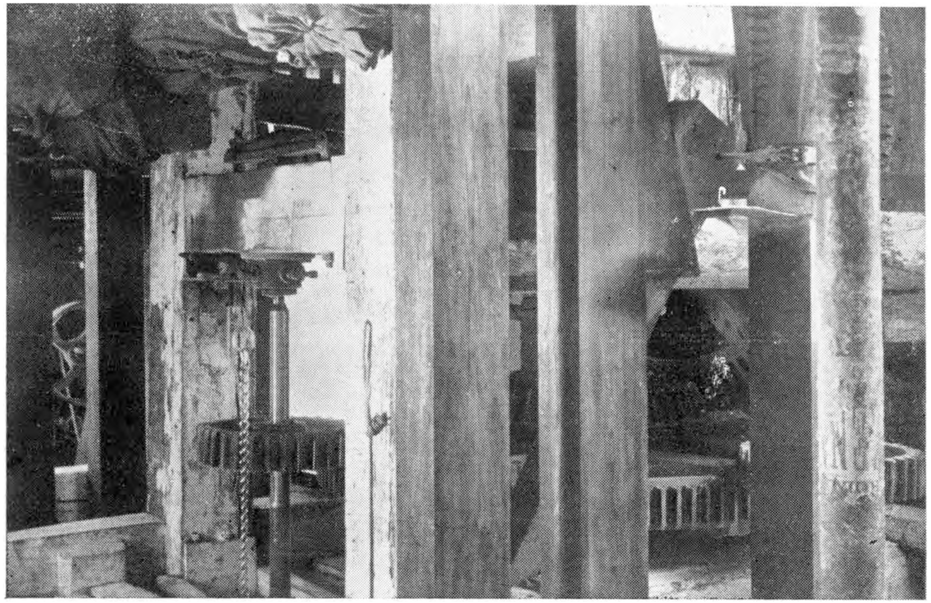

Binnenzicht van den molen Stockmans.

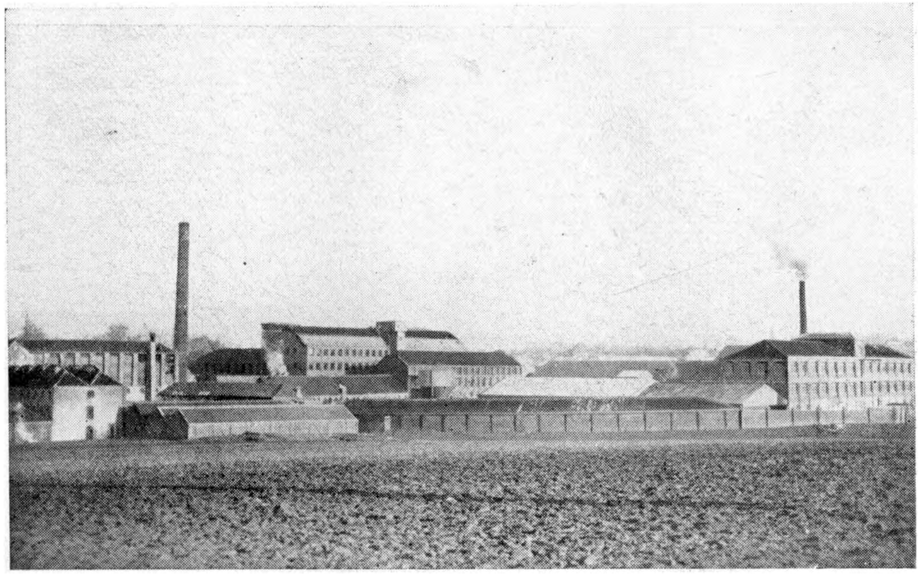

Lederfabriek : « Tanneries et Maroquineries Belges ».

Uitgang der fabriekarbeiders.

De Kleinbeek aan de Paardenstraat.
Waschvrouwen aan den arbeid

mede hij de kerk wilde begiftigen. Rubens vernemende dat zijn leerling zoolang in Saventhem bleef nestelen, kwam hem te paard aldaar opzoeken, om hem aan te zetten zonder vertoeven zijne reis voort te zetten ».

Wat was het gevolg van dit bezoek ? — Van Dijck had zich zelven, gezeten op het paard hem door Rubens geschonken, als Sint Marten afgebeeld, zijn mantel verdeelende aan twee halfnaakte bedelaars, gezeten aan de poort van het oud huis *Van der Meeren* door *Van Ophem* bewoond en in den linkerhoek, het portret van Rubens te paard, die hem in zijn werk was komen storen.

Antoon vertrok en zijn liefdehistorie was ten einde.(1)

Gedurende de beroerten die ons land teisterden ten gevolge van den oorlog tusschen Spanje en Frankrijk in 1667 vluchtte men met die schilderij naar Brussel, in het *Huis van Saventhem*, bij den heer Baron der gemeente. De deken van Sinter-Goedele, de Z. E. H. Spruyt, had ze daar gezien. Bisschop van Yper geworden, wilde hij de schilderij afkoopen voor zijn Sint-Martens-kerk te dier stede, en daarbij er een kopij van geven aan Saventhem's kerk. Dit werd door de bevolking afgeslagen.

In 1720 was er wederom aanvraag om ze te verkoopen, maar het mislukte nogmaals.

Ten jare 1740 kwamen de Baron en Graaf en daarbij eenige bestuurders van Saventhem tot akkoord de schilderij te verkoopen aan kunstschilder De Roore van Amsterdam. Deze zond werklieden om zoo stil mogelijk de schilderij weg te halen. Maar de bevolking, gesteund door *Burggraaf de Thisquen*, welke toen Saventhem bewoonde, deed de stormklok luiden, en verzette zich luidruchtig tegen het wegvoeren der schilderij. De zaak werd voor den Hoogen Raad van Brabant bepleit, en deze besliste dat de schilderij aan de parochie toebehoorde en ter plaatse moest blijven.

Tijdens den inval der Franschen op het einde der XVIIIe eeuw werd ze door het Fransch bestuur in beslag genomen en naar Parijs gestuurd. Ter kerke werd ze vervangen door een kopij, die er bleef, tot de schilderij eindelijk,

---

(1) Die historie is maar uitgevonden een eeuw na het vervaardigen der schilderij. In de Archieven van Saventhem's kerk (Manuale Romanum) heeft men ze geboekt zonder eenige verdere commentariën.

kort na den val van Keizer Napoleon I in 1815, terug naar Saventhem overgebracht werd.

Bij den Duitschen inval van 1914, met toelating der Duitsche overheid, deed de toenmalige bestuurder van het Rijksmuseum te Brussel ze weghalen en bergen in de kelderingen van dit Museum te Brussel. Na den oorlog in 1919 heeft de schilderij hare plaats hernomen in Sint-Martinuskerk te Saventhem.

ALTAARVOORWERPEN.

De kerk bezit een groote zilveren remonstrancie versierd met druiventrossen en aan den top twee engelen een kroon torsende. Op het voetstuk staat gegrift S : Martini. Zij is omtrent 90 centimeters hoog.

Er is ook een zilveren ampuli-stel : de rand van de schotel is, in half verheven beeldwerk, met druiventrossen en engelenbeelden opgesmukt.

Er bestaat een zilveren draaglezenaar, een groote zilveren kelk en twee zilveren kandelaars.

In aanteekeningen van den E. H. Van Hombergen, pastoor te Saventhem van 1722 tot 1774 leest men dat hij uitgegeven heeft in 1737 (1) :

« quittancie van een zilveren kelk wisselgeld 104-13.
« quittancie van een zilveren custox 65 wisselgeld.
« item voor de zilveren ampuli 4 permissie schellingen.
« gegeven 7 schellingen aan de zilveren ampuli volgens quittancie.
« aan een paar kandelaars 133-10 betaald.

DE RELIKWIEKAST VAN SINT MARTEN.

De houten vergulde relikwiekast of rijve van Sint Marten, welke nu nog bestaat, en jaarlijks in de processie op de eerste kermis gedragen wordt, dagteekent van het jaar 1735. Zij werd vervaardigd door Filip Dussart van Brussel voor 18 guldens, en daarbij nog tien stuivers voor de noodige krammen en haken, en een gulden voor slot en sleutel. (2).

---

(1) Manuale Romanum (A. K.)
(2) Manuale Romanum en kerkerekeningen. (A. K.)

Op 18 Juni 1735 haalde men ze plechtiglijk in met zang en muziek. Er werd een groote mis gezongen door 15 zangers, aan wien men 12 guldens en 5 stuivers betaalde, en 7 muzikanten, die 19 guldens en 12 stuivers verdienden. Daarenboven kregen de muzikanten een ontbijt en een middagmaal, die met den drank er bij 2 guldens en vier stuivers kostten.

Natuurlijk was er bij die inhaling ook grof geschut noodig : men verschoot voor 7 guldens poeder, geleverd door den poedermolen van Saventhem. Als de heer de Burbure, eigenaar van dien poedermolen, vernam waartoe het verschoten was, weigerde hij daarvoor eenige betaling aan te nemen.

De daaropvolgende Zondag, zijnde eerste kermisdag, en uitgang der processie waarin voor de eerste maal de relikwiekast prijkte, werd de kerk buitengewoon *gepalleerd*. Aan drank voor de werklieden en voor degenen die alles aangehaakt hadden, en voor het koopen van anderhalven bussel latten, betaalde men een gulden en vier stuivers. De processie werd opgeluisterd door trompetters en timbaliers. Daarvoor : « *item verteert op kermisdag door de trompetters en timbaliers voor hunnen ontbeyt en noenmaelteyt iedere mont op seven stuyvers met hun bier over den maelteyt comt eenen gulden vijfthien stuyvers. — Item alnoch buyten hunnen maelteyt gedroncken thien potten Hoegaerts bier tot negen oortjens den pot, comt eenen gulden twee stuyvers en halven* ».

De jonkmans, welke de relikwiekast droegen en omringden, werden ook niet vergeten, want de kerk betaalde : « *item een stuck Lovens bier gedroncken door de Jonckmans door ordere van de kerckmeesters op den 26 Juny 1735, daarvoor vijfthien gulden en thien stuyvers.* »

Men ziet het, toen zooals nu, was er geene plechtigheid of feestelijkheid, zonder dat er grof geschut was, goed eten en daarbij een goede en stevige pint.

DE BROEDERSCHAPPEN. (1)

In den loop der XVIIIe eeuw bestonden er twee broederschappen.

Het eene van het Allerheiligste Sakrament des Altaars was maar een godvruchtige vereeniging, en heeft nooit goederen, giften of bepaalde inkomsten gehad, en had bijgevolg voor eenige bestuurder den heer pastoor der parochie.

Het andere was in 1722 opgericht onder den naam van « Broederschap van den H. Roosencrans der Alderheyligste Moeder Gods Maria. »

Het bezat als inkomen het bedrag der inschrijving der nieuwe leden, de vergelding voor het gebruik in de processiën van eenige flambeeuwen die het toebehoorden, de ontvangst der schaal in de kerk en verder eenige offergiften.

Daarentegen had het te voorzien in de kosten eener gezongen mis op den eersten Dinsdag der maand ; vier dagelijksche missen en avondlof gedurende het octaaf der geloovige zielen ; een solemneel jaargetijde daags na den eersten zondag van October ; en een mis na het overlijden van elk lid des broederschaps.

Daarbij bekostigde het talrijke versieringen van het beeld en het altaar van O.-L.-V. en het O.-L.-V. vaandel in de processie.

Aangezien het een godvruchtige vereeniging was met zeker geldelijk inkomen, moest het zich herinrichten en gedragen volgens de ordonnancie van zijn Hoogwaardigheid den Aartsbisschop van Mechelen van den 20 December 1776, 't is te zeggen, dat het voortaan moest bestuurd worden door den heer pastoor als prefekt, en door een lid des broederschaps als proost. Deze laatste was gelast met de omhaling in de kerk en met het geldelijk beheer.

Als proost vinden wij opvolgentlijk aangestipt : Frans Govaerts ; de burggraaf de Thisquen ; J. P. Luissaert, kostschoolhouder, Cammaerts, pachter, en Judocus Vermeren.

Meest al de inwoners der parochie maakten deel uit van het broederschap : ter gelegenheid der Eerste Communie lieten de ouders hun kinderen als lid opschrijven.

---

(1) Archieven der kerk : De Broederschappen.

Bij edikt van 8 April 1786 beval Keizer Jozef II, bijgenaamd de *koster van Weenen,* aan de bestuurders van Broederschappen een inventaris op te maken van al wat deze laatsten bezaten en van de lasten, die ze te dragen hadden.

Ziehier wat toen het Broederschap van den H. Rozenkrans bezat op 29 Mei 1786 :

1e Drie stukken flambeeuw en twee domphoornkens ;

2e Een schilderijken naast het altaar van O. L. V. met vijf zilveren plattinnen, maar men wist niet of die plattinnen aan de kerk of aan het broederschap toebehoorden ;

3e In de schaal lagen twee schellingen, twee plaquetten en dertien enkele oorden. Dit was al.

Om de voorschriften van den keizer-koster uit te voeren, werd van hoogerhand het broederschap ontbonden en een komiteit aangesteld om die voorwerpen in beslag te nemen en te bewaren. Dit komiteit werd hier samengesteld uit den Drossaert, den griffier en den oudsten Schepene van Saventhem. Het nam die voorwerpen in beslag, alsmede de plaats van den proost in het gestoelte der kerk (recht over den predikstoel en dat sinds eenige jaren is weggenomen).

Maar ten gevolge der talrijke klachten, die in gansch het land oprezen tegen zulke dweepzuchtige plagerijen, beloofden de Goeverneurs van ons land, Maria-Christina, zuster van Jozef II, en haar echtgenoot de hertog van Saksen-Teschen, den 30 Mei 1787 in de Staten van Brabant, daar zooveel mogelijk aan te verhelpen.

De Z. E. H. Eg. De Becker, pastoor van Saventhem, diende terstond een rekwest in aan den Soevereinen Raad van Brabant, om het broederschap in zijn vorigen staat te mogen herstellen en de ontnomen voorwerpen terug te bekomen. Hij gelukte ten volle, want ingevolge het « *Rap-* « *port gedaen in vollen Raede, 't Hoff authoriseert de Wet-* « *houderen van Saventhem ende van alle de andere Prochiën* « *van het Plat Landt in Brabant gelegen, ofte wie het soude* « *mogen aengaen, van aen de respectieve Broederschappen* « *der voorschreven Prochiën bij provisie onder recepisse te* « *laeten volgen allen hetgene in bewaerenisse onder hun* « *wordt bevonden, de selve Broederschappen competerende.* « *Actum 25 Juni 1787* ».

Alzoo door toedoen van den pastoor van Saventhem, kregen al de broederschappen van Brabant's buitenparochiën de hun ontnomen voorwerpen terug.

Doch dit ging niet zonder kosten : immers het broederschap van Saventhem betaalde : « *item 30 Juni 1787 aen* « *S*[r] *J. Van Cauwelaert officiael van d'heer Lannée greffier* « *van den Soevereinen Raede van Brabant voor het lichten van* « *eene requeste tot lichting der effecten van ons Broederschap* « *uit handen der Comité 7 guldens 6 stuyvers* 2 *oorden* ».

Zoo van af 29 Mei 1786 tot 30 Juni 1787 was het Broederschap van den H. Rozenkrans opgeschorst geweest, en bijgevolg ook de diensten die het bekostigde.

DE HEILIG-GEESTTAFEL EN DE ONDERSTANDWOONST (1)

De *Heilig-Geesttafel of Armentafel* bestaat in Saventhem van bij het inrichten der parochie. Zij was met vele goederen en inkomsten begiftigd, en dit gebeurde vooral bij overlijdens ; bij het stichten van jaargetijden voegde men gewoonlijk een gift voor den arme.

Zij werd bestuurd door den Heer pastoor en eenige Heilig-Geest-meesters, zich hernieuwende zooals nu nog de Kerkfabrieken. Op geregelde tijdstippen gaven zij rekening ten overstaan van den Landdeken en van den afgevaardigde des Heeren of des Barons.

Zij voorzag in de behoeften der armen, reikte de bezette brooduitdeelingen uit, en bezorgde de kosten van de *onderstandwoonst.*

Het *Regulament van Saventhem, Nosseghem en Sterrebeek* bepaalt :

« Art. 25. — Item ten regarde van de Rekeninghe van « kerck en den heyligen geest sal worden gevolght ende « geobserveert den ouden voet dyenaengaende geploghen.

(1) Archieven der Kerk : De Heilig-Geest-tafel.

« Art. 32. — Item dat voortaene tot het innehaelen « van innecomen van de kercke en den heilich geest door « den heere pastoor, heilichgeestmeesters ende kerckmees- « ters gestelt sal worden eenen persoon daertoe bequaem « seynde op den salaris daertoe staende opdat d innecomen « daervan jaerlycx verantwoordt worde die voor de selve « syne receptie sal schuldig wesen goede en suffisante borge « te stellen ».

« Art. 33. — Item dat voortaene den heere pastoor « van de prochie van d innecomen van de kercke ende hei- « ligh geest geene almossen en sal vermogen te doen te sy « met voorwete ende consent van de kercke ende heiligh- « geestmeesters noch ook eenige merckelijke reparatiën oft « nieuwe werken van consideratie inde kercke off in synen « huyse mogen doen off maecken sonder voorwete als boven « mitsgaeders van den heere off synen Drossaert op pene « dat door den inhaelder van t voorschreven innecomen « alsulcke vuytgeeff nyet en sal wesen gepasseert ».

« Art 34. — Item sullen alle de rekeninghen soo van « de kercke als H. Geest alle jaeren moeten gedaen worden « volgens het oudt gebruyck ende de placcaerten van syne « Conincklijcke Majesteyt ».

« Art. 36. — Item wordt ook geordonneert dat de « Drossaert ende Schepenen voortaene geene vreemdelingen « inde voorschreven prochiën en sullen admiteeren oft laeten « comen wonen ten sij dat het hun eerst ende vooral geble- « cken sij van hun goet leven ende comportement ende tot « dyen stellen borge voor de somme van drye hondert gul- « dens op dat die kercke off H. Geest noch oock die prochie « daer over nyet en worde beschaedicht ».

Het stellen van zulke borge voor de arme lieden, welke in een andere parochie gingen wonen, werd gedaan door de H. Geesttafel van de parochie welke zij verlieten. Dit is de zoogenaamde *onderstandwoonst*, en deze strekte zich uit tot de ouders, de kinderen en de kleinkinderen. Deze waren maar *inwoners* der gemeente ; van het derde geslacht te beginnen waren ze *ingezetenen*, en hadden recht op den onderstand der gemeente, welke zij bewoonden.

Een aanteekening van een lid van de H. Geesttafel van Saventhem zegt : « in 't jaer 1754 is er een edikt van « Syne Majesteyt van Vlaenderen gegeven, dat degene die « vremt in eene parochie willen hun komen installeeren dat

« sy moeten voorsien sijn van eenen borgbrief van 300 gul-
« den voor 2 lieden 150 gulden voor ieder en dit het capitael
« niet de croosen, oft andersins dat meyer of drossaert hun
« soude wegjaegen ; maer alswanneer sij daer komen aen-
« trouwen met iemand van die prochie, dan hebben sij
« geenen noodig ; maer dit laetste is soo seker niet ».

Die bepalingen werden uitgevoerd, zooals bewijst een borgbrief, den 9 November 1775 door « Pastoor, Meyer, Schepenen ende armmeesters der Parochie ende Heerelyckheyt van Haren » afgeleverd voor een arme, welke Saventhem kwam bewonen.

Artikel 36 van het Regulament was hier letterlijk toegepast.

Naast de Heilig-Geesttafel bestond er nog :

DE FONDATIE DER ARME KINDEREN. (1)

Deze Fondatie was bij uitersten wille gesticht door de Eerweerde Heeren *Jan Mommaerts en Jan Rutgeerts,* oorspronkelijk van Saventhem, pastoors van Saventhem en van Schaarbeek, vóór de jaren 1500. Zij schonken die Fondatie landen, huizen en renten op last dat : « *d'een hellicht aencommende sal den armen kinderen van Schaerbeke ende d'andere helft den armen kinderen van Saventhem om die op ende voorts te helpen, de knechtkens en de mijskens om scholen te gaene, voorts die ambachten te doen leeren naer bequaemheyt van hen inclinatie, de myskens tot houwelijcken stade te brenge soo verre de rente haer strecken sal* ».

In 1687 werd die Fondatie gelijkelijk verdeeld tusschen de belanghebbende parochiën Schaarbeek en Saventhem. Tot op het einde der XVIIIe eeuw werd gansch haar inkomen besteed gelijkvormig den wil harer stichters, zoo voor schoolgeld voor de kinderen van Saventhem ter schole aldaar en ook elders, zelfs ter Universiteit van Leuven ; aan school- en prijsboeken ; voor het aanleeren van een ambacht en aankoop van ambachtsgerief ; tot het kleeden en de geneeskundige behandeling en onderstand van arme kinderen, enz.

---

(1) Archieven der Kerk : Fondatie der Arme Kinderen.

HET WELDADIGHEIDSBUREEL. (1)

Bij order der Fransche Republiek op het einde der XVIIIe eeuw werden al de armengoederen van verscheidene parochiën samengevoegd, onder het beheer eener Kantonnale Weldadigheids-Commissie. Saventhem maakte deel uit van het Weldadigheidskanton van Sint-Stevens-Woluwe, waarvan de onderwijzer en kostschoolhouder te Saventhem, J.-B. De Grève, sekretaris werd. Die goederen werden eenige jaren later terug verdeeld. De goederen der H. Geesttafel en der Fondatie der Arme Kinderen waren aldus met die van andere gemeenten samengevoegd en weder herverdeeld. Wat er van overbleef werd aan het officieele gemeentelijk Weldadigheidsbureel toevertrouwd.

DE GENEESKUNDIGE DIENST.

Tot in de XVIII[e] eeuw was het iedereen nog daaromtrent volkomen vrij de geneeskunde uit te oefenen. Maar van dan af is er een zekere wettige toelating vereischt om als geneesheer, heelmeester, gezondheidsofficier, vroedvrouw of drogist op te treden. Eindelijk werd dit recht ten volle geregeld in het jaar XI (1803) door de wetten van 19 Ventôse (10 Maart) en van 20 Germinal (11 April) ; de besluiten van 20 Prairial (9 Juni) en 25 Thermidor (13 Augustus) van hetzelfde jaar. Het Keizerlijk besluit van 25 Prairial jaar XIII (14 Juni 1805) werd ter uitvoering volledigd voor het Departement der Dijle (de provincie Brabant) door het besluit van den Prefekt Latour du Pin te Brussel uitgevaardigd den 13 Augustus 1808.

Over het uitoefenen der geneeskunde in Saventhem vóór de jaren 1700 is er niets te vinden. Ziehier wat met zekerheid kan opgesomd worden :

---

(1) Archief van Saventhem : Het Weldadigheidsbureel.

Rond 1720 had men te Saventhem den heelmeester *Gabriël De Ridder,* welke den 12 Januari 1763 in de kerk begraven werd, en zijn echtgenoote den volgenden dag (1).

Er was toen nog een andere heelmeester *Joannes Purperhoven,* die overleed den 3 Mei 1760, en opgevolgd werd door *Jozef Vander Schelden,* gestorven den 26 Juli 1779. In 1781 staat *Bernardus Clinger* als heelmeester geboekt (2).

Als niet-gezworen vroedvrouwen treft men aan : *Josina De Haes,* in 1708 gehuwd met Joannes Van Ophem. Zij stierf den 27 April 1764. Dan had men *Maria Van Rotselaer* en in 1778 *Maria Van Parijs* (3).

Als gezondheidsofficieren hebben we : *Filip Smet,* welke den 27 Maart 1798 te Sint-Stevens-Woluwe voor de daartoe aangestelde Jury het diploma van gezondheidsofficier bekwam, en *Karel-Jozef Sevrin* behaalde het te Brussel den 12 November 1807 (4).

De dichtsbijzijnde geneesheer was *Jozef-Hendrik Michiels,* licenciaat in de geneeskunde, gehuisvest te Cortenberg, en *Karel-Filip Ocreman* te Vilvoorden. Als heelmeesters had men *Petrus Tielmans* te Sterrebeek en *Petrus-Engel Van Mille* te Crainhem (5).

In 1829 woonde geen enkele gewettigde geneesheer of heelkundige te Saventhem. In dien tijd wendde men zich vooral tot *De Locht,* heelmeester te Sint-Stevens-Woluwe of tot *Jan-Frans De Smedt,* vroed- en heelmeester te Dieghem (6).

Kort na 1830 vestigde zich te Saventhem de geneesheer *Jozef Nagels,* den 27 April 1804 te Maaseyck geboren, doch ging zich den 16 Maart 1841 te Brussel vestigen (7).

In de XVI[e] eeuw, ten jare 1529 werden Brussel en de Provincie en Saventhem mede, geteisterd door een gansch onbekende ziekte, *het Engelsch zweet* geheeten, en welke zeer moeilijk om genezen was (8).

In de XVIII[e] eeuw moet Saventhem niet veel te wenschen gelaten hebben onder oogpunt van gezondheid, want we vinden ter nauwernood twee jaren van een grooter getal

---

(1) (2) en (3). Doop-, trouw- en begrafenisregisters (Gemeente-archief).

(4) en (5). Gedrukte lijst der Geneesheeren van Brabant (Gemeente-archief).

(6) en (7). Gemeente-archief Saventhem.

(8) Doop-, trouw- en begrafenisregisters (Gemeente-archief).

overlijdens dan de middelmate. In 1730 een buitengewone sterfte onder de kinderen en in 1741-1742 onder de bejaarde lieden. (1).

Tegen besmettelijke ziekten nam men in April 1832 en in November 1848 maatregelen tegen een onverwacht bezoek van de cholera en in 1846 tegen den typhus. Het is toen dat vele kleine waterputten bij bevel van hoogerhand gedempt werden (2).

HET ONDERWIJS.

Volgens verordeningen van verscheidene Kerkelijke Concilies of Kerkvergaderingen, gerugsteund door verordeningen van Karel den Groote (VIII[e] eeuw) moest er aan elk klooster en aan elke kerk een school gehecht zijn, gehouden door een der bedienaars van den eeredienst of door zijn gemachtigde.

In Saventhem, waar geen klooster bestond, hing de school van den pastoor af, en was het deze die er iemand mede mocht gelasten. Het was dus de parochiale geestelijkheid die in het onderwijs voorzag. De beneficiant der kapelrij van O. L. V. was ook titelvoerende koster, en mocht zich in dit ambt door een wereldlijk persoon doen vervangen. Volgens zekere bepalingen was de koster ook verplicht tot het schoolhouden. Soms deed hij het zelf, ofwel de wereldlijke koster of een door hen bezoldigd persoon. Daarbij kwam het schoolgeld der begoede leerlingen, gemeenlijk vijf stuivers ter maand. Voor het leeren der niet-gegoede of arme leerlingen betaalde de H. Geesttafel twaalf sisters koorn, in natura of omgezet in geld volgens den spijker van Brussel. Ook trok de schoolmeester nog van de Fondatie der arme kinderen.

De eerste maal dat er in de gekende oorkonden iets gemeld wordt over de school te Saventhem, is rond de jaren 1400, waar het overlijden aangestipt is van den « *Magister*

---

(1) Doop-, trouw- en begrafenisregisters (Gemeente-archief).

(2) Gemeente-archief Saventhem.

Johannes dictus Ghinderover », en verder een jaargetijde voor den kinderschoolmeester : « Anniversarium loudimagistris ». (P. O.). De familie Ghinderoven ook Ghinderboven heette eigenlijk *Vanderbeekt* of *Vanderbeken,* en was in de 14e, 15e en 16e eeuwen een der voornaamste familiën van Saventhem.

Daarna wordt er van de school gewag gemaakt in het testament verleden te Saventhem den 23 Augustus 1487 vóór Notaris, getuigen, « schiltborstige notabelen ende eerweerdige heeren » en waarin « *Jan van der Meeren heere van Saventhem riddere sone wijlen Jans van der Meere* » *riddere, en vrouwe Lysbeth van Herbays, syne wettige gesellinne* » bepalen dat er na hun dood jaarlijks en ten eeuwigen dage twee jaargetijden in Saventhem's kerk zullen gezongen worden, in elke waarvan de kerk zal uitreiken » *den schoolkinderen die in de voors:jaargetijden selen helpen singen 't saemen twee quaerten rynswyne bij deselve schoolkinderen gelyck gedeylt te worden, selve schoolkinderen sal gehouden syn te lesen in elck jaargetyde voor die sielen voors:eenen salm, behoudelyck hierinne dat de voors kercke : sal mogen voor elck quaert wyne voors : betaelen in gelde zes placken Brabants ende daermede gestaen sonder meer daervore te betaelen* » (P. O.).

Hoe het met het onderwijs gesteld was tot op het einde der XVIe eeuw is niet te zeggen, aangezien de gekende oorkonden daar niet over spreken. Ten gevolge der godsdienstige twisten had de parochiedienst veel te lijden, en daar de school van den pastoor afhing, zal het onmogelijk geweest zijn dat ze regelmatig gehouden werd. Bij zijn kerkbezoeken in 1598 en 1599 dringt de toenmalige landdeken er op aan dat de school zou heropend worden, want, schrijft hij, zij is er volstrekt noodig.

In 1601 offerde zich daartoe op de heer Pastoor Van Sijl, en gedurende eenige jaren, zoo schrijft de heer Landdeken « *speelde hij schoolmeester met veel welgelukken* ». Na zijn dood, en gedurende eenige jaren, tengevolge der tijdsomstandigheden, werd er wederom geene school gehouden.

In 1610 drong de landdeken er op aan toch een school te openen, en wijl het schoolhouden deelmaakte van 's kosters ambtsplichten, zoo werd *Mathias Moens,* « *de*

koster, nen braven man, verplicht school te doen, maar onbekwaam bevonden » (1).

In 1611 werd er dan een andere schoolmeester aangesteld door den heer pastoor, en wijl de koster daarvan aldus ontlast was, zoo moest hij van zijn jaarlijksch inkomen daarvoor vijf en twintig guldens 's jaars aan den schoolmeester vergoeden. De heer landdeken schreef over dezen laatsten in 1612 : « *Christiaen Failli, getrouwd, heeft den eed gedaen en onderwijst goet* » (1).

Doch in 1614 was het anders : het schoolhouden liet te wenschen, zoodat « *schoolmeester Grosfailli vermaent wort om goet te doen* ». Maar dit stond dezen niet aan, en den 26 Juni van dit jaar vertrok hij naar Willebroeck. Wat later : « *betaelt aen frater Joannes Brants, cappellaen en schoelmre tot Saventhem voor twee jaeren dienst verschenen XXIIII April* XVIc *vier ende vijfventwintich* ».

Waarschijnlijk om reden van het vertrek van kapelaan Brants, werd in 1629 een half jaar school gedaan door den wereldlijken koster *Merten van Ophem,* zoon van den Drossaert Merten van Ophem.

Van 1634 tot 1644 is aangeteekend dat de school gehouden werd door den « *heer Willem Van Campenhout, priester ende Capellaen tot Saventhem* ».

In 1645 betaalde de Fondatie der Arme Kinderen het schoolgaan van eenige kinderen te Brussel, en in 1647 van zekeren J. Vanden Bossche ter Universiteit te Leuven.

De volgende jaren waren verschrikkelijke jaren voor België. Saventhem had veel te lijden van de Fransche en Oostenrijksche troepen. De rust hersteld zijnde werd de school weder heropend. Van 1659 tot 1665 was zekere *Gillis Hendrickx* schoolmeester. Na dezes vertrek en in afwachting van een anderen, werd de school gedurende een half jaar open gehouden door den E. H. *Sebastiaan Van Geel,* priester en kapelaan. De nieuwe schoolmeester *Antoon Waterkin* bleef een vijftal jaren en dan mocht voorgaande wederom een jaar en half school doen. Hij werd daarvan ontlast in 1671 door *Peeter De Block,* die bij het afsterven van Merten van Ophem de kosterij bekomen had, maar het schoolhouden liet varen in 1680, en daarin opgevolgd

(1) Register der kerkbezoeken (Archief van 't Bisdom te Mechelen).

werd door *Jan Bonast*. Die schoolmeesters bespeelden meest allen het orgel in de kerk, en werden afzonderlijk betaald voor het leeren aan de misdienaars van den zang en zelfs van het orgel spelen (Kerkerekeningen).

Ten jare 1683 werd door toedoen van Pastoor Vander Elst voor schoolmeester aangesteld *Stefanus Le Cubre*, echtgenoot van Elisabeth *Van Seebroeck*, meestal gekend onder den naam van Meester Steven. In 1713 ging hij naar Nosseghem, waar hij de kosterij bekomen had (Manuale Romanum A. K).

Alvorens een nieuwen onderwijzer aan te stellen deed pastoor Martinus Wetsberg eenige opzoekingen en teekent aan in 1715 : « Nopens dit punt heb ik van den « voorzeiden Stefanus Le Cubre hooren zeggen dat hij voor « Schoolmeester van Saventhem aengenomen is geweest « door den heer Guilhelmus Vander Elst, pastoor, en met « hem, door een van de schepenen van dien tijd. En in den « jare veertien (1714) als ik *Hendrik De Greef* gesteld heb « om school te houden, heb ik hierover ook gesproken den « heere Drossaert en tot meerder voldoening den overleden « heere grave van Erps (baron van Saventhem), maer deze « en pretendeerde hier geen recht toe, als zeide mij alleen- « lijk dat ik dit met de wet (de gemeente-overheid) zoude « doen, gelijk dat de manier was ».

H. De Greef bleef gedurende dertig jaar schoolmeester en overleed den 28 Maart 1744. (Manuale Romanum. A. K.)

Hij werd opgevolgd door *Peeter Van Steenbeek,* te Saventhem geboren den 25 Januari 1717. Hij was ook *tiendesteker,* en overleed den 3 Mei 1751 (Manuale Romanum A. K.)

Binst het jaar 1745 werd België aan Maria-Theresia betwist door Lodewijk XV van Frankrijk. De Franschen vielen in ons land en bleven hier meester tot in 1748. Saventhem heeft daarvan veel geleden. Nochtans het schoolhouden ging zooveel mogelijk zijn gang. Ziehier eenige aanteekeningen daarover van Petrus Van Steenbeek s:m. (schoolmeester).

« Peeter, Catharina, Marianna Michiels schole gekomen van den 11 8ber 1745 betaelt tot den Januarius 1746 « en scholen gekomen tot den 2 meij 1746 behoudelijck dat « de schol met de fransche troppen die tot Saventhem sijn

« comen cantroneeren eenigen tijd stil gestaen heeft, soodat « die kinders van Januarij tot den 2 meij 1746 noch een « maent scholen gekomen hebben, en niet betaelt, comt « voor die my 15 stuivers » (Archief der kerk).

In 1751 werd *Pieter Luissaert* onderwijzer. Volgens akkoord trok hij van de Fondatie der Arme kinderen 40 gulden 's jaars, doch van in 1772 werd die som op 60 gulden gebracht. Hij hield ook een kostschool. Hij had voor ondermeester *J.-B. De Grève* van Sint-Stevens-Woluwe, die hem in de dorpsschool opvolgde, als Luissaert deze liet varen, en zijn kostschool bleef voortdoen. Bij J.-B. De Grève waren er in 1784 zes en veertig jongens en 2 meisjes boven de twaalf en 20 jongens beneden de 12 jaar. (Archief der kerk : Fondatie der Arme kinderen).

Tengevolge van het sluiten van sommige kloosters onder Jozef II, was er in Saventhem een begijntje komen wonen. Deze leerde er gedurende menige jaren den catechismus aan de meisjes, en aan sommige het naaldenwerk. Daarvoor kreeg zij een kleine vergoeding van de Fondatie der Arme kinderen.

Toen de troepen der eerste Fransche Republiek herhaalde malen in België vielen, was het schoolgaan weer gebrekkig, doch J.-B. De Grève deed maar altijd voort. Zelfs werd hij gemeenteraadslid en meier van Saventhem en vrederechter van het kanton Sint-Stevens-Woluwe.

De keizerlijke dekreten van 7 Maart en 17 September 1807, waarbij men zonder uitdrukkelijke toelating van den Grootmeester der Universiteit van Parijs geene school mocht openen, stelden op den buiten vooral een grooten hinderpaal aan het verspreiden van het onderwijs.

Toen J.-B. De Grève ophield school te houden, verviel dan ook te Saventhem alle onderwijs.

Wel had *Mejuffer Grietens* een soort van halfwereldlijke kloostervergadering in hare woning op de Hoogstraat gesticht, die zich gelastte met eenige meisjes te onderwijzen, doch dit voorzag niet in het onderwijs van al de kinderen. Langzamerhand groeide die stichting aan, en is de bakermat van het tegenwoordig Ursulinen-klooster, school en kostschool van Saventhem (Gemeentearchief : deze en volgende feiten).

In 1823 kwam *Petrus-Cornelius De Graef* van Sint-Stevens-Woluwe op de Hoogstraat een school openen. Hij

hield kostschoolgangers en gaf bij kleine vergoeding van het gemeentebestuur, ook onderwijs aan de jongens der gemeente. Het schoolgeld nog al hoog zijnde had hij weinig leerlingen, en keerde hij in Januari 1835 naar Sint-Stevens-Woluwe terug.

Het Hollandsch bestuur had maar altijd bij het gemeentebestuur aangedrongen om een gemeenteschool te openen. In 1829 werd eindelijk een lokaal gehuurd, waar *Egide-Frans Coosemans* maar gedurende de winteravonden school hield. Na 1836 werd hij opgevolgd door *Patureau.*

Intusschen werd er in de kloosterschool het onderwijs verstrekt aan de meisjes en ook aan de jongens, elk in afzonderlijke klassen. In 1840 waren er 80 meisjes en 50 jongens die er kosteloos onderwijs genoten.

Nu kwam de wet op het schoolwezen van 1842 en werd de gemeente verplicht voor een behoorlijk lokaal te zorgen. Zij huurde een huis op den Kerkring n^r^ 15, dat voor school, gemeentehuis en onderwijzerswoning moest dienen, en kocht het weldra voor 4200 fr.

De heer *P. D. Theyssens* van Sint-Stevens-Woluwe werd tot gemeenteonderwijzer aangesteld. Hij verliet in 1856 het onderwijs om notarisklerk te worden.

Hij werd vervangen door *Hendrik Vanden Dycke.* Deze trouwde met een weduwe-herbergierster en bleef voort herberg houden. Daar hij te kiezen had tusschen school en herberg, verkoos hij dit laatste en gaf zijn ontslag in 1861. In April van dit jaar trad *Victor Verbist* in dienst als gediplomeerd gemeenteonderwijzer.

Het schoollokaal niet meer voldoende zijnde, moest de gemeente voor een nieuw zorgen. Men bouwde dan in 1863 het tegenwoordige gemeentehuis, met twee klassen achteraan.

In 1861 waren er 115 jongens in de gemeenteschool. In 1868 was het getal zoo geklommen, dat men een tweede klas inrichtte, en er *Isidoor Brons* als Moniteur aanstelde, die in 1872 vervangen werd door Mr *Jaak Wouters,* gediplomeerde onderwijzer.

De hoofdonderwijzer V. Verbist overleed in 1885 en werd vervangen door Mr *Emiel Humbeek.*

In 1890 moest men, daar de gemeente fel aangroeide in bevolking, een derde klas bijmaken, evenzoo in 1895 een vierde en in 1901 een vijfde. Dan bouwde men een

Langsheen de beek.

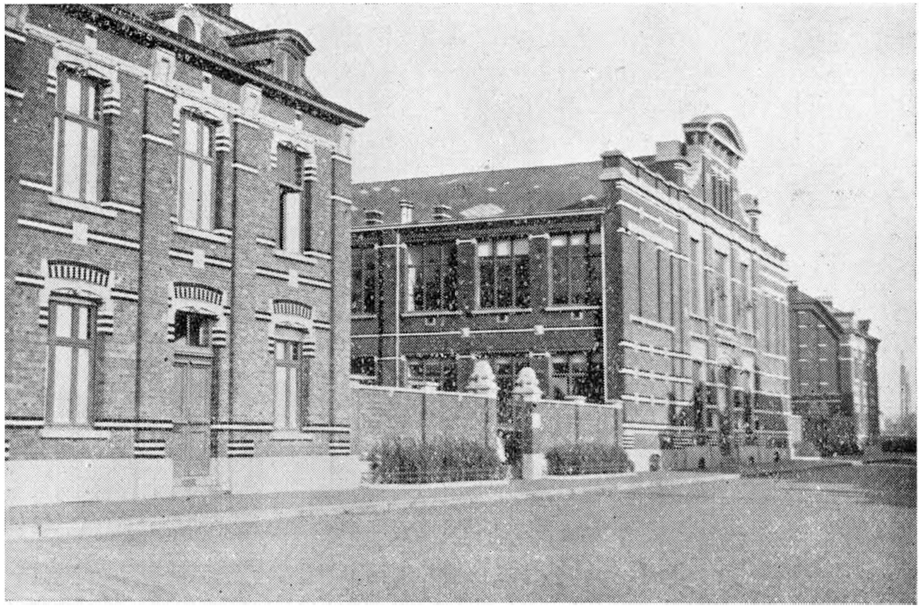

De gemeenteschool van het centrum.

Het gedenkteeken der Gesneuvelden in den Oorlog.

De Sint-Jozefskerk.

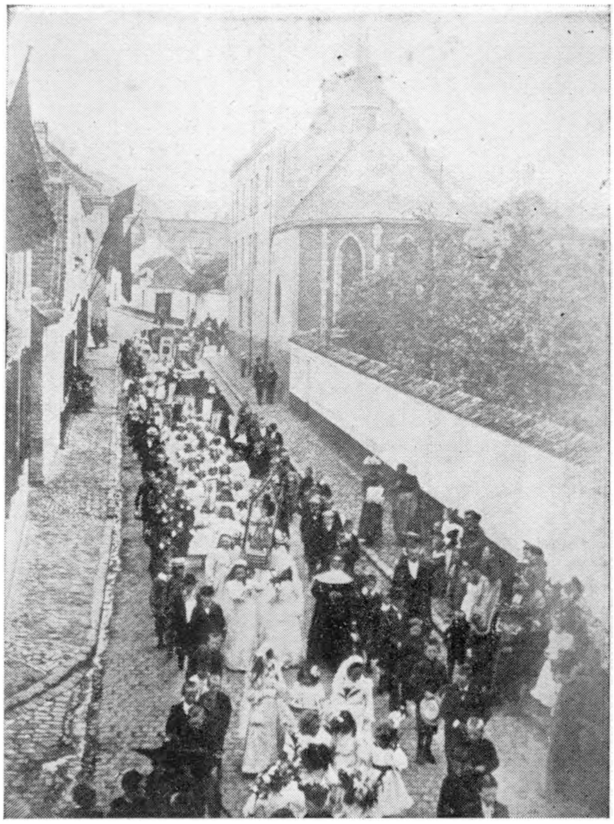

Sint-Martens-processie.

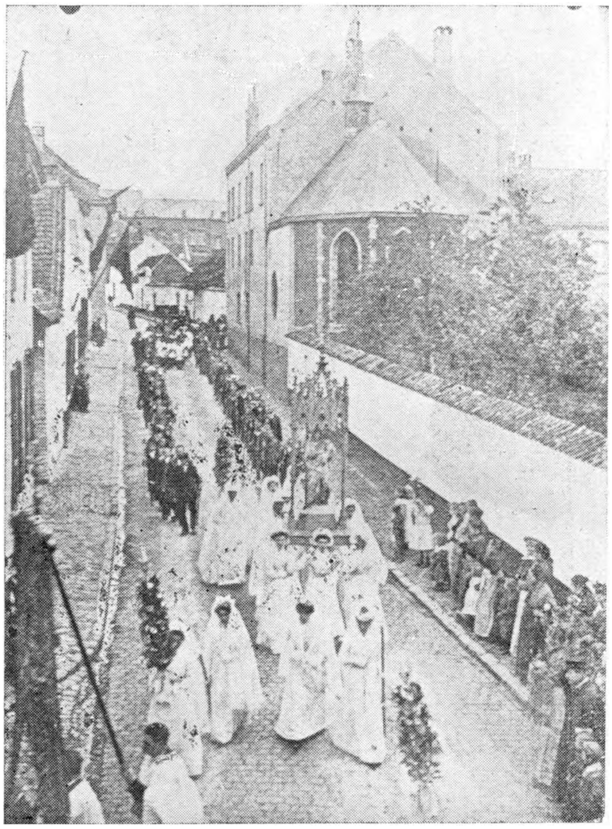

Sint-Martens-processie.

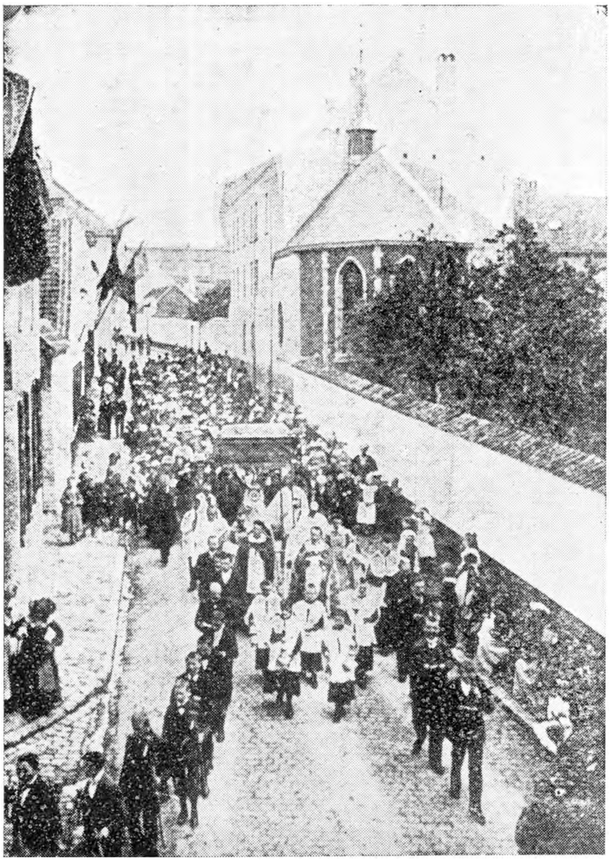

Sint-Martens-processie.

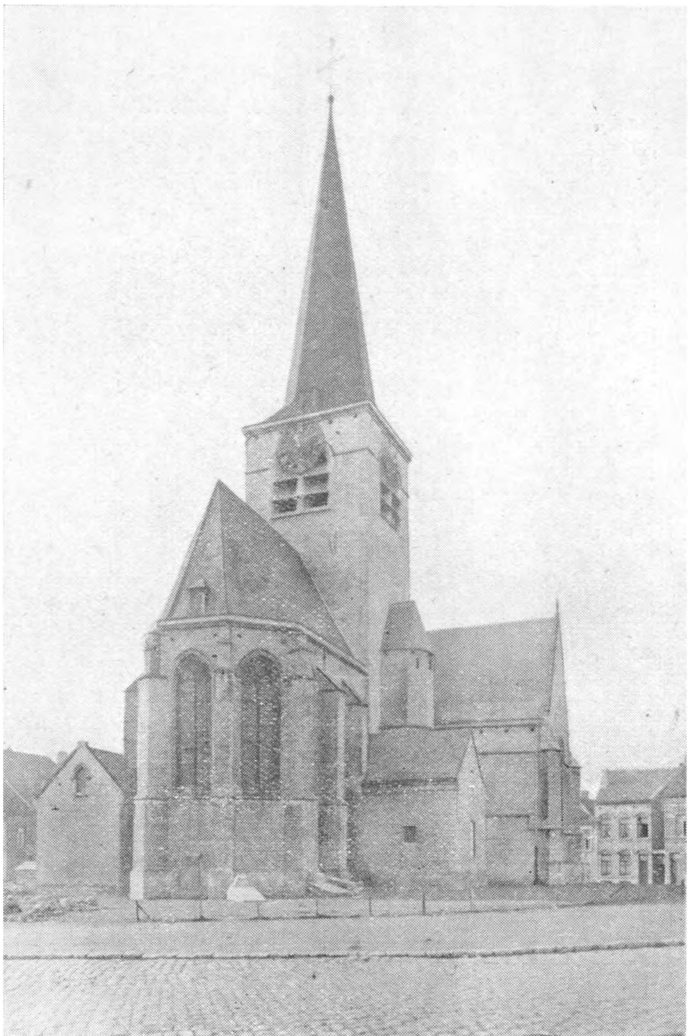

De Sint-Martenskerk (Noordzijde).

Binnenzicht van de Sint-Martenskerk.

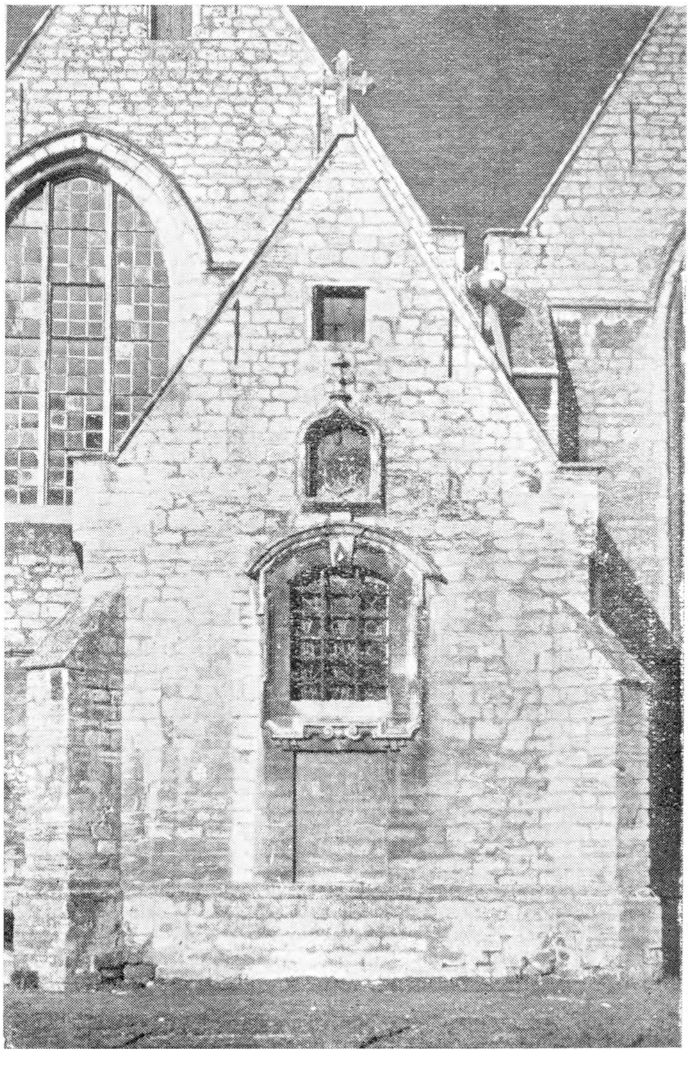

Sint-Martenskerk. — De doopkapel.

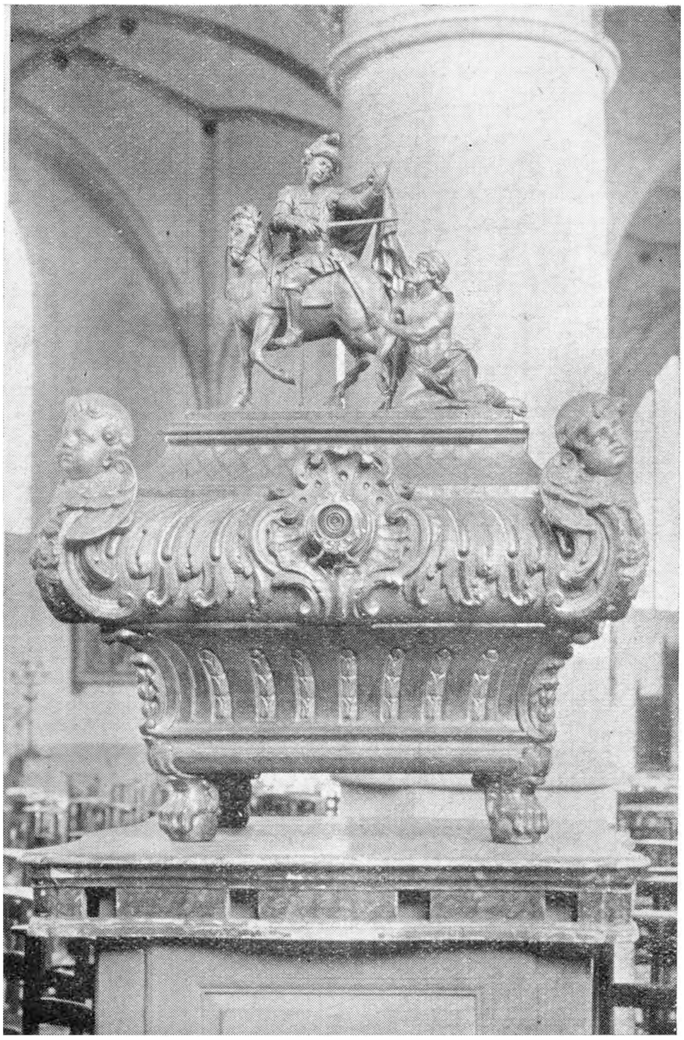

De relikwiekas van Sint-Marten.

De Monstrans.

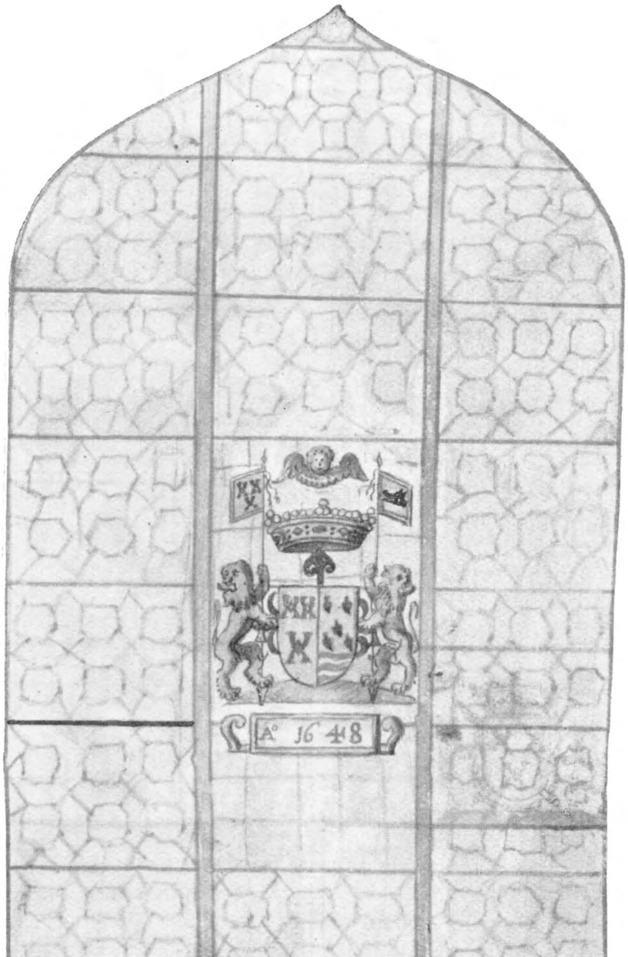

In een inventaris van 1743 betreffende de Pastorij, vindt men teekeningen van gekleurde glasramen welke alsdan de vensters der kerk versierden, doch die heden niet meer bestaan.

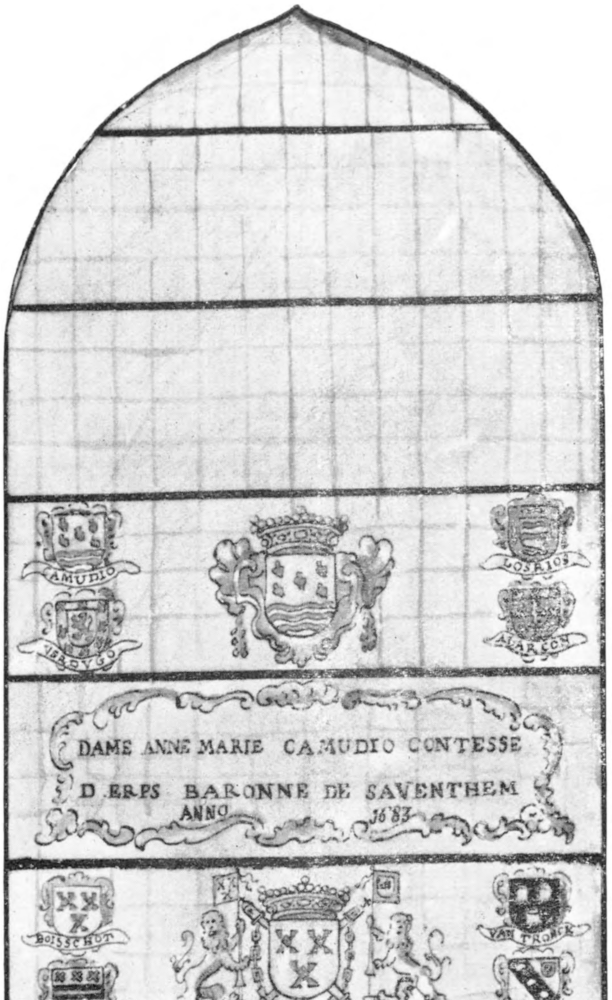

Een dezer teekeningen, een glasraam voorstellend.

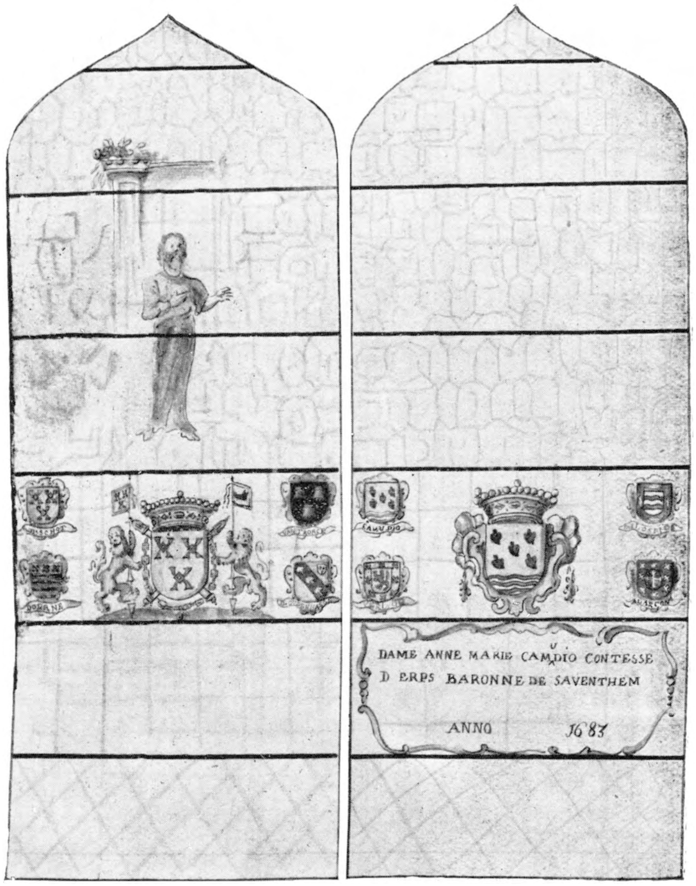

Nog twee glasraam-teekeningen.

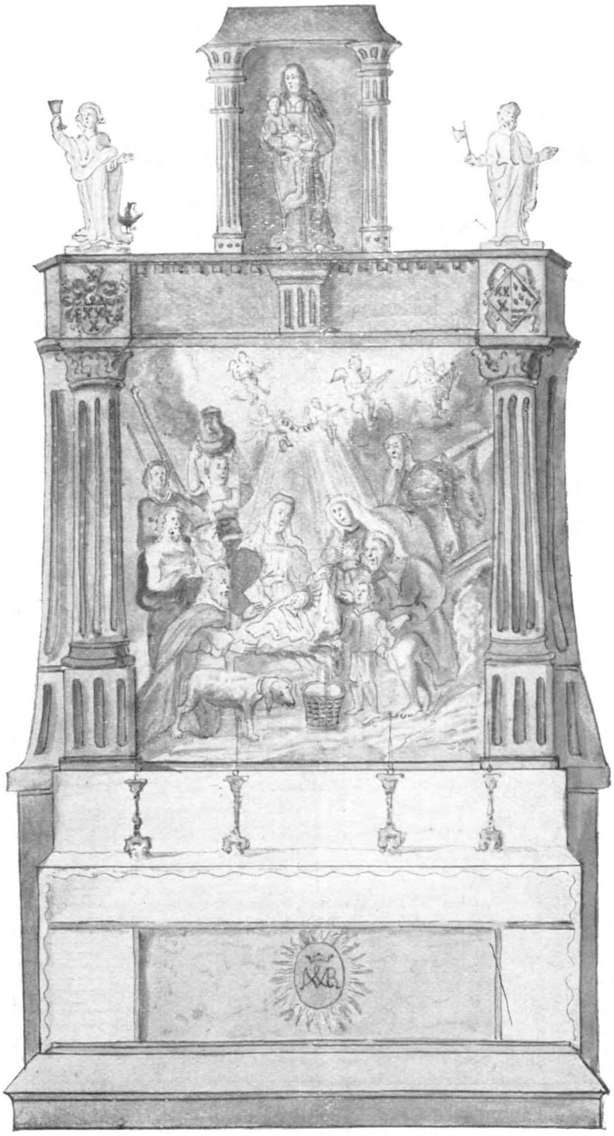

In denzelfden inventaris, verbeelden twee teekeningen de zij-altaren zooals ze bestonden voor dit tijdstip. De heden verdwenen schilderij van Van Dijck « de Aanbidding der Koningen » is er in afgebeeld door een teekening, die hoewel ze tamelijk ruw is, ons niettemin de samenstelling weergeeft van deze schilderij, zooals ze moet geweest zijn.

tweede school op den *Hoek*, den Noorderkant der gemeente, met twee klassen.

De bevolking der gemeente steeds aangroeiende, besloot men in het Dorp een schoolgroep te bouwen met 12 klassen en eene groote overdekte speelplaats. In 't begin van 1914 begon men de bouwwerken. De Duitsche inval deed de werken eenigen tijd stil leggen, doch spoedig werd het gebouw voltrokken, en de school van het dorp er in 1917 ondergebracht.

Bij het begin van het schooljaar 1920-1921 bestond het onderwijs in de gemeente uit :

a) Gemeentescholen voor jongens.	Dorp : acht klassen. Hoek : drie klassen.
b) voor meisjes : Dorp : drie klassen.	
Vrije Meisjesschool der Zusters	Lager onderwijs : acht klassen. Froebelschool : twee klassen.

DE PAPIERNIJVERHEID (1).

De papiernijverheid is sinds lang een der bijzonderste van Saventhem. De eerste papierfabrieken waren maar eenvoudige watermolens. In 1610 bekwam Saventhem het recht twee papiermolens te bezitten, en in het begin der XIXe eeuw waren er vijf. (Zie volgende hoofdstuk over de molens).

Volgens een staat op bevel van het Hooger Landsbestuur opgemaakt den 18 Maart 1834, volgens de verklaringen der fabrikanten zelf, gaven ze te zamen werk aan 150 personen (80 mannen en 70 vrouwen). De middenprijs der daghuren was toen *één frank*.

In 1833 hadden zij aangekocht :

250.000 kgr. vodden aan 55 fr. de 100 kgr. ;
7.850 kgr. aluin aan 64 fr. de 100 kgr. ;
4.000 kgr. kleefstof aan 40 fr. de 100 kgr. ;
450 kgr. kopaalblauw aan 200 fr. de 100 kgr.
50 kgr. indigo aan 2400 fr. den kgr.

't Zij een totaal van 262.350 kgr. grondstoffen voor een waarde van 146.192 frank.

(1) Naar bewijsstukken ten Gemeentearchief van Saventhem.

Hunne papieropbrengst bedroeg dit jaar 30.000 riemen groot formaat. De middenprijs was 10 fr. den riem, wat de geheele fabricatie op 300.000 fr. brengt.

Al dit papier werd in België zelf verbruikt, daar, zoo zegt gemelde staat : « De papieren van Saventhem zijn zoo voordeelig dat men ze gemakkelijk kwijt geraakt voor het « binnenlandsch verbruik ».

Rond 1830 kwamen de stoomwerktuigen in gebruik. Toen de papiermolens van *Dellafaille* dan aan *De Visser-Vanhove, Soudain en Cie* overgingen, namen zij, door het in gebruik stellen van stoomtuigen, zulke overhand op de waterpapiermolens dat deze weldra moesten stil gelegd worden. De eenige overblijvende papierfabriek hoort nu toe aan de Naamlooze maatschappij der Papierfabrieken van Saventhem, welke er thans twee groote werkhuizen bezit.

DE WATERMOLENS.

Op de Kleinbeek draaide er vroeger één molen en zes op de Woluwebeek.

Al wat hier aangehaald is en die molens betreft, berust op de bewijsstukken daarvan bestaande, en zich vooral bevindende ten Gemeentearchief van Saventhem en archief der kerk op de pastorij van Sint-Martens-parochie te Saventhem. Zie daarover de Inventarissen der Archieven betrekkelijk Saventhem door J. L. De Ceuster, en welke zich bevinden ten Bureele van Geschiedkundige en Folkloristische Opzoekingen der Provincie Brabant, 12, Oud-Koornhuis, Brussel.

DE 'S HEEREN-WELLE-MOLEN.

wat door verbasterde uitspraak overging tot *scerrewegenmolen* in 1725, *scerwegemolen* in 1756, *scherrewerrenmolen* in 1854 en *scherrewegmolen* rond 1900. Deze draait op de Kleinbeek en bestaat nog.

Het schijnt een der oudste molens van Saventhem te zijn. Bij akte van Zondag na het octaaf van Drie-Koningen 1248 bepaalde Hendrik III, hertog van Brabant, de plaats waar de ark van Saventhem's molen moest geplaatst worden, en ook op welke wijze men den vijver moest reinigen. Vijver en molen hoorden toe aan de Heeren van Saventhem. Midden in den vijver was er een eilandje, waarop een woning met torentje. Men noemde hem daarom den *torenvijver*.

Toen de heerlijkheid van Saventhem in 1381 aangekocht werd door *Jan van der Meeren* kwam hij ook in bezit van molen en vijver. Bij 't begin der 17e eeuw werd de molen door Mevrouw *van der Meeren* en Heere Raed Willem Rijckewaert verkocht aan *Jan Ignatius Cools,* heer van Corbais en van het Steen onder Elewijt.

De vijver bleef aan Rijckewaert, doch werd in 1700 in openbare veiling verkocht aan Niklaas Jacqué. Deze wilde het watertrekken vóór den molen beletten. Het pleit kwam vóór den Hoogen Raad van Brabant, en deze bevestigde bij *handhavingsbrieve* van 23 November 1714 het aloude recht van den moleneigenaar.

De opvolgende eigenaars waren Meulenberg (1722), Ignatius Sterckx (1804), Heberlé, Van Haelen en Vanden Eynde.

's Heeren-welle-molen is altijd een graanmolen geweest.

DE MOLEN STOCKMANS.

De eerste molen op de Woluwe te Saventhem is de graanmolen Stockmans. Wanneer hij opgerecht werd is niet met zekerheid te zeggen.

In de veertiende eeuw hoorde hij toe met een bijhoorig huis aan de familie *van den Bossche.* Zekere Elisabeth van den Bossche bezette toen haar jaargetijde op gezegd huis en hof. Dit is het huis met trapgevels tegenover den samenloop van Woluwe en Klein-beek, soms wederrechtelijk getiteld *Het Huis der Zeven Ridders.* De vanden Bossche's deden zich later Dubois heeten. De laatste afstammeling dier familie, priester Vincentius Dubois, richtte in het huis een kapel in met houten beschotten omzet en deed een kruis op het dak plaatsen. Kapelinrichting en kruis zijn nu verdwenen.

In 1770 was Petrus Stockmans huurder van den molen, in 1791 Jan-Frans Van Elewijck, in 1795 Filip De Velder, in 1804 Filip Stockmans. De erfgenamen Dubois verkochten hem, en in 1807 was Karel De Velder er eigenaar van. Deze overleed in 1843 en bij erfenis ging de molen over aan Jan-Jaak Stockmans, wiens erfgenamen hem nog bezitten.

Het is altijd een graanmolen geweest, maar in de eerste helft der voorleden eeuw, werd gedurende eenige jaren een deel tot papiermolen gebruikt.

Naast den molen ligt een brug over de Woluwe. Vroegertijd was er maar een *wade.*

DE MOLEN « DEN LOSSER ».

Deze ligt 80 meters vloedafwaarts van den vorigen molen. Het was een smoutmolen of slagmolen. In de XVe eeuw hoorde hij toe aan den vader van Agneta Brems, daarna aan Hendrik Van Damme. Deze bezette op dien molen een jaargetijde voor hem en een voor zijn vrouw. In de achttiende eeuw werden beiden nog gedaan op 10 en 20 April. Later was hij eigendom van *den heer Losser*, en werd hij daarom in het lastkohier van den jare 1686 met den naam van *Den Losser* bestempeld. In 1780 is hij gekend onder den naam van *smoutmolen van de Coffré.* Volgens het onkostboek van 1791-1792 hoorde hij alsdan toe aan Engel Forbiseur, en was hij op een belastbare weerde van 90 gulden geschat. Forbiseur had naast den molen een pachthof met zes koeien, en had 24 bunders, 1 dagwant en 62 roeden land in gebruik, meest allen belast met tienden der Abdij van Nijvel.

In het begin der XIXe eeuw werd hij eigendom der familie *Baron Helman de Willebroek,* welke te Brussel verbleef. De molen werd in papiermolen veranderd en verhuurd. In 1824 maakte Michaëlis van Brussel er wit papier. Volgende huurders waren : Albert Paupereel, Albert Garris, Diason en De Kinderen.

Rond 1900 werd er een fabriek ter hervorming van ouden caoutchouc ingericht.

Die drie watermolens bestaan nu nog, en bieden allen een verschillend stelsel van watervatting aan : boven, halverwege, onder aan het rad.

DE DOBBELMOLEN.

Op 400 meters van den *Losser* bevindt zich de Dobbelmolen, zoo genoemd omdat hij eigenlijk uit twee naast elkander staande watermolens bestond. De oudste was een slag- of oliemolen, de andere een papiermolen.

De slagmolen hoorde vroeger toe aan de familie *van der Meeren* en ging bij huwelijk over tot *Ryckewaert,* die er in 1610 den papiermolen bij oprechtte. In 1786 staan ze nog opgegeven als toehoorende aan *d'heer Ryckewaert.* Later werden zij beiden eigendom van *Baron Helman de Willebroek,* die ze ter uitbating verhuurde.

In 1791 was de slagmolen geschat op een belastbare waarde van 104 gulden en de papiermolen op 83 gulden.

In de eerste jaren na den slag van Waterloo kwam *Pieter-Anthonius Brons* zich op den Dobbelmolen vestigen en gebruikte beide molens tot papierfabricatie. Hij had gewoonlijk 40 tot 50 werklieden aan den arbeid : de mannen wonnen 14 tot 17 stuivers daags en de vrouwen 8 stuivers.

Na het overlijden van P. A. Brons werd hij uitgebaat door Wadzeels, Coosemans en Flameng, onder de sociale firma *Flameng en Cie*. Na verscheidene wederwaardigheden is hij door M. Stuyck ingericht tot een fabriek van bewerking en bereiding van *watte,* en is dit nu nog.

DE GRAVENMOLEN.

Deze molen ligt 150 meters lager dan de Dobbelmolen, en droeg opvolgentlijk de namen zijner eigenaars. Het was een graanmolen, die in 1610 tot papiermolen veranderd werd. Hij heeft toebehoord aan de Ridders *van der Meeren.*

In de veertiende eeuw paalde deze molen aan de goederen der rijke familiën *Pierlijns, De Vadder, Rutgheerts, De Becker, enz.*

In 1605-1608 werd gezegde molen met de heerlijkheid van Saventhem aan *Ferdinand de Boisschot* verkocht, en werd dan ook later de Molen van den Baron, en ook *Gravenmolen* geheeten. Volgens het lastkohier van 1686 is hij geschat op een belastbare waarde van 88 gulden.

Die molen was altijd verhuurd. In 1766 was hij het aan Jozef De Greef. Het was toen : « *eenen graan- ende pampiermolen met een buytenradt competerende de vrouwe Gravinne van Erps, gestaen en gelegen binnen de voors : prochie van Saventhem op de riviere de Woluwé draegende met een alphen radt* ».

Rond 1800 werd hij eigendom van *N. Van Gestel* van Brussel, en werd hij dan ook *Gestelmolen* geheeten. Hij was in huur bij *Hendrik Ramacker* van 1816 tot 1842, dan bij *Lammens,* in 1852 bij *Barbier-Hanssens,* in 1860 bij *Laroche en Cie* welke er inpakpapier en karton vervaardigden. Dan werd hij uitgebaat door de firma *Grellinghen en Cie* welke ook een papierfabriek te St-Servais bij Namen bezat.

Eindelijk is hij eigendom geworden van de Naamlooze Maatschappij der Papierfabrieken van Saventhem, die sinds 1900 er hun tweede werkhuis hebben ingericht.

DE RATTENMOLEN.

De *Rattenmolen* op 250 meters beneden den vorigen, was een *slachmolen* of oliemolen. In de 14e eeuw was hij in het bezit der familie *De Vadder* of *Tsvadders.* Hij hoorde opvolgentlijk toe aan Joannes De Vadder vóór 1376; aan dezes zoon Hendrik in huwelijk met Barbara 'sVleeschouwers ; aan hun zoon Daniël (1420) en dezes vrouw Lijsbeth Mommaerts, en aan zijn broeder Bernard De Vadder. De molen ging over aan *Abraham Mommaerts,* vervolgens aan de kinderen *Judocus Depape* of *Spapen* (1570) en dan aan *Frans Van Dienen.* In 1686 heeft hij een belastbare waarde van 103 gulden en noemt men hem den *smoutmolen Mols.* In de tweede helft der 18e eeuw is het de smoutmolen *Paeffenrode.*

In 1791 hoorde hij toe aan *Frans Dellafaille* van Antwerpen, die hem in papiermolen veranderde, en in 1796 ook eigenaar werd van den laatsten molen van Saventhem ;

DE SLIJPMOLEN — POEDERMOLEN.

De Sleep- of slijpmolen, later in Poedermolen veranderd, hoorde reeds vóór 1300 toe aan de familie *van Haren,* een der voornaamste familiën van den omtrek. Een harer

laatste afstammelingen, *Elisabeth van Haren*, te Saventhem overleden, bezette tien stuivers op den Sleepmolen, tot het celebreeren van haar jaargetijde op 15 Februari.

Deze molen moest een leengoed zijn van *Gilles van Bouchout,* want deze gaf hem in 1330 in leen aan *Goswijn vander Borch*, zoon van Egide vander Borch van Saventhem. De akte dezer leenneming werd verleden vóór *Willem van Hockensele* van Saventhem, *Gillis Scaelx, Hendrik vander Brugghen* en *Arnold van den Inde*, welke op gezegden akt hun zegel drukten.

Na Goswijn van der Borch hoorde de molen toe aan *Hendrik van Antwerpen* en zijn zoon Joannes, doch *Margaretha de Castro* (van der Borch) bezat er nog een rente op in 1362. De familie *van Antwerpen* bezette ook een jaargetijde voor hare zielelafenis op den molen.

Dan kwam hij in het bezit der familie *Lauwaerts,* de gezusters Katharina, Ida en Gudula, hun broeder Godfried en dezes zoon Wilhelmus Lauwaert, bijgenaamd *Die Slupe* (de slijper).

In 1684 werd hij aangeworven door *Gaspard de Burbure* van Wezembeek, die den slijpmolen in poedermolen veranderde. Hij bleef in het bezit der familie de Burbure tot in 1797 toen hij aangekocht werd door *Dellafaille* welke toen reeds den Rattenmolen bezat. Hij maakte er ook een papiermolen van.

Deze beide molens zijn de bakermat geworden der thans bestaande *Naamlooze Maatschappij der Papierfabrieken van Saventhem,* welke nu alzoo drie der oudste molens van Saventhem, een graanmolen, een smoutmolen en een slijp- en poedermolen in hedendaagsche werkhuizen veranderd heeft.

(Zie verdere toelichtingen over de Poederfabricatie in het artikel over de heerlijkheid Terbrugghe, blz. 56).

DE LEDERFABRICATIE.

Rond 1850 had Mijnheer Mayer-Hartogs het oud kasteeltje Terbrugghe aangekocht. In 1852 vroeg hij aan de bevoegde overheid daarnevens een fabriek van marokijn en bazaan te mogen oprichten. Deze toelating werd hem den 11 November 1852 verleend. Vóór den winter 1853 was de fabriek voltooid en in werking gesteld. In den beginne waren er eenige werklieden uit Frankrijk en uit Duitschland, doch zij bleven er maar korten tijd. In 1865 nam deze inrichting deel aan de Wereldtentoonstelling van Parijs en behaalde er een medalie. (Gemeente-archief van Saventhem).

Eenigen tijd later ging zij over in handen van MM. Quitmann en Cie. Langzamerhand breidde zij zich uit onder de kundige leiding van de heeren H. Quitmann, vader, en zijn zoon en opvolger Karel Quitmann. Het is nu de zoo uitgestrekte fabriek *Tannerie et Maroquinerie de Saventhem* geworden, die aan meer dan duizend personen werk verschaft.

*
* *

In de laatste tijden zijn er nog andere lederfabrieken opgericht.

Er bestaan ook metaalweverijen, meubelfabrieken, een groot automobielfabriek, een chocolade-fabriek, en nog andere nijverheden, zoodat Saventhem sinds een vijftigtal jaren een nijverheidscenter geworden is.

DE HEERLIJKHEID TERBRUGGHE,
EN DE POEDERFABRICATIES (1).

Tegen de grens van Dieghem, op den rechteroever van de Woluwebeek, aan de Lambroekstraat, verheft zich een der oudste verblijven, *het kasteeltje Terbrugghe.*

In 1330 teekende de eigenaar daarvan, *Hendrik van der Brugghen,* met andere begoede ingezetenen van Saventhem een akte van leengeving, en zij drukten er hun zegel op. Hendrik voerde in zijn zegel *eene brug met drij spitsbogen.*

---

(1) Archief der gemeente Saventhem.

De woning met torentje maakte deel uit van de kleine heerlijkheid Terbrugghe. Zij was later eigendom geworden van de familie Depape, die ook den Rattenmolen bezat. Bij het overlijden van *Judocus Depape* of *Spapen,* verkocht zijn zoon Petrus te zamen met de andere kinderen, dit goed aan *Jan Rydams,* bijgenaamd *den Bult,* den 26 Mei 1570.

In 1684 werd de Heerlijkheid van Terbrugghe aangekocht door *Gaspard de Burbure,* geboren in 1640, heer van Wezembeek, Heytsfort, Ophem, algemeen kommissaris der poeders en salpeters van Zijne Majesteit den Koning van Spanje. Hij kocht ook den daar dichtbijliggenden slijpmolen en veranderde hem in poedermolen.

Gaspard de Burbure stierf den 28 Januari 1708 en werd te Wezembeek in de kerk begraven.

In het *cohier van den jaere 1686* dat tot grondslag gediend heeft der belastingen gedurende de XVIIe en XVIIIe eeuwen, leest men voor de belasting van den XX^sten^ *Penninck*:

» Den *Poedermolen* van den heere de Burbure ter » weirde van 150 guldens ; afgetrokken een derde voor den » sleet, rest hondert guldens ; dus in eenen XX^en^ de somme » van 5 guldens.

» Het *Speelhuys* Burbure, ter weirde van 30 guldens, » facit in eenen XX^en^ één gulden tien stuyvers ».

In de Kwartierslasten van 1791-92 vindt men :

» Den *Poedermolen* van d'heer Burbure als voren vijf » guldens ende mits gedefructueerd door den eygenaer » jngesetenen van Brussel, alhier de hellicht is 2 guldens, » tien stuyvers ».

Buiten den Poedermolen en het Speelhuis bezat hij nog een vijver van een bunder, een dagwant en 50 roeden groot en een weide van twee bunder en 81 roeden aan het kasteeltje gelegen.

In het *Overdrachtboek* van 11 Thermidor jaar V der Fransche Republiek, zijnde den 29 Juli 1797, bezit *Borger de Burbure* nog die goederen, maar in den *Samengevoegden Rol van den XX^en^ Penning, de Bede en het Huis van Correctie, gedaan en omgeslagen* den 5 Vendémiaire jaar VII staan dezelfde goederen geboekt : *De Burbure nu den Borger Dellafaille.*

Zoodat in 1799 de heer *Jozef-Karel Dellafaille,* reeds eigenaar van den Rattenmolen, ook eigenaar werd van den Poedermolen en van het kasteeltje Terbrugghe.

Op de landkaart in 1725 door G. Van Gestel uitgegeven staat er voor Saventhem maar alleenlijk het Kasteeltje Terbrugghe en zijn afhankelijkheden ter plaatse *de Nederwoluwe.*

Op de militaire kaart in 1748 te Parijs uitgegeven bij order der Algemeene Staten duidt men voor Saventhem niets anders aan dan den Poedermolen.

Volgens een statistiek van 1764 bracht die poedermolen jaarlijks voort 15.000 pond fijn poeder en 25.000 pond gewoon poeder, het alles geschat ter waarde van 31.500 guldens. Men bezigde er 6 tot 8 werklieden. De salpeter die er verbruikt werd kwam uit Holland.

Karel Dellafaille volgde zijn vader op en was na *van Remoortere,* burgemeester van Saventhem tot 1830. De familie Dellafaille was van in de XVIe eeuw een der voorname familiën van Antwerpen.

KRIJGSKUNDIGE ZAKEN. (1)

Op het einde de XIVe eeuw moesten reeds Saventhem en Sterrebeek te zamen, in tijd van oorlog, aan hun Heer een oorlogswagen leveren met vijf paarden, alsook de paarden voor zijn dienders.

Gedurende den opstand van 1488 tegen Maximilaan van Oostenrijk, had de heer van Saventhem, Jan vander Meeren, partij getrokken tegen hem. Zijn goederen werden verbeurd verklaard. Tijdens de onlusten werd de helft der woningen van Saventhem afgebrand.

Onder het bestuur van Filip II woedde de godsdienstoorlog in ons land. Het opperhoofd der andersgezinden was Willem van Oranje-Nassau, bijgenaamd de Zwijger. Filip vander Meeren, heer van Saventhem, wiens moeder Catharina van Nassau, bloedverwante van den Zwijger was, trok partij voor hem. In 1566 was hij onder de hoofden der Bondgenooten. Toen de hertog van Alva naar België kwam, verliet Filip ons land. Hij werd tot ballingschap veroordeeld, en de tienden, welke hij reeds te Saventhem bezat, werden aangeslagen. Eenige jaren later bekwam hij genade.

(1) Volgens oorkonden ten Gemeente-archief en ter Pastorij te Saventhem.

In de XVIIe eeuw, tijdens den oorlog tusschen Spanje en Frankrijk, vielen Fransche troepen in ons land. De inwoners van Saventhem en omliggende dorpen hadden vele plunderingen te onderstaan, en moesten soms de vlucht nemen naar Brussel, Leuven, Aarschot (1666-1670). — In 1667 werden de voornaamste kostbaarheden der kerk, ook de Sint-Martens-schilderij, te Brussel geborgen in de woning van den Baron, *het Huis van Saventhem* geheeten.

Binst de beschieting der stad Brussel in 1696, en ook volgende jaren had Saventhem niet al te veel van den oorlog te lijden. De veldheer Marlborough verzocht in 1706 de besturen van Saventhem en omliggende gemeenten, zich langs zijn zijde te willen scharen, maar men gaf geen gehoor aan zijn vraag. (Zie bijlage I blz. 64).

Bij den verkoop der schilderij van Van Dijck in 1739, ontstond er op het oogenblik der levering daarvan, een volksoproer in de gemeente. De zaak werd vóór den Hoogen Raad van Brabant opgeroepen en de verkoop verbroken.

De schade in 1745 door de Fransche troepen veroorzaakt moet zeer groot geweest zijn ; althans Saventhem bekwam bij open brief van Lodewijk XIV, koning van Frankrijk, de toelating een leening aan te gaan om de oorlogsschatting te kunnen betalen en de schade te vergoeden. (Zie bijlage II blz. 65).

Op het einde der XVIII[e] eeuw vielen de Fransche Republikeinsche troepen in ons land. De kerkegoederen werden aangeslagen, en ook te Saventhem verkocht, en de schilderij van Van Dyck naar Parijs gevoerd, van waar ze na 1815 terugkwam.

Bij de instelling der milicieloting moesten de jongelingen van Saventhem daaraan ook deel nemen. Verscheidene hunner hebben aan de krijgstochten van Napoleon I deelgenomen, zooals hun nog bestaande brieven het getuigen (1807-1808-1809).

Tusschen Frankrijk en Engeland was er oorlog in 1809. België was toen bij Frankrijk ingelijfd, en van hoogerhand werd er bevolen in het Departement der Dijle (de provincie Brabant) een *Nationale Garde* te vormen van vijfduizend man. Saventhem moest vijf man leveren, en ook bekostigen. Te dien einde deed de meier Remoortere-Taxis den 20 Augustus 1809 een oproep tot de bevolking om

daarin te voorzien. Die oproep moet niet wel beantwoord geweest zijn, want eenige dagen daarop, deed hij volgenden nieuwen oproep :

» Den Meyer verwittigt alle de inwoonders deser » gemeynte van hun te laeten vinden op de plaets aan den » Vrijboom naer de hoogmisse, ten eynde van de declaratie te » ontvangen van iederen inwoonder die wilt contribueeren » ofte niet in de levering van vijf mannen in de garde natio- » nale die dese gemeynte moet doen.

« Alle de gene die niet en sullen contribueeren in die « betaelinge deser vijf mannen volgens hun personneel « quote, sullen responsabel sijn voor hunnen persoon.

(geteekend) « Remoortere-Taxis,
(1) maire ».

Die garde heeft geen dienst moeten doen. Op 9 October 1809 beveelt men al de bewerkingen desaangaande te staken. Reeds van 6 Januari van dit jaar was er een gemeentelijke *Nachtwacht* ingesteld. Deze werd den 13 Augustus in werkelijken dienst gesteld.

Van in 1828 broeide er al een opstandsgeest tegen het Hollandsch Bestuur onder de bevolking van Saventhem. Toen het in Augustus en in September 1830 de in verlof zijnde milicianen binnenriep, werd het in Saventhem, met medehulp van het plaatselijk bestuur, alzoo aangelegd, dat zij hunne respectieve korpsen te Gent of te Antwerpen niet vervoegden. De gemeentelijke *nachtwacht* in December 1827 ingericht, patrouilleerde alle nachten gedurende de maand September 1830. Eenige Hollandsche troepen legerden tusschen Saventhem en Sint-Stevens-Woluwe in de weiden langsheen de Woluwebeek. De maalder De Velder hield aan zijn molen de waters op, zoodat de weiden onderliepen en de Hollanders moesten opkramen.

Den 13 April 1831 legden de leden van den gemeenteraad, het weldadigheidsbureel, de oversten der nieuw ingerichte burgerwacht, de gemeente-sekretaris en ontvanger, de policie-gelastigde en de veldwachter in handen van den nieuwen burgemeester Notaris Wijdemans den eed af

(1) Die vrijheidsboom is in 1920 omgewaaid en weggedaan.

van « getrouwigheid aen den Regent, gehoorzaemheid aen « de Grondwet en aen de wetten van het Belgisch Volk ». En den 25 Augustus 1831 zwoeren zij den eed van getrouwheid aan onzen eersten koning Leopold.

Gedurende den laatsten oorlog 1914-1918 heeft Saventhem's bevolking haar deel te lijden gehad. Een groot getal harer inwoners hebben heldhaftig aan den strijd deelgenomen en vier en twintig hebben hun jeugdig leven ten offer gebracht op het altaar des Vaderlands. Hunne dankbare dorpsgenooten hebben in 1921 op het statieplein, in *Heldenplaats* herdoopt, een schoon hardsteenen standbeeld opgericht, waarop hunne namen gegrift staan.

DE ZEVEN TOMMEN.

Vroegertijd was het noorderdeel van Saventhem met bosschen bezet, voornamelijk het *Loobosch,* waarvan een deel aan den Noord-Oostkant, op de grondgebieden van Saventhem, Nosseghem en Steenockerzeel, het *Heilig-Geestbosch* geheeten werd, daar het toehoorde aan de H. Geesttafels dier drie gemeenten.

Tusschen het Loobosch en het Oude-veld werd de lage houtkant den *Hulshocht* genoemd. Alsdan ook had men, volgens oude *Brabantsche Houtvestersrekeningen van 1400,* een deel van het daartegen palend bosch, dat men *de Zeven Tommen* heette. Waarom ? is tot hiertoe nog niet uitgemaakt.

DE TOMPBERG EN DE ROMEINSCHE GRAFSTEDE.

De Tompberg lag ten Zuiden der vijvers van het Eendbroek. Het was een heuvel van omtrent twintig meters hoog en een omtrek van 120 meters, bekroond met vijf eikeboomen.

René Cleerhage, lid der Rekenkamer van Brabant, kwam in 1507 door aankoop in het bezit van dien heuvel. Hij deed hem afvoeren en men ontdekte er een romeinsche grafstede.

In een gewelfde keldering in witten en zwarten steen van zeven voet lang, zes voet breed en negen voet hoog, vond men een dikglazen vaas met assche van een verbrand

lijk ; een andere vaas met drie muntstukken van de Romeinsche Keizers Nero, Anthoon en Fausthina ; een lamp welke langen tijd gebrand had ; een ring op welker inzetting een ridder afgebeeld was die een hert met een lans doorstak. Dit duidde een romeinsche grafstede aan uit de eerste eeuw onzer tijdrekening.

Van die grafstede kwam ook een steen voort waarop een gevleugelde Genius was afgebeeld, dragende een brood in de rechterhand, en een hoorn van overvloed in de linkerhand. René Cleerhage deed dezen steen plaatsen op het kerkhof van den Zavel te Brussel. Het schijnt dat de andere voorwerpen zich nog te Weenen bevinden.

Talrijke hooggeplaatste personen, zoo ook Keizer Karel V kwamen die romeinsche grafstede bezoeken.

DE KLABOTERMANNEKENS (1).

In het jaar 1854 maakte Saventhem nog deel uit van het vredegerechtkanton Sint-Joost-ten-Noode. In gemeld jaar had men ergens in dit kanton een eigendom afgesloten, om hem te onttrekken aan het eeuwenoud gebruik der *vrije weiding* of wederkeerig weiderecht.

Dit ging den weiderecht-gebruikers dier streek niet mede, en zekeren morgen vond men gansch die afsluiting vernield. Daarover werd een aanklacht ingediend en een rechterlijk onderzoek ingespannen. Eenige opgeroepen getuigen verklaarden zeer ernstig dat die vernieling het werk was van *Klabotermannekens*, 't is te zeggen, goeddoende geesten.

Op verzoek van den Procureur des konings zond dan de heer vrederechter J. Dhuet, den 24 Juli 1854 een brief aan al de burgemeesters van dit kanton, om hen te verzoeken hem te laten weten « of dezelve of dergelijke overleveringen » nog in hunne gemeenten bestonden. (Gemeente-Archief, Saventhem).

De heer notaris Wijdemans, burgemeester van Saventhem, gaf daarop het volgende antwoord :

---

(1) Die naam wordt ook *Kabotermannekens* of *Kaboutermannekens* geschreven. De oude volksnaam in Saventhem is *Klein-Botermannekens*.

« Hedendaags gelooft men in de gemeente niet meer dat er nog *Klabotermannekens* zijn, maar de oude lieden zeggen dat zij vroeger bestaan hebben, en *weldoende* geesten waren.

« De overlevering verhaalt dat er tusschen hen werklieden waren van alle stielen ; dat zij op eenen nacht zooveel werk konden afmaken als de werklieden onzer dagen in verscheidene weken.

« De klabotermannekens van Saventhem bewoonden de holten, de diepe straten en de onderaardsche gangen, en men vertelt ernstig dat wanneer iemand des avonds hun een mand lijnwaad droeg, vergezeld van een brood en een witte kaas tot werkloon, men dan zeker was des anderdaags 's morgends zijn lijnwaad weer te krijgen, zoo goed gewasschen, gebleekt en gestreken, als de beste waschvrouw het zou kunnen doen hebben.

« Men zegt nog dat de kerk van Crainhem in drij nachten gebouwd werd door de Kabotermannekens, en men twijfelt grootelijks of zij ook het stadhuis van Leuven niet gebouwd hebben.

« De lichtgeloovige lieden denken dat zij de gemeente, waar zij goede herinneringen achtergelaten hebben, maar verlieten om plaats te maken voor de tooveraars, waarvan men geen goed zegt.

« Hunne verdwijning dagteekent van meer dan eene eeuw. Wat de tooverheksen betreft, ge zult mij niet gelooven als ik u zal zeggen dat er nog vele personen gelooven dat er nu nog bestaan ». (Archief der Gemeente Saventhem).

*
* *

Ziedaar een kort verhaal van de geschiedenis van Saventhem. Wie er meer wil van weten, behoeve maar de oorkonden zelf te raadplegen, en als gids te nemen den *inventaris* dier oorkonden, door schrijver dezes, en zich bevindende, met nog andere geschriften over Saventhem, in het Bureel van Geschiedkundige en Folkloristische Opzoekingen van Brabant, Provinciaal hotel, Oud-Koornhuis, 12, te Brussel.

Augustus 1926.

Bijlage I.

BRIEF VAN DEN HERTOG DE MARLBROECK.

Messieurs les Bourgemaistres, Etats, etc.

Messieurs,

Le bon Dieu aiant benis les armées des hauts Alliées en faveur de Sa Ma^{te} Le Roy Charle Troisieme et la retraite de l'Armée de france nous aiant donné lieu d'approcher vre ville Capitale, je viens vous asseurer des intentions de la Reine ma Maistresse comme font Messieurs les Deputez de la parte des Etats Generaux leurs Maistres, et en primier lieu vous dire, que sa Ma^{te} et leurs Hauts Puissances nous ont envoyé pour soutenir les justes interest de sa Ma^{te} Catholicque Charle Troisieme aux Royaumes d'Espagne et a tous ce qui en depend et que sa Ma^{te} la Reine et leurs Hauts Puissances ne doutant aucunnement qu'estant convaincu de même de legitime Souverainite de sa ditte Ma^{te} vous voudrois avec plaisir embrasser cette occasion de vous soumettre a son obeissance comme des fideles subiects nous pouvons vous asseurer Messieurs en même tems de la parte de la Reine et des Messieurs des Etats que sa Ma^{te} Catholieque vous maintiendraz dans l'entier Jouissance des tous vos Anciennes droits et Privileges tant Ecclesiasticques que Seculiers, qu'on serat bien loin de faire la moindre innovation en ce que regarde la Religion et que sa Ma^{te} Catholicque ferat renouveller la Joyeuse Entrée du Brabant telle qu'elle at étée donné par son predecesseur le Roy Charle seconde de glorieuse memoire et nous particuliement nous tacherons par tous les Endroits de vous asseurer de notre amittie et estime que nous sommes tres sincerement.

Messieurs

Votre tres Humbles et tres obeissants serviteurs Le P^{r} et Ducq de Marlbroeck Ferdinand van Collen S van Gothinga, Baron De Reede et keuswende

au Camp de Beaulieu le 26me de May 1706.

(Archief der Kerk ter Pastorij te Saventhem).

Het andere zijaltaar, zoocals het eertijds was met de beeltenis van de vermaarde schilderij van Van Dijck.

Sint-Martensaltaar,
zooals het heden bestaat, met de beroemde schilderij.

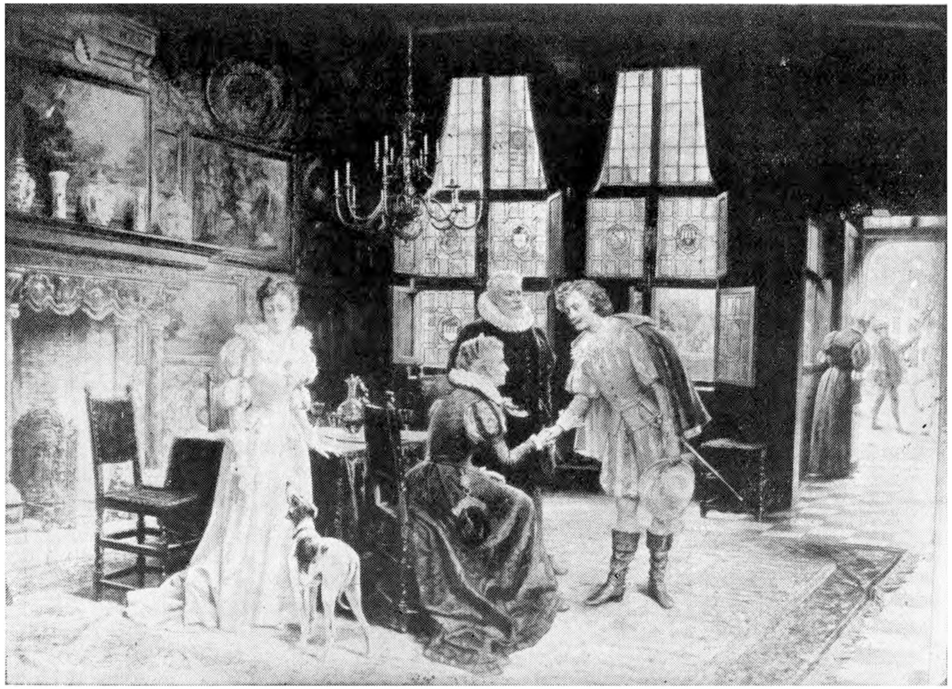

Het verblijf van Van Dijck te Saventhem. Schilderij van denzelfden kunstenaar (C. Cap). Het vertrek van Van Dijck. Het vaarwel aan de familie Van Ophem. De ontroering bij het scheiden.

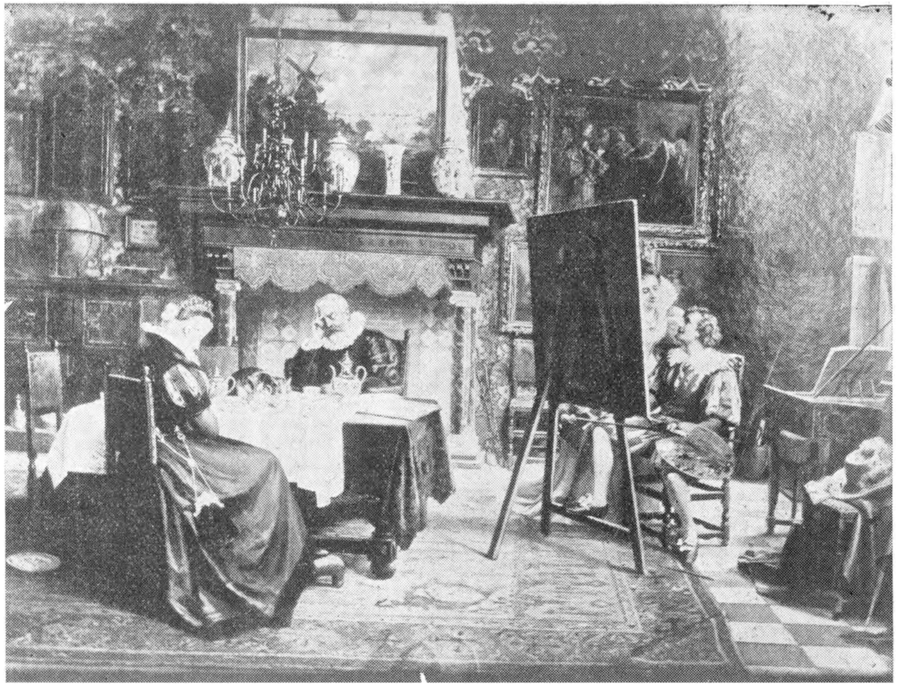

Het verblijf van Van Dijck te Saventhem. Bij de Van Ophem's, de middagrust der ouders, na het noenmaal. Van Dijck, vóór zijn schildersezel, in gesprek met Anna Van Ophem. Tafereel samengesteld in 1898 door den Antwerpschen schilder C. Cap en welk zich thans in Oostenrijk bevindt.

Geslachtstafel der **de Boisschot's**, Barons van Saventhem. (1606-1792).

Jan de Boisschot
en
Catharina van den Troncke.

Ferdinand de Boisschot († 1649)
en Anna-Maria Çamudio.
(Hij koopt Saventhem en Sterrebeek in 1605).

François de Boisschot
en
Margaretha de Lannoy.

Karel-Ernest-Frans de Boisschot
en
Adriana-Florencia de Lannoy.

Eugeen-Ghisleen-Valentijn-Jozef de Boisschot († 1720)

Maria-Hendrika-Franciska-Theresia de Boisschot en graaf Chastelly.

Hyacentha-Valentina de Boisschot
en
Karel-Ferdinand Konigsegg-Rotenfels.

Maria-Josepha-Clara-Werneria
de Boisschot en
Jan, graaf van Scherotin.

Francisca-Eugenia († 1752) en
Leopold, graaf van Neiberg.
(een eenige dochter : † 1753).

Maria-Franciska-Josepha de Boisschot
en
Maximiliaan, graaf van Turn-en-Tassis.

Mia de la Turn-et-Tassis

Frederik de la Turn-et-Tassis

Leopold de la Turn-et-Tassis

Hortensia de la Turn-et-Tassis en
Augustijn-Paul van Remoortere.
(De eerste Fransche Republiek schaft de adeldomstitels af).

Franciska van Remoortere,
Ongehuwd overleden te Marche, 28 Juli 1832.

N. B. — De namen der titelvoerende Barons zijn met een vette lijn omgeven.

Geslachtstafel der **van der Meeren's**. Heeren van Saventhem. (1381-1606)

Walther van der Meeren en Isabella van Heinbeke.

- **Hendrik van der Meeren en Maria Clutinck. Verkrijgt Saventhem en Sterrebeek bij aankoop in 1381.**
  - **Godfried van der Meeren (✝ 1442) en 1) Isabella van der Noot. 2) Catharina van Erpe.**
    - **Jan van der Meeren (✝ 1461) en Mathilda Swaef, dame van Koekelbergh.**
      - **Jan van der Meeren en Elisabeth Herbays (✝ 1505) zuster van Catharina Herbays met Pieter van de Werve.**
      - **Hendrik van der Meeren (✝ 1499) en Anna van Cuyck.**
        - **Filip van der Meeren (✝ 1524) en Maximiliana van der Noot**
          - Hendrik van der Meeren (✝ 1524)
          - Karel van der Meeren kanunnik te Lier.
          - **Walther van der Meeren (✝ 1568) en 1) Catharin van Nassau ; 2) Anna van der Ee.**
            - **Filip van der Meeren (✝ 1592) en 1) Maria van der Noot ; 2) Wilhelmina van Schagen.**
              - Anna van der Meeren en Willem de Houx, heer van Coudergraet.
              - Isabella van der Meeren en Willem van Hoorne, heer van Kessel.
              - **Willem van der Meeren en Joanna Ulens. (Deelt in 1598 met zijn oom Hendrik van der Meeren). In 1605 worden Saventhem en Sterrebeek verkocht aan Ferdinand de Boisschot.**
                - **Maria-Anna van der Meeren met Karel Daems. (Zij is kinderloos overleden).**
            - Paulus van der Meeren
            - Hendrik van der Meeren en Anna van Hamme, weduwe van André Vésale.
      - Isabella van der Meeren dame van Ganshoren en Antoon van der Noot.
      - Catharina van der Meeren en Hendrik van Dongelberghe.
      - Margaretha van der Meeren, dame van Coekelbergh en Filip van Nieuwenhove.
    - Hendrik van der Meeren
    - Elisabeth van der Meeren en Pieter Pipenpoy.
    - Ida van der Meeren en Rase d'Onredens.
  - Hendrik van der Meeren

N. B. — De namen der Heeren van Saventhem zijn met een vette lijn omgeven.

BIJLAGE II.

OPEN BRIEF VAN LODEWIJK XIV, KONING VAN FRANKRIJK.

LUDOVICUS bij de gratie Godts coninck van Vranckrijck ende van Navarre, *Alle de gene* die dese onse teghenwoordige opene brieven sullen sien ofte hooren lesen, SALUYT.

Doen te weten dat Wij hebben ontfanghen de supplicatie van die Meyer, Schepenen, Regeerders, Ingegoeyde ende Gedeputteerde der Baronnie van Saventhem, innehoudende dat de Ingesetenen derselve prochie hun actuelijck buyten staet vindende om nog eenighe lasten ofte impositien op te brenghen, als hebbende bij naer alles verloren, opgebroght ende gelevert ten eynde van desen oorloghe, ende naementlyck dit teghenwoordigh jaer *1746* inder voeghen dat sij in gaender manieren en conden vinden hun contingent in thien mael hondert duysent rations geordonneert te leveren voor de trouppen van onse Croone door de acht quartieren van Brussel, soo dat de supplianten genomen hebbende de resolutie aldaer gevoeght geerne souden lichten ten minsten intereste eene somme van drij duysent guldens wisselgelt, ingevolghe ende op den voet van het generaal Octroy verleent aen alle de dorpen den 18^{n} Januarii *1746.* maer gelyck niemant dese penninghen en sochte te schieten sonder eene speciaele ofte particuliere permissie, redenen van hun toevlucht tot ons, oodtmoedelijck biddende ten eynde Wij gedient waeren aen de supplianten in conformiteyt van de voorsch. resolutie, ende op den voet van het voorgemelt generael Octroy bij marginaele appostille te permitteren van ten minsten interesse als sij souden connen vinden ten laste van de voorschreve parochie te lichten eene somme van drij duisent guldens wisselgelt. *Waeromme soo is 't* dat wij hetgene voorsch. aengemerckt, ende daerop gehad hebbende 't advies van onsen lieven ende getrouwen Raedt ende Advocaet fiscael van Brabant, geneghen wesende ter oodtmoediger bede der supplianten, hebben hun gepermitteert, geoctroyeert ende geconsenteert, permitteren, octroyeren ende consenteeren, uyt sonderlinghe gratie bij desen, dat sij ten eynde hier vooren geroert tot laste van hunnen gemelde dorpe sullen vermoghen ten minsten mogelijcken intereste te lichten eene Capitaele somme van drij duisent guldens wisselgelt, ende aen de geltschieters ter concurrentie dier te verleyden de noodighe acten van rentconstitutie, ende verbintenissen in gewoonelijcke forme op de expresse conditie nochtans dat soo haest de vergoedinghe op d'eene ofte d'andere maniere comt te geschieden, de gelichte penninghen daeruyt sullen worden gequeten ende gerembourseert a rate dat de vergoedinghe gedaen wordt, anderssints ende in den gevalle dat er nog yet ongequeten soude blijven resteren, onsen wille ende begeirte is dat de volle quytinghe sal moeten geschieden binnen de drij eerste jaeren naer het cesseren van den teghenwoordighen oorlogh, sulcx bij middel van omslag ende collecte op den voet gelyck de vijantlycke contributien omgeslaeghen ende gevonden worden, ofte alsulckenen anderen voet als hier naermaels bij reglement generael sal worden geordonneert, op pene dat d'officiers ende regeerders bij teyde sijnde in hunnen eigen naam sullen moeten instaen

ende verantwoorden voor alle eventuele schaeden ende interesten, belastende ook particulierelyck onse Raeden fiscaelen goeden toesicht te nemen dat de conditien op dewelcke de voorschreve lichtinge hier voor is toegestaen ten vollen worden achtervolght, anderssints dat sij sonder verdragh sullen ageren tegens de gebreckelycke naer gelegentheyt van zaecke; Ontbieden voorts ende bevelen onse lieve ende getrouwe Raeden die Luyden van onsen Raede geordonneert in Brabant, Meyer van Loven, Amman van Brussel, Schoutet van Antwerpen, ende alle andere officieren justiciers ende ondersaeten ons voorsch. Landts ende Hertoghdomme van Brabant dat sij de supplianten van dese onse teghenwoordige gratie ende consent in voeghen ende manieren hierboven vermelt, peyselyck ende vredelijck doen ende laeten genietten ende gebruycken sonder hun daerinne te doen ofte laeten geschieden eenigh hinder, stoorenisse ofte letsel ter contrarie, WANT ONS ALSOO GELIEFT. Gegeven binnen onse Stadt Brussele onder onsen grooten segele desen negensthen van November 1746 : // :

Bij den Coninck
C. Tombelle.

N. B. Dit stuk is op perkament, draagt een zegel van drie gulden, en met een perkamenten band is er in roode was het Fransch Koninklijk zegel aangehecht, vertoonende drie leliën.

(Archief der Kerk ter Pastorij te Saventhem).

BIJLAGE III.

Regulament

der

Baenderije

van

Saventhem, Nosseghem
ende Sterrebeke.

A° 1664.

Afschrift eener oorspronkelijke kopij van 1664, berustende in de Archieven der Pastorij van Saventhem onder Nr

(*) N° 15 (afschrift van het ruggeblad) of laatste blad.

Regulament.

De naervolgende pointe raecken de pastoors. Het 25-32-33-34-36 en 37.

1—13
8 1/2
2

2 — 3 1/2

Nota. — Bovenstaande berekening schijnt de prijs te zijn van het maken dier kopij van het Regulament, zijnde 1 gulden 13 stuivers voor het schrijven, 8 1/2 stuivers voor het papier, pen en inkt, en 2 stuivers voor den bode die het van Brussel naar Saventhem bij den pastoor gebracht heeft.

(*) Dit N° 15 is er later door een andere hand opgezet, en moet het volgnummer zijn van zekeren inventaris.

Op 't vertoogh gedaen aen sijne Ma[jt] In sijnen Raede geordonneert In sijnen Lande ende hertochdomme van Brabant van wegen heer Francois de Boisschot Graeve van Erps Baron van Saventhem heere van Sterrebeke, Nosseghem Quarebbe ettc[a] . Stadthouder van sijne ma[t]. In het Souverain Leenhoff van Brabant ettc. Inhoudende hoe dat hij om in sijne voorschr. heerelijckheden inne te brengen ende te doen observeren eene goede Regeringe ende police ende teghen te keeren diversche misbruycken aldaer innegedrongen soo in het feyt van het administreren van justitie als anderssints tot groote naerdeele ende Ruine van voorschr. sijne heerelijckheden, heeft goed gevonden te doen concekreren het Reglement hieronder geïnsereert met intentie van het selve met permissie ende Autoritijt van sijne ma[t] in voorschr. sijne heerelijckheden te doen publiceren, te meer alsoo t selve is gestelt met voorgaend Advys ende concentatie van Drossaert, schepenen, Regeerders ende principaelste ingesetenen der selver, zoo badt den verthoonder oytmoedelijck dat sijne ma[t] soude gelieven in consideratie van tgene voorschr. is tselve Reglement t approberen ende tot dijen te verleenen ende accorderen die permissie ende Autoritijt noodig tot het doen van publicatie van t selve Reglement ter plaetsen voorschr. in behoorlijcken forme van welck Reglement den Teneur van woorde tot woorde hiernaer volght

Alsoo wij Franchois van Boisschot Graeve van Erps Baron van Saventhem heere van Sterrebeke ende Nossegem, Scharenbeke, Grooten Beygaerden, Fontaine le Chateau Stadthouder van sijne mat[s] Souverainen Leenhove van Brabant ettc[a] sijn onderrecht geworden dat in onse voorschr. Dorpe van Saventhem, Sterrebeke ende Nossegem die goede directie soo van het politicy als van de justicie seerts gecrenckt door verscheyde innegedrongen misbruycken tot groot naerdeel ende Ruine der selver Dorpen soo ist dat wij daer inne willen voorsien ende alles gestellen op eenen goeden voet hebben naer voorgaende advys ende concentatie daer over gehadt met onser lieve ende wel beminde die Drossaert meyer ende schepenen Regeerders ende principaelste Innegesetenen der selver Dorpen geordonneert ende gestatueert de poincten hier naer volgende

1. In den Iersten, dat den Drossaert oft meyer ten elcken gerechte daghe voor het houden van die gerechte van wegens de heere vande selve plaetse die schepenen sal moeten maenen opdat sij voor een ieder in alle hunne functien sullen hebben te doen goet onpartijdich recht ende verboth doen ten eynde hem niemandt en misgaene in onbehoorelycke woorden oft werken op pene van tsestich goude Henriaelen te verbeuren ten behoeve vanden heere vande selve heerelijckheyt dat het gerechte gehouden syn tot Saventhem vierthien daeghen daernaer sal worden gehouden tot Sterrebeke ende 14 daegen daernaer tot Nossegem ende alsoo consequentelyck van 14 daegen tot 14 daeghen ter plaetsen voorschreven.

2. Item om alle de schepenen niet moyelyck te vallen dat het genoch sal wesen datter telcken gerechtdaege ter Rolle compareren bij toer twee van hun tot het geven van Assentement ende andere voorvallende occasien ten waere als eenige vonnis soude moeten gecampt worden alswanneer aldaer sullen moeten present wesen vyff schepenen.

3. Item dat d oock de selve aengenoeme schepenen nyet langer en sullen verobligeert wesen te dienen dan eenen tijdt van drije jaeren, alswanneer de selve van wegens den heere sullen geexcuseert worden oft continueert worden

4. Item sullen oock deselve schepenen van wegens den Drossaert, meyer oft officier geroepen sijn tsij tot het setten van eenige Dorps boecken oft anderssints tot het doen van hunne functien verobligeert wesen te compareren ter gedesigneerde plaetse op pene van ses Rinsguldens te verbeuren bij de gene die nyet en sal compareren d eene helllght daervan tot vervallinghe van de selve vergaederinghe ende dander helllght tot behoeff van den meyer ten waere de selve om sieckte oft andere wettige redenen nyet en coste compareren waervan sij den voorschr. meyer den selven stonde sullen hebben de wete te doen.

5. ltem dat deselve schepenen t elcken gerechte dad sij sullen hebben te doen vaceren ten elff ure voor den noen ende aldaer blijven totter tydt toe het gerecht sal wesen geeyndicht.

6. Item dat de schepenen noch greffier geene vacatien en sullen vermeyen te heysschen tot laste van meyer oft officier in saecke die welcke sij nomine officii genoodtsaeckt is te sustineren t sij als weerleggere oft verweerdere te waere sij die selve vacatie bij executie sal comen te verhaelen tot laste van de partijen.

7. Item dat alle des dorpsboecken bij Drossaert meyer en schepenen ende Bedesetters sullen moeten geseth worden op sijnen behoorelycken teydt immediatelyck naer dat hun den Tax hun sullen wesen behandicht off dat de Dorpe bij negligentie bij meyer ende schepenen ende Bedesetters daerover geenen intrest en comen te leyden alles bij faude van dyen dat intrest ervan sal comen tot laste van meyer schepen ende Bedesetters.

8. Item dat de Boeck geseth sijnde publicquelyck naer voorgaende kerckgeboth sal moeten aenbestuyt worden ten minsten coste om den selven te collecteren.

9. Item dat den selven collecteur voor de selve sijne collectie sal moeten stellen goede en suffisante Cautie tot daertoe den selven meyer ende schepenen sullen moeten goede toesicht nemen ist anderssints sal het verlies t hunnen last worden verhaelt.

10. Item dat den selven collecteur voortaen tot het Innennen van de penninghen van de selve boek nyet meer van huys tot huys en sal moeten omgaen dan sal genoch wesen dat hij naer voorgaende kerckgeboth houden sal drye sitdaeghen van maendt tot maendt ten waere dat de vuytgesonden settinghe meerder haest waere hebben ende sal elcke debiteur t elcke sitdaeghe verobligeert wesen te betaelen een derde deel van hetgene hij in den selven Boeck sal wesen geseth op pene dat men alsulcke gebreckelycke met vacatie executie daertoe sal mogen bedwinghen vuyt craght van den selven setboeck.

11. Item dat oock den selven collecteur oock schuldig sal wesen een halff jaer naer het aenveerden van den selven Boeck te doen Reke ninghe bewijs ende reliqua ist by faute van dyen dat hij sal vervallen wesen van syn recht van sijn collectatie gelt, ende daerenboven in eene pene van ses Rinsguldens tot behoeff van het dorp.

12. Item dat 14 daegen voor het doen selve Rekeninghe sullen worden geadverteert ende geroepen door meyer off regeerders den heere off sijne gecommitteerde midtsgaders die principaelste gegoyde van den selven Dorpe om over die selve Rekeninghe te komen te sluiten duncket hun goet alles oppene dat alsulcke Rekeninghe nyet en sal worden gehouden voor wettelyck gepasseert ende gesloeten.

13. Item dat oock de selven collecteur t slot van syne Rekeninghe soo verre hy debiteur blyft sal moeten goedt doen een maendt naer het sluyten van deselve oppene van dyen voore reelyck geexecuteert te worden. In gevalle bij hem goet compt sal hem t selve binnen eene gelycke maendt goedt gedaen worden.

14. Item oft gebeurde dat eenighe Innegesetene oft affdryvers ter wijlen de collecteur collecteerde in synen Boeck quaeme te failleeren hy nyet schuldich en sal wesen daerover yedt te moeten goet doen. Ingevalle hy thoonen can de wettelycke deevoren ten behoorelycken teyde gedaen te hebben om tot betaelingen te connen geraecken daerover hij bij goedt tydts aen den officier sal moeten de noto doen, om eff:

15. Item dat oock alle collecteur het gelt van hunnen Boeck sullen moeten stellen in handen van de Regeerders om bij de selve gestelt ende geemployeert te worden daertoe de selve is geseth sonder die penninghen tot eenen andere eynde te mogen diverteren ten ware om merckelycke redenen ende dat met voorwete van den Drossaert oft meyer op pene dat sulcken vuyt geeff nyet en sal worden voor goed gehouden.

16. Item, soo verre de collecteur op synen Boeck liet commen eenige acte van executie bij faute van betaelinghe sal de selve collecteur verobligeert wesen de selve acte smaetdeelinghe te verhaelen tot laste van alsulcke quaede betaelders bij reele ende purate executie vuyt crachte van sijnen Boeck ende geensints tot laste van degene die sullen thoonen betaelt te hebben en dit door de officiers van den Dorpe.

17. Item dat de meyer ende regeerders voortaene sullen moeten besorgen dat die setboecken soo worden gestelt dat daerover aen de heeren Staeten nyet en worde gegeven van daeromme eenige executie te drijven op pene dat daerover t hunnen laste zal worden versien naer gelegenheyt van de saecke.

18. Item dat de voors. meyer ende regeerders sullen sorghe draeghen dat alle penninghe restante van Boecke settinghe soo van de affdryvers als Innegesetenen binnen den tydt van vier maenden sullen worden geeyndt op pene als voore.

19. Item dat soo wanneer inde voorschr. Dorpen comen eenighe huissiere off comptoir boede die regeerders van t selve dorpe sullen schuldich ende gehouden sijn ervan datelyck de wete te laten aen den voorschr. meyer opdat hij daerinne versie naer behooren.

20. Item In den gevalle als boven en sal men alsulcke huissiers off comptoir Boede nyet mogen deffreeren tot laste van den dorpe maer aen de selve geve twelff stuyvers voor henne mondtcosten op pene dat de gene die deselve sal hebben gedeffreert oft doen deffreeren nyet meer en sal worden gepasseert als de voorschr. twelff stuyvers voor eenen dagh.

21. Item dat alle jaeren oft tweemaels tsjaers te Ste Jansmisse ende te kerssemisse gedaen sal worden kerkgeboth ten eynde eene legelyck in handen van Drossaert oft meyer sal hebben over te brenghen die quantityten ende grootten van sijne Landen Wyden hoffsteden Vyvers ende Bosschen te weten degene die te voorens gecontribueert hebben midtsgaders die quantityten van hunne koyen schapen ende neringhe soo eygene als gehuerde sonder daervoore eenigen vacatie oft loon te moeten betaelen om aldaer gedresseert te worden des Dorpsboeken op pene van diegene die sulcx nyet behoorelyck en sullen hebben gedaen oft eenighe versweghen te hebben sullen gevallig wesen in de pene van ses rinsguldens te verbeuren ten behoeve vande Officiers.

22. Item dat de regeerders van den Dorpe voortaene egeene processen den selven Dorpe kompterende en sullen vermogen t intenteren off onderstaen t sy als aenleggers oft verweerders tsy met advys van den heere of van sijne gecommiteerde en dat sy geschrifte op pene dat sy daerover egeene costen tot laste van den selven Dorpe en sullen vermogen te verhaelen maer schuldig wesen deselve te draeghen in hun particulier.

23. Item dat ook voortaene alle Boecken van de Dorpen ende de rekeninghe daerover te doen sullen moeten gestelt geschreven ende geappostilleert worden by den Greffier der voorschrevene *prochiën op den salaris van vier en twintig stuyvers ofte andere 't arbitreren bij den Drossaert ende Schepenen naer advenant die Rekeninghe lanck sal wesen.*

24. Item dat oock de Greffier te elcken als het noodig sal wesen tsij tot het nemen van eenige informatie preparatoir te verhooren van de getuygen en maecken van de Lotinghe int doen van de Rekeninghen als andere noodttelycke affairen sal verobligeert wesen te compareren in persoone ten ware hij door sieckte oft indispositie nyet selver en conste compareren in welcken gevalle hij sal moeten seynden eenen anderen persoon daertoe bequaem seynde.

25. Item ten regarde van de Rekeninghe van de kerck en den heyligen geest sal worden gevolght ende geobserveert den ouden voet dyenaengaende geploghen.

26. Item wordt geordonneert dat voortaene onder elcke Bancke maer geadmitteert en sullen worden drij procureurs om deen ende dander te dienen die daerover in handen van den Drossaert sullen moeten doen den eedt daertoe staende.

27. Item dat oock die selve procureurs int houden van de gerechtdaghen om hunne saecken te doen affwerkens personelycke sullen hebben te compareren ten elff uren voor den noen immers over andere gerechtdaeghe ten waere sy door eenighe sieckte oft merckelyck beleth aldaer in persoon nyet en conste comende.

28. Item dat alle de consignatien van penninghen die partyen willen consigneren sullen moeten geschieden ter Rolle in handen van den Greffier als onder de Wethouder synen salaris daertoe staende, daervan gemaeckt sal worden Acte om eftc.

29. Item als het van noode sal wesen te verhooren eenighe getuygen ten versoecke van partyen genoch sal wesen dat deselve worden verhoort bij den greffier en overstaen van twee schepenen.

31. Item als het gebeurt datt er eenigh proces soude moeten gedraeghen worden ten advyse van rechtsgeleerde sal den greffier beneffens hem te elcken malen assumeren twee van de schepenen ende dat op den salaris daertoe staende.

31. Item dat de greffier alle acten van momboirdye behoorelyck sal moeten registreren ende daervan aen partyen thunnen coste leveren een dobbel.

32. Item dat voortaene tot het innehaelen van innecomen van de kercke en den heilich Geest door den heere pastoor heilichgeestmeesters ende kerckmeesters gestelt sal worden eenen persoon daertoe bequaem seynde op den salaris daertoe staende opdat d innecomen daervan jaerlycx verantwoordt worde die voor de selve syne receptie sal schuldig wesen goede ende suffisante borge te stellen.

33. Item dat voortaene den heere pastoor van de prochie van d innecomen van de kercke ende heiligh geest egeene almossen en sal vermogen te doen te sy met voorwete ende consent van de kercke en heiligh geestmeesters noch oock eenige merckelycke reparatien oft nieuwe wercken van consideratie inde kercke off in synen huyse mogen doen off maecken sonder voorwete als boven midtsgaders van den heere of synen Drossaert op pene dat door den innehaelder van t voorschreven innecomen alsulcke vuytgeeff nyet en sal wesen gepasseert.

34. Item sullen alle de rekeninghen soo van de kercke als H. Geest alle jaeren moeten gedaen worden volgens het oudt gebruyck ende de placcaerten van syne Conincklycke Majesteyt.

35. Item dat de Drossaert off meyer bij desselffs Authorisatie met competent getal van schepenen t elcken jaere op synen behoorelycken tyde ten bywesen van den greffier off synen gecommitteerden sal moeten doen de beleid van de straetcn wegen waterloopen als anderssints daer de selven Greffier op den salaris daertoe staende sal moeten houden pertinente notitie ende e sullen de gebreckelycke geamendeert worden inde pene daertoe bij de placcaerte gestatueert.

36. Item wordt oock geordonneert dat den Drossaert ende Schepenen voortaene geene vreemdelingen inde voorschreven prochien en sullen admitteren oft laeten comen wonen ten sy dat het hun eerst ende vooral geblecken sij van hun goet leven enne comportement ende tot dyen stellen borge voor de somme van drye hondert guldens op dat die kercke off H. Geest noch oock die prochie daer over nyet en worde beschaedicht.

37. Item dat oock voortaene voor den heere pastoor Drossaert ende Wethouders alleen de goeden vande kercke enden heylich Geest alder publicquelyck sullen moeten verhuurd ten hoochste ende voor de

selve hunne huere stellen goede en suffisante Borge den selven Dorpe bedwanckbaer tot het innen van welcke betaelinggen den voorschreven Drossaert sal doen alle hulp daertoe versocht synde.

38. Item dat de officieren der voorschreven prochen schuldig sullen wesen goede toesicht te nemen van dat niemandt met syne beesten en dryve op de Bosschen van den heere off andere onder die voorschreven heerlyckheyt gelegen op de pene daertoe staende ende dat de selve officieren ingevalle van eenighe ooghluykinghe daervoor sullen moeten innestaen ende gestraft worden.

39. Item dat hem voortaene nyemandt en sal verstouten aff te cappen boomen, poten, oft ander houdt hoedanig dat soude mogen wesen tsy wie die soude mogen toebehooren op pene van daerover gestraft te worden naervolgende die placcaerten van syn majesteyt ende sullen die ouders voor dyergelyck misbruyck van hunne kinders moeten innestaen.

40. Item dat oock nyemandt en sal mogen haelen cappen sneyden of brecken op eenighe bosschen onder de selve Juridictie staende eenigh houdt tegens die placcaerten van syne majesteyt op de pene als boven.

41. Item en sal de huerelinck van eenighe thiende tsy hy selven in persoon off door syne huysvrouwe off door syne kinderen die selve thiende mogen steken, dan sal die selve gesteken worden door de geeeden thiensteker op pene van daerover gecorrigeert te worden naer behooren.

42. Item en sal in den Oost oock nyemandt mogen Oosten voor den sonnen opganck, off naer den sonne onderganck op pene als boven noch oock tusschen die schooven ten sy die selve syn gestelt in hoopen op pene van drye rinsguldens tot behoeff van de officiers.

43. Item en sal oock nyemandt mogen hoeden met hunne koyen schapen verkens etc. op de stoppelen tusschen de hoopen ten sij dat graen van de velden en syn gedaen.

44. Item dat voortaene alle lasten die op de dorpen sullen worden vuytgezonden t sij van wegen den Prince oft Gouverneur van den Lande off van wegen die heeren Staeten van Brabant sullen moeten gevonden worden op den voet ende middel, gelyck elck dorp van oudts geplogen is, sonder eenighe nieuwicheyt dyenaengaende inne te brengen.

45. Item en sullen oock geene affdryvers buyten hunne prochie vermogen te dryven ofte te doen dryven pasturerende off beweyden t sy met koyen peerden schaepen dan in hunne eygen prochie daer sy bruyckvast sijn woonende.

46. Item verstaende nochtans dat als sij eenige besleetene wyde egeene gemeynte wesende buyten den dorpe syn besittende of bedryvende sy die selve sullen vermogen te beweyden het geheele jaer door, soo ende gelyck sij oock sullen en mogen *henne bestiaelen te stonteren ende laeten pastureren op henne landen ende wyden aleer sy sullen worden gemyn.*

47. Item alsoo men verstaet dat eenighe notarissen comende doen onder die voorschreven juridictie publicque vercooppinghe met den stockslach ende vuytgande vander berrende keersse ende anderssints.

48. Soo ordonneren wy heel expresselyck aen den Drossaert meyer ende schepenen midtsgaders aen de preters van dat sy noch niemanden van hun die selve notarissen daer inne en sullen vermogen t assisteren noch behulpsaem te wesen directelyck noch indirectelijk iene oock al waert soo dat de selve notarissen hun daerover hunne rechten wilden goed doen op pene van den gene die men sal bevinden contrarie gedaen te hebben te verbeuren eene Amende van vyffentwintig guldens ten behoeve van den heere.

49. Ordonnerende daeromme aen den meyer ende preters als wanneer sy apparentie sien t sy by affixie van billetten oft anderssints datter ydt sulx soude geschieden dat sy in tydts den Drossaert off in syne absentie den meyer oft officiers sullen moeten adverteren om daertegens te versien gelyck sy sullen vinden te behooren.

50. Begeerende ende ordonnerende dat alle de voorschreven ordonnantien poincten ende Articulen inde voorschreven prochien sullen worden onderhouden ende geobserveert op pene daer toe gestatueert.

51. Ontbieden daeromme ende bevelen onsen voorschreven Drossaert schepenen ende Regeerders ende ondersaeten hun daernaer te reguleren.

Die Coninck onsen genadighen Heere hertoghe van Brabant etc. willende de verthoonder op syn versuecke versien ende daer op alvooren gehad hebbende d Advys van d officie fiscael van Brabant heeft het boven geschreven Reglement in alle ende tegelycke syne poincten clausulen ende Articulen by provisie geapprobeert ende geauthoriseert approbeert ende autoriseert bij desen ende op dat nyemandt daervan Ignorantie en pretendere heeft den verthoonder geconsenteert ende gepermitteert t voorschreven Reglement in syne voorschreven heerelyckheden te mogen doen vercondigen ende publiceren ordonnerende allé ende eenenyegelycke die het selve soude mogen raecken ofte aengaen hem daernaer punctuelyck te reguleren Accorderen den verthoonder ten effecte voor bovengeschreven tegenwoordighe Acte.

Aldus gedaen den naestleden Augustus des jaers sesthien hondert vierentsestich.

Was onderteekent Loyens ende gesegelt met syne voorschreven Majesteyts segele in roode hostie opgedruckt.

Voor gelijkvormig afschrift,
J.-L. De Ceuster,
Gemeente-archivaris.
Saventhem.

Den 13 December 1905.

Inhoudstafel

Blz.

De Gemeente Saventhem 1
Algemeene beschrijving 1
Plaatsnaamkundig overzicht 4
Oude gebouwen 10
Landbouw, veeteelt, nijverheid . . . 11
Inwoners 11
Gemeentezegel 13
Wereldlijke overheid 14
De heeren van Crainhem 14
De familie Van der Meeren 15
De familie de Boisschot 18
Burgemeesters 20
Geestelijke overheid 20
Sint-Martinuskerk 25
Beschrijving en geschiedkundige aanteekeningen 25
Sint-Jozefskerk 31
De klokken 31
Sint-Martensschilderij door A. Van Dyck . . 32
Altaarvoorwerpen 34
De relikwiekast van Sint-Marten . . . 34
De Broederschappen 36
Instellingen van Weldadigheid 38
De Heilig Geesttafel 38
De fondatie der Arme kinderen 40
Het weldadigheidsbureel 41
De geneeskundige dienst 41
Het onderwijs 43
De papiernijverheid 49
De watermolens 50
De 's Heeren-wellemolen 50

	Blz.
De molen Stockmans	51
De molen « Den Losser »	52
De Dobbelmolen	53
De Gravenmolen	53
De Rattenmolen	54
De Slijpmolen-Poedermolen	54
De Lederfabricatie	56
De heerlijkheid Terbrugghe	56
Krijgskundige zaken	58
De Zeven Tommen	61
De Tompberg	61
De Kaboutermannekens	62
Oorkonden (Bijlagen I, II, III) . . .	64, 65, 67

INHOUDSTAFELEN

ACHTSTE JAARGANG — 1928-1929

Afleveringen 43 tot 48

Boekbeoordeeling.

Handwoordenboek van het Duitsche bijgeloof 120
CORNELISSEN J. — Nederlandsche volkshumor op stad en dorp, land en volk 122
Baron DE LOË. — Belgique ancienne 123
Herdenkingsalbum Alf. De Cock 124
Album opgedragen aan Prof. Dr J. Vercouillie . . . 124
STIJN STREUVELS. — Levenswijsheid in China . . . 124
H. J. VAN DE WYER. — Bibliographie van de Vlaamsche plaatsnaamkunde 124
J. GESSLER. — Oude volksgeneeskunde . . . . , 124
FRÈRE J. — Limburgsche Volkskunde 124
DE CORT AIMÉ. — Vlaamsche kinderspelen uit West-Brussel . 124
DE VRIES. — Het Sprookje 125
DEWERT, J. — Les mortiers mesures à blé 125
P. HERMANT en D. BOOMANS. — La médecine populaire . . 118

Inhoudstafel der Platen.

Ommegang van den Zavel. (Buitentekstplaten).
Schilderijen van DENIS VAN ALSLOOT voorstellende den Ommegang van Brussel in 1615.
Tapijtwerk van FRANÇOIS DE TASSIS : het overbrengen van O. L. V. naar den Zavel (XVIe eeuw).
Verklaring dezer platen 29
Sint-Sebastiaan, beeld der XVIe eeuw te Zout-Leeuw . . 41
Vaandel van Sint-Sebastiaansgilde van Zout-Leeuw . . 42
Koningsbreuk der Sint-Sebastiaansgilde van Zout-Leeuw . 42
Zicht op den Allerheiligenberg te Diest 43
Ex-voto of hertenventers te Diest 44
Teekeningen verklarende de volksspelen van Nijvel, het spel met den kleinen en met den grooten ijzeren ring en met den houten reep . . . . 53, 56, 57, 62, 68, 74.
Eenige wassen « herten » uit de Allerheiligenkapel te Diest . 69
Beeld van den H. Rochus XVIIe eeuw 70
Beeld van de H. Brigida XVIIe eeuw 70
Beeld van de H. Genoveva (XVIe eeuw) 71
Beeld van de H. Ursula en de Maagden (XVIe eeuw) . . 71
Beeld van den H. Man Job (XVIIe eeuw) 72
Beeld van den H. Bernardus (XVIIe eeuw) 72
Bedevaartvaantje der Allerheiligenkapel te Diest . . . 81
Retabel der XIe eeuw te Villers-la-Ville 82
Beeld van O. L. V. van Smarten te Villers-la-Ville . . 82
Het landschap del Quinique te Court-Saint-Etienne 83-84-101-108
Kapel van O. L. V. van Smarten te Villers-la-Ville . . 98
De Naamschepoort te Villers-la-Ville 92
Processieweg van O. L. V. van Smarten te Villers-la-Ville . 93

Hoofden der nieuwe reuzen van Thienen 102
De oude reuzen van Thienen 102
De reuzen van Boschvoorde 103
De reuzen van Waver 103
De processie van Palmenzondag te Hougaerde . . . 104
De oude kerk van Vollezeele 136
Koningsbreuk van Sint-Jorisgilde te Diest 137
Ruiterbeeld van Sint-Joris (1531 ?,) te Diest 137
Paneel verbeeldende Sint-Joris (1740) te Diest 138
De huidige kerk van Vollezeele 138
O. L. Vrouwaltaar in de kerk van Vollezeele 140
Sint-Paulusaltaar in de kerk van Vollezeele 149
Beeld der H. Maagd met het kind (XVIIe eeuw), Vollezeele . 150
Beeld van Sint-Antonius (XVe eeuw), Vollezeele . . . 150
Beeld van God de Vader, de gemartelde Christus dragende, Vollezeele 151
Zilveren remonstrantie der kerk van Vollezeele . . . 151
Glasramen der kerk van Vollezeele 152
Braderij te Brussel Sint-Kathelijnemarkt 161-164
Versierde straat Onze-Lieve-Vrouw-ter-Rooien te Brussel . 162
Wijkfeesten te Brussel. Tooneelen der bezetting . . . 163
De Meiboom te Brussel 164-173-174-176
De reuzen van Brussel op de Groote Markt 175
De Linde van Mellery 176
Saventhem (zie bijzondere tafel)

Inhoudstafel der schrijvers.

BETTE SIMEON. — Drie volksspelen te Nijvel en omstreken : het spel met den kleinen ijzeren ring ; het spel met den grooten ijzeren ring ; het spel met den houten reep 52
BOSMANS JOSEPH. — De tumulus van Herbais . . . 116
BOURGUIGNON EDMOND. — Een feestdag en een processie in de buurt der puinen van Villers in Brabant 90
» Het groot vuur . . . 185
BUVÉ CL. — Waalsche spotnamen 187
CARLENS L. — De duivelbaan 115
CELIS CONSTANT. — Oude volkszegwijze 120
CHARLEER G. — De donderput te Leuven 123
CRAB PH. — Voorteekenen van ongeluk te Thienen . . 116
DE MUNCK. — De amulet van Boschvoorde 182
DE VIS H. — De voornaam « Elite » 187
DE WIT H. — De kapel van Fiere Margrietje te Leuven . 114
DIDIER CH. — Het huwelijk onder den galg 182
DIEU MAURICE — Manier om inkt te maken . . . 185
» Spijsbereiding van het begin der XIXe eeew 185

DOTREMONT FREDERIC — Het kapelleken van O. L. Vrouw van Troost te Hougaerde . . . 114
FRUITIERS A. — Het Gasthuis van Hulst, thans te Assche . 144
GODTS GUI — Bedevaart naar Jan den Grijzer . . . 113
HERMANT PAUL — Volks-veeartsenij te Brussel . . . 188
HUBLÉ LOUIS — Bedevaart naar Jan de Grijzer . . . 113
» Legende aangaande een gebeeldhouwde steen in een gevel te Leuven 119
LAES L. — De kapel van Jesus in 't steentje te Leuven . 114
LENAERTS JOSEPH — De kapel in 't Ekske „ te Orsmael . 113
LOX JOZEF — 1ste Mei te Orsmael-Gussenhoven . . . 118
MARINUS ALBERT — De Ommegang van den Zavel . . 1
» De Wetenschappelijke benaderingen en de Folklore 158
» Volkskunst 189
MICHIELS E. — Eerste Communiegebruik te O.-L.-V. Thielt 116
MINNE A. — De linde van Mellery 187
MORTIER ADOLPHE — Bij den Kruisheuvel del Quinique . 108
OBERS FERNAND — De kapel van de H. Adela te Orp . . 113
» Varkens op zijn « Vincharts » voeren . 119
PEETERS JEAN-CH. — De schuttersgilden 33
ROUJOL FL. — De kermissen van Brussel 156
RUELENS CH. — De processie van Palmenzondag te Hougaerde 114
» Het kapelleken van O. L. Vrouw van Troost te Hougaerde 114
SCHELLENS A. — Het wonderkruis 112
TILKENS J. — Volksverklaring over het ontstaan der tumuli te Thienen 119
TOETENEL JOSEPH. — Het vee door een Heilige getroffen . 117
VANDENBERGHE. — De Jezusboom te Leuven . . . 115
» Plaatsnamen te Leuven zooals ze door het volk verklaard worden . . . 120
VANDERPOORTEN. — Een vaantje van Scherpenheuvel . 182
VANDERSTEEN PROSPER. — Het Heilig Kruis te Oplinter 113
» Een bedevaart ondernemen in de plaats van een overledene . 116
» Wanneer men het bouwen van een huis begint 118
VAN HAUDENARD MAURICE — De Waudelende Jood . 95
VAN WEDDINGEN R. — Een folkloristische kijk op de Allerheiligenkapel te Diest . . . 76
» Sint-Joris gilde te Diest . . 129
WALGRAVE A. — De kerk van Vollezeele. . . . 136

Lijst der vermelde brabantsche gemeenten

Aerschot, 4-20
Affligem, 20
Anderlecht, 126
Assche, 20-144
Baulers, 55
Brussel, 1-20-49-51-95-106-107-119-123-124-128-154-156-173-174-175-176-188
Bost, 187
Cortenberg, 23
Court-Saint-Etienne, 108-187
Dieghem, 16
Diest, 4-12-13-20-76-117-128-130
Eigenbrakel, 20
Fonteny,73
Geldenaeken, 20
Genappe, 20-73
Goyck, 126
Grimbergen, 133-146-147
Hakendover, 128
Halle 4-20
Haut-Ittre, 57-66
Hougaerden, 104-113-114
Houtain, 55
Humelghem, 125
Ittre, 66
Leuven, 4-12-13-20-35-36-50-86-112-114-115-119-120-123-126-165-185
Linsmeau, 115
Marille, 116
Mellery, 176-187
Molenbeek-Wersbeek, 86
Monstreux, 55-64-66
Neerheylissem, 115
Nijvel, 4-10-20-52-123-141-137
Nosseghem, 125,
O.-L.-Vrouw Thielt, 117
Opheylissem, 20-116
Oplinter, 80-113-116
Opwyck, 182
Orp-le-Grand, 113-119
Orsmael-Gussenhoven, 118-118
Pellenberg, 86
Pietrain, 116
Rotselaer, 133
Scherpenheuvel, 20-128-182-183-184
Sichem, 20
Saventhem (zie aflevering 47-48
Sterrebeek, 125
Thienen, 4-20-102-111-116-119-125
Thines, 55
Thollembeek, 128
Tilly, 55
Villers-la-Ville, 20-82-90-176-187
Vilvoorde, 4-12-13-20
Vollezeele, 136-149-150-151-152
Vorst, 141-142
Watermael-Boschvoorde, 103-111-128
Waver, 4-20-111-103
Zetrud-Lumay, 114
Zout-Leeuw, 4-12-13-20-33-115
Zoniënbosch, 100

Ontledende Inhoudstafel.

In deze inhoudstafel zijn de vakken gerangschikt volgens het folkloristisch onderzoek vermeldt 1ste jaar blz. 8.

Algemeen overzicht :

De wetenschappelijke benaderingen en de folklore . . 168

A. — *Volksgeloof.*

I. — *Kultus en Folklore :*

1. Volksprenten en beelden, betreffende volksgeloof, legenden, godsdienst en kultus :

Bedevaartvaantje der Allerheiligenkapel te Diest . 81
Het Wonderkruis te Leuven 112
Het Heilig Kruis te Oplinter 118
De kapel van fiere Margrietje te Leuven . . . 114
Bedevaartvaantje van Scherpenheuvel . . . 183
2. Lokale processiën en bedevaarten :
De Ommegang van den Zavel 1
Processie in de buurt der puinen van Villers . . 90
Bedevaart naar de kapel van « Jesus in 't steentje » te Leuven 112
De processie van Palmen Zondag te Hougaerden. 104-113
Bedevaart in plaats van een overledene . . 116
3. Kapellen en gebruiken die er mede verbonden zijn :
De Allerheiligenkapel te Diest 76
Den Calvarie « del Quinique » te Court-Saint-Etienne 108
De kapel der H. Adela te Orp 113
De kapel « 't Ekske » te Orsmael-Gussenhoven . . 113
De kapel van « Jesus in 't Steentje » te Leuven . . 114
Het kapelleken van O. L. Vrouw van Troost te Hoegaerden 114
De kapel van fiere Margrietje te Leuven . . . 114
4. Wonderbare bronnen, steenen, dieren of boomen :
« 't Ekske » te Orsmael-Gussenhoven . . . 113
De Jezusboom te Leuven 115
II. — *Duivelwereld :*
De Duivelbaan . . . . , . 115
Legende aangaande een gebeeldhouwde steen in een gevel te Leuven 119
III. — *Tooverwereld ;*
IV. — *Geestenwereld :*
I. Huisgeesten en vertelsels die er mede in verband staan.
De geesten van den tumulus van Herbais . . . 116

B. — *Volksleven.*

1. — *Bijgeloof.*
Handwoordenboek van het Duitsch bijgeloof . . 128
De amulet van Boschvoorde 182
1. Bijgeloof aangaande het menschelijk lichaam.
2. Voorteekens van geluk of ongeluk.
3. Bijgeloof aangaande dieren, planten en delfstoffen.
Het vee door een Heilige getroffen 117
II. — *Folklore en liefde :*
III. — *Folklore en droom :*
IV. — *Volkszeden en Volksgebruiken.*
1. Gebruiken betreffende de geboorte, het huwelijk, den dood, enz.
Een bedevaart in plaats van een overledene . . 116
Eerste Communiegebruik te Onze-Lieve-Vrouw Thielt 117

Wanneer men met het bouwen van een huis begint . 118
1ste Mei te Orsmael-Gussenhoven 118
2. Volksfeesten, kermissen, fooren, jaarmarkten, stoeten, volkspelen.
De Ommegang van den Zavel 1
De schuttersgilden 24
Drie Volkspelen te Nijvel 52
Onze reuzen 110
Tentoonstellingen der gilden 125
Sint-Jorisgilde te Diest 129
De kermissen van Brussel 159
Sint-Sebastiaansgilde te Opwyck 182
Onze Lieve Vrouw ter Rooien te Brussel . . . 162
De « Meiboom » te Brussel 164-173-173
6. Juridische folklore :
Het huwelijk onder den galg 182
7. Handelsgebruiken :
Steenen Mortieren of oude koornmaten . . . 125
Braderij te Brussel 161-164
Manier om inkt te maken 185
8. Tafelgebruiken, voedsel, enz. :
Spijsbereiding « Blanc Mangée » 185
V. — *Het kind in de folklore :*
Vlaamsche kinderspelen in West-Brussel . . . 124

VI. — *Folklore en Almanak :*
Het groot vuur . . . . , 185
1ste Mei te Orsmael-Gussenhoven 118

C. — *Volkslitteratuur*

I. — *Vertelsels :*
Het sprookje 125

II. — *Sagen en legenden :*
De Wandelende Jood 95
Legende aangaande een gebeeldhouwde steen te Leuven 110

III. — *Anecdoten :*
Nederlandsche volkshumor op stad en dorp, land en volk 122

IV. — *Spreekwoorden en zegwijzen :*
Oude volkszegwijzen 120

D. — *Volkwetenschap en Volkskunst.*

1. *Volkstaal.*
Vlaamsche Plaatsnaamkunde 124
Waalsche spotnamen 187
Plaatsnamen te Leuven 170
Drie volkspelen te Nijvel 52

Kermissen van Brussel 156
Oude Volkszegwijze 120
Onze Reuzen 110
Elite 187
Varkens op zijn « Vincharts » voeren . . . 119
3. Kleeding en sieraad.
4. Versiering van straten en huizen op feestdagen.
O. L. Vrouw ter Rooien te Brussel 162
5. Bijzondere gebruiken in elken stiel.
De ambachten 7

II. — *Geschiedenis en Aardrijkskunde.*

Het steenen tijdvak 123
Sint-Jorisgilde te Diest 129
De kerk van Vollezeele 137
Het gasthuis van Hulst thans te Assche . . . 144
De Begijnhoven . , ... 126
Ommegang van den Zavel 1
Volksverklaring over het ontstaan der tumuli te Thienen 119
De Linde van Mellery 187
Geschiedenis van Saventhem . . Aflevering 47-48

III. — *Volksgeneeskunde :*

Volksgeneeskunde 188
Volks-veeartsenij te Brussel 188
Oude Volksgeneeskunde te Hasselt 124

IV. — *Volksastronomie, en volksmeteorologie :*

De Donderput te Leuven 120

V. — *Volkskunst :*

Het internationaal Congres van Praag . . . 189
Tentoonstelling van Volkskunst 125
Beelden van Heiligen 41-70-71-72-82-104-137-138-150-151
Rederijkers kamers 11

Systematische Inhoudstafel

AFLEVERING 43.

De Ommegang van den Zavel. (XVI[e] eeuw) ontwerp van stoet opgemaaakt door *M. A. Marinus*, vertaling door *M. J. Grauls*.

AFLEVERING 44.

De schuttersgilden. — *Jean-Ch. Peeters.* 34
Drie Volkspelen van Nijvel : het spel met den kleinen ijzeren ring, het spel met den grooten ijzeren ring, en het spel met den houten reep. — *S. Bette.* 52
Een folkloristische kijk op de Allerheiligenkapel te Diest. — *R. Van Weddingen.* 76
Een feestdag en een processie in de buurt der puinen van Villers. — *Edmond Bourguignon.* 90
De Wandelende Jood. — *M. Van Haudenard.* 95
Bij den Kruisheuvel « del Quinique ». — *Ad. Mortier.* . . 108
Onze reuzen 110
Ditjes en Datjes 112
Boekennieuws 120
Vergadering, Voordrachten, Tentoonstellingen . . . 125
Bericht aan onze lezers 127
Overlijdens 128
Om na te volgen 128

AFLEVERING 45 en 46.

Sint-Joris, het oudste schuttersgilde van Diest. — *R. Van Weddingen.* 130
De kerk van Vollezeele. — *A. Walgrave* 136
Het gasthuis van Hulst, thans te Assche. — *A. Fruytiers O. C.* 145
De kermissen van Brussel. — *Flor. Roujol* 156
De Wetenschapelijke benaderingen en de Folklore. — *A. Marinus* 168
Ditjes en Datjes 182
Volkskunst. — *A. Marinus* 189
Inhoudstafel 199

Drukkerij — Imprimerie
CH. PEETERS
Zout-Leeuw — Léau